

Qajeelcha Leenjii Hojjatootaaf

Training Guide for Workers

Hisham Altalib

Qopheessaan

Hishaam Axxaalib

Hiikaan

*Mana Hiikkaa Kitaabaa
Fi Maxxansaa Daar-Alfikir*

Finfinnee - Itiyoophiyaa 2016

دارالفنون للترجمة والنشر والبحوث العلمية
Dar Al-fikr for Translation Publication
and Scientific Research - Ethiopia
Addis Ababa - Ethiopia

12Training Guide for Islamic Workers

Hisham Altalib

QAJEELCHA RAAWWII HOJII

HOJJATTOOTA ISLAAMAATIIF

Mana Maxxansa Islaama Addunyaawaa Fi

Dhaabbata Xiinxallaa Islaamaa Addunyaa

Hishaam Al-Talib

Hiikaan: Dar Alfiker

Dagaagina ilma namaa - Lakkoofsa 1

Maxxansa jalqaba 1991

Maxxansa lammaffaa 1992

Maxxansa sadaffaa 1993

DF-E-TrBs-16/09

BAAFATA

dhaamsa: Tarkaanfii kallattii Sirrii 6

dursa: Guddina Seenaa 12

Seensa : Qajeelchi kun eenyuuf qophaa'e?Akkamitti
itti fayyadamna?.....12

Kutaa Tokkoffaa: Ilaalchota Leenjii Irraa 21

Boqonnaa 1: Nama Da'awaa Godhu.Naannawaa fi
Hawaasa isaa.....25

Boqonnaa 2: Sochii (Islaamuummaa) bara hijraa
jaarraa 14 ffaa keessa.....47

Boqonnaa 3: Kaaayyowwaan Keenya 95

KUTAA 2^{FFAA}; DALAGAA HOOGGANSAA...111

Boqonnaa 4; hooggansa islaamuummaa keessatti....113

Boqonnaa 5; hooggansa humna qabu akkamitti filanna..143

Boqonnaa 6; bu'aa rakkooowwan furuu.....172

Boqonnaa 7;murtii kennuu irratti.....	185
Boqonnaa 8;murtii fi raawwii.....	224
Boqonnaa 9;bu'uuraawwan karooraa.....	244
Boqonnaa 10; bu'uuraawwan madaallii.....	282
Boqonnaa 11; ijaarsa garee fi bu'aa isaanii.....	313
KUTAA 3^{FFAA}; OGUMMAA JAJJABEESUU FI OIFIIN-OFGUDDISUU.....	
Boqonnaa 12; haasawa hawaasaa irratti.....	341
Boqonnaa 13; gama barreeffama fooyya'aa	374
Boqonnaa 14; gorsa (nasiihaa).....	385
Boqonnaa 15; wal-qunnamtii irratti.....	397
Boqonnaa 16;akkamitti yeroo kankee too'atta(qoqqoodda).....	420
Boqonnaa 17; ogummaa dhageefachuu.....	439
Boqonnaa 18;akkamitti koree uumna.....	447

Boqonnaa 19;akkamitti koree walitti qabaa taana..	458
Boqonnaa 20; akkamitti wl-tajjii qindeessina.....	469
Boqonnaa 21; akkamitti barreessa wal-tajjii taana.	494
Boqonnaa 22; argaaf dhageettii akkamitti itti fayyadamna.....	525
Boqonnaa 23; miidiyaaletti haasa'uu.....	545
Boqonnaa 24; akkamitti dhaabbata naannoo ta'e dhaabuu dandeenya.....	555
Boqonnaa 25; ilaalchaawwan dagaaginnaa fi guddina dhuunfaa.....	578
Boqonnaa 26; Madaala fi xiinxala barbaadamaa...	603
KUTAA 4^{FFAA};LEENJII LEENJISTOTAAF ...	612
Boqonnaa 27; amaloota sagantaa leenjii bu'a qabeessa ta'ee.....	617
Boqonnaa 28; gosoota leenjii	629

Boqonnaa 29 ;qaamota sagantaa leenjii.....	642
Boqonnaa 30;tooftaawwan leenjii.....	654
Boqonnaa 31; akkamitti akka karoorsinuu fi raawwii sagantaa leenjichaa.....	678
KKUTAA 5^{FFAA};KAAMPII DARDARRANII TIYOORII FI QABATAMAAN.....	689
Boqonnaa 32; bu'aa kaampii dardarranii.....	691
Boqonnaa 33;kaampii qopheessuu,sirriiffama fiizikaalaa.....	704
Boqonnaa 34; bobboca sagantaa,xiyyeffannoona addaa gochamuu qabu.....	712
Boqonnaa 35: ogummaa aartii hirmaannaa.....	731
Boqonnaa 36; haalota islaamummaa	744
Boqonnaa 37; madaallii aampiidhaa.....	767

Dhaamsa

Tarkaanfii kallatti sirrii

Sochiin Islaamaa kaampiwwanii fi dalagaawwan leenjii hedduu kan geggesse ta'ullee,dagaagina ilma namaaleenjii hoggansaatiif xiyyeffannoo baay'ee osoo hinkennin turee jira. Dhimmooni kun siritti xiinxalamani seeraan tolfamanii, seeraan sirraawanii sirna barnoota (curriculum) fi kitaabbota barnoota keessatti barsiifamuu kan qaban ture. Haata'u malee fedha murteessaa kana haala gahaan kan dubbatu kitaaba maxxanfame ykn qajeelcha argachuu hin dandeenye.

Rakkoo ummaanni Islaamaa ittijiru kana hubachuun kitaabni kun kan qophaa'e yoota'u, kitaabniakkanaakun yeroo jalqabaatiif kan maxxanfameedha. Ummaan muslimoota ummata kaawwaniif akka fakkiifi ragaa ta'u yoobarbaadame kitaabonnidamee kanaa dhibbatti lakkaa'aman gabaa irratti muldhachuu qaban.

Kitaabni qajeelcha leenjii hojjattoota jijiirama Islaamummaa kun kallattii qajeelaa irratti tarkaanfii fudhatama qabudha. Yoo Rabbiin (SW) nuuf fedhe,

kitaabbonniakkanaa hedduu nama biraatii fi nu'iinis ni argama. Hangasiifuu kun abdii kan nuukennuudha. Akka qajeelcha hundaawatti, adeemsa keessa foyya'a, akkaata ittidhiyaatuu fi qabiyyeen haala kana caaluun qophaa'e tajaajila irra ooluu kan danda'uudha. Qajeelchi jajjabeessaa jalqabaa kun namootni birootis akka qopheessutti hirmaatan kan kakaasuudha.

Qabiyyeen qajeelchaa kun nama maraa dheebuu hin baasu. Nuti kan xiyyeefanneef hirmaattota addunyaa maraafi. Kan haala siyaasaa murtaa'e biyya tokko keessa jiruuf kan dalagu, kan biyya biraatiif mijawu dhabuuun nimala. Kutaan biyyoota addunyaa maraattuu adda; hundumtuu muuxannoof dandeettii adda isaan taasisu kophaatti qabu. Shakkii tokko malee naannowwan muuxanno adda haalaan murteessaafifaaydaa kan qabaniidha. ykn namoota akkanaatiif kan hin mijofne ykn kan isaaniin faallaa ta'uu danda'a. Fedha addaa naanno maraaf ta'u, akkasumas fedha isaaniitiif deebii kan kennu kitaabbota qajeelchaa kana fakkaataniif maanuwaalota qopheesuun barbaachisaadha.

Muxannoон nuti qabnuuf kan kuufanne seenaawwan duubaa baay'ee kan qabu ta'ullee, haala hunda kan waliin gahu jechuu hin dandeenyu. Yaanni keenya kitaabni keenya akka qajeelchaatti akka tajaajilu qofa. Shaakalaa fi beekumsa kanaan kan qophaa'e dha. Shakkii malee bu'aa fimirkaneeffamni qajeelcha kanaa kan murtaa'u leenjistoonni sagantaa leenjii kanaa haala ykn akkaataa itti leenjisaniif ykn raawwii irratti mala ittiin to'atan irratti. Kitaabni hir'ina hinqabne Qur'aana qofa. Nutis hojii kana kan dhiyeessine akka yaalii jalqabaatitti. Maxxansa ful-dura qophaa'aniif, wanna fooyyeffamuu qabaniif gorsa fayyadamtoonni keenya nuufkennan fudhachuuf ofqopheesinee jirra- Inshaa Allaah.

Akka nuti hubannetti, waa'een dagaagina dhala namaatiif leenjiin akkana beekumsa saffisaan guddataa jiruudha. Kadhaan keenya dhaabbileen baayinnaan hundaayanii dargaggootaafi shamarran keenya keessaa hedduun isaanii qabeenya misooma barmaduutiin akka tajaajilani.

Meeshaalee leenjii qopheesuun namoota ogummaa kanaan hin leenji'iniifi fedhaan tajaajiloota irratti murtaa'e

zeroo boqonnaa qofa kan hojjatamu yoo ta'e, bifa ga'aan tajaajiluu hindanda'u.

Kan qophaa'u qabu gutuun guututti ogeessota dandeetti addaa qabaniifi namoota dandeetti addaatiin leenjifaman akka bu'aa ammaantana barbaadamu argamsiisutti qophaa'u qaba. Firii barbaachisu keenyuuf nama akkaan baratee fi muuxannoo qabu barbaada. Warri muslima hinta'in tattaaffi cimaa godhuun beekumsa kana babaldhisaa jiranis,hojii irra oolchuun dura dalagaa keenya ofeeggannoон akeekuun,mirkaneessuufi takka takkaan islaamessuuf hojii dursuu qabnuudha. Kun garuu qabsoo dursi kennamuufii qabuudha.

Qajeelchi kun kitaaba Tawhida: ITS IMPLICATINS FOR THOUGHT AND LIFE jedhuuf (Rabbi isaaniif haa araaramuu) profeesar Ismaa'il Raaji Al-Faruuqiin barreeffamee Dhaabbata Xiinxala Islaama Addunyaa (IIIT) fi booda Federeeshiinii Gamtoota Barataa Addunyaatiin (IFSO) maxxanfame wajjiin wal-duuka akka fayyadu kan qophaa'eedha. Haa ta'u malee qajeelchi kun bu'uratti kan qophaa'e ergaa barbaadamu dabarsuufi saayinsii arti (faaya) leenji'aan qopheessuu irratti xiyyeeffateeti. Tawhidni ergaan

isaa innummaanuu qabiyyee ergaa haalaan hubachuudha. Kunis amantaa Islaamaati.

Sadarkaa mijawaan qajeelfama kanaa eeguuf mata dureewwaan filataman qofatu dhiyaate. Dameen (Dipaartmantiin) misooma namaa Dhaabbata Xiinxala Islaama Addunyaa (IIIT) keessatti argamu meeshaalee barnootaaf fayyadan mana kitaabaatti argaman ala wanta qajeelfama kanaaf guuchisa ta'u danda'aniif meeshaalee hojjattota dirreetaif deebii ta'an akka nuufdhiyeessuu abdii qabna.

Qajeelcha kana keessatti fuula hedduu kitaaba kana irratti kan tuqaman akka ija banattootaa fi yaadachiistoota qofatti kan dhiyataniidha. Dubbiftooni fedha qaban wanta kitaaba kana keessatti dhiyataniin osoo hindaanggeffamin gadifageenyaan hubannoo yoo fedhan kitaabbotaafi madda dabalataa barbaaduun irraa fayyadamuu ni danda'an. Dirreen qorumsa kanaa, ariitiin kan guddataafi lalisaa jiru waan ta'eef qorannoofi qo'annoo gootan keessatti kana caala fooyyessuuf babaldhisuun ittigaafatamtummaa isinirra jiru akka bakkaan geessan abdii goona. Qajeelcha kana maxxansaaf koonfaransiin ergaafi muxannoo qabatamaan

qajeelcha irraa argamu ofittimakuun warra turtaniif itti jirtan leenjistootaa fi leenjitoonni badhaafama gudda akka argattan ni amanna.

Hojii laccisaa(mutawaadi') kana kan nuuf laaffiseef Gallanni Rabbiin haa ga'u!Yaa Rabbikaraa sirrii-Al-Siraax al mustaqiim-nu qajeelchu!.

Zul Hijjaah 1411/HC caamsaa 1991AC
Hishaam Al Xaaliib
Dipaartimantii dagaagina namaa
Dhaabbata Xiinxala Islaama Addunyaa (IIIT)

DURSA

Qajeelchi Kun Eenyuuf Qophaa'ee? Akkamitti Itti Fayyadamna?

1- HiikkaaLeenjii,MisoomaaFi Barnoota

Ogeessonni misooma barmadu jechoota **leenjiifimisooma** jedhaman kanneen tokko kan biraattiin bakka buusaa itti fayyadaman. Jechoonni kun dandeetti yeroo tokko jiru fooyyessuuf guutuu ykn hanga barbaadamuu ol raawwessuu akka ibsan dubbatu. Jechoonni sadeen kun haala addaattiin akkanatti hiikamu nidanda'u:

- **Leenjii:** Sagantaa waan tokkkoo fi hojiitti hiikan kan guutuun guututti hojjachuuti (raawwachuuti). Kunis barachuun ykn dandeettii ykn muuxannoo fooyyessuu yoo ta'u wanta nama irraa eegamu hojjachuu dandeessisuudha.
- **Misooma:** Sagantaa guddisanii dalaguu yoota'u akkaataa maalummaatiin (logic) dandeetiiwan hogganumsaa,hubannowwan too'annaa fi hordoffii,

hojiwwan bulchiinsaa dagaagsuu ibsa.Rakkoo
uumameef furmaata argamsiisuu muldhisa.

- **Barnoota:** Beekkumsa argachuudha. dandeettiiwwan
namaa, amalaafi muxannoo namaa leenjiifi misooma
fayyadamuun fooyyessuudha.

Leenjistoonni hooggansa Islaamummaa jecha
“Leenjii” jedhu qabiyyee hojiwwan dalaguu walitti qabaan
akka ibsutti fayyadaman. Kunis leenjitoota
barsiisuu,dammaqsuu,amantaan badhaasuufi ol-
siiqsuu,dandeettii hooggansa isaanii fooyyessuufida’awaaa
godhuudha jechuun ibsu.

Leenjiin sagantaa Islaamummaa kan barbaadu
Islaamummaan qophaa'uu, hubannoo,dammaqinaa fi
kanneen irratti dalaguudha. Akkaataan hojiin itti raawwatu
yaadafilataman bakkaan ga'uufihariiroo namaa fi Rabbiin
jidduti. Meeshaaleen barnoota sagantaawanleenjii kanaaf
fayyadan kan yeroo murtaawan,hubannoo kan cimsaniifi
qophii leenjitoonni qaban kan ol-siiqsuudha.

2- Qajeelchi kun eenyuuf qophaa'ee?

Barbaachisummaafi fedhiin qajeelcha kanaa muslimoota haaraa horachuufii miti. Hirmaattonni inni itti xiyyeeffaate Islaama tajaajiluuf namoota hubannoo Islaamummaa qabaniif hojiitti hiikuuf hawwii qabniifi.Hunda caala barattoota yuniversitii, warra barataa jiraniif eebbfamanii bu'aa akka galmeessan irratti kan xiyyeeffateedha.Umriin iritti xiyyeeffate dargaggoo fi shamarran umrii 20 hanga 30 ta'ullee namoota umrii adda addaa irra jiraniifillee fayyaduu ni danda'a. Kaayyoon qajeelcha kanaa hoggantoota dandeetti qabaniifi jijiirama tarkanfachiisuu danda'an da'waaIslaamummaa keessatti leenjisuuun naannawaan,sadarkaa biyyaafi addunyaatti qopheesuudha. Qajeelchi kun hirmaattonni akka ofiin of leenjisan, garee biroo illee akka leenjisan fayyada.

Hoggantoota Islaamaa dhaloota fuuldura uumaman leenjisuuuf adeemsiftoonni jijiirama Islaamummaa dubbatamoo (kitaabbilee) dabalataa filataman wajjiin qajeelcha kana fayyadamuu nidandayan.Leenjitoonni humna qaban bakka lamatti quodaman. Isaanis:

A- Dargaggoota: Dargaggoonni kan ittigaafatamummaa (taayitaa) irra jiraniif sadarkaa addaa addaatti argaman;dhaabbilee Islaamaa keessatti iddoo miseensota dhiiraafidubartiif banaa ta'an keessa warra hojjataniifi tajaajilan muldhisa. Dargaggoonni kun hoggantoota gamtaa dargaggoo, geggeessitoota sagantaadargaggootaa ykn hogganoota dhaabbilee hawaasa bu'uura godhatan faadha. Isaan yeroo baay'ee sadarkaa hogganummaatiin jalqaba irratti kan argamaniifikana caala hojjachuuf dandeettii kanneen argachuuf yeroo maraa warra barbaadanii fi warra dammaqina qabani.

B- Shamarran: Shamarran dubartoonni Muslimaa hojii da'awaa Islaamaa keessatti itti gaafatamummaa fudhachuu eegalanii jiru. pirojektiwwan warra ta'an, gamtaa Islaamaa keessatti sochiifi sagantaa adda addaa warra gaggeessani. Dhaabbilee hawaasummaa keessattillee warra hirmaatani; injifannoo fi tattaaffiin isaanillee guddina hawaasa Muslimaatiif murteessaafi tattaaffii isaan godhaniin kan argamu.

Akka hubannetti gamtaa maraaf, biyyootaafiwarra haala jirenya adda addaa qabaniif sagantaan qixa fayyaduu

danda'u hinjiru. Naannoo tokkoof kan ta'unaannawa birootiif kan hinmijoofne ta'utu mala. Haala akkanaa keessatti yeroo leenjii fi hojiin adda addaa adeemsifamu barbaachisummaan leenji'oota kanaa raawwii sagantaa akkaataa furmaata argataniin ta'uu qaba. Qajeelcha kana keessatti barreeffamni dhiyaate koorniyaa dhiiraatiin haa ta'u malee ergaan isaa dhiiraafi shamarraniifillee wal-qixxummaan kan xiyyeffatedha.

3- Qajeelcha kana Akkamitti Itti Fayyadamna?

Qajeelchi kun bakka shanitti qoodamee kan qophaa'e seensa dabalataa illee kan qabudha. Kan qindaa'es leenjii "Maaliifi, Maal fiAkkamitti?" Kan jedhu kan ibsuudha.

❖ **Maaliif:** sochii Islaamummaa irratti addeeffamni qabataa fi barbaachisummaan leenjii kanaa kutaa tokkoffaa keessatti ibsamee jira.

❖ **Maali:** wantoota hoggansaaf barbaachisanii fi wantoonni murteessan dandeettii dhuunfaafi garee cimsuuf oolan kutaa sadiitti laalamanii jiran.

❖ **Akkamitti:** leenjistoonni akkamitti namoota kaawwan leenjisuu akka danda'ankutaa afraffaa

keessatti addeeffamee jira. Kutaa shanaffaa keessatti kaampii dargaggootaa akka iddo leenjiin itti adeemsisan ol-aanatti akkamitti akka itti fayyadamuu danda'an: gurmeessuufi adeemsisuu irratti xiyyeefannoon kennamee jira.

Boqannaa adda addaa keessatti hojiiwwan gariin, akkasumas meeshaaleen barnootaa itti hirmaatanii jiran. Boqannaan baay'een ‘wantiboqannaa kana irraa barannu maali?’ jechuun jalqabu, “Gaaffiwwan marii” tiif “Shaakala walitti qabataman” jechuun xumuraman. Kunis leenjii garee gareen adeemsisuu fi muxannoo dhuunfaan barachuu jabeessuuf kan yaadamanidha. Qunnamtii qooda mata duree (subtopics) jidduu jiran irraa wanti baratamu, wantoонни fayyadan walitti qabsiifamanii jiru. Ejjannoowwan raawwii, gilgaalawwan addaa, yaadannoowwanii fi seenaan gaggabaabaan bu'uurota barumsichaa siritti ibsuufi muldhisuuf faaydaa qabatamaa jabeessuuf jedhamee itti makamee jira.

A- Qajeelcha Kana Fayyadamuuf Karaa Bu'a Qabeessaa

Haala Bu'aa qabuun Qajeelcha kanatti fayyadamuuf, qajeelchamni kun akka salphatti

dubbifamu fiadeemsa keessa of gamaaggamuuf akka tolutti kan qophaa'edha. Qajeelcha kanatti fayyadamuuf haalli caalaa bu'a qabeessi, jalqaba irraa hanga xumuraatti walitti aansuun boqonnaa boqonnaan dubbisuun filatamaa dha. Haaluma kanaan barbaachisummaa irratti hundaa'uun boqonnaa tokko tokkoon dubbisuun dhimma adda addaatiif dhiyeessuuf qabxiwwan faaydaa qaban baldhinaan hojii irra oolchuu. Namoota gurmaa'an (jama'aaf) ykn dhaabbilee hunda waliin ga'uuf kaampii keessatti leenjii torbaan tokkoo kennuun barbaachisaadha. Hangaftoonni muxannoo hedduu qaban sagantoota kanneen akka itti gaafatatummaan raawwatan godhuun barbaachisaa dha.

B- Qajeelcha kana Yoom Itti Fayyadamna?

Qajeelcha kana duraa erga dubbisneebooda dhimmoota qajeelcha kana keessatti ka'an shaakalaa hojii irra oolchina. Fkn:Haasawa qopheessuufi dhiyeessuuf, hojiwwan

gurmeessuuf, murtiin akka keenninuuf, wal-gettii akka hogganuuf ykn leenjii kaampiitti akka hirmaannuuf qajeelcha kana fayyadamna.

Yoo itti gaafatatummaan ramadamtee hojiwwan Islaamummaa ykn jijiirama Islaamummaa warra adeemsisu keessa nama hojjatu taate fuula si barbaachisu kooppii gochuudhaan namoota barbaachisiif raabsuun itti fayyadamuun ni danda'ama. Kun dandeettii hirmaattotaa jabeessuuf qofa osoo hin ta'in hojiin warra hoggansaa dalagan irratti ejjannoq qaban walitti dhiheessuufi wal-fakkeessuuf kan isaan gargaaruudha.

Qajeelcha kana yeroo itti fayyadamtu kanuma wajjiin qorannoo qabatama qaban, deebii leenji'atti dhaga'ame madaallii leenjisaa/barsiisaa fi kan kana fakkaatan itti dabaluuf yaalii godhi. Wantoota kanneen fayyadamuun haala jiru mijawaa godhuuf yaali.

A- Qajeelcha Kanaaf Akkamitti Tumsina?

Qajeelchi kun kan yaadameef leenjii dargaggoota hooggansa Islaamummaatiif oolanii wajjiin kan wal-qabatedha. kanaafis mataa dureewwan siritti barbaachisan

of keessatti kan qabate ta'ullee qajeelchiakkanaa kan
isa xumuraati

jechuun hinmalu. Wanta kana irraa barannu cimsuu
irratti dabaluuf meeshaalee leenjii (barruu barbaachisaa)
walitti qabuuf mata dureewwan qajeelcha kana keessatti hin
dhiyaatin qopheessuun barbaachisaadha. Barruuwwan
walitti gurmaayan irraa fayyadamtoota galma'anii
qajeelchama kanatti fayyadamaniif erguudhaan isaanis yeroo
yeroon akka dubbisaniifi wanta irraa fayyadaman deebii
akka kennan godhuun ni eegama.

KUTAA TOKKOFFAA ILAALCHOTA LEENJII IRRATTI JIRU

Yeroo**Leenjii** jennu, ilaalcha guutuu kan qabxiwwaniifi madaalliiwwan nama maraaf hubannoof fayyadan kaayuun barbaachisaadha. lafa duwwatti dubbachuu hambisuuf qabxiwwan armaan gaditti tarreeffaman hojjachuun barbaachisaadha:

1- Ga'ee namaatii fi qunnamtii inni naannoo wajjiin qabu;

2- Jaarraa Hijraa kudha afraffaa keessatti haala sochiin Islaamummaa itti jiru (wanti marti yoo mijaaawe haala qabatamaan jiru jijiiruuf namoota leenjisuuuf fedhii hinjiraatu) dhimmoota lamaan kana rratti yoo waliigaltee irra geenye qofa galmaa fi yaada dhugatti dhiyaatan qopheessuu dandeenya. gaaffiwwan maaliifi? Maal? akkamitti? Jedhan gufachuutu mala. Dhimmoota gadi fagoo kanneeniif deebii laatuuf Qur'aanatti deebi'uu qabna:

لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَنَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ ۝ شَرَّ رَدَدَتُهُ أَسْفَلَ سَعْلَيْنَ ۝ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمَلُوا ۝

آصْلَحَتِ فَلَمَّا أَجْرَ عَزِيزٌ مُّثُونٌ ۝ الْتَّائِنُ : ۶-۴

“Dhugumatti, nuti nama boca(suuraa) irra gaarii ta’e irratti isa uumne. Ergasii bakka warra jalaa, hunda irraa gadi aanaa ta’etti isa deebisne. Garuu isaan amananii gaggaarii dalagan isaaniif mindaa addaan hin cinnetu jira” (95:4-6)

“Rabbiin waan hunda keessatti waa tolchuu dirqama godhe. Yeroo (adda waraanaa keessatti) ajjeeftan akkaataa sirraawaan ajjeessaa! (lubbu qabeenyyii) yeroogorraatan siritti gorra’aa!Hundi keessan billaawa keessan qaradhaa!Waan gorra’amuuf qophaa’ee haara galfachiisaa!”¹

Ifa qajeelcha kanaatiin hojjataan jijjiirama Islaamummaatiif dalagoota sochiwwan Islaamaa hojii isaanii sirnaafi haala sirreffameen hojjachuun isaan irratti dirqama. Akkaataan walii gala leenjii Islaamummaakana fakkaata.

Kutaa kana keessatti haala sochiin Islaamaa ammaantana itti jiru ibsa gabaabaa qopheessinee jirra.

---

¹ - Sahih Muslim, Sunan Abu Daawud, sunan Al-Tirmizii, Sunan Al-Dariimi, Sunan Ibnu Maajah fi Sunan Nasaa’i.

Yaadaleenjiitiifi hiikkaa keennuuf hoggansa Qur'aana
irra barbaanna.

KUTAA TOKKOFFAA: ILAALCHOTA LEENJII IRRATTI

Boqonnaa Tokkoffaa: Nama Da’awaa, Naannawa Fi
Hawaasa Isaa.

Boqonnaa Lamaffaa: Sochijjaarraa 14 ^{Ffaa} Akka
Lakkoofsa Hijiraatti.

Boqonnaa Sadaffaa: Kaayyowwaan Keenya

BOQONNAA TOKKOFFAA

Nama Da'awaa Godhu, Naannawaa Fi Hawaasa

Mata Dureewwan Boqannaas:

- 1- Yaadaa fi Akkaataa Raawwii
- 2- Hubannoo Deemsatiif lafa baruu- Akka
Qur'aannni ibsutti
  - A. Dhokataa
  - B. Kan hundaa hammate
  - C. Addunyaa uumamaa
  - D. Kan Naannoo
- 3- Tajaajiluun ogganuu
- 4- Raawiif Qophaa'u
  - A- Sadarkaa Dhuunfaatti
  - B- Sadarkaa Naannootti
  - C- Sadarakaa Biyyolessaatti

1. Kaayyowanii fi Akkaataa Raawwii

Muslimni seeyfii(shootala) hidhatee sheeyxaana wajjiin falmee jannata kan dhaalu osoo hinta'in naannawaafi

haala keessa jirutti qeenaan (dammaqinaan) hirmaatee wanta adda ta'e uumuu danda'uu qaba.

وَأَن لَيْسَ لِلإِنْسَنِ إِلَّا مَا سَعَى ﴿٤١﴾ وَأَن سَعَيْهُ سَوْفَ يُرَى شَمْ يُبَرِّزُهُ الْجَزَاءُ

آل‌آت‌ون جم: 41-39

“Namni waan hojjate malee hin argatu. Hojiin isaas of duratti mul’chuuf jira. Achi booda mindaa guututu isaaf kennama.”. (53:39-41)

Hojiiwwan raawwannu Rabbii (SW) fi ergamaan isaa qofa osoo hintaaneekan biroollee raga ba'u. Kana jechuun Muslimni iddoobanaakanjiraatu osoo hinta'in naannoo isa marsee wajjiin wal-qunnamtii addaan hin cinne godhuu, dhiibbaa tokko kan biraa irratti uumuun kan jiraatudha. Kana malees isas ta'u isin kan Muslima gaarii godhu eenyu? Hadiisni kun kanuma ibsa:

“Namoonni koolagaltoota Rabbiiti. Mara irra kan gara isaa(Rabbii)ttijaallatamaankan gabroota isaa caala fayyadaniidha.”²

Haala kanaan Muslima gaarii ta’uun ulaagaan Salaata salaattuu, sooma soomuu, zikriif tasbiiha heddummeessuu qofa miti. Musliima gaarii ta’uun namoota kaawwan tajaajiluudhajedhamni ittiamanuun kan nu dammaqsuudha. “*Namni dhimmi Muslimootaa isa hin yaachisne inni isaan (muslimoota) irraayii miti.*”

Jama’aan Muslimaa /gareen/ ofiin of kan tajaajiluu miti. Gareedhaan/Jama’aa kaawwaniif tajaajila baldhaa kan kennani. Jama’aan/gareen/ gurmuu ykn qaama kaayyoo galmaan gahuudha malee inni mataan isaa kaayyoo miti. Dhaabni akkanaatiifi fedhiin isaa ummaaf, ummata addunyaa hafe maraafis kan kabaja guddaa qabu. Ergamaan Rabbii akkana jedhan:

“*Warra ardii irra jiraniif marargaraa laafaa!kani samii keessaa isin mararfataa*”.³

---

² - Sahih Muslim

³ - Sunan al- Tirmizii

Gareewwan Muslimaa/ jama'aan Muslimaa ofii isaaniitiin qofa kan murteessaniif miseensonni jama'aa qofti kan itti hirmaatan tanaan kaayyoo isaanii dhaabni of tajaajilaa ta'u. Qoophiin hundumtuu, miseensota addaa leenjisuu biyya isaaniitiif ummata isaanii akka tajaajilan kan isaan taasisu ta'uu qaba. Dhaaba dhaabummaaf qofa uumuun akka mana manummaaf qofa ijaaruuti.

Naannoofihawaasni daa'iin tokko miseensa ittita'e isaaf waltajji ol-aanaa itti hirmaatuufi itti dalaguu qabuudha. Dirreen ergaa itti raawwachuu danda'u kanneen qofa. Hojiin ergaa kana qabatamaan fiixa baasuufi fayyadu illee kanuma. Hojiwwan yeroo jirenya isaa dalagaa ture kan Rabbiin (SW) itti madaalus kanuma keessatti.

2. Yaada Adeemsaatii Fi Akka Qur'aanni DubbatuttiAbuuruu

“Si duras dhiirota warra gandaa irraa wahyii gara isaaniitti buusne malee hin ergine. Sila dachii keessa deemanii booddeen warra isaaniin duraniiakkam akka tahe hin ilaalanuu? Dhugumatti isaan (Rabbitiin) sodaataniiif

mana aakhira (kan du'a boodaa) tucaala. Sila hin xiinxalanuu? (12:109)

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا نُوحِي إِلَيْهِمْ مِنْ أَهْلِ الْقُرْآنِ أَفَمَرَ يَسِيرُوا فِي
الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عِنْقَةُ الدِّينِ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَدَارُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا أَفَلَا

تعقولون ١٠٩ يوسف:

Daa'iin leenji'aan tokko wantoota adda ta'aniifi wal-qabatan dammaqinaa fi ifaa- sadarkaa afur yeroo ammaa wajjiin wal-simatan qabaachuu qaba. Kan jalqabaa beekkumsa addunyaa hinmuldhannee – aalamu algaybi- ykn aalam al- shahada- addunyaa raguun dandahamuudha. Isaanis akka armaan gadiitti ibsaman:

A. Dhokataa	Beekumsi kunniin Muslimoota hundaafuu kan argamaniifi dhaloota maraafuu dhaabbataa dha.
D. Naannoo	Beekumsi kun akkuma biyyoota keessa jiraataniittiif lammiiwwaniifi murtaa'aafi jijiiramaadha/ naannoo irraa naannotti, akkasumas nama tokko irraa nama biraatti adda addaan kan argamu.

A. Dhokata- kan hin mul’anne Qur'aanaa fi Sunnaa keessatti sirritti ibsamee jira.Kunis: Rabbitti, Mala’ikatti, kitaabatti, ergamtootatti, guyyaa murtiitti fi qadaafi qadaritti(murtee Rabbiittii) amanuu dha.Dhokatatti amanuun wantoota beekkumsa ykn hubannoo sammuu keenyaa ol ta’an keessa galee akka hin jeeqamne nu baraara.amantaan Muslimaa kun yeroofi bakkaan kan hinjijiiramneefi yeroofi bakka hundattuu cimaadha.

B. Waan dhimma hunda hammatu- Daa’iin kan beekuufi hubachuu qabu yeroo fi bakkeen uumama Rabbii (SW) ta’uu isaaniitii fi yunivarsiin/ iddo hundi / fayyadama namaatiif kan uumame ta’uu isaati.

أَلْتَرَوْا أَنَّ اللَّهَ سَحَرَ لَكُمْ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَأَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعْمَةً هُنَّ بَاهِرَةٌ وَبَاطِنَةٌ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى وَلَا كِتَابٍ مُّنِيرٍ ﴿٢٠﴾
لاق مان: 20

“Sila akka Rabbiin wantoota samii keessatiifi wantoota dachii keessaas isaaniif laaffisee, tola isaa mul’attuufi dhokattuus isin irratti dhangalaase hin

argitanuu? Namoota irraas nama beekkumsa, raga fi kitaaba ibsaa ta'een maletti (waa'ee) Rabbii keessatti falamutu jira!" (31:20)

Beekumsi kun nama mara biratti kan beekamuufi Muslimoota hundaan kan hubatamu naannoofi bakka maratti nama argamuuf dhaabbataafi kan hin jijiiramneedha.

C. Kan Addunyaay Ammaa

Daa'iin hunduu waa'ee biyyoota birootiifi uumatoota biroo beekumsa muraasa qabaachuun dirqama. Daa'iiwan sochii Islaamummaa kan teessoo lafaatiin hindaangeffamneefi akka addunyaatti tokkummaa kan qabu hubachuu qaban. Addunyaay mara irratti obboleewwaniifi obboleettiwaan qabu. Ummaan isaanii miseensa Muslimoota dachii irratti faffaca'anii jiraatan- kan dachii itti hedduummatan qofa osoo hintaane saba xiqqaa ta'anii warra jiraatanillee kan qabatuudha. Eessayuu yoo jiraatan haqaafi dhugaa kabachiisanii, kijibaafi dhara mormanii jiraachuu qabu.

Ittigaafatamummaan isaanii ergaa Islaamaa nama hundaaf haala ifaan gahuudha. Leenjitootaaf addunyaan tun dirree raawwiitiifigabbartii Rabbiiti. Akka ergamaan Rabbii jedhan:

“Dacheen masjiidaa fi qulqulluu naaf taasifamtee jirti”

D. Kan Naannoo

Itti gaafatamummaan leenji'a kan jalqabaa bakka itti jiraatu yoo ta'u bakka jirutti itti gaafatamummaa armaan gaditti ibsaman raawwachuutu irraa eegama.

Tokkoffaa: Biyya, Naannoo, Zoonii, Aanaafi Ganda, akkasumas saboota, sablammoota fi Gosoota adda addaa hawaasota keessa jiraatu haala isaanii qabatamaan hanga danda'e qulqullinaan beekuufi hubachuu qaba. Waa'ee biyyaa, seenaa, baay'ina ummataatiifi eenyummaa ummatichaatiin dhimmoota wal-qabatan hunda akkaataa ergaafi yaada isaa bakkaan ga'uuf isa fayyadutti barachuu qaba. Kanneen keessaa muraasni: qabeenya uumama naannichaa, ummata naannoo sana keessa jiraatan, sababoota wal-dhabiinsa uumuu danda'an, waa'ee amantaa,

waa'ee mazhabaa, waa'ee gosaa, waa'ee baay'ina dhiiraa fi dubartii, kan kana fakkaatan sirnaan beekuu qaba. Maalummaa diinagdee naannichaa, oomisha oomishaman, oomisha biyya alaatti ergaman, oomisha naannichatti oomishamanii naannoo biraatti ergaman, industiriowan, oomisha qonnaatiif kan kana fakkaatan.

Daa'iin waa'ee siyaasaa (polotikaa) biyyattii siritti kan beekuu fi kan ibsuu danda'u ta'uu qaba. Paartiiwwan polotikaa, barruulee maxxanfamanii fi miidiyaawwan, waa'ee deeggartota isaanii, akkasumas adeemsa murtii, eenu maal akka hojjatuufi akkamitti akka hojjatamu, adeemsa polotikaa xiinxalaan hubachuu qaba. Biyyattii keessatti gaazexootaa fi barruulee irra caalatti fudhatama qabaniifi ilaalcha ummataa qarsan kam akka ta'an, miidiyaalee gaazexoota fi barruulee irratti yaadota barreeffaman namoota hoogganan, beektota ol-aanoo, qopheessitoota, namoota barruulee qopheessan, addaan baasee beekuu qaba. Daa'iin waa'ee polotikaa biyyattii, wal-qunnamtii lammiiwwan jidduu jiru, walitti dhufeenya biyyoota biro, keessattuu biyyoota ollaa wajjiin qabaniifi qabaataa turan yoo kan hinbeekne ta'e ummata biyyattii

hubachuu hindanda'u. Gabaabinaan, daa'iin waa'ee biyya keessa jiraatuu fi itti dalaguu, jirenya hawaasa, diinagdee, barnoota, polotikaa fi amantaa odeeffannoo gahaa qabaachuu qaba.

Lammaffaa: Daa'ichi rakkooowwan saba keessa jiraatuu irratti muldhatan qajeelaan kan isa tuqaniif isa ilaalan ta'uu yaaduu qaba. Rakkoowwaniif furmaata argamsiisuun ittigaafatamummaa isaa akka ta'e hubatee Islaamummaan rakkoo akkanaa hinuumne jedhee ilaalcha badaa qabaachuu hinqabu. Daa'iin ammalli isaa akka ogeessa fayyaa ta'uu qaba. Ogeessi fayyaa dhukkuba dhukkabsataataa keessaa harka qabaachuu baatus dhukkubsataa yaaluufi fayyisuuf dirqamaafi fedha qaba. Furmaata qabatamaa argamsiisuuf yeroo hin dandeenyetti illee dhukkuba isaa hirdhisuuf dararaa irraa haara galchisiisuu nidanda'a.ogeessi fayyaa beekaa dhukkubsataa isaa miidhu dhageenye hinbeeknu. Yeroo hundaa yaaliin isaa yaalamaa isaa fedha fooyyessaatiin (ihsaanaan) yaaluudha. Dhugaan, Daa'iin leenji'an tokko akkaataa qondaalaafi bulchaan biyya naannoo ykn naannawaa rakkoo furuufi dhabamsiisuuf yaaluu qaba. Rakkoowwan kophaa

baasuun sossooruun fooyyii Islaamummaa akeekuuf ilaalcha haaraa dhiyeessuu irraayyi. Akkaataa ittigaafatama hinqabneen mormuun salphaadha.

Muslimni sammuu hubataafi gadi fageessee yaaduu danda'u rakkoo galeef haala hunda akkaataa amansiisuun eega dhiyeessee qofa morma. Mormiin isaa illee kan haqaa, dandeettii namaa fi sababa qabuudha. Mormiin haala kanaan gaafatu guyyaa tokko dhugoomaaf. Sagantaiifi yaanni isaa jirenya qabatamaafi Kan dalaganiif bu'aais ummata biratti kan muldhatan ta'uu qaba. Fedhaafi gaaffiin mirgaa yaada irraa burqe, kan qabatamaan hojii irraa oolee hinqabataminiif amanamummaa irratti qofa kan irkate hawwuu qofa ta'a. Innis fedha ummataatiifi gaaffiwwan mirgaa gara bu'aa hojii dhugaatiif qabatamaatti hiikuu ykn jijiiruu yoo dadhabe hawaasni ariiidhaan isaaf garee isaa wajjiin akka tumsuu hinqabne battalamutti hubata.

Namoonni gariin Islaamummaa akka ilillii bakka fedhan kaa'an itti fakkaata. Kun haala jirenya qabatamaatti kan ta'uu danda'u Islaamummaan akka ilillii bifa walitti makamaan gurmaa'insa adda addaatiin namaaf badhaafamu.

Biyyeefi qilleensa adda addaatti ililliiwwan miidhagummaa addaa qaban arganna.

Ililliiwwan kun fooliii addaa naanoo isaanii qaban. Biyya jiraataniifis dhandhama mijawa kennu. Kuni walitti makama fuula ummatootaa kan muldhisuufi kan ummaa miidhagsu, kan dammaqsuu fi kan harkisu kan isa goossisedha. Daa'iin haalawwan waliigaltii murteessaa ta'an – muxannoo, qaroomina, uffata, hanga wahii, akkaataa addunyaa dhokataa yuniversiifi addunyaa umamaa waan barsiisuufi.

Daa'iin haalawwan waliigaltee murteessaa ta'an hanga wahii kabajama Islaamummaa- muxannoo, filannoo, aadaa, uffata, seeeraafi heera naannoo keessa jiraatuu wal-simsiisuun ummataaf muldhisuunfi sirnaan ibsuu qaba. Aadaan barnoota Islaamaa amma ittijiru garmalee kan dabeledha. Nutis kan baay'ee dhiphataa jirru dhimma waliigalaa, kan baratameef, kan hin sirraayinii, kan jirenyaa ummataa keessatti qabatamaan hinmuldhatiniiifi hinqoratamin irratti. Kan kana irraa ka'e biyyaa fi naannoo irratti fedha jiraniif xiyyeffannoo gahaa osoo hingodhin turree jirra.

Kun ifaan kan muldhisu qajeelchama Islaamummaa keessatti sababiiwwan kanneeniif deebii kan kenu gamtaa akkanaa da'a'iin uumuu akka qabuudha. Haa ta'u malee daa'iin gumaacha godhuu kan qabu seenaa dabre daangaa hanga daangaatti ta'u hinqabu. Kun amma hindalagu. Hirmaannaan isaa akka nyaata mi'aawaa biyyoota Muslimaa adda addaa keessa jiraniiti. Wanti nyaata kanneen tokko godhu, kan adda addaa ta'anis hundumtuu halaala ta'uu isaaniiti.

3. Tajaajiluudhaan hogganuu

Qajeelcha Rasuulli (SAW) nu barsiisan keessaa tokko hooggansi (Tajaajila) ta'uu isaati.

(سيد القوم خادمهم)

“ Hoogganaan Ummataa – tajaajilaat Isaaniiti (ummataati)”⁴

Daa'ichi tajaajila kana akkamitti ittifufuu danda'a? daa'iin ummata tajaajiluun, ummata qarqaaruun itti

---

⁴ - sunan al daayilamii fi sunan al xabraanii.

gaafatatumummaa kana bakkaan gahuu ni danda'a. Muslimoonni Islaamummaan ijaaraman rakkooowwan naannoo isaanii jiraniif filannoofi furmaata qabatamaa argamsiisuun, saba miseensota ta'aniif bakka bu'oota tajaajilaa ta'uun yoo ejjannoo qabaatan ummanni isaan irratti amantummaa akka qabaatu oftaasisan. Akka hogganoota isaanii ta'an filatan. Islaamotaafis onnee isaanii qofa osoo hintaane sagalee filannoo isaaniillee kennaniif.

4. Qophii Raawwii

Raawwii sadarkaa sadihitti quoduudhaan ibsinee jirra. Kan dhuunfaa, kan naannootiifi kan biyyooleessaati.

A. Kan Dhuunfaa

Akka dhuunfaatti Muslimni Islaamummaan barate waa'ee naannoo isaa, biyya isaatiifi addunyaa gaazexotaafi barruulee adda addaa dubbisuun, haala olittiifi bultii oduuwwan raadiyoofitelevijiiniindabran dhaggeeffachuu fi hordofuun of-barsiisuuf tattaafachuu qaba. Wantoota miidiyaalee adda addaa irraa hubate namoota wal-qunnamuun wajjiin mari'achuufi yaada isaan irraa argatuun ykn yaada isaan isa irraa argataniin wal-fayyaduu aadaa

godhechuu qaba. Daa'iin hundinuu dhuunfaa isaatti dhimmoota naannawa isaa jiran ilaachisee odeeffannoo gahaa qabaachuun murteessaadha.

B. Sadarkaa Naannootti

Sadarkaa naannootti daa'iin tokko naannawa isaatti waggaatti xiqqatu miseensonni kudhan ykn achii gadii itti hirmaatan yeeroo murteeffametti hirmaatuu qaba. Wal-tajjiinakkanaa yeroo heddu “halaqaah”ykn “usraa” kan jedhaman yoo ta'an, xiyyeeffannoonaanisaanii wal-barsiisuufi amantaa irratti wal-jajjabeessuu uumuudha. Kun gahaa miti. Caasaan wal-tajjiikanneenii kana caalaa cimuu qaba. Yeroo isaanii keessa walakkaa kan ta'u dhimmootaaf sagantaa da'wwaa hawaasa keessa jiraatanii mari'achuuf oolchuu qaban. Haala kanaan sadarkaan sochiin ammaan tana ittijiru kan nama rifachiisudha! Hordoftooni sochii kan ciman barnoota qalamaatiif dhimmoota raawwiin hinmuldhatiniiif hinqoratamin (theoretical) ta'an qofa irratti. Miseensota keessa illee warri hojjittijiran parsanti 5 kan ta'an qofaa yoo ta'an dhiibbaan hojii isaan irratti kan heddummaatu. Parsantiin 95 laaltotaafi taajjabdoota kan ceephan ta'anii jiru.

Hojiin sochii Islaamummaa piiraamiidii gadi garagaleen wal-fakkaata. Miseensonni parsantii 5% namoota faaydaa qaban yoota'an parsantii 95 ammoo gufuu ta'anii jiru. Akkaataa raawwiiakkanaatiin dhaabbichi kaayyoo ykn dhimmoota kaayyoo dhaabichaa wajjin wal-qabatan ykn hojii qabatama qabu bobbaasuu irra ofiin xaxamuu argisiisa. Gufuuwwan baay'achuu irraa kan ka'e harki gargaarsaaf diriiran dhabamaa dhufaa jiru. Haqa dubbachuuf miseensonni parsantii 95 ta'an miseensa ta'uu irra osoo deggeroota alaa ta'anii bu'aan dhaaba akkanaa dacha shaniin kan dabalu. Ossoo akkana ta'ee eegumsaaf ittigaafatatummaan isaaniif oolu ba'aa hinta'u ture.

Ceemphaafi sakaalama (hojjachuudadhabuu) kana furuuf miseensi hundumtuu ittigaafatatummaan addaa ittikennuun barbaachisaadha. Miseensa koree gadi aanaa goosisuun ykn "koree nama tokkoo" ta'ee, hogganaa isaatiif waa'ee sochii yeroo barbaachissatti akka gabaasu godhuun barbaachisaadha.

Gareen kun hojiiwwan sirraawanii kaayaman namoota dhuunfaatiifikoreewwaniif ramaduuifi kennuu qaba. Isaanirratillee akka hordoftan godhuu qaba. Hojiiwwan kun

heddu keeyyatoota Qur'aanaatiifi hadiisota haffazuu moggaan hojjiiwan naannawwichaaf hawaasicha keessatti dalagaman bay'eedha.

Hojjiin saba keessa jiraannu keessatti hojjannu haala hiikkaa qabuufi karoorfamaan raawwachuu qabna. Nuti akka gaagura kanniisaa ykn mana mixii jabeenya lubbuu qabu yoohin qabaanne sochiin keenya fayyaa hinta'u.

C. Sadarkaa Biyyooleessaatti

Sadarkaa dhuunfaatti fedhiin diina xiqqaatu beekumsa gahaafi dammaqina gahaa argachuu,sadarkaabiyyooleessaatti ammoo, namoota hojii qoratame tokkoo fi xiyyeffannoон hojjatan, namoota muxannoo fi dandeetti qaban leenjisuuudha. Koreen beekumsaafi dandeetti ijaarame, rakkooowwan biyya qunnaman ciccimoo irratti hojachuu ni danda'an. Koreewwan gorsa kennan ykn koreewwan raawwii hojii kun yaada burqisiisaa dhabichaa uuman. Kaayyoon isaanii qo'annaa fi qorannoo dandeettii isaaniitiin furmaata hojii irra ooluu danda'an caalmaa qabanii fi dhugoomina qaban hogganootaaf dhiyeessuuudha.

Hordoftoonni baay'een wantoota salphaan quufuu kan danda'ani.Koreewwan kun dhimmoota kanneen siritti qorachuu qaban. Beekumsaafi dandeetti kana isa beeksisuu waanqabaniif, yaadaafi ilaalcha adda addaa,ramaddii qabeenyaa, sagantaa rawiitiif kan fayyadani.Koreewwan kun ilaalcha addunyaa kaawwan irra kan caalaniifi humna caalu waan qabaniif, furmaata Islaamummaa irratti hundaa'e dhiyeessuuf muldhisuu qaban.Koreewwan kun ijji isaanii sirittii yoo dalagan,uummanni fedha isaatiin hoggansummaa isaan goonfachiisa.Fedha guutuun dandeettii isaanii mirkaneessaaf. Haala ajaa'ibsiisuun,gadifageenyaan qoratameen, dandeetti dhimmoota bulchuu isaan qabaniif, ummanni hoggansa isaanii kan kennu ta'a. Sochiinis haqaan amanamaa biyyaa ta'a.

kallattii Daa'iwa Salphaa !

Ibsa irraa gara Raawwi

Sheeka barattoota da'waaf leenjis u jabaan tokkotu jira ture.Leenjiin kun kan kennamu ji'oota jahan jalqabaa ibsaan (theory), ji'oota sadii raawwii direetiin ture.Barataan of abdatu tokko barumsa ibsaan kennamu akkuma xumureen

hojii dirree ofii isaatii, kophaa isaa raawwatu akka danda'u itti dhaga'ame. Sheektichi jarjara barataa kanaa mormuun seerannoo kennanis barataan kun hinfudhanne. Barataan kun da'awaa dirree godhuuf gara ganda fagoo wahii deene. Jum'aa jalqabaatti sheekni tokko kuxbaa sobaa maqaa Rabbii (SW) fi Rasuulaatiin (SAW) yeroo godhu dhageeffate. Barataan kun bakka taa'uu ka'ee aariin sagalee isaa ol-fuudhee “Imaamtichi kijibaadha! Rabbillee Rasuullilnee (SAW) haasawaakkana hindubanne” jedhe. Immamtichi barataa kanaanakkana jedhe: “Dargaggoon kun kaafira Isa adabuu qabdan”. Namoonni masjiida keessa turan ajaja imamtichaa dhugoomsuun dargaggeessa kana akkamalee tuman. Barataan dargaggon kun lafeewwan isaa caccabde qabatee gara sheeka isaa deebi'e. Sheektichis akkana jedhaniin: “Da’awaaa qabatamaan kennamu maal aka ta'e ani fakkeenyaan sitti muldhisa” jedheen. Jumu'aa itti'aanti wal-qabatanii gara masjiida sanii deeman. Imaamtichis kuxbaa wal-fakkaatu godhe. Sheektichis erga dhaggeeffatanii xumuran booda sagalee isaanii ol-fuudhanii “Imaamni keessan nama jannataati. Isin keessaa namni rifeensa isaa buqqisee rifeensa firii takka argate inni jannata argata” jechuun dubbatan.

Namoonni masjiida keessa turan yeroo tokkoon ka'uudhaan imaamticha irra rifeensa areedaa buqqissun fuula isaa duwwaa godhuun dhiigaan akka hita'e godhan. Imaamtichi lafa irratti kufe. San booda sheekni imaamtichatti kalaayanii gurratti “Maqaa Rabbiitiifl Rasuulaatiin (SAW) sababdee kijiba kijibdu dhaabdee hojii gaari hojjattamoo addabbi kana caalu sirrahaageessisu? jedhan. Imaamtichis dogongora isaa hubatuun sheekhtichi da'waa qabatamaan akka leenjisaniifsheekticha gaafate!

Garaagarummaan barumsa ibsaan (theory) kennamuufi kan qabatamaan raawachuu kana.

أَفْرَأَ يَاسِرُ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ ① ﴿١﴾ خَلَقَ الْإِنْسَنَ مِنْ عَلِقٍ ② ﴿٢﴾ أَفْرَأَ وَرِبُّكَ الْأَكْرَمُ ③ ﴿٣﴾ الَّذِي عَلِمَ بِالْقَوْمِ

٥ ﴿٤﴾ عَلِمَ الْإِنْسَنَ مَا لَوْيَعْمَ ٦ ﴿٥﴾ الْحَقُّ ٥-١

“*Maqaa Rabbii keetii Isa (waan hnda) uumeetiin dubbisi. (Isa) nama dhiiga ititaa irraa uume. Rabbiin kee hunda irra arjaadha. Isa qalamaan (barreesuu) barsiise sani. Wan inni hin beekne nama barsiise.*” (96:1-5)

- Daawattonni siritti yoo dubbisan – ummaa muslimaa hogganuuf humna godhatan.
- Daa'iwwaan akkuma daa'ii yoo kan siritti dubbisu ta'e qaroomna ilma namaa hogganu hin danda'a
- Amman tana – ummanni biyyoota dhiyaa baayinnaan dubbisu. Muslimoonni baay'ee hindubbisanu! Nuti kan barannu dubbisuufi, isaan kan dubbisan barachuufi.
- Raawwii qajeelfama Adeemsiftoonni jijiirama Islaamummaa wallaalummaa muslima keessaa dhabamsiisuuf dursitoota ta'uu qaban.

Dabalata: Muslimoonni baay'een daa'iwwan akka abdii fi foyya'iinsa isaanii ta'an barbaadan.Kanumatu sirriidhas.Rakkoowwan namootaa furuu danda'ani oggnasa jaraa argata.

وَأَعِدُّوا لَهُم مَا أَسْتَطَعْتُم مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ
وَعَدُوَّكُمْ وَآخَرِينَ مِنْ دُونِهِمْ لَا نَعْلَمُ نَهْمَمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ
يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَآتَيْتُمْ لَا ظُلْمَوْكَ ﴿٦٠﴾ أَلْفَال: 60

“Humnaafi faradoo hidhaman irraas ta'ee waan dandeessaniin kan ittiin diina Rabbii,diina keessaniifi ummattoota biraan kan isaan hintahin,kan Rabbin isaan beeku,isin isaan hinbeekne ittiin akka sodaachiftaniif isaaniif qopheessa.” (8:60)

BOQANNAA LAMA

SOCHIIN JAARRAA 14^{FFAA} AKKA HIJRAATTI

Mata dureewwan Boqonnaa

1- Seenaa dug-duubee walii galaa)

- A- Keessaan Ilaaluu
- B- Bu'aafi hanqinoota
- C- Polatikaa – Raawwiifi deebii(gochaa fi sochii siyaasaa)
- D- Dubbatti hafiinsa
- E- Caalaa Hojjachuu dandeenyaa turree?
- F- Qabsoo Jiraachuuf Godhamu

2- Wantoota Foyya'uu qaban addaan baafachuu

- A. Marii waliigaltee (Shuuraa)
- B. Fedha Garee
- C. Dubartiifi daa'imman
- D. Hogganaa (modeela) sheekaa
- E. dhabamiinsa Dhabbilee
- F. Nannummaafi sabummaa

- G. Sagantaan Hojjachuu dhabuu
  - H. Filatama Islaamaa
  - I. Kaayyoowwaniifi akkaataa raawwii
  - J. Rakkoo xiinxalaa
  - K. Mari'achuufi diduu
  - L. Ceempha miidiyaalee
  - M. Ittigaafatamummaa   hordoftootaatiif
hogganoota
  - N. Tartiibaan (Duraa- Duubaan) hojjachuu
  - O. Dhorkama dhaabichaa (ofwallaalchisa
keessaa)
  - P. Keessa keessaafi ifaan ifatti
  - Q. Qur'aanaafi sulxaana/Bulchiinsa ol'ana
  - R. Deebii raawwi gahaa – dhabuu
  - S. Tumsummaa
  - T. Naamusa wal-dhabiinsa ittiin furan
(Adaab –al- ikhtilaaf)
  - U. Ajandaa dheeraa
- 3- Jaarraa 14^{ffaa} itti Kan Dabree
xiinxaluu**
- 4- Gaaffiwwan gaafatamuu qaban!**
- A- Qabsoo qancarsu?

B- Haalawwan qabatamaa : Badoomina cimaa moo gaarumma cimaa?

C- Rabbiin amanuu ykn jechoota amanuu?

5- Madaallii ...

1- Seenaa dugduubbee Walii galaa

Nuti jecha “sochii” jadhu kana hiikaa baldhaa fayyadamna. Gareen ykn jama'aan amantaaf hojjachuuf waadaa walii seenanii hojitti jiran, gaaddisa Islaamaa jalatti wal-ga'ee seera uumuuf da'awaa godhaa jiru hundumaa kan ofkeessatti qabatu. aariifi dallansuu irraa hafnee bu'aa walitti qabama sochii ilaalcha jaarraa 14^{ffaa} akka laakkoofsa hihraattii ykn 20^{ffaa} akka lakkooofsa Awurooppaatti jiru ibsina. Sirnaawaa fi kan haqaa akka ta'uuf sababoota ciccimoo asii gaditti ibsinee jira. Kun xiinxala ykn barbaacha bu'aa ilaachisee godhamee miti. Akkaataa hojii tokko tokko irratti barnoota fayyadu argachuuf xiyyeffannoon godhame.

A. Keessaan ilaaluu

Yeroo waa'ee sochii dubbannu keessaan taanee waa'ee keenya dubbataa jirra. Ceephoo kan dubbannu ala teenyeetii miti. Haala mana keessa nujiru fooyeesuufi hanqinnoota keenya hubannee ceephoo bu'aa qabuuf of-sirreesuuf of-ceephuu qabna. Ofii keenyaa nama gaarii yaaduufi

amanamaa yoo hinta'in leenjii fi tattaaffiin walitti aansuun adeemsifamu bu'a dhabeessa ta'a.

B. Bu'aafi Hanqinoota

Dadhabbileen keenya adda baafachuun dirqama ta'ullee sochii da'oo fashalaa'an dhoksa ilaalcha dukkanawaafi abdii kutannaan yaaduu hinqabnu. Akkuma bakkeewwan gurraachi jiran, kan ifaniis nijiru. Eegumsi da'awaa Islaamaatiif godhamuufi dammaqinni addunyaa keessatti uumamemuldhiftuufi ragaa bu'aa guddaa sochiin kun galmeesse. Dhugaan kana –dadhabina keenya murree gannee kallatti qajeelaa irratti qabsaa'uu qabna. Nuti mataan keenya bu'aa sochii kanaatti.

C. Tarkaanfii siyaasaafi Deebii Eggamu

Addunyaan dhihaa addunyaa muslimaa irratti miidhaa geessisaa jira.Kunis humna siyaasaafi waranaatiin lafa too'atuunillee kan muldhataa jiru.Mormiin Islaamummaatiifi biyyoolessaa uumaa isaaniitiin wal-fakkaatu. Jaarmiyaan ykn addoonnii sochiiwwan bilisummaa wanti wal-qabeetti koloniyaalistootaa cunqursootaafi dhalatota isaanii

wanti falmaniif kanuma.Sochiiwwan kun dhimmoot hawaasummaa, diinagdee fi barnootaa faaydatti akka dhimma lammaffaatti kan lakkaayaniif kanuma.

Biyyoonni kunniin bittoota biyyoota alaatiin addaan ba'anii yeroo bilisummaa argatan osoo hinbilchaatin hafan.Hoggantoonni isaanille siyaasaa bilisummaa isaanii akkamitti akka ittifayyadaman hinbeekani.Kana irra wanti hubannu imperiyaalizimummaan diinagdee,hawasaa,aadaafi barnootaa awwaalee yeroo dheeraaf kan turu waanta'eef turtiin isaa illee sadarkaa fedha namaa wajjiin kan wal-qabateedha.

D. Dubatti Hafummaa

Addunyaan muslimaa jaarrraa hedduuf kufiitii keessa akka ture hubachuu qaban.Kufiitiin kun yaada sochiiwwanii

fi raawwii keessa seenee babaldhate.Kan faca'e ummata keessatti qofa osoo hin ta'in sochiiwan jijiirama fiduuf ka'an keessattillee ni jira. Dandeettiin keenya madaaluu,adda addaan beekuu, furmaatas hojii irra oolchutu nurra ture.Kun dadhabina keenya irraa kan ka'e ta'uu hindandeenye. Dhugaan kana. Nuti warri amma cimaadha ofiin jennu

sochii ilaachissee raawwii godhaa jirrutu kana uume.Duubattihafammaan uumame kun amantaa,sabummaa,paartiiwan ilaalcha bittaa qaban keessatti haala wal-fakkaatuunkaraa hunda irratti gufuu ta'ee too'ataa jira. Hoggantota,beektota,doktaroota,injiinaroota, hojjattoota walittiqabaan tajaajiltoota ummataa Dubartoota,dhiirota, hiyyoota,qabeeyya, nama hundumaa qabuu kan danda'u akka dhukkuba daddarbaati.

E. Kana caala Hojjachuu ni dandeenya turee?

Sochiin akka gaaritti hojjatee jechuu hindandeenya.Haata'u malee injifannoon kan argamu Rabbiin (SW) irraa ta'u illee mala dalagaaatiifi yaada adeemsifnetti dhimmoonni fooyee baay'ee barbaadan nijiran turan.Badhaasni Rabbii(SW) warroota karaa isaa

irratti falmataniif qabsaa'an ol-aanaadha.Qabatamni ummaan ittijiru kan galee fi jijiirama hawaasumaa qabatamaa argamsiisuuf xiqqaatullee kan caalu hojjachuu dandanyee jira.Kana fuul-dura ittifufsiisuuf dogangora amanuu, san boodas

rakkoowwan keenyaaf wanta ijaaru hojjachuu ni dandeenya.

Dhugaan,namni tokko yeroo sochii ceephу sochii irra isa cal-jedhe ol-aanaa kan isa taasisuu miti.Farrawwan sochiitillee kan isa ramachiisisuu miti. Namni tokko kan biraa hincaalu.Namni kunakkana jedhee kan isa badhaasu Rabbiin(SW) qofa.Ol'aantummaan keenya ergaafi immaammata yaada (ideology) irratti hirkate malee wanta namoota tuqu irratti miti.

F. Qabsoo Jiraachuuf Godhamu

Sochiin mirga daangessuun godhaman dhimoota ooltii bultigahu, qabsoo du'aafi jirenyaa ta'ee jira.Kan kanaan ka'e haala mijawaa uumuun sochiin dhimma kana akka hubatu,hiree kallattii raawwiitiif xurree sirraawaa deebisee argachuuf yaaduun hindandayamne.Akkana godhuun sochiidhaaf wanta hindanda'amne akka ta'e hubatamaa

ture.Haalli   kun   miseensota   biraatti
dabarsuu,iccitummaa,hojjii keessa hojjatamu akka
filatan,akkaataa hojjii nama mamsiisuuf qabatama
hinqabne, akkasummas muxannoo dhabuu fiduun isaa hin
oolle.

Kana keessatti haala fooyya'a kallattii jijiirsiisuun akka hinraawwachiifne goosise jira.Sababa kanaaf haala itti jirru sirreessuufi qajeelchuuf ittigaafatamummaan kan jiran biyyoota namootaaf mirga guutuu kennani jiraatan keessatti.Fedhi isaan irratti qabnuufi kan irraa eegnu illee wanta ol-aanaadha.Isaan ummataafi sochii biyyoota cunqursitootaan hogganaman keessa jiru wajjiin ofdorgomsiisuu hinqaban.Isaan hireewan warra argatan yoota'an, kan kaawanii garuu hawwu qofa ta'ee hafe.

Jaarraan amma ittijirru kana keessatti seenaan boodaa kanaqabsoo sochiin jajaaboo dinqisiifataan kan fooyya'uu qaban kophaa baafne hubachuu eegalee jira.

Alhamdulillaahi,sochiin biyyoota muslimaa keessatti cunqursaa hundaa bira dabree,diinummaa itti adeemsifame irraa hafee as gahee jira.Kun mataan isaatuu hiree guddaadha.Qabsoo kanaan waan baay'ee argachuu dandeenyee jirra.Ammaa boodasbu'aa kana caalan

galmeessisuu ni dandeenya. Amma maaltu nubarbaachisa? Dhimmoota itti aananii ibsamaniin sochii fooyyesuudha.

2- Bakkeewwan jijjiiramaa Adda Baasuu

Dhimmoonni itti aanan yoo Rabbi jedhe dargaggoonni keenya jaarra 15^{ffaa}xiyyeefannoo itti kennanii kan nudalagne caala akka dalagan hawwii guddaa qabna.

A. Marii Hirmaachisaa (Shuuraa)

Sochiin shuuraa guututti itti fayyadamuu hindandeenyee ture.Kan xiyyeefanno itti godhee mala biraad dhagahe tole jedhe(al-sami'i wal xaa'aa) jechuunis dhaggeeffachuufi ajajamuu /raawwachuuirratti ture. Hoggantoonni waa'ee shuuraa ibsoota (theory) isaanii keessatti raganii jiru.Haa ta'u malee dhaabicha keessatti raawwii kana seera qabeessaa ykn dhaaba Islaamaa wajjiin wal-simsiisuun hindanda'amne. Beektonni heddu shuuraa irratti amiirtichi mu'aalimaa (ibsa kan kenu) moo mulaazimaa (kan itti mirkanneessu) kan jedhu irratti wal-mormii godhanii jiru.Gara lamaanittu warri jiran ragaa Islaamaa ejjannoo isaanii ibsan dhiyeefatanii jiru.

Kun dhimma ijtihaada (qorannoofi xiixala)barbaadu waan ta'eef fatwa salphaa qofaan furmaata argachuu hindanda'u. Hadha kan nu barbaachiisu akkaataa shuuraa –

seerawa,dhaabaan kan wal-simuufi caasaa sirnaaween kan hojjatudha. Miseensota sababoota murtaa'an kan qabu,adeemsa murtii dabarsuu keessatti ykn raawwii bu'aa murtii ilaalchisuun kan dammaqinaan itti hirmaatan ta'u qaba. Faayidaan shuuraa (marii) Qur'aanawaa kun kan ceemphamuu hinqabne.Keessattu yeroo hammayyaa kanatti.

B. Fedha waliin hojjachu

Sochiin namoota namooma garii qaban uumuu kan danda'e karoora tarbiyaa/ lenjitiini. Rakkoon kan muldhate yeroo namoonni kun wajjiin akka hojjatan yeroogaafataman, sochiin kan geggeefamaa ture namoota dhuunfaatini malee gurmii miseensota baay'ee of-keessatti qabateen hinturre. Kunis gurmiin dalaguun kophaa dalaguu irra bu'aa caalaa akka fidu wanta hinhubataminif ture. Ilaalchi kun kan haallii naannoo keessa turree narratti uume kan calaqiisu yoota'u "bulchiinsa nama tokkoo" jirenyaa keenya heddu irratti dhiibbaa godhaa akka jiru argina.Maatii keessatti waa'ee

hunda kan toowatu abbaa dha. Haaluma wal-fakkaatuun mana barumsaa,mootummaa,mana waraanaatiifi paartiiwwan siyaasaa hundaa kessatti kan babaldhateefi akka kufaatiin jiru kan akeeku.Wanti addinyaa irratti muldhatu

kanuma.Awrooppaan dhimma mirgaatiif biyyoota sabummaa irratti hundaawan uumuudhaan dursituudha.Saboota,gosoota,sanyii adda addaa tokkumaadhaan nagaan waliin akka jiraatan godhuudhaan yaada kana ifaajee chimaadhaan hojii irra oolchuun Ameerikaan Awrooppaa caaltee jirti.Kara biraatiin aadaafi amantaa isii fedha walii wajjiin hajjachuutiif amantummaa ittidabaluun Jaappaan irra foyyii argamsiiftee jirti.

Hojji Islaamummaa akka garee kubbaa miilaa tokkootti haayaannu.Taphattoota kanneen irraa jajjaboo garee tokkotti walitti qabnee jiddu jaraatti fedha walii wajjiin hojjachuu uumuu yoo dadhabne,garee taphattoota dandeetti gadi aanaa qaban garuu fedha walii wajjiin hojjachuu cimaa qabaniin injifatamuu hinoolu.

C. Dubartiifi Daa'imman

Dubartiifi daa'imman biratti bu'aa galmeessuu dhabuun keenya kan beekamudha.Gara dhiiraatiin wanti hojjatamee cinaan ille ta'u bu'aa galmeessisee jira.Gara birootiin baay'ee kufnee jirra.Dubartoota barsiisuufi sochii keessatti hirmaachisuuuf sochii dubartii jajjaba ta'e

hundeessuu hindandeenye.Hanga muraasaa kan baratameen ala dubartiin muslimoottaa of-gurmeessanii sadarkaa kaawan dammaqsuu danda'an irra hin geenye.Hedduun isaanii haala gaariin yaada isaanii ibsuuf ergaa dabarsuu ykn mormii dhiimmoota hawaasummaa irratti adeemsifamaniif ejjanoo isaanii sodaa malee ibsuuf dandeettitu isaan hanqata.Akkasumas,paartiiwan sabummaafi ilaalcha bibtaa qaban faaydaa siyaasaatiif hanga danda'an dubartootatti fayyadamaa jiran.Sadarkaa kanaan obboleettota teenya dandetti adda addaa qaban itti fayyadamuu hin dandeenye.

Dhimmoota murta'aniin ala sochii keessatti gargaarsa gahaa isaan irraa eegamuuf leenjisuuuf gargaaruu irratti tarkaanfiin fudhanne hinjiru.Kun mataan isaa sochii

keessatti paaradooksii waan yeroo dhagahan soba fakkaatu, garuu dhugaa ta'uu danda'u ta'ee kan hafeedha.

Humna keenya keessaan dhibbeentaa 50 of-irraa fageessinee,hirmaannaa irraa dhoorkinee qabsoo kana haali itti injiifannu inuma hin jirru.

Bifuma wal-fakkaatuun,daa'imman kunuunsinee guddisuuf tattaaffiin goone baay'ee yaraadha.Fakkeenyaaaf barruuleen Islaamaa daa'immaniif (ijoollee) qophaa'an dhibbeentaa (parsantii) 5 kan hingeenne. Barruuleefi kitaabota gameessotaaf qopheessine akka dubbisaniif dargageeyyii beekumsa addaa qabanuuf maxxansaa addaa kan barbaadu. Ceephi sochiin gara kanaan muldhisee kan furmaata guddaa isa dhabsiise ta'ee jira.

D. Hoogganaa akka sheekaa

Dhimma tokko tokko irratti sochiin hogganaa akka (modeelii) Sheekha hordafa.Innis kan akka malaa'ikaa,goota,kan waan maraa beeku,kan waan maraa hojjachuu danda'u kan fakkaatu.Innis abba ta'itaa(qondaala) dhaabaa ta'uun hanga jiruu isaa hoggana.Yeroo tokko taayitaa qabannaan kan buusuun hindandaymne,sochiin akka

inni maal hojjatu hordoftiif too'anna dhiisuutu mala.Yeroo biyya biraan deemus bakka jiruu dhaabicha riimootiintoo'ata.Yeroowal-tajjii irratti argamuuf hirmatu ajandaa irratti ol-aantummaan dhiibbaa godha.

Yeroo barbaade akka barbaade dubbata.Yeeroo hanga fedhe itti fayyadama.Wanti (mata dureen) yeroowal-tajjii dhiyaatu isAAF homaa miti.Kunis waan inni itti hinqophoooyneefi.Yaadannoo xiqqa illee hinqabatu.Akka ittigaafatamummaa dursaatti mata duree fedhe irratti akka fedhetti dubbachuu danda'a.Wanta mara irratti sadarkaa tokkoffaaf kabaja ol-aanaatu godhamaaf.Sadarkaa irra jiruuf dandeetti addaa kan isa barbaachisu ta'u illee baay'ee hindhiphamu.

Wanti nama rakkisu kan bira,hogganoota sarara lammaffaa irratti argaman eenyutu isa bakka buusa? Kan jedhuudha.Namoonni isa marsanii jiran isa bakka bu'uuf akka hin dandeenye off xiqqeessanii ilaalu.Kunis miseensooni kun jiruu isaanii hunda haala kanaan akka yaadan waan isaan taasiseefi. Itti aantoonni kana akka kabaja(tawaadu'a) Islaamummaati tilmaaman. Wal-gahii marii ykn shuuraa hirmmachisan kan leenji'ee miti.

Kabajaan sheekaaf qabu ol-aanaa ta'uu irraa kan ka'e sheeka sirreessuu fi dogongora irraa deebisuuf itti gaafatamaa akka ta'u godhudhaaf ykn (amiira) gaafii gaafachuuf akka hindandeenye isa taasisee jira. Hojiin isaa "hordofaa sheeka

dursiisuun akka wan janaazaa harka nama dhiqu kaayuuti" jecha jedhu kan dhugoomsudha.

Dhimmoonni gariin yeroo murtii isaan barbaachisu kenna du'aa'ii sheekaan godhamuu argachuuf haala mijawuun jijiirama!Haala kana xiinxalaa haalaa fi muxannoon addunyaa yeeroo kaluu akka muldhisanitti hogganaa tokkoof zamanni ittigaafatamummaa mijawaa kan ta'e wagaa 4-6 yeroo ta'e yoota'u,barbaachisaa taanaan yeroo tokko irra deebi'uun ni dandayama.Kana yoo tilmaamnu turtiin ol-aanaan hogganaan tokko ittigaafatamummaa isaa xumuramu koreewwan jiran keessaa xiyyeffannoo addaa kan adeemsisan keessattiifi hogganaa haaraaf tajaajilagorsaa faaydaa qabu kennuudhaan tajaajiluu danda'a.Hogganooni hundumtuu modeela akkanaa hordafuu qaban jedhaa hin jiru.Hogganoota baay'ee irratti garuu haalota kana keessa muraasa arguun waan jiru.

E. Dhabamiinsa Dhaabbilee

Sochiin hojjiiwwan adda addaa dalaguuf namoota dhuunfaa irratti rarra'uuf abdachuun maxxanaa ta'ee jira.Raawwiin kan namoota irratti hundaa'an ta'anii

jiran.Kun akka sochiin hintasgabboofnee godhui caala bakka ga'umsa ergaa kaayyootiif jijiirama raawwii baay'ee kan barbaachisu ta'ee jira.Kun kan dhaabaan geggeeffamu ta'ullee kan bu'a hinqabne ta'ee ture.Murranni isaanii dhaabileen kan gurmaayan ta'anis karoora baafachuun,fedha waliin hojjachuu uumuun gurmaa'ina sirraawaa hordofanii hijjachuu hindandeenye.Sochiinis qajeelfamootaafi kaayyooleen isaa dhaabilee kanneen keessatti dhugoomsuu hindandeenye.Gariin isaanii gargaarsaa ta'uu irra kan dhiibbaa geessisan ta'anii jiru.Miseensonni heddu projektota dhunfaatti bu'a qabeessa ta'anii jiru.

Sochiin akka ofdura deemu wanti isa barbaachisu hiikkaa yeeroo ammaatti “Dhaaba fiqhii” haaraa jechoota mijaawaan qophayyanii miti.Dhaabbota bu'a qabeessa ta'ani dhaabbilee ummataa biyya keessa jiran irratti xiyyeeffannoo

godhuu yoo dadhabne hojiin da'awaa oduu bira dabruu hindandaa'u. Itti yaadaa haasa'uu qofa ta'ee hafa. Biyyootaa (naannoo) hunda keessatti dhaabbilee ga'umsa qaban xiqqaatu kudhan hundeessuu yoo dandeenye ammaa achi

afaan guutuun adeemsa dhaabbataa jalqabne jechuudhaan dubbachuu ni dandeenya.

F. Naannowommaafi Sabummaa

Sadarkaa yaadaatiin sochiin tokkummaa ummaatiif yaada hunda hammate kan qabu ta'uu kan mirkaneessuudha. Qabatamaan garuu galeewwan kunniin hojii irra ooluu hin dandeenye. Amala keenya keessatti ilaalcha naannawaa fi hawaasaa calaqqisuun keenya hin oolle. Hanqinni ifa muldhatu kun wal-qunnamtii hawaasummaatiif wal-geettii uummataatti obboleewwaniif obboleettota biratti hiriyyoota sanyii isaanii jabeessanii yeroo hordofan muldhata. Namoota hafan wajjiin waliigalatee hawaasummaa baay'ee hinjabeessan. Sadarkaa hogganummatii illee hanga ammaa hogganoonni sochii sadarkaa lafa biyyootaatiif addunyaa guutuu gumiiin yeroo

murtaaawan adeemsisan hinjiru.Gumiwwan akkanaa
odeeffanoo wal-jijiiruuf, wal-mari'achuuf tarsimoo
seeromsuufi qindeemsuuf faaydaa murteessaa kan qabaatan
turan.

Nutis diinota keenya warra numiidhuuf karoora
isaanii tokko godheef off mijeessine. Haala wal-fakkaataan
karoora tokko nugodhu keessatti deebii tokkichummaa irratti
hunaa'e keennuufiihin dandeenye.Ilaalchadogongoraa
adeemsisaaakkaturre“Ummanni makkaa baqaqoota isiin irra
caalaa beekan” jechi jedhu kun siritti ibsa. Har'a biyya
keenya kan nuti beeknu irra namoonni biroo caala
beekuuhindhaban. Haaluma kanaan oboleewwan gariin
jiraattota biyya san keessa jiraatan caala waa'ee biyyattii
gorsa caalu kennnu. Addunyaan teenya guyyaan guyyattii
xiqqaataafi dhiphataa ganda addunyaa guutuu tokkicha
ta'uun isi dhugaa qabatamatti jijiiramaa jiru. Islaamni waan
hunda hammatu kana kan mirkaneesse reef jalqaba isaa irraa
ta'us,sochiin sadarkaa dhimmoota naannoo raawwachiisuuf
kopha kophaan kunuunsuu irra jira.

G. Karoorri dhabamuu

Sochiin haala baay'eef mudannoo heddu guyyaa hundaa wanta guyyaa saniif ta'uuf ga'u hojjataa qabsoo godhuun midhaa irrraa of 'eega. Yaanni wagga shaniif ykn wagga kudhaniif karoorfamee dhi'aate hinjiru.Hojiin sochii Islaamaa haala nama yaada irra buusuun hogganamaa kana

deggeruun akka hojii dhaabbataatiif ergaa ariifachiisaa sochiitti laakkayamaa jira.Sagantaan hojjachuuf dursa kennuun dhabamuun, akka kaayowwan dhokatan,akka ramadamni qabeenyaa jallatu,wal-duraa duuba raawwii hojii,qabsoo kallatti irraa dabeef ilaalcha sirrii hinta'in argamsiisee jira.

Yeroo argame maratti maal fagaanne ykn raawwi ykn hojiikeenya akkamitti akka gamaggamuu qabnu hinbeeknu.Wanti raawwannu bu'aaf miidhaa isaa osoo hinbeekin akka hidda godhatu yaalii godhuu ittifufnee jirra. Yeroon haala kanaan dabarsine dheeraadha. Karoora amma baafnee hojjachuu dandeenyuu fi dirqama hijjachuu qabnu adda baasuun yeroo guddaa fudhata.

H. Filannoo Islaamummaa

Sochiin waggoota shantama dabran Islaamni wanta gaarii akka ta'e mirkaneessu irra ture. Islaamni “izmoota” hunda caalaa Islaamummaan baay'ee ol-aanaafi kan dorgomuniin hin danda'amne akka ta'e dhugoomsuun danda'amee jira. Haata'u malee sochiin,wantoota walittiqabamoo (generalities) kanneen bira dabree isaan

namoomsuu caala hojiiwan biraa akka hinraawwanne itticufamee ture.Akkaata filannoo Islaamaaguutuun qabateen,fakkenyaaf kitaabbota irraa barumsaa sadarkaa yunivarsitiif fayyaduu danda'an qopheessuutu nurraa eegama. Kanaafuu,barnoonni saayinsii hawaasummaa barbaachisummaa isaanii guutuu fieeguun nu irra jira.

Hojiin baldhaan kun, qalbii qulquluu fi fedha qajeelaa miseensota qabaniin hojii hojjattoota tolaan dalagamu osoo hintaane beektota dandeetti addaa qabaniin akka hojii yeroo guutuutti kan hojjatamuu qabudha. Sochiin kun dhaabbileen barnoota ol-aanaa addaa addaa carraaqqii (ijitihaada) ittigodhaanii kutaa dalagaa addaa addaa hundeessuun

filannoo dhiyeessuun barbaachisaadha. Hojiin kun “ulamaa”dhuunfaa jechuun “kana maraa nibeka” jechuun namni tokko itti ramadamee yeroo dheeraaf hojjataa kan turuu miti.Dirreen hojii kun,tattaaffii waliigalaa akka barbaadu ibsuufi.Hojii kana guutun guututti dhugoomsuuf obsa barbadu,yeroo dheeraa kan gaafatu,gatii baay'ee kan gaafatu,tumsummaa kan hinbarbaanne,haala ittififiinsa qabuun jabaatanii hojjachuu kan gaafatu yoo ta'u ummaan

deebi'ee akka ijaaramu kan dandeessisu illee hojiin dura aanuu qabu mirkanaa'ee qabatamaan dhugoomsuun yoo danda'ame. Kanaan ala ol-aantumma sirna Islaamummaa mirkaneessuuf amantaa hawwii irratti hundaa'e qofa ta'a.Bahaa fi dhiha gara qaroomina Islaamummaa harkisuuf fakkeenyajiraataa ifaatubarbaachisa. Injiinarota,doktaroota,saayintistoota uumamaa,saayintistoota hawaasummaa caalaa gara sochiitti baay'inaan makamaa sadarkaa hoggansaa irratti illee heddummaataa dhufuun isaanii kanuma mirkaneessa.

Islaamummaan walitti qabaan mijaaawaa,gaariifi qulqulluu, kan wanti xurreessu itti hin makamin ta'uu irra illee kan sababa irratti hundaa'e,bareeda ta'uun isaa

qabatamaan isaan amansiisee jira.Haata'u malee,ogeeyyiin saayinsii hawaasummaa bifaa addaatiin gadi fageenyaan amansiifamuu qabu.Wantoota gubbaa gubbaa (generalities) isaan wanti Islaamatti akka makaman godhuuf gaheenyaan harkisuu kandanda'uu miti.Haalli dhimmoonni yeroo ammaan tana itti jiru,fayya dhabeessa. Hogganoota sochii Islaamaa keessaa baay'een isaanii saayintistoota hawaasummaa ta'uu isaaniiif ragaa dhiyeessuu yoo

jalqabne qaroominni Islaamaa dhalatama dhugaa islammaffaa nutti muldhisuu kan danda'u ta'a.

I. **Kaayyowwaniif akkaataa Raawwii**

Miseensota garrii biratti kaayyoofi akkaata raawwii jiddutti garaa garummaa jiru hubbachuu dhabutu muldhata. gareen waa'ee naga qabeessummaa Islaamummaa hawaasa barsiisuuf mala kaayyoo isaa ittiin galma gayatu osoo ta'u,mudannoo baay'ee keessatti hojii tokko raawwachuuuf fedha garee akka ulaagaatti yeroo fudhatamtu muldhata. Kun akka sochiin jijiirama fiduu ka'eef jijiirama hawaasummaa agarsiisuu caala yeroo isaa baay'ee waa'eedhuma sochii irratti akka fixu goosisee jira.

Istatiiksiin tilmaamaan hojyatame tokko akka muldhisutti yeroon, maallaqaafi tattaaffiin miseensotaa dhibbeenttaan 70% dhimma keessaatiif oola, 30% qofatu hawaasa alaatiif oola. Dhaabbanni fayya qabeessa ta'u faallaa kanaa ture.

Paartichi akka waan ofii ofiitii hundaa'ee yaanni isaa akka wanta gadii kan fudhatamu ta'ee jira. Kilaboonni ispoortitiif dhaabbileen qaqaarsaa haala addaatiin miseensota isaanii akka tajaajilan nibeekama. Fakkiin

paartichaa illee kan waa'een hawaasaa isa hinyaachisne, kan dhimmi miseensotaa qofti isa yaachisu garee addaa fakkaata.

Sochiin rakkoo ummaa akka rakkoo isaatti fudhachuun furmaata argamsiisuuf tattaaffiin inni godhu hinmuldhatus. Yeroo dhaabbileen Islaamaa hinta'in ceephoo itti dhiyeessan hawaasni wanti deebii hinkennineef kanaafi. Ummaan sochiin godhamu dhugaadhaan kan dhima isaa raawwachiisu akka ta'e akka hubatu yaaliwwan godhu hunda hawaasa irra oolchuu qaba. Uummaan kan abdatamuu qabu-

amanamaa dhimmoota isaa kan hordofuufi jama'aa Islaamaa cimaan akka jiru beekuudhaan hirriba nagaya rafuu qaba.

J. Burjaaja'iinsa xiinxalaa

Akka walii galaattii sochiin miseensoota biratti yaada isa tokkoomsu argamsiisuu hin dandeenye.Kunis sochiin wantoota hinfuramin irratti waanxiyyefatuufi. Xiyyeffannoona ol-aanaan sochiichaa ilaalcha /akkaata yaadatiif barumsa irra raawwii irratti wanta xiyyefateefi. Akkasumas,wantootaaf dhimmoota baay'ee barbaadaman irratti ilaalcha /ejjannoo gara graa yeroo qabaatu

miseensonni ilaalchota adda adda akka qabaatan ta'a. Deggersi isaani illee kan adda addaa ta'a. Bakkeewwan hanqina qaban ilaalcha ykn yaada hinbarataminiin (keessumummaa qabanin) ilaalcha addunya (ideology) addaatiin guutaman.

K. Yaada Wal-jijiiruuDhabuu

Sochiin sadarkaa sad'iin yaada wal-jijiiruudhan miseensota jidduutti,dhaabbilee Islaamaa kan birootiifi

gareewwan Islaama hinta'in wajjiin/dhaabbilee amantaa ykn addunyaa kana/akka yaada wal-jijiiruun hinjiraane ukkaamsaa godha. Kunis miseensota gariibiratti yaadota qabatama hinqabne/utopian/ daraarsa.Yaada wal-jijiiruu dhabuun akka sochiin of-dura hin-deemneef hinnamoomne cal'iinsa faaydaa hinfinne uuma. Qilleensi itite kun miseensota jamaa jiddutti wal-qarqaarsiakka dhabamugoosisuu irra illee akka wal-amantuun dhabamuuf jibbeensi moo'an sababa ta'a.

L. Miidiyaalee ceemphuu

Hanga wahii sochiin walqunnamitii addunyaa biraa wajjiin qabu dhiisee jira. Sochiin akka miseensonni kun

hanqinaa kana guutan booda ganama irraa jalqabee waan hintattafataniif dhiibbaan hawaasa keessatti uumuu danda'e baay'ee xiqqaadha. Jidduudhaan namoonni biroo/dorgomtoonni akka dhuunfataaniif waa'ee sochii fakkiin dogongoraa saba keessatti akka uumamu godhamaa jira. Sochiin miseensonni dirree miidiyaatti akka dandeetti isaani cimsatan ajajuu qaba. Kunis sochiin naannoo/naannawa biyyattii adda addaa keessatti raawwii

hawaasummaa gaggaariin akka siritti muldhatusuuf gumaacha ol-aanaa ta'aaf. Hojjiwwan gaariitti hawaasa kakaasuuf sochiiwwan godhamutti bu'aan isaa kan muldhatusuuf ta'a.

Barruuleen maxxanfaman hedduummaatanii kan nama hinarkifne kan nama hifachiisantu baay'ata. Barruulee kanneen kan cemphaaf obsaan dubbisanii xumuran jaalaleewwan garee muraasa qofa. Rabsamni yeroo murtaawaaf dhiyeessuun dadhabina cimatu ifaan muldhata.

Bakki sochiin dagate kan biraa,baratoonni digrii lammaffaa baratan heddu qorannoo saayinsii hawaasummaatti akka hirmaatan godhuu dadhabuun sochiin sagantaa yeroo dheeraatiif akka hinkaroorfatin saaxila.

Waan ta'eefis sochii irratti gufuwwan yeroo baay'atan muldhata.

M. Ittigaafatamummaa Hordoftootaatiifi Hogganootaa

Seera sochiin ittiin hogganamuun miseensonni hogganaa isaaniitiifi ittigafatamtoota hogganaan yeroo

maraa yeroo rakko illee miseensota isaa irraa ajajamummaa gaafii hinqabne barbaada. Ta'us hogganaan inni ittigaafatamaa ta'uun isaa dhimmi kun ifaan hin kaayamne. Qabatamaanis yeroo gaafatamaa ta'u hinmuldhatu. Hogganaan yeroo miseensotaaf gabaasa dhiyeesu walitti qabaan dhiyeessa. “Da’waan guddataa jira.”, “Yeroo dhufu Islaamaaf ifaadha.”, “Gargaarsi Rabbii Kaluu dha.”, “Iimaana keessan jajjabeeffadha.” “Wareegummaa cimsaa .” , “to’annaa” kan kana fakkaatan.

Yeroo baay'ee istaatiksiin hinjiru.Faaynaansii garee, maxxanfamoota, buufata, ilaalcha uumataa,qorannoo dhaabbilee, madaallii raawwii, oddeeffannoon muldhisu hinjiru. Kanaafuu,eennu akka gaafatamu,maaliif akka

gaafatamu? Ibsuuf ragaan hinjiru.

Yeroo garii, hogganooni yeroo gaafii gaafataman akka deebii kennuu hinbarbaanne dubbatu. Sochiin tokko hogganaa isaa hojjii hojjatuuf itti gaafatama yoo kan hingoone ta'e fayyaa qabaachuu hindanda'u. Hogganoota mormuudhaan hojii isaanii akka fooyessan godhuun

barbaachisaadha. Sochiin yeroo murtaa'etti gabaasa ooditii faayinaansii argachuu ille qaba.

N. Dursaan Hojjachuu

Dursakennuun hojjachuun gu'umsa hojii gaaromsutti geessa; waan gaarii hojjachuutti geessa. Lamaan jidduu garaa garummaa heddutu jira. Haata'u malee lamaanuu ni barbaachisu.Hojii dogongorame hojjataa saffisuu ni dandeenya. Kanaafuu duraan dursi hojiif fedhi baay'een waanjiruufHumna namaatiif qabeenya meeshaaleemi'aa muraasa ta'e kan akka yeroo barbadamutti dhimma barbadamuuf oolu taasisa. Hanga ofdura deemnuun wantoonni feenu ariitiidhaan argaman. Dhimmootaaf illee duraan durfama kenuun guddisee barbaadamaa ta'a. Wantoota barbaadaman duwwaa hojjachuun gahaa miti. Kan

dura hojjachuun nurra jiraatu kan dursuu qabuuf yerootti kan raawwachuu qabuudha.

O. Tasgabbii dhaabaa

Gareen haaguddatu malee dhimmoonni jijiiramanis dhimmoota dursuu qabaniif durfamni kennamuu osoo qabu

sochiin caasaa itti ijaarame osoo hinjijiirin yeroo baay'eef kan turu argina. Kan ta'uu qabu garuu,kayyoo hundaa'e bakkaan ga'uuf caasaa dhaabaa sirna qabuu umuuun hojii haqaa calanqisiisuu qaba. Caasaan isaa guddina jamaa wajjin haala deemuun yeroo mara haarawoomfamuu qaba. Heeraafi seerri bulchiinsa dhaabbichaa kaayyoo bakkaan ga'uuf kan fayyadu malee akka jecha Rabbiitti kan hinjijiiramneetti fudhatamuu hinqabu. Akka qajeelfama walii galaatti kan hubatamuu qabu waggaan shan shaniin ykn akka barbaachisutti shaakalamuu qaba.

P. Iccittii fi ifaan

Sochiin icciitiin dalagamuu qabuu fi ifa bahuu qaban mari'achuun yeroo heddu badee jira. Mudannoowwan tokko tokkotti ejjannoo tokko tumsuuf qarqaaruun akka ulaagaa amaanaatti fudhatama.Gareen hundumtuu ilaalcha isa

deeggeru fakkeenyaa Rasuulaa (SAW)
barbaada.Lamaanuu dhimmoota dhaabaa qulqulluudha.
Karaa tokko kophatti hordofuuf dhugaawwan hawaasummaa
sochiidhaaf wabiifi bu'aa kennuu danda'an qorachuun murtii

irra gahuun ni danda'ama. Mudannoo gaaritti filannoон dhabamuutu mala. Naannoon keessa jiraannu haalaafi sirna biyyitti keessa jirtuufi karaan akka deemuu qabnu nutti akeeka. Naannawichi kan mijawu yoo ta'e sochuummata jiddutti socha'uu qaba. Ifaan akka hojjatu hayyamameefi osoo jiru wanti dhokannaan hojjatuuf hinjiru, faaydaaf mindaan argamsiisus hinjiru.

Q. Qur'aanaa fi Sulxaana /Bulchiinsa ol-aanaa

Sababaa seena kanaan dura tureen yeroo ammaa sochiin bulchiistota mootumma wajjiin falamaa jira. Sochiin dhugaawan haaraa barbaaduun haala kana jijiiruu qaba. Gara biraatiin hogganoonni mootummaa sochiin kun biyyattiif hogganoota biyyaatiif wanta gaarii kan hawwu ta'uu amanuu qabu. Wal'amanuun dhabamnaan biyyittiin ni miidhamti. Sochiin kan hundaa'e ijaaruuf, misoomaaf, wareegama kafaluuf, barsiisuuf, tajaajiluufigara wanta gaarii

qajeelchuufi. Kanaafuu dheebottoota taayitaatiif hogganoota fonqolchuuf akka waan dhaabbileetti fudhatamuun hinqabu. Hogganaa ta'uun kaayyoo sochiitii

miti. Akka xurreetti /malaatti/ kan fayyadu qofa. Kaayyoon kun mootummaa biratti fudhatama guutuu argachuu baatus,uummanni caalaan walakkaa ol ta'u haqa kana kan dhugoomsuu fi kan mirkaneesuudha. Sochiin yeroo maraa walitti bu'iinsa ittisuun gara walgargaarsaatiif tokkichuummaa dabuuf tattaaffi cimaa godhuu qaba. Faaydaan walitti bu'iinsaan argamu hinjiru. Nabiyyichi (SAW) akka nubarsiisanitti : Barakaan (naamusummaan) kanjiru wanta salphaa,kan hin xaxamin walittidhufiinsa haaragalfii qabu keessa. Huumnonni alaa muslimoota jiddutti wal-jibbeensi akka gadi fageenyaan diriiruu fedha guddaa qabu . Kanaafu, miseensotaafideeggartoonni jama'aa yeroo dhimmi rakkoo geessisuu danda'u uumamu,haala kana jijiiruuf tattaaffii godhuun ittingaafatamummaa isaan irraa eegamu. Jama'aan fakkii kana irraa barbachuu qaba. : - “Lola ittihinjifatamtutti hin irmaatin” Walitti bu'iinsaaf qophaa'uu dura, walittibu'iinsa keessa akka hin seenne of eeguu qabana.

R. Raawwiif Deebpii Gahaa Dhabuu

Hojjiwwan bulchiinsaa irratti yeroo deebii raawwiif hingaafanneefi odeeffannotti hinfayyadamnetu

heddummaata. Miseensonni gariin bu'aa argame osoo hin madaalin gabaasa kayyoo isaan dhiyeessuuf murteessantu jira. Biyya addunyaa kanatti ta'uu baatus aakiratti Rabbiin (SW) irraa galata ykn mindaa arganna yaada jedhuun akka tattaafatan isaan taasisee jira. Hojii dalaguun ittigaafatamtummaa keenya yoota'u, bu'aa argamsiisuun garuu kan harka Rabbii (SW) jiru, yaadni kan fudhatama argate ta'e jira. Ilaalcha kana gara hintaaneen hubachuun bu'aa keenya irratti akka xiyyeffannoo hingoone nutaasise jira. Dhaadannoo keenya garagalfamee “hojjachuu garuu, bu'aa barbaaduu dhabuu” kan jedhutti jijiirame jira. Kunis akka fakkii tiiksee busa’ee qarqara galaanaati

Sochiin miseensonni ogeessummaa saayinsii qo'anna qalbii, soshiyoolojii /qo'anno hawaasummaa, walqunnamtii uummataa fi kkf miseensota qorataniin hojiwwan keenya akka madaalaniif, jijiirama ummata keenya irratti uume akka xiinxalan goosisu qaban. Sabni keenyaergaa keenyaaf deebii akkamii kenne? Qorannoo kanaan deebii argannu

irratti jabeessuu qabna.Kan hubachuu qabnu,jecha keenya hawaasni akka ittifakkaateen hubachuu kandanda'u ta'uu isaati. Kan nuti jenneefi barbaanuufi kan ummanni dhaggeeffateefi hubata jidduu garaagarummaan kun kan baay'ee dhiphatuufi xiqqaatu ta'uu qaba. Akkuma garagarumman kun xiqqaatuun ergaa keenya caalaa bu'a qabeessaan geessissuutti akka jiru akeeka.

Kan dubbanne / ergaa dabarsine / - hubannoo
= Dagongora

Kan dubbanne / ergaa dabarsine / - dogongora
= hubannoo

S. Dhimma Qoodamiinsaa

Yeroo heddu kunuunsi miseensota sochii keessa jiranii kan hundaa'e tumsaan malee bu'aa sochiif argamsiisaniini miti.Miseensichi dhugaa irra paartiif/jama'aaf tumsa. Seexama(emotional) ta'uunis namoota dhugaadhaan madaaluu irraa dhugaa haala namaatiin madaala/murteessa. Jecha biraatiin ibsuuf akka ofii isaatiin yaadutti hinbaranne. Kun namoota sochii keessa hinjirre wajin haasawa kan isa dhabsiise. Dhimmoota haala

sirraawaan akka xiinxalu waan hinbaratiniif yeroo beektota/hayyoota wajjiin haasawu rakkootu itti uumama. Namoota muslima hinta'in wajjiin yeroo haasawus rakkoon kun isa qunnama.

Sochiin of madaaluu yaanni namoota akkaataa hogganoota bira gahuun hundeessuuf hinjajjabeesine. Ceephoon fudhatama hinqabu. Miseensonni dogongora akeekuuuf morma ol-qabatan akka waan kaayyoon badaafi ergama alaa qabaniitti lakaa'amu. Deebiin cephooft kennamu dhimma ka'e ibsuu irra nama cephoo dhiyeesse hubuu ta'a. Xiyyeefannoonaal maaltu jedhamee/dubbataamee irra eenyutu dubbateedha. Adeemsa keessa ilaalchi tumsummaa irraa bilisa ta'e kan dhabamu ta'a. Haalli kun baay'ee fooyya'u kan qabuufi dhimmoonni bu'a qabeessaa nugodhan akka hinhojjatamne gufuu ta'ee jira.

T. Naamusa Wal-dhabiinsi Ittiin furamu /Adab al-Ikhtilaaf/

Yeroo baay'ee yeroo nama tokko wajjiin yaadaan wal-dhabnu ajaja Nabiyyicha (SAW) hinhordofnu. Obsa dhabna. Garaa garummaan kan silaa eebbaaf ooluu qabu

qoodamiinsa ykn fottoqiinsa uuma.Yaadni addaan ba'uun wal-dhabiinsa keessaa uuma. Jaalalli obbolumma obboleettummaa jibbatti jijiirama. Wal-qunnamttiifi walitti hidhamini jamaa dhabamanii fedhiin jibbaa mooyan.UUMANI yaada haarawa akka farra tokkummaatti waan yaadamaniiif akka hinmaddine godhamu. Kun akka hogganoonni naamusa Islaamummaa gatanii amaloota Islaamaa hinta'iniin hubaman taasisa. Nama hamachuun,maqaa balleessuun,wal-yakkuun,jette jetteen,kijibaafi kkf bakka argatu. Dhugaa dubbachuuf wal-dhabiinsi muslimoota jiddutti uumaman gariin yeroo dhiiga wal-dhangalasuutti jijiiramantu uumama. Fakkennaaf kan akka Afghaanistaanitti raawwatamee.

Wal-dhabiinsi yeroo uumamu kara Qur'aanaa deebinee namusa Islaamummaa xiinxaluun osoo nurraa eegamu kana godhuu hindandeenye. Osoo kana barannee kan goonu taane diina keenya kana irrattuu injifannoo argachuuf wabii nuuta'a.

U. Ajandaa Xumurama Hin qabne

Sochiin wanta barbaadu mara miseensonni yeroo tokkoon kennaniif haala itti hedduaatutu jira.Wanta barbaachisan ykn durfamuu qaban ni gaafanna. Meeshaa ga'aa,humna namaa,sagantaa yeroo itti raawwatu qabu hin qopheesine.Islaamni ergaa isaa yeroo tokkoottiin wanti martuu argama jedhanii yaadan.Wanti hundinuu yeeroma tokkoon akka raawwatu fedhan.Adeemsi hundi yeroo mataa isaa akka fudhatu hinhubatan.Ergaa bakka baay'ee gahuuf sammuu keenya keessatti yaadamu jirenya qabatamaa jiru keenya keessatti raawwatu wajjiin walitti maku.Walitti dirmu. Hadiisa “Islaamummaa guutuun guututti fudhadhu ykn dhiisi” jedhu wajjiin waliigaluu dhabanii jiru.Diiniin kun baay'ee jabaadha.Kanafuu,diinii kana suuta suutaan hojii irra oolchuujechuun wanta Nabiyyichi (SAW) nubarsiisinidha.

Ajandaa keenya gabaabsuu,wal-qixxa'aaf ifa godhuu barachuu qabna. Kana yoo bakkaan ga'uu dandeenyaa ajandaa akkanaa kan biraa qopheessina. Akkaataa kana komyunistootaaf sabajabeessonni biyyoota muslimoota keessatti itti dalaganii jiru.Dhaadannoonaan illee baay'ee

kan nama harkisaniifikan gatii qabani.Sababnis dhaadannoowwan kun gabaabinaan ibsamaniifi ifaan dhaamsa dabarsani:

Fakkeenyaaaf :

“Daabboo barbaanna” !

Yeeroon saatii hojii nuuhaaxiqqaatu!

Mindaan nuuhaa dabalamu !

Tajaajilli yaalaa kafaltii ala nuuhaakennamu! Fi kkf jedhaa turan.

3- Jaarraa 14^{ffaa} deebi'anii Xiinxaluu

Sochii Islaamaa of-duuba gara galtee yoo ilaalle hojii cimaa dalaguun isaanii hinshakkisiisu.Tattaaffiin yeroo tokko tokko godhame garuu diinotaan too'annoo jala oolee akka ture hubanna.Kunis qabsoowwan bilisummaa biyyoota Aljeeriya, Misrii,Liibiyaafi Paakistaan keessatti yeroo adeemsifammanitti kan muldhate.

Yeroo ammaa kitaabbonni manaa fi mana kitaabotaakeenyaa keessa jiran muslimoota jireenyi keenya nutti tolee jiraannu nufakkeessuun – nutis bu'aawan kanaati.. Daa'iyaa tarkaanfataa (dynamic) fi adeemsisuu danda'u uumuu dadhabnee jirra.

Nabiyyichi (SAW) hogganoonni Qureesha akka Islaamummatti seenan du'aayiin godhan kana ture: "Yaa Rabbi! Namoota lamaan kana keessaa kan ati jaalattuun amantaa Islaamaa jajjabeessi: Abu Jahliin /Amir Ibn Hakamin ykn Umar Ibni Al- Kaxxabiin Islaamummaa jabeessi."(musnada Ahmad , Tirmizii.)

Nabiyyoon (SAW) da'awaaa isaanii keessatti wanti ibsan hoggantoota hawaasa islaamummaa fudhachiisuunda'awaaf humna uumuudha. Har'a kan muldhatu faallaa kanaati.Miseensonni tarkaanfataafihayyuu ta'an jama'aa dhisanii bahaa jiran. Jama'aan haala kana hubachuun isaan wajjiin wal qunnamuu hindandeenye.Akka muka firriwwan isii kan bilchaate baachuu dadhabdee harcaaftuu ta'ee jira.

Warri qalbii qabaniif hayyooni jama'aa keessatti barumsa irra turanii jama'aa gadilakkisaanii gurmii biraa sababni makamaniif kan tasa uumame jechuun hindandayamu.Haala kanaan yoo itti fufne xumurri keenya addaafi duwwa ta'ee jama'a dhimmoota atattamaatiif deebii kennu hindandeenye ammannee hafna.

Dirree irratti sochii keenya qofa osoo hinta'in dhaabbilee waldorgamaniif walitti dhufan hedduutu jira.Kanaafuu sochiin jama'oota Islaamaatiif Islaamaa hinta'in wajjiin walqunnamtii walitti dhufeenyaa poolisii ilaalchisu uumuu qaba.Wanta maraa maqaa tokkoon kuffisuu yaalii godhamu dhaabuu qaba.Wanta maraa qabachuun kan ofii godhuun (toowwachuu) irra dhiibbaa irratti godhuun hoggansa ilaalcha keenyuuf tattaafachuu qaba.

Wanti tokko haala gahaan raawwachuu baanaan,isaanii keennamuu qaba.Wanti garee kuni kan dhuunfaati jedhu jiraachuu hinqabu. Muslimoonni gariin murannoon diiniif wareegamummaan hojjachuuf ka'an jiraatanis, kun garuu akka hojii hunda too'atan isaan hintaasisu.Hojiin isaanii heddu ol-aanaa ta'ullee

hagganummaa qabatanii achuumaan ittifufu ta'uu baannaan bakka isaanii kan biraatiif gadi lakkisan.

وَلِنَتَّوْلُوا يَسْتَبِدُّ قَوْمًا غَيْرَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُونُوا أَمْثَالَكُمْ ﴿٣٨﴾ مَحْمَدٌ: 38

“... *Yoo duubatti deebitanis (Rabbiin) namoota biraan kan isin hinta'in bakka keessan buusa.Isaan ergasii akka keessan hinta'an.*” (Mohammad: 38)

Sochiin ilaalcha ummataa deggeraa argachuu kan qabaatu ta'ullee ilaalcha uummataatiin hogganamuun hinqabu.Ilaalcha uummataa hogganuufuu karoora,sagantaaifiitarsiimoo fooyyessuu,uumuuf jijiiruu qaba.

Wal-qunnamtii dhiha wajjiin sochii qabu ilaalchisuun hayyoonni muslimaa gariin qaccee lamaan keessaa tokkoon wal-fakkeessan:Akka Jannataatiifi Jahaannami.Dhugaan jiru addunyan dhihaa lamaaniyyuu miti. Fuula lamaanuu qaba:wanta irraa jaalatamus,wanta irraa jibbatamus qaba.Akka Rabbiin (SW) nubarsiisetti yeroo hunda nama haqaa ta'u qabna.

“Safaraafi madaalas guutaa! Namoota waan isaanii jalaa hin hir'isinaa!”(7:85)

Dhihi wanta haraama ta'e miidhagaa, kan offitti nama harkisuuf hedduummaataa godhee jira. Nutis wanta halaala ta'e dadhabsiisaa, rakkisaa, jibbisiisaafi xiqqeessinee jira. Sochiin fatwaa ariitiin kenu dhaabee furmaata heddu barbaachiisaaf gatii qabukennuu qaba. Yeroo namoota wanta haraamaa irraa dhoorkinu filannoo (wantoota) halaalaa ta'an dhiyeessuufii qabna. Fakkeenyaaaf hanga ammaa reediyoo fi televisiinii hinhundeessine. Sagantaa bashannanaa Islaama waa gochuuf waltajjiin banaadha. Haata'u malee dirree kanaan hojiin hojjatame baay'ee muraasa, inumaa hinhojjatamne jechuun wayya.

Walitti qabaan addunyaan dhihaa oomishoota rakasa kan qabuufi dandeetti gurgurtii ol-aana kan qabu yoota'u nuti ammoo oomisha gatii qaali kan qabnuu fi dandeetti gurgursaa dadhabaa qabna. San irraa nuu seerri namaan uumamaa isaanii kan sobaati. Seekulaaristoonni(sirna amantiin alaa) sirna ittiin jirenyaa isaanii kana sirreesuufi

fooyyessuuf haaragalfii malee hojjatu.Fakkiin isaa akka konkolaataa moofaa yeeroo hunda cabuuti.Kan konkolaataaqabatan injiinarootaa makaanikoota waan ta'aniif makiinattiin yeroo cabdu hunda ni fayyisu.Nuti makiina modeela haarawa alaa dhufte qabna akkamitti akka konkolaachifnu garuu hinbeeknu.

Yeroo tokko cabnaan bakka chaabdetti dhifna.Sochiin wanti godhuu qabu iimaanni wanta hunda caalaa, dirree barnoota hundatti ibsuu ilaalchi Islaamummaayaada hundaa ol ta'uu isaanii muldhisu,filannoon qabatamaan raawwachuu danda'u kan Islaamaa akka jiru itti muldhisuudha.Projektiin xiqqaan garuu bu'a qabeessaa ta'e akka muldhisaattti gahaadha!Kun jaarraa 15 ffaa keessatti falmii uummatti dhibdee ta'eedha.

4- Gaafffiwan Gaafatamuu Qaban!

A- Waraana qancarsuudhaa?

Akka jedhamutti namoonni biyyoota muslimaa keessa jiraatan ciminaan hinhojjatan.Muslimoonni jabeenyaan hojjatan hoo?Maaliif bu'a qabeessa ta'uu dadhaban?Rakkoon isaanii rakkoo ilaalchaa fedhaa fi fedha wajjiin dalaguu

dhabuuti.Haalli kun akka namoonni garee tokko keessa jiran ciminaan hojjatanis akka kallattii hedduun ifaajan isaan goosisee jira.Walittis qabaan bu'aan humna isaanii akka zeeroo ykn achii gadi ta'u goosise.

Islaamni akka hojii herregaa (vector quality) ti.Namoonni dhuunfaa gurmuudhaan karooraaf sagantaan hogganamaa gara kallattii tokkoo kan hin adeemne yoota'e hanga fedhan illee yoo ifaajan bu'a qabeessa ta'uu hindanda'an.Dogongora namootaa ifa baasuu kan itti fufnu yoota'e,wanta gaarii namoonni hojjatan gatii kan hinlaanne yoota'e,kan tuffannu yoo ta'e eessayyuu hingeenyu.Namoota Islaamaaf hojjatan addaan yoo beekne isaan wajjiin qindaa'uundalaguu qabna.

B- Haala Qabatamaa : badaadha moo gaariidhaa?

Yeroo heddu “Haalli amma ittijirru kan eegamuu ol badaafi haala kanaan hojjachuu hindandeenyu” jedhama. “Nuti bakka mijawaafa fooyya'a hanga uumnutti eeguu qabnaa?” Dhimma kanaaf waggoota dabran kudhaniif biyyoota muslimaa heddu keessatti haalawwan naannawaa

gadi adeemuu itti fufanii jiran.Ilaalchii fayya qabeessi daa'ichi qabaachuu qabu yeroo amma ittijirrtti baay'ee fooyyawaafi kan wanta faaydaa qabu irraa baruu danda'uu qaba. Boru wanta uumamu wanti beeknu hinjiru.Haalli ammaan tana jiruakkanaan hangam hanga turu hinbeekamu.Seenaan namticha gamoo digdamaffaa irraa kufee asirratti kan ka'uu qabu.Namni kun yeroo fooqii irraa kufu fooqii torbaffa bira yeroo gahu namni foddaa bira dhaabbate tokko akkam jirta?jennaaniin innis hanga ammaa mishaadha! Jedhee deebiseefi.

Da'awaa keenya keessatti wanta faaydaa qabu akka argamsiifnu   ilaalcha   keenya   seenaa Muusaa(AS),Haaruun(AS)fi Fir'awan wajjiin wal-biratti ilaaluu qabna.

أَذْهَبَا إِلَى فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَى ﴿٤٣﴾ فَقُولَا لَهُ قُلْنَا أَعْلَمُ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَى ﴿٤٤﴾ ط: 44-43

“Isin lamaanuu gara Fir'aawnaa deemaa!Dhugumatti inni daangaa dabre jira.Akka gorfamuuf yookiin akka sodaatuuf jecha jecha laafaa (gaarii) isaan jedhaa.” (Xaahaa: 43-44)

Nuti Musa (AS) hin caallu.Ummannis Fir'awniin caala rakkisaa miti.Kanaafuu hawwii qabaachuu qabna. Haala ammaan tana qabatamaan jiru irratti abdii murrachuu hinqabnu.

**C-   Rabbiif (SW)   Amanamuu   ykn
Jechootaaf Amanamuu?**

Hojjataan Islaamaa tokko jama'aa /dhaaba tokkoof ykn kanbiraatiif hajjachu nidanda'a.Haata'u malee duraan dursee waadaa kan seene Rabbin wajjiin. Gareewwaanmaqaa baafneefi Rabbif amanamaa akka hintaane gaaddisa ta'anii akka nuhin dhoksine of e'eeguu qabna.

Sababaa tarsimoo fi taaktikaatiif caasawwan heddu uumuu kan jiranis diiguu ni dandeenya.Kaayyoon kun galma Islaamummaa wajjiin wal-faallessuu ykn walittimakamuu hinqabu.Yeroo garii seexaan /emotionally /maqaa tokko ykn kan biraa raagna yknwabii dhaabbannaaf.Nuti kan hubachuu qabnu garuu maqaawwan kunniin hundi xurreewan qofaa ta'uudha.Galmi keenya inni guddaan jaalala Rabbii argachuudha.Kaayyoo gareen dhaabbateef ala

amanamummaan iccitiidhaan kan ittimaxxansinu yoo ta'e rakkoodha.

مَا عَبَدُوكُمْ مِّنْ دُوْنِهِ إِلَّا أَسْمَاءً سَمَيَّتُمُوهَا أَنْتُمْ وَإِبْرَاهِيمُ كُمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَنٍ إِنَّ الْحُكْمَ إِلَّا لِلَّهِ أَمْرٌ أَلَا تَعْبُدُوْنِ إِلَّا إِيَّاهُ ذَلِكَ الَّذِي أَنْقَلَ الْفَقِيمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ

يوسف: 40

“Maqoota isiniifi abbootiin keessan moggaafstan malee Rabbiin ishee (gabbaruutti raga tokkos hinbuufne;murtiin Rabbiif malee eenyuufuu hintaane.Isa malees akka hin gabbarre ajajeera.Kun amantii gadi dhaabbataa dha.Garuu irra hedduun namaa hinbeekanu”(12:40)

Kun wanta sochii keenyatti dhibdee ta'e.Kunis kan uumamuu danda'e kaayyoon keenya inni guddaa wanta hinhubataminiifi.

5- Madaallii

Uumamaan wanta heddu fudhanna.Jaarra kana keessatti eebba guddaa sochii Islaamummaatiin nuukennname

hindaganna.Dhugaa dubbachuuf sochiin ittisaa Islaamaatiif muslimoota ta'uun tajaajilee jira.Rakkoowwan mudatame keessatti alaabaa Islaamaa ol fuudhuun akka balali'u godhuu danda'ee jira.

Shakkii malee sochiin bitaa mirgatti dabaa miidhaa irratti yaalame kaabii ta'uudhaan ittisuun dhaabatee jira. Saba jabeessitoomni kun hinqabatamneef ilaalcha addunyaatiin (ideology) dhokatamanis sochiin kanaaf iyyiinsa uumuun uumaa gara kara qajeelaa hogganee jira.Sochiin eenyummaan ummaa akka eegamu godhuun tattaaffii cimaa godhee jira.Tattaaffiin akkanaa osoo godhamuu baatee uummichi *izmoota* heddu keessaa /sooshaalizim,kaapitaalizimi,maateeriyaalizimi, sanyummaafi sabummaa/ tokkotti kan makamu ture.Haqaan dubbachuu kan dandeenyu sochiin Islaamaa paartiwwaniif dhaabbilee Islaamummaa hinta'in kan caalu.Sochiin cunqursitoota irratti qabsoo Islaamaa adeemsisuun wareegama kafalee jira. Hidhaafi adabbiin illee mudatee jira.Hogganoota daangaa dabaraniif cunqrsitoota afoo dhaabbachuun "Isin nama miidhaa namatti geessuu gadi

lakkisuu qabdan.Uummataaf bilisummaa kennuufii qabdan.”jechuunii danda'anii jiran.Sababa kanan, muslimoota irratti miidhaafi cunqursaan hamaan gahee jira.

Dammaqinni hardha muldhatu kun tattaaffii cimaa sochiin godheeni.Haaromsi kun bakka tokkotti ykn biyya tokko keessatti kan daangeffamee miti.Uumama isaatiinuu kan babaldhatu.Jaarraa 20^{ffaa} keessatti ilaalchi dhihummaa,addunyaa tanaa/secularism/,komiyuunizimii, warri adeemsisan bu'aa galmeessan duwwaa yeroo hafu,jaarraa 14ffaa keessatti sochiin Islaamummaa garuu qabxii ol-aanaa galmeessee jira.Rabbiin galanni haa gahu! Jaarra hijiraa 15^{ffaa} keessattis akka karaa mirgaa nu hogganu kadhanna.

BOQONNAA SADI

KAAYYOLEE KEENYA

1- Tarkaanfiwwan Seena Qabeessaa

- A- Rabbiin dachii keessatti bakka bu'aa godhuu fedha(kaliifa)
- B- Beekkumsa
- C- Battallee(yaalii)
- D- Nabiyyiin fakkeenya keenya

2- Adeemsa raawwii

- A- Hojii keenya
- B- *Ihsaan, Islaah and Itqan,*(Foyya'iinsa, Haaromsa, Tolchu)
- C- Kaayyoo keenya
- D- Tooftaalee

1- Tarkaanfiwwan Seena Qabeessaa

Kaayyoon leenjii kanaa muslimoota uumuumiti.Leenjitoonni Islaamummaa hubatanii, ittigaafatamummaa isaan irraa

eegaman mara guutuudhaan kan raawwatan qabatama
ittijiraniin alattis

karaa haqaa irratti hojjiwwan dabalataa hojechuuf
fedha keessaatiifi kakka'umsa kan qaban akka ta'an hubanna.

Jirenya keenya kan dachii irraa,tarkaanfiwwan seena
qabeessaa ilaalchisuun akkuma Qur'aana keessattikaayyoo
keenya ibsa.

A. Kaayyoo Rabbiin kaliifaa Dachii kana irratti uumeef

Rabbiin (SW) yeroo dachii irratti nu uumuufedhu
malaa'ikootaanakkanaa jedheenii ture:

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيقَةً فَالْأَوَّلُونَ أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الْدِمَاءَ وَنَحْنُ نُسَيْحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٠﴾
القرآن: 30

“Yeroo   Rabbiin   kee   malaa'ikootaan
“Dhugamatti, Ani (ilmaan namaa) dachii keessatti bakka

bu'aa (khaliifaa) taasisuufan jira” jedhe (yaadachu). Booda irra haa ta'u: “Sila osoo nuti galata keetiin si faarsinuufi si qulqulleesinu namoota ishee (dachii)

keessatti badii dalagan, kan dhiiga (walii) dhangalaasan ishee keessatti taasiftaa?” jedhan. “Dhugumatti, Ani waan isin hin beeknen beeka jedhe.”(2:30)

Xiyyeeffannoon malaaykotaa dhimma³⁰ kaayyoona wal-faallessu irratti – jechuun daba hojjatuu,yakka heedumeessuu,dhiiga dhangalaasuu, kan jedhu irratti xiyyeeffatani.Kun faallaa fooyyessuu / Islaahaati qaroominaafi dachii tana misoomsuu kan muldhisu ture .

B. Beekumsa

Rabbin (SW) erga Nabiyuullah Aadam uume booda wanti jalqaba raawwate: “Aadamiini maqoota [waan] hundaa barsiise. Ergasii malaa'ikoota irra isaan fidee “Yoo

kan dhugaa dubbatan taataniif maqoota wantoota
kanneenii naaf odeessaa” jedhe.

فَالْوَاسِبَحَنَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ﴿٣٢﴾
لقرة: 32

(Malaa'ikoonni) akkana jedhan: “Ati qulqulloofte!
Nu waan Ati nu barsiiste malee beekumsa hin
qabnu;dhugumatti Ati simatu akkaan beekaa, ogeessa
jedhan.” (2: 32)

Rabbin (SW) Aadamiin “Maqoota [waan] hundaa
barsiise” Eega humna sababbii irratti uumame goonfamuuf
ulaagaan jalqaba guutamu qabu dirreen jalqaba beekumsa
kana. Beekumsa kanaan ala Aadamiif malaa'ikoonni illee
wanti beekan hinjiru ture.

C. Battallee

Aadamis Hawwas battallee jalqabaa ni kufan.Kanas
Rabbiin isaaniifi shayxaana akkana jechuun ibse:

فُلَنَا أَهِطُوا مِنْهَا جَمِيعًا فَإِمَّا يَأْتِيَكُمْ مِنْ هُدَىٰ فَمَنْ تَبِعَ هُدَىٰ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا

هُمْ يَحْزُنُونَ ﴿٣٨﴾
البقرة: 38

“ Nuti ‘Hundi keessanuu ishee (jannata)irraa gadi bu’aa.Eegasii yoo Ana irraa qajeelfamni isinitti dhufe, namni qajeelfama kiyya hordofe,sodaan isaan irra hinjiru,isaan hin goddanus.”(2:38)

Ilmaan nama karaa sirrii yoo hordofan ykn didanii yoo maqan kun isaaniif battallee dha.Qoratamanii filamuu kana Qur'aanni jabeessee ibsa:

اللَّهُمَّ خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ إِلَيْكُمْ أَتَكُمْ أَحْسَنُ عَمَلاً وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْغَفُورِ ﴿٢﴾
الملك: 2

“(Rabbiin) Isa eenyuu keessantu irra toltaa akka hojjatu isin qoruuf jecha du’aa fi jirenya uumeedha.Innis injisataa araaramaa dha.”(67:2)

أَحَسِبَ النَّاسُ أَنْ يُتْرَكُوا أَنْ يَقُولُوا إِنَّا أَمْتَكَاهُمْ لَا يُفْتَنُونَ ﴿٢﴾
العنكبوت: 2

“Sila namoonni “Amanne” jechiudhaan osoo hin qoratamin dhiifamuu yaaduu?”(29:2)

وَلَنْبُوْنُكُمْ حَتَّىٰ نَعْلَمَ الْمُجَاهِدِينَ مِنْكُمْ وَالصَّابِرِينَ وَنَبْلُو أَخْبَارَكُمْ ﴿٣١﴾ مَحْمَد: 31

“Hanga qabsaa'otaafi obsitoota isin irraa adda baasnee,oduu keessanis hanga mul'ifnutti isin qoranna.”
(47:31)

D. Fakkiwwan keenya Nabiyyoota

qormaata jiruu dachii kanaa yoo akkamitti itti qophoofne kan injifachuu dandeenyu?Beekumsi qofti gahaa miti.Beekumsi qofti gahaa osoo kan ta'uuti kiaabban Rabbiin irraa bu'an qajeelchuuf kan tajaajilan turan.

Dhibdee jirenyaa injifachuuf akkamitti ittiqophaa'u qabana? Haqaan qajeelfamuuf kan fakkidhaan /akka modeeliitti/hordofuu qabanu ifaan nubarbaachisa. Nabiyyoonni kan fakkidhaan nu agarsiisan,akkamitti akka jiraachu qabnu ifa nu agarsiisanii “Maaliif” “Maal”kan jedhu irraa “Akkamitti” jirenya jedhutti nuqajeelchan.

Nabiyyootaaf beekumsa ala hayyummaan kennameefii jira.BEEKUMSAAF Nabiyyoota kennname kanatti

dabalataan beekumsa kana akkamitti hojii irra akkaataan olchaniin hikhmaan /shaakalli kennameefii jira:

وَلَمَّا بَلَغَ أَشْدَهُ ءَاتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَكَذَلِكَ نَجَزَى الْمُحْسِنِينَ ﴿٢٢﴾
يوسف: 22

“Yeroo inni jabummaa (*qaama*) isaa ga'u ogummaafi beekumsa isaaf kennine. Akka kanatti toltsuu hojjattoota mindeessina.” (12:22)

Yeroo Qur'aana qorannu ergamni nabiyyoota kan ture ergama ifaan ummata itti ergamaniif gahuu akka ture argina.

وَمَا عَلِيَّنَا إِلَّا أَبْلَغْنَا مُصْبِحَتِ الْمَيِّثِ ﴿١٧﴾
هيس: 17

“(Ergaa Rabbii) kan ifa ta'e geessuu malee homtuu nurra hin jiru.”(36:17)

فَذِكْرٌ إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكَّرٌ ﴿٢١﴾
الخلي: 21

“Ati yaadachiisaadhaa yaadachiisi malee ati jara irratti moosifamaa miti.” (88:21)

فَذِكْرٌ إِنْ تَفَعَّلَ الْذِكْرَى ﴿٩﴾
أَلْفَعْي: 9

“Yoo yaadachiisuun fayyade yaadachiisi”(87:9)

أَدْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَنِدْ لَهُمْ بِالْتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ
رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهَتَّدِينَ ﴿١٢٥﴾

“Gara karaa Rabbii keetii ogummaafi gorsa bareedaan waami.Ishee (falmii) irra gaarii taateen isaan falmi.Dhugumatti Rabbiin kee nama karaa Isaa irraa jallate ni beekaa.Inni qajeeltotas beekaa dha.” (16:125)

Nabiyyoonti hojjiawan keessaa hojji cimaa tokko raawwatani jiran.Kunis ifaan seeressu,qaruutummaan ibsuu,haala gaariin akeekkachiisuu,akkaata kaayyoo qabuun mormachuun dhugaawan kaawanis isaan yaadachiisanii turan.

Namoota irratti humna fayyadamuun ergama isaanii bakkaan hinga'an.Qajeelchamni hogganuu (hidaayaa kenuun) kun kan dhufu Rabbin qofa irraayi:

لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْحَيِّ فَمَن يَكْفُرُ بِالظَّاهِرَاتِ وَيُؤْمِنُ بِاللَّوْلَوِ

فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَى لَا أَنْفِصَامَ لَهَا وَاللَّهُ سَيِّعُ عِلْمُهُ ﴿٢٥٦﴾

“Amantii keessa diqisiisuun hin jiru.Dhugumatti qajeeltumni jallina irraa ifa ta'ee jira.Namni xaaghutatti(waan Rabbii asitti gabbaramu) kafaree,Rabbitti amane,dhugomatti haada jabaa hincinne qabateera.Rabbiin dhaga 'aa,beekaa dha.”(2:256)

إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحَبَّتْ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ

القصص: 56

“Dhugumatti ati nama jaallate hin qajeelchitu.Garuu Allatu nama fedhe qajeelcha. Innis warra qajeelan beekaadha.” (28:56)

2- Adeemsa Raawwii

A. Qooda Hojii Keenyaa

Qoodaafi gaheen hojii keenyaa kan ifaan argamu akka ayaata Qur'aanaa suuraa Yusuf keessatti ibsameen:

قُلْ هَذِهِ سَيِّلٌ أَدْعُوا إِلَى اللَّهِ عَلَى بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِي وَسُبْحَنَ اللَّهِ وَمَا آتَانِي مَنْ

الْمُشْرِكُونَ فيس: 108

“Kun karaa kiyya, Aniifi namni na hordofes beekumsa irratti haala ta'een gara Rabbiitti waama. Rabbiin qulqullaa'e. Anis mushrikoota (warra Rabbitti qindeessu) irraayii miti” Jedhi.” (12:108)

Nabi Muhammed (SAW) karaan kun karaa kiyya jedhanii kan mirkaneessan ofiif namoota isa horofaniif (siiraa) irratti hundaa'uun Rabbii (SW) jecha da'awaa godhuudha. tarsimoon leenjii keenyaa kun sadarkaa siiraa kanaan leenjitoota qopheesuudha. Kaayyoof galmi isaaniillee kan nabiyyoonni jedhaan ibsanii akkaataa raawwiitiin muldhisan karaa qajeelaa kanaa ta'uu qaba.

Nabi Muhammed (SAW) nabiyyii isaan xumuraa ta'uun eega ergamanii ayaanni Quraanaa asii olitti ibsame amma ittigaafatamummaan kan ilaalu nuhi – warra karaa isaanii hordofuufi ergaa kana bakkaan ga'uuf yaalaa jirru. Ayaanni Qur'aana asii olitti xuqame kun Nabi Muhammadiifi (SAW) hordoftoota isaanii kan ilaalu yoota'u kan itti aanu kun leenjitoonni akka daa'iitti gahee qabaachuun isaan irra jiru qulqullinaan hima:

“Nama garaa Rabbiitti waameefi hojii gaggaarii
hojjatee”

وَمَنْ أَحَسَنْ قُولًا مَّمَنْ دَعَا إِلَىٰ اللَّهِ وَعَمِلَ صَالِحًا وَقَالَ إِنَّمَاٰ مِنَ الْمُسْلِمِينَ

فهرلت: 33

“Nama gara Rabbiitti nama waamee Ani Muslimoota irraayi” nama jedhe caalaa namni jecha bareedu eenyu?)”(41:33)

Kan ergama leenji'aa ta'uu qabus:

- Rabbii (SW) jecha da'awaa godhuu
- Haala caaluun raawwachuu fi
- Inni muslimtoota ta'uu labsuudha.

Qabxii xumuraa irratti kan ibsame leenji'ichi hawaasa irraa fottoqee nama dhuunfaa addaaf caalaa ta'u isaa hambisa.Faallaa kanaa jijiirama hawaasaatiif hirmaataa akka ta'uuf xiyyeffannoo isaa keessattis kan jijiirama fidu isa godha.Qoophii dhuunfaa hundi bakka bu'aa jijiirama hawaasaa isa taasisa.Ittigaafatamummaa lenji'aa akkanaa aayaan Qur'aana ibsu ni jira:

لَهُمْ مُعَقِّبَاتٌ مِّنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ يَحْفَظُونَهُ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا
بِأَنفُسِهِمْ وَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِقَوْمٍ سُوءًا فَلَا مَرَدَّ لَهُ وَمَا لَهُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَاللَّهُ أَعْلَمُ ۝ 11

“Isaaf (tokkoon namaatiif) maleeykota wal tareeffamtoota ta'an fuuldura isaatiif duuba isaa irraa ajaja Rabbiitiin isa eegatu jira.Dhugumatti,Rabbin waan ummata bira jiru hanga isaan waan bira jiru jijiiranitti isaan irraa hinjijiiru.”(13:11)

Yeroo hunda yeroo rakkoon nu mudatu, waan fooyya'u dalaguun wanta gaariidha. Kana caala fooyyessuufis dogongora dhabamsiisuuf sirreessuun barbaachisaadha. Akkuma Rabbiin(SW) Nabiyyichatti (SAW) himetti :

وَلَا يَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ أَدْفَعْ بِالْأَيْمَنِ هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدْوَةٌ
كَلَّهُ وَلِي حَمِيمٌ ۝ 34

“(Hojiin) gaariiniifi hamtuun wal hin qixxa'an.Ishee toltauu taateen deebisi. Ennas inni jidduu keetiifi gidduu isaa

dinummaan jiru akka jaalalloo firaat ta'uu (agarta)."
(41:34)

B- KaayyooKeenya

Keeyyatoonni qur'aana armaan olii gara kaayyoo keenyaatti nu qajeelcha, Beekumsaaf qaroomina qabaniin wantoota jijiirama hawaasaatiif dursaa ta'an ariitiin hubachuun wal-qunnamtii qabaniif dandeettii namaan walii galtiitti fayyadamanii hogganoota Islaamaa jijiirama hawaasummaa argamsiisan uumuudha.

C- Mala

Kaayyoo kana galmaan ga'uuf sagantaan /prograamni /leenjii kanaa haala baay'ee bu'aa qabanii fi mijawan uumuudhaan leenjitoonni akka waadaa isaanii eegan godhuun beekumsaan qaruun, wal-qunnamtii fi walii galuun, bulchiinsaaf karoorsuun dandeettii isaanii cimsuun raawwachiisuun akkasumas, jajjabeenya qaamaatiifi dandeettii kennama uumaa dirree ogeessumaatti qaban guddisuu, humnessuufi fedhiin gareen hojjechuu fayya qabeessa ta'an akka jajjabaatan godhuudha.

Dammaqinni amantummaa akka jabaatu godhuun,ilaalcha rakkooft furmaata agarsiisuutiin ijaaruu.Sagantaan kun kan xiyyeefatu mudannoo fi muuxannoo tuulame obboleewwanii fi obboleettonni qara qaban akka fakki addaatti fudhachuun qabiyyee irra irraattiin dargaggootaaf dabarsuudha.Leenjitoonni kan eegalan wanta /obboleettotaafi obboleewan duraa isaanii dabarsan irratti hundaa'anii haata'u malee dogongora jaraa hambisuun dalagama isaanii waraabuun ykn fakkeessanii hojjachuun osoo hinta'in istiraatejii haaraan akka ta'u fedha hunda keenyaati. Qabatamaan wanti sagantaa leenjii kana irraa barbaadamu,dhaloonni yeroo kanaa akka socha'u,wantoota dursuu qaban addaan beekanii qaama rakkoo osoo hin taane furmaataa akka ta'an gargaaruudha.

Bareedumni kan jiru jecha "waan isaan bira jiru" jecha dachaa ibsuun kaa'ame,baal-tokkeenii miti.Namoonni qophaa isaanii ol-aantotaafi bu'a qabeesota ta'uun isaan qofa gahaa miti.Sadarkaa "akkaan caalaa" jedhamu kana argachuuf fedha tokkummaan ta'aan hojjachuun barbaachisa ta'uu ibsa.

D- Islaah,Ihsaan,Itqaan (sirreessuu, Haaromsaa fi Tolchuu)

Sagantaan leenjii yeroo hunda sadarkaalee Islaamumaa – Iimaana,ihsaanafí itqaana irratti tattaafachuuun sadarkaalee walduraa duuba qaban bakka ol-aanaa irraan gahuufi guddina leenjootaa ariifachiisuuf leenjisa.Sadarkaa iimaana qabu yeroo gahan sadarkaa iihsaana akka gahan godha.Iihsaana jechuun raawwii osoo addaan hinkutin fooyyessuun ittifufuu jechuudha.Adeemsi addan hindhaabbatin akkanaa islaaha argamsiisa.Kun ammo faallaa (badoominaa) ifsaadaati.Raawwiin fooyeffamuu kan jedhu kan ibsu ummata ofii ilaalchisee wanta hojjatamuu qabu. Nabi Shu'ayib (AS) ummata isaaniitiin kan jedhan “Ani waanin irraa isin dhorge (hojjachuun isin faallessuu) hin fedhu.Ani hangan danda'een (isin) tolchuu malee hin fedhu kan jedhan.

قَالَ يَقُومٌ أَرَعَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلَىٰ بِنَاءً مِنْ رَبِّي وَرَزْقَنِي مِنْهُ رِزْقًا حَسَنًا وَمَا أُرِيدُ أَنْ
أُخَالِفَكُمْ إِلَىٰ مَا أَنْهَاكُمْ عَنْهُ إِنْ أُرِيدُ إِلَّا إِلَاصْلَاحَ مَا أَسْطَعَتُ وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ عَنِّي

تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ ۝ ۸۸ وَد : 88

Akkana jedhe: “*Yaa ummata kiyya! Mee naaf himaa, Yoon raga ifa ba'aa Rabbii kiyyaa irra jiraadhe, innis kennaan garii isa biraan ta'e naaf kenne.*(*Sila qabeenya karaan alaatiin walitti makuun qaba*).*Ati waanin irra isin dhorge (hojjachuun), isin faallessuu hin fedhu.**Ani hangan danda'een (isin) tolchuu malee hin fedhu.* *Haqa qunnamuuun kiyyaRabbiin irraa malee hin taane.**Isa irratti hirkadhe;garuma isaan deebi'a.*” (11:88)

KUTAA LAMAFFAA

HOJJIIWWAN HOGGANSAA

Leenjiin daa'ii tarkaanfachiistonni jijiirama Islaamaa jaalleewan isaanii jiddutti, hawaasa keessatti raawwiin hogganummaa “akkamitti” raawwata barumsa jedhu barsiisuu irratti kan xiyyeeffateedha.

Dhugaadhaan,hogganummaan qaama namummaa Islaamaati.Akka Nabiyyichi (S A W) nutti himanitii, “Tokko tokkoon keessan tiksaadha.Tokko tokkoon keessan wanta tiksitan irratti itti gaafatamtummaa qabdan.”

Kutaa lammaffaa qajeelcha kanaa keessatti kutaawwa hoggansaa irratti filataman tokko tokko qoratamanii jiran.Jalaqaba Islaamummaa mari'achuun itti aansuun rakkooowwan kana dhabamsiisuun ittifufa. Kun wantoota hoggansaaf barbaachisan kan ibsuufi tajaajilamoota qajeelacha kanaa sochiif dirree kanaan leenjii dabalataatiif kan qopheessu waanta'eefi.

**Boqonnaa Afur : Hoggansa Islaamummaa
keessatti**

**Boqonnaa Shan :Hogganoota Dandeetti Qaban
Akkamitti Addabaafna**

**Boqonnaa Jaha: Wantoota Rakkoowan
Dhabamsiisuuf Barbaachisan**

Boqonnaa Torba: Murteessuu Irratti

Boqonnaa Saddeet : Murteessuufi Raawwachiisuu

Boqonnaa Sagal: Hundeeawan Karooraan

Boqonnaa Kudhan : Hundeeawan madaalli

**Boqonnaa Kudha Tokko : Ijaarsa Garee fi
Guddina**

BOQONNAA 4

HOOGGANSA ISLAAMUMMAA

Mata Dureewwan ol-aanaa

- 1- HiikaaHoggansaa
  - 2- Hoggansa bu'a qabeessa
    - A- Hoggansi bu'a qabeessi maali?
    - B- Hoggantoota,Tooyattootaafi hordoftoota
  - 3- Amaloota Hogganaa Islaamaa
    - A- Amanamummaa
    - B- KaayyooleeIslaamaa Addunyaa
    - C- Shari'aafinaamusIslaamummaa Sirnaan
- Hordofuu
- D- Amaanaa Eegu
  - 4- Hogganummaa Islaamummaatiif:
Hundeewwan Qajeelfama Eergamaa
    - A- Shuuraa / marii/
    - B- Haqa
    - C- Mirga yaada
  - 5- Hoggansa Qabatamaan
A- Hoggansa Ittifufiinsaa

B- Haalota Hogganummaa
C- Dadhabina Gahoomsa (The Peter Principle)

Wantoota Boqannaan kana irraa barannu;
Boqonnaan kana yeroo xumurtan kana raawachuu ni dandeessan:

- Ittigaafatamtummaa hoggansaatiif daangota hiikuu
- Haalawwaniifi amaloota Hogganootaa Adda Baafachuu
- Hoggansaan Fakkii Islaamummaa Hubachuu
- Akka hoggansalIslaamaa bu'a qabeessaatti Hojjachuu

1- Hiikkaa Hoggansaan Wal-qabatan

Hoggansi kan ibsamun adeemsa namoonni wantoota dirqama hinta'in akka raawwatan kallattii sagantaa'e (karoorfame) keessa garee namoota sochoosaniidha. Hoggansi gariin amala gaariifi haqaan namoota kallattii

yeeroo dheeraa keessatti bu'aa caalaa isaanii argamsiisutti sochoosuudha.

kallattiin kunis addunyaa Islaama (biyya Islaamaa) wajjiin kan walitti isaan fichisiisuufi walitti firoomsu ta'ee koonfaransii qabatamaan ergaa xiyyeeffataa ta'een kan addaan ibsamuu danda'u. Wantoonni dhimma kamiyyuu irratti raawwataniif bu'an isaa wantoota namoonni ittihirmaataniifi fedha isaanii kan yeroo dheeraa kan mirkaneesuuf ta'uu qaba.

Hogganummaan gaheefi namoota kaawan irratti dhiibbaa uumuu ofkeessatti qabata. Hogganaan miseensa garee yoo ta'u isaafis ittigaafatatummaan murtaa'e kennameefii sadarkaa kanaan yaada addaatiin akka raawwatu irraa eeggama. Hogganaan akka nama dhuufaatitti kaayyoowwan jama'aa bakkaan gahuuf dhiibbaa isaa cimsuun wanta isa irraa eeggamu kan dalagu. Hogganaan amanamaan kan siritti hogganu malee kan kaawwaniin hogganamuufi meeshaa ta'uu miti.

Hogganummaa keessatti wantoonni barbaadamanii fi yaadni bu'uraa akkanatti ibsamuu danda'u:

1^{ffaa}**Humna:** Huumna Hogganootaafi hordoftoota jiddutti haala hinbeekkamneen dhangala'u.Kan hordoftoonni humna qaban mara kaayyoolee waliigalan hundeesaan irra akka oolchan kan kakaasudha.Hojiin kaayyoo jiddu gala godhatee socha'u fiixa bahuun kanaa hoggantootaafi hordoftoota bakka tokko kan gammachiisu.

2^{ffaan}- Bakka itti jiraniifi bakka dalagaatti amala mallatto – miidiyaa,naannoofi haala battala san jiru wajjiin keenyuuf fudhachuun raawwata.Kunis haalota wantoota duwwaa irraa kan dhufe osoo hinta'in qilleensi (haalli) wantootaaf kutaawan adda addaa irraa walitti gurmeessee walittimakee kan uume irratti kan raawwatu.

3^{ffaan} - Osoo addaan hinkunne Jajjabeessuu-Akkaataa,ho'ina seexaa ykn ciminaan kan jijiiramu malee kan ifuuf dhaamuu miti. Tarkaanfataadha ykn kan hin cinne.

4^{ffaa-} Kara karooraan itti yaadamee hojjatamu – qajeelchota,meeshaalee raawwachiisaafi raawwii garaa murannaan fi obsaan kan tajaajilamu.

2- Hooggansa Bu'a Qabeessa

A- Hoggansi Bu'a Qabeessi maali?

Ilaalchafagoo wanta hawwamu uumuu, tarsimoo galmeessuu,gargaarsa wajjiin dalaguu raawwiin kakkakaasuun walitti qabeenyaan adeemsa raawwachuuti.Hogganaan Bu'a Qabeessi:

- Ilaalcha fagoo wanta hawwamuu uumuudhaan namoota wajjiin hojjataa fedhaa yeroo dheeraa kuusamanii as gahan haala seera qabeessaan hojii irra oolchuudhaan tajajiluudha.
- Gargaarsoota jiddugala huumnaa wajjiin wal-qabataniin – gargaarsa,guutumtii ykn hojii jamaan hojjataman kan sochii argamsiisianniifi kan itti fufsiisan watoota fayyadan goosisufi.
- Garee barbaachistu mara sochooftuufi namoota adda addaa wajjiin walqunnamuu dandeessu hundeessuun haala ol-aanun dammaqsuun miseensota garee jiddu ol-aanaa godhuu.

Haalli qabatamaan jireenyaa (biological), hawaasummaaf qalbii – walqindoominni kanneenii –

dandeetti hoggansaa namni tokko qabu kan murteessani.Namni tokko humna kana bu'a qabeessa godhuuf shaakala qabatamaan hojiin cimsuu qaba. Ga'umsa hogganummaa shaakala cimaan yoo ta'e malee goonfachuu hindandeenyu.Haala jireenyaa namoota adda addaa – haalota addaa addaa ga'umsa fiixa ba'iinsaa kanneen ijaaruun ibsuuf sadarkaa adda addaatiin dhiyeessuu illee ni danda'a ta'a.Shaakalli hoggansaaf adeemsifamuun walqabatee dhiibbotaa naannoo,muudannoowwan gaarii akkasumas daangawwan uumaman jala jiran.

**A- Hoggantoota, Too'attootaafii
Hordoftoota**

Hogganoonni hordoftoota isaanii
dammaqsuun,kakakkaasuun wantoota dalaganiin fakkiifi
dura bu'aa ta'uun qajeelanii gara kaayyoolee isaanii galmaan
gayatan ga'uu ni danda'an.Tooyattonni sadarkaa ol-aanaa
dhaaba keessatti qabaniin wanta sadarkaa isaanii madaalu
raawwataa amala isaan irraa eeggamu goonfachuu
hindanda'u.

Hogganoonni gaariin isaanuu hordoftoota gaarii ta'uu akka danda'an kan amanani.Yeroo heddu hogganoonni – nama tokkoof ykn garee tokkoof – raawwii hojii isaanii dhaalchisuun gabaasa godhan.Kanaafuu haala gaariin of hordofuutti isaan irra jira.

Hordofaan gaariin hogganaa isaa wajjiin dorgomuu akka hinqabne kan beekeef amala kana irraa biliisa kan ta'eedha.Akkasumas,hojii “Waswaasa sheyxaanaa” irraa eegamaa ta'e raawwachuuun yaadota,wantoota gatii qaban,amaloota hogganaa isaa akka waan gaariitti sirritti nama hubate ta'uu qaba.

Hordoftootaafi hogganoonni wal-qunnamtii hiikkaa qabuuf karoofameen kan walitti hidhamani.Hogganaan nageenyi hordoftoota isaa yeroo mara kan isa yaachisuufi kan isa ilaalu ta'uu qaba.

3- Amaloota Addaa Hogganaa Islaamaa

Nabiin (SAW) “Hogganaan garee tajaajilaa miseensota isaati” jedhan jiru. Kan kana irraa hubannu,hogganaan dhimoota adda addaatiin tajaajiluun,gargaaruun kaawan ofdura buusuuf kan

tattaafatuu ta'uu qaba.Hoggansa Islaamummaatiifi ammalli addaa – wantoonni barbaadaman asii gaditti kan dhiyaatani:

A- Manamuu / Allegiance

Hogganaafi namoota hogganu wanti walitti hidheefi walitti fide amanamummaa Rabbiif(SW) qabani.Hogganaafi hogganamaan Rabbiin(SW) wajjiin waadaa walii galanii jiran.

B- Kaayolee Islaamummaa Addunyaa

Hoogganaan kaayyoolee dhaabaa fedha jama'aa qofaan madaaluu irra fedha kaayolee Islaamummaa addunyaa wajjiin walqabsiisee ilaaluuf hubachuu qaba.

C- Shari'aaf adaabota Islaamaa Akkaan Hordofuu

Hogganaan taayitaa irra turuu (itti fufuu) kan danda'u ajaja Islaamaatiif bitamaa yoota'eefi hanga wanta shari'aan isa irraa eegu raawwate qofa.Dhimmoota hawaasaa irratti amala Islaamummaa amantaa gadi fagaataan hordofutu irraa

eegama.Keessattuu walitti dhufeenya mormitoota wajjiin qabaniiti.

D- Amaanaa Bakka Bu'aa

Hoogganaan taayitaan qabate kun
amaanaaRabbii(SW) ta'uu hubatee kanaafis
ittigaafatamumaa fudhachuu qaba.Akka Qur'aanni ajajutti
hojjin,raawwiif ittigaafatamummaan isaa kan Rabbiif(SW)
jedhee hojjatuuf namoota ittigaafatamummaa isaa jala
jiraniifillee akka garaa laafuudha.

الَّذِينَ إِنْ مَكَثُوكُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوكُمْ أَصْلَوَةً وَإِنْ كُنْتُمْ لَرَكَّوْهُ وَأَمْرُوكُمْ بِالْمَعْرُوفِ
وَنَهَاكُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَلِلَّهِ عِنْدُهُ الْأُمُورُ ﴿٤١﴾ لـ حج: 41

“Isaan warra yoo nuti dachii keessatti isaaniif mijeessine salaata dhaaban,zakaa kennan ta'uuttis (namoota) toluntuuti ajajaniifi hamtuu irraa (namoota) dhoorganiidha.Booddeen waan hundaa Rabbumaafi.” (AL-Hajji :41)

4- Qajeelchamoota Bu'uuraa Hoggansa Islaamummaatiif

Wantoota hoggansa Islaamumma murteessan qajeelchamoonni bu'uraa sadeen : Shuura,haqaafi mirga yaada bilisaan ibsuuti.

A- Shuura / Marii

Hoggansa Islaamummaatiif shuuraan/mariin/qajeelchame jalqabaati. Akkuma Qur'aanni ifaan ibsetti hogganoonni muslimaa namoota beekumsaa gadi fagaataa qaban ykn namoota gorsa jabaafi gadifaggaata kennuu danda'aniin akka mariyatan dirqisiisee jira:

وَالَّذِينَ أَسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ وَأَفَامُوا الْأَصْلَوةَ وَأَمْرُهُمْ شُورَىٰ بَيْنَهُمْ وَمَا رَأَيْتُهُمْ يُنِيقُونَ ﴿٢٨﴾
لاشورى: 38

“Isaan warra Rabbii isaaniitiif owaatan,salaatas sirnaan sagadanii, kan dhimmi isaanii jidduu isaaniif wal-marii ta'ee, waan nuti isaaniif kennine irraas arjoomaniidha.”(42:38)

Nabiyyichi (SAW) mataan isaaniituu sahaabota isaanii wajjiin akka maryatan Qur'aanaan ajajamanii jiru:

فِيمَا رَحْمَةً مِنَ اللَّهِ لَنَتْ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًا غَلِيلًا لَأَنَفَضُوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ
 وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ إِذَا عَنِتْ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ ١٥٩

آل عمران : 159

“(Yaa Muhammad!) gara lafinaRabbiin irraa ta'een isaaniif laafte.Osoo ati nama haala gadheefi qalbi – gogaa taate silaa sibiraa faca'u.Irra isaaniif darbi;isaaniif araarama kadhu;dhimmoota (adda addaa) irrattis isaan mari'achiisi.Yeroo murattes Rabbi irratti hirkadhu.Dhugumatti,Rabbiin warra (Isa)irratti hirkatan nijaalata.”(3:159)

Shuuraa adeemsisuun miseensota jama'aa/ dhaabbilee Islaamaa keessa jiran adeemsa murtii kennuu keessatti isaan hirmaachisa.Yeroma kanattis shuuraan /amiirri haalaafi amalaan/kaayyoolee jama'a irraa kan dabe ta'uuf dhabuu isaa mirkaneessuufi too'achuuf fayyada.

Akka ifaan beekamutti hogganaan wanta maraaf shuura akka godhu hin dirqisiifamu. Hojiiwwan yeroo hunda dalagaman poolisii (imaammata) uumuun addatti

raawwatani kan haala baratameen hojjataman kami,kan haala baratameen hin dalagamne kami kan jadhu addaan baasanii beekuu qabu.Garee tokko tokkoofakkuma dandeettii,fedha, humna namaatiifi haalli itti argaman hubatamuu qaba.

Hogganaan jecha isaa eeguuf amanamaa ta'uutu isa irratti dirqama.Shuuraan waa murteessuuf illee dhimoota murtaawwan raawwachiisuu qaba.Of meeshessu,tapha jechootaatin yaadota isaa tajaajiluu irra ykn wantoota shuuraan raawwachu akka qaban murtaa'an gufachiisuu irraa ofeeguu qaba.

Yaada kana gabaabinaan ibsuuf qajeelfamni raawwiitiif daangaa isaa ibsuuf gargaaruu danda'u asii gaditti kan dhiyatani:

Tokkoffaa: Dhimmoonni bulchiinsaa fi raawwii hojii ilaalan hogganaaf dhiifamu qaban.

Lammaffaa:Dhimmoonni deebii baay'ee atattamaa fi murtii kennun hogganaan /amiiri kan raawatuufi kan hojjatuyoo ta'u haala raawwii beeksisuun akka deebi'aan

ilaalamu wal-geetti itti aanutti garee ykn koonfaransii bilbilaatiin dhiyaachuu qaba.

Sadaffaa: Miseensonni gareeykn bakka bu'ooniisaanii hojii hogganaa isaanii sirrii ta'uu isaa mirkaneessuu akka danda'an akka fedha isaaniitti akka gaafatan haalli mijaa'uufii qaba.

Arfaffaa:poolisiwwan(imaammata) baasuuf kaayyoolee yeroo dheeraa kaa'uufi dhimmoota ciccimmoo irratti murteessuuf bakka bu'oonti filataman bifa mariitiin ta'uu qaba. Kuni ogumma qofaaf dhiifamuu hin qabu.

B- Haqummaa

Walqunnamtiin hogganaan namoota wajjiin qabu kan sanyii,qalama, saba ykn amantaa irratti hundaa'e osoo hinta'in haqa irratti qofa hundaa'e ta'uu qaba.

Qur'aanni muslimoota kan ajaju namoota mormaniif mormitoota isaan ilaalchiisuun walitti dhufeentya haqaatiif madaalama akka qabaatani :

٤٩ ﴿ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَن تُؤْدُوا الْأَمْرَاتِ إِلَى أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُم بَيْنَ النَّاسِ أَن تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ إِنَّ اللَّهَ
يُعْظِمُكُم بِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَيِّئَابَصِيرًا ۝ ۵۸﴾

نِعْمَةٌ يَعْظِمُكُم بِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَيِّئَابَصِيرًا ۝ ۵۸﴾

“ Dhugumatti,Rabbiin amaanaa gara abbootii isaanii geessuufi yeroo nama gidduutti murteessitanis haqaan murteessuu isin ajaja.Dhugumatti,wanati Rabbiin ittiin isin gorsu(barsiisu) akkam tolaadha! Rabbiin akkaan dhagayaa,akkaan argaa ta'e.” (4:58)

وَلَا يَجِرِّ مَنْكُمْ شَيْئاً فَوْرٍ عَلَىٰ أَلَا تَعْدِلُوا أَعْدَلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ
اللَّهَ خَيْرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ۝ ۸

“... Jibbaan ummataa haqa dalaguu dhiisuu irratti isin hin kakaasin.Haqa hojjadhaa!Isaatu sodaa Rabbiitti irra dhihoodha. Rabbiinis sodaadhaa!Dhugumatti Rabiin waan isin hojjattan hunda beekaadha.” (5:8)

يَأَيُّهَا الَّذِينَ إِمَّا مَنْوَأُ كُونُوا فَوَّارِمَينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَىٰ أَنْفُسِكُمْ أَوْ الْوَالِدَيْنَ
وَالْأَقْرَبَيْنَ إِنْ يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَقِيرًا فَاللَّهُ أَوْلَىٰ بِهِمَا فَلَا تَتَشَبَّهُوا أَمْوَالَيْهِمْ أَنْ تَعْدُلُوهُنَّ وَإِنْ تَنْتَهُوا أَوْ
تُعْرِضُوهُنَّ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ حَسِيرًا ﴿١٣٥﴾

“Yaa warra amantan! Osoodhuma lubbuu keessan yookiin abbaafi haadha keessanii fi firoota keessan irrattis ta'eeyyuu haqaan dhaabbaataa Rabbiif ragaa bahaa ta'aa. Yoo durreessa yookiin hiyyeessa ta'anis Rabbitu irra isaanitti aana ...” (4:135)

Qajeelcha haqa hunda hubachuu kan qabu bu'uurummaan hawaasa Islaamaatiif akka tajaajiluuf ta'uu qaba. Hogganaan garee dhaaba Islaamaa kana dhugoomsuuf seera tumaa keessaa ykn koree araarsaa dhaabuudhaan wal-dhabinsaafikomiin yeroo uumamu tasgabeeessuuf walittiaansisu qaba. Koreen kun kan hundaa'us namoota beekumsaa fi muuxannoo heddu qabaniif, ofeegdota, Rabbiin (SW) soddaattota qarumsa qabaniin miseensamuu qaba.

C- Mirga Yaada Ibsuu

Hogganaan Islaamaa cephoota ijaaraa ta'aniif kan qophaa'e ta'uu qaba. Miseensonni jama'a sagalee,ilaalcha, mormiiwwaniifi gaafiiwan isaanii dhiyeessuuf deebii ga'aa argachuun mirga isaanii irraa qabatamaan fayyadamtoota ta'uu qaban. Al-Kulafaa' al-raashiduun haalli hogganummaa isaanii wanta barbaachisa ta'eef xiyyeffannoonaan akka hubatan ni beekama.

Umar ibn Al-Kaxxaab(RA) yeroo masjiida keessatti haasawa godhan dubartiin maanguddoo takka haasawa isaan dhaabsisuun sirreessun yeroo barbaadde Umaris of-sirreessuuf qophii ta'uu isaanii ibsuun dogongora dhugoomsanii fudhachuuf Rabbin (SW) galanni haagahu jedhan. Umar (RA) doggongora irra osoon jiraadheellee kan na sirreessutu jira jedhan. Umar (RW) yeroo bira ille hirmaattota akkana jedhuun gaafatan “Yoonqajeelfama Islaamaa irraa maqe maal nagootan?” Yeroo jedhan hirmaattota keessaa tokko ol-ka'uudhaan “Guraadee qabanne kanaan sirreessina” deebii jedhu kenneef. Umaris(RA) “Alhamdulillaahi Rabbiin (SW) galanni guddaan haaga'u

osoo ani karaa irraa kan maqu(dabu) ta'ee jama'aa kana keessaa kan naqajeelchutu jiraa” jedhan.

Hogganaan bilisummaa ilaalcha fayya – qabeessa ta'e kan uumu,ceephoof wal gorsaaf dirree kan mijeesu ta'uu qaba. Hordoftoota akka mijaaawinni itti dhaga'amuu godhuudhaan akkaata garee isaaniitiif dhimoota isaan fayyadu fedha isaaniitiif faaydaa isaanii irratti hundaa'uun akka irratti mari'atan goosisuu qaba.

Muslimoonni yeroo gorsi isaanii hogganaaf barbaachisaa ta'u, yeroo hunda dhugaadhaafi haqaan gorsa kennuu yoo barbaachisaa ta'e mari'achuuniin ni barbaachisa.Tamiim bin Aws Nabiyyiin (SAW) akkana jechuu isaan nuf himanii jiran :

“Diiniin tola yaaduudha(nasiihaadha).” Jedhan.
“Eenyuuf ?” jenneen. Isaanis “Rabbiif, kitaaba isatiif, hogganootamuslimootaatiif, ummattoota muslimaatiif” jedhuun nuuf deebisan.” (Sahih muslim).

Waluma galatti hoggansi Islaamummaa gara jabbaataa miti.Walitti qindeessuuf wajjiin dalaguu irra ille kan of dhorkuu miti.Hogganaan Islaamaa qajeelchamoota

Islaamaatiin kan of ijaaru naamusa kabajaatiin fedhaafi seexaan bitamaa of osoo hingodhin namoota isa wajjiin hojjatan mari'achiisaa hanga danda'ame osoo haqa hindabsin sirriidhaan,madaalaan murtii dabrsaa kan hojjachuu danda'udha.Wanta raawwatuunis ittigaafatamummaan isaa hordoftoota isaa qofaaffi miti.Caalaa ittigaafatamummaan isaa Rabbii(SW)fi.

Hogganummaan bu'a qabeessa ta'u,kan kanneen hunda hirmaachisu. Kan miseensota jidduuti illee wajjiin dalaguu jabeessuu barbalchisa.Ga'umsa raawwiitiinillee heddu caalaa dandeetti isaan taasisuu goonfachiisa.

5- Hoggansa – Qabatamaan

A- Ittifufiinsa Hoggansaa

Qabatamaan gosaawan hoggansa taayitaa daangaa hinqabne/ Autocracy/ hanga kana keessa hin seennetti/laissez faire/ akkaataa adda addaatiin ibsama.

Aangoo Dhuunfataa

- Amantaan miseensota garee irratti qabu gadi aanaafi murteeffamaadha.

- Nama damaqsuu fi kakkasuuf wantoota badhaasa meeshaa qofatu gahaadha jedhee amana.
- Dhimmoota ajaju gaafii malee akka raawwatan fedha.

Aangoo dhuunfataa kennaan

- Hordoftoota isaa sirritti dhaggeeffata /dhaga'a.
- Yaada dimokraatawaa ta'u kenna.
- Inni ykn Isiin yeroo maraa murtii dhuunfaa dabarsa.

Diimokraasii

- Miseensota garee wajjiin murtii wal-ta'aa dabarsa
- Murtiiwwan dhuunfaan dabarsuuf miseensota gareetii fi sababa isaa dhiyeesa
- Faarsaafi cephoo – hojjiwwan qabatama qabaniif oolcha.

Kan jidduun keessa hin seenne

- Dandeettii hoggansaatitti ofabdannoo xiqqqoo qaba.
- Gareewwaniif kaayyoolee hinrabsu
- Yaada wal-jijiruu fi walitti dhufeenya garee xiqqeessa.

Hoggansi dimokraatawa akkaan fiixa ba'aafi bu'a qabeessa kan shari'aan wal-simus hoggansaakkanaati.Kan gara yaada haaraa,jijiirama ijaarafii ittigaafatamummaa garee fudhatama qabuun kan nama wal-barsiisu.

B- Amaloota Hoggansaa

Hogganoonni muslimaa amaloota jajjabeeffachuu qaban shan jiru isaanis:

1:Beeki- Yeroon kee karum akka deemaan jiru beeki.Osoo yeroon sii hinto'atin dura ati dursitee too'achuun, Daqiiqaan tokko tokkoon isaa kan Islaamaaf ittiin hajjatu akka ta'e beeki.

2:Xiyyeffadhu- Bu'aa qabatamaan faaydaa qaban irratti xiyyeffadhu.Xiyyeffannoon kee hojii mata isaa osoo hin ta'in bu'aa irratti ta'u qaba.Hojii raawwatuu irraa wanta barbaaduu qabdu barbaadi.Kan gara kaayyoolee/ galma keetii sigeessu irratti xiyyeffadhu.

3:Ijaari- Dadhabina kee osoo hin ta'in jajjabina kee ijaari.Kunis kan of keessatti qabatu si qofa osoo hinta'in obboleewwaniifi obboleettii muslimaa mara. Humna qabdu

hunda jajjabina keetiifi dadhabina kee amanii fudhadhu.Sadarkaan irra jirtu osoo sihinyaachiisin wantoota gaarii namoonni biroo qaban fudhadhu.

4:Jabeessi – Dirreewan xiqqoo ciminaan hojjachuun bu'aa akkaan ol-aanaa goonfadhu.Hojjiwwan raawwattus duraa duuba qabsiifte haaluma kanaan raawwadhu.

5:Qabaadhu – Rabbiin (SW) irratti abdii guutuu qabaadhuu.Kaayyoowwan kee wantoota si abdachisaniif salphaa ta'an qofaan osoo hindaangessin yeroo isa hojjatu Rabbiin malee waan biraan hin sodaatin.

Natti Himuu Dandeessaa ?

Hogganaan hogganuu hindandeenye eenyu?

Hogganaan hogganuu hindandeenye gara wal-tajji dhufuudhaan akkana jedha: “Ani kan akkuma keessaniiti maal godhu akka qabnu isin natti himaa.Dhimma isin itti waliigaltan wanta maraa fudhadheen ittifufa.”

Gaheen hogganaa kan ta'uu qabu osoo miseensotaan wal hinquunnamin dura gilgaala mataa isaa hojjate xumuree

kan dhiyaatu,yeroo isaaniin wal'argu illee wanta wajjiin mari'atuuf filannota murteessu duraan dursee kan qopheessu ta'uu qaba.Obboleessa tokkotu jirraa ture.Namni kun wanta mata duree qopheessu dura natti hinhiminaa! jechuu kan baay'isu ture. Yeroo waltajji irra bahus gurra keetti dhihaatee “Waa'ee maaliin qopheessa natti himi.” Jedha.Kun dandeettii sammuu hirmmaatottaa tuffachuu mitii?

kallatti Hoggansaa Isa salphaa

Hogganaa Gosa Taphataa

Keessummaan tokko to'ataa waарshaan wajjiin waарshan daawwatuu deeme. Osoo daawwii irra jrrani hojjattoota waارshaan keessaa formaaniin dalagsiisaa gara toyataatti dhufuudhaan waa'ee hojjattootaa komii dhiyaaseef.Tooyattichis komii dhiyaateef erga dhageeffatee xumure booda “Ati baay'ee sirrii dha!” jedheeni. Eegasii ega dalagsiisaan waارshicha deeme booda hojjataa waارshaan keessaa tokko dhufuudhaan waa'ee hojjachiisaa/foormaani/ waارshicha too'ataaf komii dhiyeesse.Tooyataanis erga dhaggeeffatee xumure booda “Ati sirriidha!” jedheen. Yeroo

kana keessumtichi too'atticha wajjiin jiru wanta dhaga'een dinqisiifamee tooyattichaakkana jechuun gaafate “Yeroo jarri wal yakkuun komii sitti dhiyeessan lamaaniyyu deebii tokko “Ati sirriidha!” jechuun deebifteef.Kun akkamitti ta'uu danda'a? Tooyattichis keessumtichaanakkana jedheen: “Akkuma beekamu atis baay'ee sirrii dha!” jedheen.

Bulchiinsiakkanaa si'i illee yoota'e eessayuu si hingessu! Dhaaba unkutessee kan diigu.Hawaasni yeroo kaluutti saaxilamteefis si irratti guutuun guututti amantaa dhaba. Hogganaa Cunqursaa: Ummanni yoo kan na hinbarbaanne ta'e biyya gadi lakkisee deemuuf mirga qaba.

Korojoo Filannoo Kabajamaa

Waggoota shantamoota keessa yeroo Bagdaadiifi Mussadiq jiddutti filannoonti biyya Iraanitti adeemsifame namni baadiyaa tokko gara korojoo filannootitti dhihaachuun dhungachuu kadhachuu jalqabe.Miseensi waraanaa korojoo eegaa tures wanta argutti dinqisiifamee “Maal godhaa jirta? Kun sanduuqa qofaa bar” jedheen.Namni baadiyaa irraa dhufe kunis “Sitti

hinfakkaatin!Ati sanduuqa kana hinbeektu.Kun wanta kabajama,kadhatamuu qabu, wanta qulqulluudha.Ati Mussaddiqiin filachuu kardii kee itti darbita.Bu'aan garuu Zaahidiin ta'a.SubhaanAllaah!” jedheen.

C- Qajeelcha Ga'oomsuu

Qajeelfamni ga'umsa kan ibsamuun namni hundumatuu sadarkaa mara irratti bakka ofii dandeettii itti hinqabnetti isii ykn isaa sadarkaa dabaluuf fedha muldhisa.Namni kunis dadhabpii ogeessummaa irraa ka'uun dandeettii ga'umsaa caalu argachuuf sadarkaan akka ol siiqu jechuun inni ykn isiin bakka/sadarkaa dandeettii itti hinqabnetti akka hojjattan godhaman.Tokko tokkoonkeenyaa wanti akkanaa oolus bulus nuqunnamuu akka danda'u ni beekama.

Namoonni dandeetti isaanii kan dhuma fayyadamanii yoo hojjaatan illee wanta barbaadamuun walitti qixxa'uun hindanda'u. Gaheen,beekumsii fi dandeettiin hojii kanaaf barbaachisan humna isaaniitii oli.

Wanti dhaaba Islaamaa keessatti qajelcha ga'oomsootiin akka fakkiitti dhiyaatu dhaaba naannoo

keessatti filannoon namni bakka preezidaantummaa argate korsiifatuu irran erga iddoo ittigaafatamummaatti olba'e suuta suutaan ol-siiqaa deema. Suutaan namni kun dhaabaaf sadarkaa itti'aanaa gahuu ni danda'a.Kana keessattis wanta gaarii hajjachuu ni danda'a ta'a.

Haata'u malee dhaaba biyyoolessaatiifi preezidaantummaaf yeroo filamu homa tokko hojjachuuf dandeetti dhabuu ykn isa hanqachuu danda'a.Hanga ammaa hojji isaa siritti kan hojjataa ture ta'ullee akka pirezidaantii ta'ee bilisaan murtii dabarsuuf dandeetti kan dhabu ta'uu danda'a.

Qabxii Mormii

Namoonni gariin qajeelchama ga'umsaa keessatti dadhabina guddaa jedhanii kan gaafatan dandeetti namoota dhuunfaa hinguddisu,guddisuuf ceempha jechuudhaani.Namoonni baay'een ittiin ol-siiqaniinii ittiinguddatanii jiran. Warrii biraa immoo dandeettiin guddifatamuu fudhatan, namni hagasana caala guddachuu hin dandeenye guddata.

Hogganoonni ni hoogganu, Hordoftoонни ni hordofu,akkana ni godhuu?

Yeroo tokko tokko hogganoonni gariin hordoftoota isaanii hordofu.Adeemsa hoggansaa hindhiisan.Yeroo kana hojjiwwaniifedhiin hordoftootaa calanqisiisuu jalqaban. kallattii itti socha'anitti yaada murteessaa qabatanii hinsocha'an. Akkasumas,hordoftoонни hojiiwwan hogganaa kan murtii ummataa kan ummanni fudhatuuf kan dinqisiifatan akka ta'an haala hintaaneen hubatan.Booda irra hordoftoонни hogganoonni akkanaa yoo jiraachuu baatanis isaan ofii ofiitii akka hojjachuu danda'an yaaduu jalqabu.Hogganoonni hojiiwwan hordoftoонни isaan raawwataniif mindaa ykn adabbii akka argatan Islaamni nuu akeeka.Joon F. Kenediin yeroo tokko “Nuti akka hogganaan Faransaayii kan Ummata kiyya duukaandeemaa.Aniillee isaan hogganuu akkan danda'u, eessa akka deeman barbaadee argachuun qaba.” Akka jedhe ta'uu hinqabnu” jechuudhaan dubbatanii jiran.

“ *Hogganaa kee Hordofi – oduu Durii fi Hammayyaa*”

Hiriirri waraanaa karaa baldhaa qabatee kallattii tokkoon osoo deemaa jiru baka namni walitti dhiphisee deemu jiddutti sagaleen tokko kan boo'u deddeebi'ee ummata daawwatu keessaa siritti dhaga'amee :"Karaan itti deemaa jirtan kun kan dogongore – ofeegaa,karaan kun isin hindabarsu!" kan jedhu ture.

Miseensonni waraana hiriira irra jiranis sagalee ofeeggumsaa kanakkuma dhaga'aniin ... dhaabbatanii."Kun akkamitti ta'uu danda'a?" jechuudhaan xiyyeffatanii,gama ilaaluun ... hiriirri isaanii tokkichaafi qajeelaa ta'uu ... karaan irra jiran fuuldura isaanii hogganaan isaanii dheeraaf boonaa bareeda ta'e kan irra adeemaa jira akka ta'e ilaalanii deemsaa isaanii itti fufan. "Hogganaan keenya karaa qajeelaa irra adeemuu dirqamatu irra jira" jechuudhaanis yaadan.

"Dhaabbanni waraanummaatiif ejjanni isaa yeroo ilaalamu heddu kan caaludha ! dhaabbanni waraanummaa isaa illee akkaan bareedaa ture.

namni sirrii isa,karaa haqaa kan hogganu shakkii malee isa!" jechuudhaanis yaadan. ....kanaafu hiriira isaanii itti fufan. Hogganaan bareedaan kun sagalee ofeeggannoo

kana akkuma dhaga'een – dhaabbachuun “Akamitti
akkana ta'uu qaba?” jechuudhaan yaade ofduuba yeroo tokko
ilaalee,

“ Namoonni na hordofaa jiran akkam hedдуммаату.
Ani illee karaa qajeelaa irra akkan jiru akkaанан
amana” jechuun hiriira waranaa dursuu itti fufe. Kana irra
maal baranna?

Hogganaa filachuufixiinxala isaa hordofuu ni
dandeenya ta'a. Haata'u malee yeroo hunda ilaaluuyaaduufi
gamaggamuu qabna. Ittigaafatamummaan nuti qabnu akka
nama dhuunfaatti hanga guyyaa murtii (yawmal-
qiyyamaatti) Rabbiif (SW) qofa. Hangaa isa dura
dhiyaannuttis wanta haqa ta'e osoo addaan hinkutin
raawwachuu qabna.

Yaadachiisa Rabbii !

أَهُوَ يَقِيمُونَ رَحْمَتَ رَبِّكَ كُنْ قَسْمَنَا بِنَاهُمْ مَعِيشَتُهُمْ فِي الْجَوَافِ الدُّنْيَا وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ
 درجتٌ لِيَسْتَخِذَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا سُحْرِيًّا وَرَحْمَتَ رَبِّكَ حَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ ۝ ۲۲ لِزَخْرَف:

“ Sila Tola Rabbii keetii isaantuu qoodaa? Nutu jiruu dunyaa keessatti waan ittiin jiraatan gidduu isaanitti qoode. Akka gariin isaanii garii tajaajiilaa godhatuuf jecha garii isaanii garii irraa sadarkaan ol-fuune. Tola Rabbii keetitu waan isaan walitti qaban irra caala.”(43:32)

Gaaffiwwan Marii

- 1- Hoggansaaf gaheen fageessanii ilaaluu (vision) maali ?
- 2- Wanti hogganootaaf hordoftoota adda godhu maali ?
- 3- Wantoonni qajeelfamoonni bu'uuraa sadeen ergama hoggansa Islaamummaa murteessan maal faadha ?
- 4- Hoggansa Islaamaa keessatti gaheen shuuraa (marii)maali?

Gilgaala walitti qabaa

Dhaabni Islaamummaa keessa jirtu wal-geettii adeemsiseen preezidaantummaan si filatee jira. Atis kan as geesse karaa dheeraa deemteeti. Qindeessaa bashannanaa taatee erga filatamtee wagaa kudhaniif tajaajiltee jirta. Si irraa waan hedduu eegama. Miseensonni baay'een dandeetti haggansa keetiitti baay'ee dinqisiifamanii jiru. Haata'u malee gariin isaanii ilaalota ta'anii jiru. Kun yeroo jalqabaatiif gahee hawaasa baldhaa keessatti kan muldhahu yoota'u, bara dabre barreessaa faayinaansii ta'uun hojjattee jirta.

- 1- Akka prezidaantitti haasawa kee kan jalqabaa godhuuf yaada kee ciccimoo qopheeffadhu. Ilaalcha hirmaattotaa kee injifatu of keessatti kan qabate haata'u.
- 2- Koreewan hojji raawwachiiftuuf fakkii Islaamumaa hordofuun akka prezidaantiitti akkamitti akka hojjattu kan ibsa yaadannoo gabaabaa qopheessi.
- 3- Deebii rakkooowan atattamaan uumamaniif karoora qabdu kan ibsa yaadaa/ sagantaa qabdu qopheessi.

BOQONNAA SHAN

HOGGANOOТА DANDEETTII QABAN AKKAMITTI BEEKUU DANDEENYA

Matadureewwan

Wanta boqonnaa kana irraa barannu :

Yeroo boqonnaa kana dubbifatanii xumurtan kanneen raawwachuu ni dandeessan:

- Ga'oomssa / dandeettii hoggansaa adda baafachuu
- Nama dandeettiwwan kana goonfateef beekumsa sammuu barbaachiisaa kennu.
- Namoota dandeettii haggansaa ifa hinba'in qaban madaaluuf xiinxaluu

1- Hogganooni dandeettii qaban eenyu?

Ummanni muslimaa ilaalchaafi yaada/ideology/ Islaamaatin erga ijaarameefidhaabbata kana irratti erga hundaa'ee muslimoonni Rabbiin(SW) kan caalaasodaatani.

Wanta badaa,dabaafi cubbuu dhabamsiisuuf hojiiwwan gaarii dalagu.Haala kanaan hawaasni muslimaa

Isaafis ta'e isiif kabajaa olaanaa kennan. Qabeenyi, Korniyaan,qalamni,sanyiifi gosni hojiwwan muslimoota jiddutti raawwataniif ol-aantummaa Rabbiin(SW) biratti qaban irraa isaan hin dhoksu.Qur'aanni akka armaan gadiitti ibsa:

إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَنْفَقُكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِمُ خَيْرٍ ١٣ ﴿الحجرات: 13﴾

“Rabbiin biratti irra kabajamaan keessan,irra Rabbiin sodaataa keessani ...”(49:13)

Muslimni hundee sirii irratti ijaarame isiin ykn inni jirenya addunyaa kanaa kan tuffatee dhiisee miti.Isaan qabsoo hawaasummaa,diinagdee fi sirna siyaasaalIslaamaakabjsiuuf dhimma isaanii ol-aanaa godhatanii warra dhugoomse.Ga'ee namoota kaawanii gurmeessuuf kaayyoon ga'uu irratti dhiiraaf dubartiin dandeettiin isaanii adda.

Kanaafuu akka ragaatti du'aayii Nabi Muhammad (SAW) yeroo mara godhaniin dhiirota keessaa namoonni akka Umar muslimootatti makamuu danda'anii jiran.Umar illee dandeetti addaa isaan qofti qaban fayyadamuun

hawaasa muslimaatii fi qabsoo Islaamaatiif oolchanii jiran. Garee namootaa kamiyyuu keessatti namoota

dandeettii addaa qaban arganna. Namoota dandeettii addaa qaban kana barbaannee argachuuf dursanii akka socha'an godhuuf qopheesuutti ittigaafatamummaa qabna.

Isaanis muslimootaaf akkaabukaatoo kan ta'an yoo ta'e, nutis isaaniif akka hawaasaaf tajaajila kennanitti haala mijeessuufii qabna. Ga'umsaafi dandeettii isaanii addaa ta'an kana akka gatii gaarii qabaataniif wanta filatameef ykn sadarkaawan miaawaa fedhan akka argatan godhuu qabna.

Namoonni dhuunfaa ga'umsaafi dandeettii addaa goonfatan sadarkaalee taayitaatiifi bakkeewwan ittigaafatamummaa salphaatti hoggansaa namoonni kun qaban faaydaa hawaasa hundaatiif akka oolchan jajjabeessuudha.

Muslimoota muslimootaafabukaatoo ta'uuf fedha hinqabne jidduu yoo hogganoota muslimootaa dandeettii qaban kan filannu ta'e – isaan keessaa inni tokko isa biraad irratti dhiibbaa sirna goosisaa uumuudhaan mala kanaan akka mari'ataa ummataa hojjatan goosisaa yaalii godhuu

qabna.Namoota muslima hin ta'in garuu dandeettii barbaadaman addaa qaban keessaa miseensota kan filannu

yoo ta'e isaaniif Islaamummaa siritti ibsuudhaan karaawwan seera qabeessaa mara fayyadamuu ni dandeenya.Akka Nabiyyiin Islaamaa(SAW) jedhani :

“Namoonni akka albuudaati.Isaan keessaa yeroo jaahiliyyaa(wallaalummaa)keessa turan kan caalaa turan erga Islaamummaa fudhatee boodas sirriitti yoo Islaamummaa hubate kan isaan caalu ta'uu danda'a.”⁵

2- Ga’umsa akkamii barbaannaa?

Hiikkota hoggansa wajjiin walqabatan qorannoo keessatti namoonni gariin namoota biraa irratti dhiibbaa godhuu kan danda'an yoota'u,biroo dadhabanii jiran.Sababa ta'uun wantoota hoggansa goonfachiisuu danda'an akka asii gadiitti ramaduu ni dandeenya:

---

⁵ Sahiih Al-Bukhaarii,Sahiih Muslim,Sunan Al-Daraamii,Musnad Ahmad Ibn Hanbal

- A- Kan qorannoo saayinsiitiin qorataman
- B- Warra muuxannoo hjii raawwachiisuutiin filatamanii fi
- C- Kan hordoftootaan ilaallamanii filataman

Ramaddiiwwan sadeen kun uumamaan inni tokko kan bira keessatti argamu kan danda'an yoo ta'an sababni isaas martinuu hoggansaaf barbaachisaa waan ta'aniifi.

A- Sababoota Qorannoo Saayinsiitiin mirkanaawan

Dandeettii ga'umsaa hoggansaa projektii qorannotiin muldhisanii, gurmeessuu daldaala irratti agrsiisaniifi intarpiriinaraan muldhisan kan maxxanfama addaa keessatti argamu ta'uun sababa ol-aanaa ta'uun tajaajila (hiikkoon yaada asii gaditti ibsaman sababoota kana koorniyaa oso gargarhinbaasin sababoota kana kan muldhisan) :

- 1- **Dandeettii Sammuu:** Nama dandeettii sammuu kennammaa ol qabu ta'uun irraa hin eegamu.
- 2- **Fedha baldhaaf dandeettii:** Wanta dhiphaa irratti qofa kan dandeettii qabuu miti. Wantoota adda addaa irraa baldhinaafi gadi fageenyaan hubachuu

- 3- danda'a.Akkasumas,dandeettii adda addaatiifi hedduu qaba.Hojii kallattiin hojjatu irratti fedha
- 4- baldhaafi seexa qabaachuun ala wantoota naannoo isaatti uumaman irratti illee xiyyeffannoo godha. Sababa kanaan,inni hubannoo ilaalchaa baldhaa qaba.
- 5- **Dandeettii wal-qunnamtii:** Nabiyyichi Islaamaa dandeettii isaanii keessaa tokko “ Hunda caala Afaan Arabaa dubbataa / sagalee mi'aawwaafi kan nama ofitti harkisaa” turan.Seenaa Barruu Ameerikaa Kaambrijitti bara 1860tti Liinkan hogganaa paartichaa ta'an akka mooyatan kan isaan taasise poolisiwwan adeemsisan ykn hojiwwan raawwatan hinture.Kan hoggansaan isaan mudachiise akkaataa wanta adda addaa itti ibsan/itti dubbatan ture.Warraaqsa (Jijiirama) mara kessatti namoonni warraaqsa/jijiirama adeemsisan siritti ibsuu danda'an hogganaa ta'uu kan danda'ani.warraaqsa hunda keessatti namoonni hasaawuu fi dandeettii wal-qunnamtii qaban ni hogganu.
- 6- **Bilchina:** Hogganaanga'umsa qabu bilchina dhabiinsa irraa bilisa.Ilaalchaafi amala isaatiin kan

- 7- ittigaafatatummaan itti dhaga'amu – bilchaataafi beekaa ta'uu qaba.Kan qalbii goomu,bilisaaf kan
- 8- oftti amanu, ga'uumsi kan itti dhaga'mu, hordoftoota isaatiif kan kabaja qabuufi waa'een isaanii kan isa yaachisu ta'uu qaba.
- 9- **Humna kakaasuu:** Nama fedha hojii uumu, humna sochoosu, ka'umsa yaada burqisiisuu,gootummaafi fedhaa isaatiin gargaarsa osoo hin ciqileeffatin of danda'ee hojii isaa kan raawwachuu danda'u,fedha jalqabiinsaa ol-aanaa kan qabu,hojii isaa irratti kan irraa ol-hinjenne – kan kana fakkaatan mallattoowwan hogganaa ga'umsa qabuuti.Hogganaan ga'umsa qabu kan sagantaan hojjatu,dandeettii gurmeessuu kan qabatamaan agarsiisuufi kan qabatamaan raawwatu,kallattii tokkoon kan galmaan ga'uuf kan ifaaju.
- 10- **Dandeettii Hawaasummaa:** Hundetti gadi qabnee yoo hubanne, hoggansa jechuun namoota kaawwan keessaan hojii raawwachiisuu jechuudha.Kun akka hogganaan wal-qunnamtii

- 11- hawaasummaa irratti amantaa qabaatu – abdachuu illee akka qabu nutti

12- muldhisa.Namoonni dubbatanis,dubachuu baatanis,fedhaafi ilaalcha isaanii irratti bakka

13- jiranitti dhiibbaa geessisuu,rakkoo isaanii akka isaaniitti hubachuun namoota bira irratti dhiibbaa uumuu danda'a.

14- **Dandeetti Bulchiinsaa:**Ilaalchaafi yaada hawwamu akka yaada hojii irra ooluu danda'uutti kaa'u, yaada haaraa burqisiisuu, karoora baasuu, gurmeessuu, qajeelfama keenuu, galmaan ga'uu namoota gamaggamuu, filachuu, barsiisuu, kakaasuu, dammaqsuu, irra deebi'ee hubachuun haaromsuu, tokko tokkoon ibsuu, fooyyessuu ilaalcha xiinxalamaa hojii irra oolchuu,wanta firii qabu walitti qabuu,murti dabarsuufi wantoonni adda addaa akka raawwatan goosisu kan danda'u.Kunniin wantoota teeknooloojii ta'an irra wantootaaf dandeettiiwan hogganaan tokko itti abdachuu qabu.

B- Sababoota Muuxannoo Raawwachiisuu Irraa Argaman

Kun wantoota raawwachiistota,hogganootaafi gurmeessitoota daldaalaa irraa muxannoota walitti qabamani :

I Ga'umsa hogganaa tokko irraa eeggamu:

- 1- Naamusa ol-aanaa
- 2- Yaada uumuu kandanda'u – abdii ifaa kan qabu
- 3- Dandeettii bulchiinsaa
- 4- Wanta isa ilaalu hunda keessatti haqa kan hojjatu
- 5- Fedha adda addaa kan qabu
- 6- Kan ajajuu danda'u
- 7- Bilchaataa
- 8- Sagantaan kan hojjatu
- 9- Ofiifis namoota kaawwaniifis kabaja kan qabu
- 10- Kan qorannoo jaalatu
- 11- Murataa
- 12- Gurmaawaa
- 13- Amanamaa

- 14- Fedha ho'aa kan qabu
 15- Tattaafataa
 16- Leenjiisuu kan danda'u
 17- Ibsaa - /Barreeffamaaf haasawaan /
 18- Sababeeffataa
 19- Kan qaroomina sammuu qabu
 20- Kan ittigaafatatummaan itti
 dhaga'amu
 21- Yeroo mara kan of fooyyessuu
 danda'u
 22- Kan mala beeku
 23- jabaatee kan hojjatu
 24- Namoota hojjatuuf amanamaa
 25- Mararfamaa
- II Beekumsa: Hogganaan beekumsa kanneen qabaachuu qaba:
- 1- Beekumsa kaayyoo,qajeelfamaa fi galma dhaabichaa
  - 2- Caasaa dhaabaatiif fedha dhaabaa
  - 3- Ittigaafatatummaafi raawwii
  - 4- Imaammataafi seera Dhaabaa
  - 5- Bu'uura diinagdee

- 6- Qajeelfamaafi   mala   bulchiinsa
saayinsaawaa
- 7- Oomisha, akkaataa oomishaatii fi gaba
dhaabbatichaa
- 8- Gatii barbaadamuufi tooyannaa
- 9- Beekumsa   proofeeshinaalaa   –   kan
hojii,daldaalaafio gummaaa
- 10-   Karoora,sagantaafi too'annaa
- 11-   Qulqullinaafitoo'annaa
- 12-   Saayinsii bu'uraa herregaafi afaan
- 13-   Beekumsa seera tumuu
- 14-   Of   ilaalchisuun   /   Sadarkaa
sadarkaa ogummaa
- 15-   Jajjabinaa,   dhuunfaatiifi   fedha
guddinää
- 16-   Artiifi Saayinsii -Yaada Uumaa
- 17-   Walqunnamtii   hawaasummaa   –
Qajeelfamaaf mala
- 18-   Qajeelchama Filmaataafi Taayitaa,
meeshawwaniifi mala
- 19-   Qajeelchama   Leenjii   –
Meeshawwaniif mala

- a. Seera Bakka buusa midhamaa
 20- Waa'ee
 meeshawwanii,maateeryaalotaaf kunuunsa
 21- Ramadama hojjattootaatiif
 akkaataa hojji isaanii
 22- Yaada wal-jjiiruu
 23- Of eeggannoo bakka
 dalagaa,manaafi yeroo boqonnaa
 24- Waa'ee namoota,maashinootaa,
 meeshaalee
 25- Waa'ee oomisha
 baay'isuu,qulqullinaa ol-aanaafi baasii gadi aanaa
- III **Ogummaaa:**Hogganaan ogummaaa asii gaditti
 ibsaman qabaachuu qaba
- 1- Yaada uumuu
  - 2- Karoora
 baasuu,gurmeessuu,raawwachiisuufi
 hordofuu/too'achuu
  - 3- Barsiisu,leenjisuuufi gorsuu
  - 4- Hojji ramaduu
  - 5- Meeshaaleedheedhii dhiyeessuu
  - 6- Namoota filuufi ramaduu

- 7- Namoonni akka odeeffannoo argatan godhuu
- 8- Qulqullina too'achuu
- 9- Qisaasuu dhabamsiisuu ykn hirdhisuu
- 10- To'annoo gatii
- 11- Qulqulina barbaachisaa too'annaa
- 12- Immaammata,waliigaltiifiseerota
raawwachiisuu
- 13- Amala,haala nagaa hojjattootaa
too'achuu
- 14- Namoota kaawan wajjiin wal-
gargaaruu
- 15- Odeeffanoo ga'aa kuufachuu
- 16- Qajeelfamootaafi danbiiwwan
raawwachiisuu
- 17- Rakkoowwan hojjattoota akkaata
itti raawwatan
- 18- Haalota hojii miidhaa geessisuu
danda'an haala itti too'atan
- 19- Rakkoolee too'achuu
- 20- Sirnaan mana hogganuu

21- Jijiirama ittifufu argamsiisuuf
dhaabachuu

22- Guyyaa keessatti sa'atii hojji
kabajuun hojjachiisuu fi kafaltii sirna qabeessa
kafaluu

23- Odeeffannoo gahaa argachuu /
Qaama ofii eeguu

24- Fakkii gaarii ta'uu

25- Oomisha ol-aanaa fi qulqullina ol-
aanaaf baasii gadi aanaan hojjachuu

C- Sababiwwan Hordoftootan ibsame

Waantoonni armaan gaditti tarreeffaman kunniin
yeroo addaa addaatti hojjattootaan kan ibsamaniidha:

- 1- Wanta gaarii namaan yaaduu
- 2- Qoodee kan hin hojjanne
- 3- Amanamaa
- 4- Dandeettii / ogummaa ga'aa
- 5- Waa'ee namaan kan beeku
- 6- Too'ataa
- 7- Dammaqiinsa
- 8- Qajeelaa

- 9- Murteessaa
- 10- Nama kan kabajuu
- 11- Fedhii ummataa
- 12- Kan nama qarqaaru

Wantoota tokko tokkoon ibsaman kanneen irratti haalawwan addaatiin wantoota yeerotti barbaadaman itti dabaluun nidanda'ama.Isaanis barnoota addaa ykn haala qamaa ta'uun ni mala.

3- Ga'umsa kana eennutuu qabaa?

Namni amala hoggansaafi nama ga'umsan kanneen qabu eenyuu? Kan hin qabne eenyu? Maloota walii galaa sadiin asii gaditti akeekaman kanneen haa ilaalu :

A- Qormaata yknbattallee

Qormaata waa'ee ofii ykn waa'ee nama biraa wanta biraa ittiin qoratan fayyadamuunkan armaan gadii madaala:

- a. Fedhaawwan / kan guututti amala hinta'in
- b. Dandeettii ifa hinbahin – Kan dagaagee ta'uun irra hin eegamu

c. Dadhabina uumamu danda'u, bakka sad'iitti hanga mirkana'anitti akka dadhabinaatti lakkaa'aman, Kanneenis :

I Dandeettii hojiif qabu, yaada mul'ataa, beekumsa, ogummaaafi dandeetii

II Fedha hojii hojjachuuf qabu, fedhakakka'umsa hojii, dandeetii yaada burqisiisuu

III Wajjiin bakka ga'uu ofiif namoota biraa wajjiin.

B- Yeroo badadaa

Nama filatamuuf ittigaafatatummaaf qophaa'e tokko bakka hojiin ittiheddummaatuufi rakkoon baay'atu yeroo muraasaafi kaa'uun nidanda'ama. Yeroo kanatti namoonni wanta inni hojjatu gamagamaniifi haala isaa badadan ga'umsa qaban itti ramadaman.

C- Hubachuu (ilaaluu)

Waa'ee hogganaa beekuun – Yeroo badadatiif itti gaafatama yali keessatti odeffannoo argamaniin beekamu kandanda'u. Haata'u malee haala kanaan

odeeffannoo/deebii/ ga'aa hintaane argachuun ni mala.Yeroo badadaatiif itti gaafatamummaa murta'aa, ga'aa taasisuuf jirenyaa guutuu nama kanaa beekuu qabna.

Yaadadhu

- Namni hogganaa ta'uu qabu sadarkaalee dhaabni kaa'ee ol ykn gadi ta'uu hinqabu.
- Namni hogganaa ta'uu qabu dandeetti ol-aanaa inni qabu dadhabinni isaa kan kuffisu ta'uu hinqabu.
- Namni hogganaa ta'uu qabu hojii dalagu ariitiin baratee haala of eegumsi ittiguutameen kan to'annaa jala oolchuu danda'u ta'uu qaba.
- Namni hogganaa ta'uu qabu gaaffii “Taa'itaa/hoggansa isaa jalatti nagaafi eegumsa argachuu dandeenyaa laata?” jechuuf deebii yeroo tokko “Ee” jedhu kennuu kan danda'u ta'uu qaba.

4- Madaalama Dandeettii Hoggansaa

Nama hagganaa ta'uu danda'u madaaluuf kennaan – deebii asii ga'aaitti qophaa'e guutuudhaan dandeettii hoggansa isaa tilmaamuun nidanda'ama.Deebii kennaan kun namoota isa sirritti beekaniif muxannoo qabaniin kan

guutaman yoota'u, bu'aa argamu kan of danda'e taasisuuf qabxiin jiddu galeessaa fudhatamuun nidanda'ama.

Ajajama

Deebii Kennaan :

Gamaggamtuu: Qabxiwwan wantoota ibsan dura jiran lakkaa'i.Deebii kennitoota foormii kana guutan heddu yoo qabaatte,wantoota ibsaman tokko tokkoof qabxii walkkeessaa fudhadhu.Qabxii walitti qabaman kaadhimamaa tokko ga'u beekuuf qabxiwwan wantoota gamggamamanii ida'i.

Gaaffiwwan (ibsa wajjiin) :

1-Dura Dursuu: Namoonni muraasini, hoggansaaf kennama addaa qaban michuuwwan isaanii biratti bakka ol'aanatu kennamaafi.Iddoo kabajaa kaa'aman.Hojjaal dalagaman mara irratti akka hogganan eeggaman. Gara biraatiin namoota hordoftoota ta'utti quufaatu jira.Namoonni kun hojji ol-aanaa haaraa dalaguuf fedha kan qabanii miti.Gidduu kanneen lamaanii namoota dandeettii hoggansaa sadarkaa addaa addaa qabaatu jira.Muuxannoo isaa kan

2-kanaan duraa irratti hundooftee,nama kana
michuuwwan isaa wal-bira qabdee akkamitti tilmaamta ?

(Qabxiwwan 5) ..... Hunda irra caalaa
hogganuu kan danda'u

(Qabxiwwan 4)..... Baay'ee kan hogganu

(Qabxiwwan 3)..... Jiddu galeessa

(Qabxiwwan 2).....Hogganuu irra
hordofuu fedha

(Qabxii 1) ..... guutumatti
hordofuudha

3- **Hogganuuf kan uumame:** Namoonni gariin bilisaafi
yaada uumuu kan danda'ani. “Y aada ofii isaanii” qaban. wanta
adda addaa xiinxalan, hiikan , yeroo jalqabaatiif uuman
(argamsiisan), barreessan, akkamitti akka hojjatamu yaada
dhiyeessan.Shallagni nama kana ittiin madaaltu wanta inni
hojjataa jiru irratti kan hundaa'e ta'uu qaba.

(Qabxiwwan 5) ..... Yaadaan yeroo
baay'ee kennamaadha

(Qabxiwwan 4)..... Nama giddu galeessa
irra bifaa addaatiin uumaadha (creative person)

(Qabxiwwan 3)..... Akkuma namoota
biraa kennama qaba

(Qabxiwwan 2).....Namoota biraan irraa
yaada kan argatu

(Qabxii 1) ..... Yaada haaraa
yaaduudhaaf fedha hinmuldhisu.

4- **Hawwisiisa:** Namoonni muraasini michuuwwan
isaanii biratti kan nama gammachiisani. yeroo namoota wal-
qunnaman irratti hawwachiisa dinqisiifama uumuuf hiree
hinqaban.Namni namootaan akka salphaatti waliigaluu
danda'an,bakka hundattuu kan affeeraman, namoota wal-
beekaniin heddu kan qabani.Namni amala
(namummaa)hinjaalatamne qabu, namoota kaawwan biratti
hin barbaadamu.Yeroo heddu ni gataman ykn namni ofitti
isaan hindhiheessu.Nama shalagaa jirtu ilaalcha inni qabuun
ykn ilaalchota namoonni biroo isaaf qabaniin madaali :

(Qabxiwwan 5) ..... Namoota hawaasa keessatti baay'ee
jalataman keessa isa tokko

(Qabxiwwan 4)..... Ga'aan beekkamaadha

(Qabxiwwan 3)..... Giddu
galeessa,fudhatamaadha,garuu kabajamaa miti

(Qabxiwwan 2).....Hawaasa keessatti dhaabbataan carraa heddu hinqabu

(Qabxii 1) ..... Namoota baay'ee kan gaddisiisu

5-Wal-Qunnamtii: Namoonni gariin yeroo haasa'an fuuleeffannaa namaa too'achuu kandanda'aniifi yaada isaanii ifaafi haala hubatamuun dabarsuu danda'u.Faallaa kanaan,namoota heddu suuta dubbatan, mamaniif dubbiidhaan bu'a qabeessa hin ta'intu jiru.Gidduu kana namoota dandeetti adda addaa qabantu jiru.Nama shallagaa jirtu kana namoota biraatiin wal-biratti qabii madaali.Kan namoonni bashannanaaf (haala salphaan) gammachuun dhaggeeffatanii? Moo faallaa kanaati? Mudannoo qabatama qaban yaadachuuf yaali.

(Qabxiwwan 5) ..... Akka dubbataatti ol-aanaa dha.

(Qabxiwwan 4)..... Yaada dabarsuun giddu galeessaa oli.

(Qabxiwwan 3)..... Akkuma namoota kaawwaniiti.

(Qabxiwwan 2).....Dubbataa baay'ee gaarii miti.

(Qabxii 1) ..... Dubbataan heddu gadi aanaadha.

6-Amanamaa (Abdatamaa): Namoonni gariin namoota kawwan biratti ofitti amanamummaa ol-aanaa uumuu danda'u.Haala mara keessatti amanamootaafi guutummaa (integrity) ofiitiif kabajama ol-aanaa qabani.Faallaan kanaa nama gadheefi hin amanamne,irratti hin irkatamne>Nama kana akka ati beektuufi akka inni ittibeekamuun,hubadhuutii michuuwwan isaa biratti amanama ilaalchisuun iddoorisaan malu akeeki.

(Qabxiwwan 5) ..... Nama maraa ol kabajamaafi amanamaa.

(Qabxiwwan 4)..... Abdatamuuf maqaa gaarii kan qabu.

(Qabxiwwan 3)..... Akkuma namoota biraamamanamaa

(Qabxiwwan 2).....Abdatamaa ta'uun isaa kan heddummaatu.

(Qabxii 1) ..... Amanamummaan maqaa garii kan hinqabne.

Caatoo (chartii) Qabxii galmeeffamee :

	Tarreefama1	Tarreefama2	Tarreefama3	Tarreefama4	Tarreefama5
Deebi					
Giddugalessa					
Qabxi Dimshaashaa					

Tarreeffama Sakatta'aa : injifataa fi Mooyatamaa
(Dhabaa) Addaan Foo'uu

Injifataa	Injifatamaa
<ul style="list-style-type: none"> • Wanta dubbate hojii irra oolcha 	<ul style="list-style-type: none"> • Waadaa gala
<ul style="list-style-type: none"> • Rakkof furmaata godha 	<ul style="list-style-type: none"> • Rakkoo irra mara itti hin ba'u
<ul style="list-style-type: none"> • Moo'attoota kaawwan kabaja,isaan irraa barata 	<ul style="list-style-type: none"> • Moo'attoota jibba,hanqinna isaanii barbada
<ul style="list-style-type: none"> • Wanta falmatuufi (loluu)wanta araara buusuuf beeka 	<ul style="list-style-type: none"> • Wanta araarama hinbuufneef dhiisee wanta loluufii (falmachuu)hinqanee f lola (falmata)

<ul style="list-style-type: none"> Wantahojjatuuolittigaa fatamni itti dhaga'ama. 	<ul style="list-style-type: none"> “Ani as qofan hojjadha” jedha.
<ul style="list-style-type: none"> Akka dhabaatitti yoo dhabellee hin sodaatu. 	<ul style="list-style-type: none"> Dhoksaan injifannoo sodaata.
<ul style="list-style-type: none"> “Ani gaarii dha,garuu akka narraa eeggamuu miti” jedha 	<ul style="list-style-type: none"> “Ani akka namoota kaawwan hedduu badaadha miti” jedha
<ul style="list-style-type: none"> Jaalatamuu irra dinqisiifamuu fedha. Haata'u malee lamaanuu filata. 	<ul style="list-style-type: none"> Dinqisiifamuu irra jaalatamuu fedha. Dinqisiifamuu xiqqeesssee kan jibba ta'uu danda'a.
<ul style="list-style-type: none"> Yeroo dogongoru, “Balleesseen ture” jedha 	<ul style="list-style-type: none"> Yeroo dogongoru, “Balleessaa kiyaa miti” jedha

<ul style="list-style-type: none"> • Wanta bakka bu'u dalaguun dhifama gaafata 	<ul style="list-style-type: none"> • “Dhiifama” jedha garuu itti aansee dogongoruma sanitti deebi'a.
<ul style="list-style-type: none"> • Dhabaa / moo'atamaa irra hojjata, akkanattis yeroo baay'ee qaba. 	<ul style="list-style-type: none"> • Mo'ataa gadi hojjata garuu xiqqoo qaba
<ul style="list-style-type: none"> • Sardamsa eeggatee socha'a 	<ul style="list-style-type: none"> • Ariitii lama qofa qabainaasisaa(hysterical) ykn dhaba'a umnaa (lethargic).
<ul style="list-style-type: none"> • Damboobaadha. 	<ul style="list-style-type: none"> • Damboobaa miti – Dadhabaa dha yookiin gara jabaataa dha.
<ul style="list-style-type: none"> • Ni ibsa. 	<ul style="list-style-type: none"> • Ibsuu hin fedhu

<ul style="list-style-type: none"> • Ni dhaggeeffata. 	<ul style="list-style-type: none"> • Haasa'uu qofaaf dabaree eeggata.
<ul style="list-style-type: none"> • “Karaa ittiin raawwatamu kan biraatu jira” jedha. 	<ul style="list-style-type: none"> • “Asitti yeroo hunda kan raawwatamu akkanatti” jedha.

Gilgaala

<p>Wantoota Hogganooni Hojjatan</p> <p>Wanta dhaadannoota hoggansaa lamaan kana irraa hubattu jechoota xiqqoon ibsi.</p> <p>DHIIFTONNI YOOMIYYUU HIN INJIFATAN HORDOFI,HOGGANI,YOOKIIN JALAA GORI!</p>	<p>Dhaaduu lamaan kana ilaalchiftee mudannoон addaa ati qabdu jiraa?Wanta irra geesse yeroо workshoopii garee kee wajjiin yaada goodi.</p>
--	--

Gilgaala Calanqisiistuu

Wanta boqonnaa kana keessatti dhiyaate hubachuun hogganaa ulaagaalee asitti ibsaman hunda guutu wanta argattu sitti fakkaataa? Yoo sitti hinfakkaanne,kun maal sitti agarsiisaa?

Kana yaaddee beektaa?

- Hoggansa garee walitti qabiinsaa/group collective leadership/?
- Marii /shuuraa/ bu'a qabeessa yeroo hunda adeemsifamu?
- Wal-dinqisiifachuunwalgalatoomfachuun hojjachuu?
- Fedha tuutaa ?
- Yaadota bira ?

Yaada kanneen wal-tajji muudannoo itti wal-jijiiran irratti mari'adhu.

Gaaffiwwan Marii

- 1- Yeroon dandeetti/amala qorannoo, dandeettii hoggansaa madaaluuf akkamitti fayyaduu danda'a?
- 2- Wal-qunnamtiin ulaagaa hoggansaa maaliif ta'ee?

Gilgaala Hubannoo

<p>- Akka dura bu'aa koree kaadhima waajjiroota addaa addaa dhaaba Islaamaatti,tarreeffama kaadhimamtoota dhiyeessaa jirta. Kaadhimamtooni miseensummaa waliigalaa irra kan walitti qabaman haata'an malee,ati garuu kaadhimamtoota walitti makaman kan dur-beekamaniifi fuula haarawaa si barbaachisa.</p> <p>- Taayitaawwan gariin turtii waajiraa kan yeroo dheeraatiif waan yaadamaniif eeggannoong geggeeffamuu qabani.</p>	<p>1- Ulaagaa itti gaafatamaa kaadhimamtoota yeeroo dheeraa shan tarreessi.</p> <p>2- Caatoo (chart) ulaagawwan kaadhimamtoota eegaman wal-biratti qabee ibsu qopheessi.</p> <p>3- Kaadhimamaa filatameef xalayaa dhuunfaa maaliif isa yookiin isii filte ibsu barreessi.</p>
--	---

BOQONNAA 6

RAKKOOWWAAN FURUUF WANTOOTA BARBAACHISAN

1. Rakkoo adda baasanii beekuu
  - A. Uumama Rakkoo Ibsuu
  - B. Rakkoo Tarreessuu
2. Filannoo kan biraan kaa'uu (Furmaata)
3. Furmaata filannoona argamsiisu

KAAYYOOLEE IRRAA BARATAMUU

Boqonnaa kana yeroo xumurtu:wantota armaan gadii hubachuu qabda.

- Rakkooowwan ammaantana jiran ibsuu,rakkooowwan uumamuu danda'an kophatti hubachuu
- Rakkooowwan addaan beekuufi xiinxaluu
- Furmaatawwan fudhatama qaban argachuuf maloota murtaa'an fayyadamuu

- Rakkooowwan fuuldura argamuu danda'an xiinxala ittisaatiin hirdhisuu

1- Rakkoo Addaan Baasanii Beekuu

A- Rakkoo Ibsuu(hiikuu)

Sababni rakkoo tokkoo yeroo mara jijiirama qaama addaa,raawwii, yookiin akkaataa wanta addaa uumuuf adeemsifamuun uummama.Uumama rakkoo beekuuuf duraan dursinee wanta bartame irraa raawwii yookiin amala addaa wanta maqa addaatti beekuu qabna.

Wanti yookiin haalli barmaata jiru jijiiraa jiru maali?Barmaatni kun akkamitti tuqamaa jira?Bu'aan raawwii ykn haala umame kana fudhatama kan hinqabnee?Jijiiramuu qabaa?Rakkoo qabatamaa jiru kana furuuf bu'aan barbaadamu maali?

Rakkoo tokko furuuf yaalii godhuun dura rakkoo kana sirritti hubachuun dirqama.Adeemsi rakko addaan baasanii beekuu uumama rakkichaa hubachuufi mudannoo walsimuun irratti hundaa'uun ramaduun (gosa gosatti addaan hiruun) barbaachisaadha.Rakkoon akka

jiru dammaqinaan hubachuun adeemsa rakkoo fala/mala barbaaduu keessatti tarkaanfii heddu fayyadu.

Rakkoo amanuuf uumama rakkoo beekuufi maddeen odeeffannoo jalqabaa kanneen fayyadamuun ni danda'ama:

- 1- Ragaan seenaa dabree kunis odeeffannoo hojiiwwan, bu'aa, rakkooowwaniifurmaata kanaan duraa taateewwan deddeebi'anii raawwataniif ragaa raawwii deddeebi'a guyyaa,ji'aa,waggaan ykn yeroo kana caala dheeratus yoota'e akka barbaachiisaatti xiinxaluu qabna.
- 2- Ragaa karooraan bu'aaiifi kaayyowan galmeeffamuuf eeggaman qopheessuu.
- 3- Ajiifata (komii) namoota rakkoon tuqamanii.Kunis hogganoota filataman,hojjattota kaadhimaman,miseensota koree,akkasumas miseensota maraa ilaala.
- 4- Yeroo ajiifanni akkanaa kan hinfedhamne ta'u namoota (dhaabbilee)haala wal-fakkaatu keesssa jiran wajjiin wal-biratti qabii ilaali.Wal-moggatti qabuun

kun kan osoo ittii hinyaadamin ykn bu'a qabeessa akka argamsiisu siritti qophaa'e ta'u nidanda'a.

Uمامنی رکوو سیریتی بیکوون هدود
بربااچیساادھا. یوو کون ھینتا'ین فورماانی بع'اا
برباادامان فیدوو دھابوو مالا. قورانوو رکوو
بیکووف سیرناان رااوواطوو یوو ھوردوو ھوماما
رکوو کوپھاتتی بااسووف یاالیی گوو ھددومینا
رکوو دھوکاتانیی/دھابامانیی ھددومینا رکوولی
ھاراا کاناان دراا اککا رکووتی ھینفودھاتامین
مولدھاتانیتی دینقیسیفاموون کیه ھین ھولو.

B- Rakkoo Gosa Gosaan Hiruu

رکووو ھان سادارکاا مییدھاا ھیسیسانیین
رامادوون نی داندا'اما. اتی اانسوون رکووو ھان فیixa
بعلییس (گالما گا'uu) یاالیی گوڈھامووف ھوندا ھررتی بع'اا
ول-ااناا ھیسیوو داندا'ان ھییےفھاچوو نی
داندھنیا. رکووو ھان مییدھاا ھیخیقاا ھیسسان ھابینی
یکن ھیرین یساان فورمااتا ارجاتیین کان ھینجرااننے یوو تا'e
یرا تاروون یکن ھیفاموون نی داندا'اما.

2- Filannoo fi Furmaataa

Filannoota furmaataa addaan basanii beekuun rakkooifurmaata argisiisuu keessatti tarkaanfii itti aanu.Dalagaan

kun akkaataa heddu keessaa tokkoon kan raawwachuu danda'u.

Akkaataan sadarkaa eege rakkoon ittiin furamu kan hin jiraanne yoo ta'e ykn to'ataan beekamaan maal gochuu akka qabnu nutti himu yoohinjiraatiin,haala hojji marmaartuutiin raawwatuun ni danda'ama.

Furmaata filatamaa beekuuf akkaataa siritti karoorfameef saayinsaawaa, murteessaa,lakkoofsaa wajjiin kan walqabateen ykn akkaataa uumuudhaan furmaata argamsiisuun nidanda'ama.Haalawwan dhaabbilee Islaamaa keesssa jiran baayi'naan furmaata argamsiisan irratti akkaataa uumuu gaafatani.

Akkaata furmaataa haaraa uumuun kan fayyadu yoo barbaadamuun ykn sababni yaadotaa beekkameefi bilisaanyaada iif ilaalchi deggeraa nama jajjabeessu yoo jiraate. Yaada uumaman hundee beekumsaa baldhaa

muxannoota dhuunfaa,haasawa namoota odeeffannoo qaban wajjiin godhamuun muxanno beekumsaafi jireenyaa Qur'aanaafi siiraa(seenaa) Nabiyyicha (SAW) irraa argamuuni.Yaada heddu burquu qaban garuu hanga

adeemsi yaada uumuu (burqisiisuu) raawwatutti gamaggamamuun hinqabani.

Sadarkaa kana irratti akka sammuun qalbii hinbeeknee (unconscious mind) fayyadamuun wantoota dhugaa ta'aniif mudannoowwan hedduu rakkoo wajjiin wal-qunnamuun argaman hojii irra oolchuun ni danda'ama.

Haala hubannoota dhuunfaa irratti irkachuun yaanni siritti ifaa ta'e tokko ykn yaada heddu muldhachuun rakkoon kun akkamitti akka furamu akeekuu danda'an.Sadarkaa kana irra ga'uuf sammuu damaqina qabuufi yaada fudhatuuf yeroo gabaabaa kan fudhatu.

3- Furmaata Filannoo

Furmaanni filannoo irra ga'amee kan uumamu wantoota filataman tarreessuun adeemsa of-eegannoon godhamu kunis duraa duuba fudhatama hanqina

jiruutiini.Furmaanni rakkoo sadarkaa beekame irraa maquun miidhmaa uumame hunda dhabamsiisuu danda'u hinjiru.Kan xiyyeffannoo irratti godhuu qabnu:

- a- Balaa dhaqqabe daangessuu
- b- Maqa (dogongora) raawwii karoorfame miidhuu danda'u dhabamsiisuu
- c- Qabeenya jiruun ykn argamuu danda'u fayyadamuun hanqina jiru keessa raawwatuu.

Filannon asii olitti tuqaman tokko tokkoon isaanii furmaata ta'uu kan danda'ani.Dhiibbaa cimaa haala kana keessa jiran dhaqqabuuf bu'aa barbaadaman argamsiisuuf karaa muldhisuu kandanda'ani.Filannoota kana keessaa kan irra mijawaan amalootabu'aai kun dhimma yaadameef haala ta'u irratti.

Gara biraatiin, filannoon kun qabeenya meeshaa heddu hin argamne kan barbaadu ta'uu danda'a.Tarreeffamni haalawwan furmaata fudhatama qabanii kan barbaachisan ta'uu danda'a.Furmaanni fudhatama qabu :

- a. Yoo xiqqaate bu'aa barbaadamu irraa isa gadi'aanaa kan argamsiisu,haata'u malee.

b. Kan qabeenya jiruu ol hingaafanne ta'uu qaba

Rakkoowwan furuuf haala mijaa'e hundaan sirnoota adeemsaa mara fayyadamuu qabna.Kun bu'a qabeessaa, yeroofi qabeenya osoo hin qisaasin hojii irra oolu kan

danda'u qofa osoo hinta'in haalli hojii kun muudannowwan keenyaa kan galmeessuufi fuuldura yeroo rakkoowwanakkanaa uumaman galmee ilaalamu qabu kan uumu.Kun hojjiwwan wal fakkaatan akka irra hindeebi'amne taasisa.

Yeroo garii tarkaanfiiwwan baraman raawwachuuun barbaachisaa ta'uun nimala.Kunis deebii kennuuf yeroo xiqqaa jiru irraa kan ka'e,sababoota biraa ykn gufuwwan hinbaramin rakkoo uumamuu danda'uu ykn tasgabbiif nageenyaan wal-qabate irraa ta'uutu mala.Akkaataa kanaan adeemsi sirna hinqabne namoota waa'e rakkoo kanaa siritti beekaniin mari'achuun babaachisaadha.Yeroo barbaachisu mara galmeewwan barbaachisan hundi qophaa'uu qabu.

TARREEFFAMA SAKKANTAA'A " RAKKOO ITTISUU"

Falli rakkoo furuu ittisuun dhiyaatu rakkooowwan uumamuu danda'an kan dhokatan kan hirdhisuu ykn hambisuu danda'uu irratti tarkaanfii fudhachuudha. Kana raawwachuuuf, rakkooowwan uumamuu danda'an mara

tarreessi. Ittiaansuun rakkoo tokko tokkoof tarreeffama sakata'aa guddaa irratti goodhi.

1. Rakkoo adda baasii beekii :
.....
2. Rakkoo sirritti ibsii :.....
3. Sadarkaa ba'aa geessisaniin ramadii
.....
4. Sababbiwwan addaan baasii beekii :
.....
5. Hiree uumamsa rakkoo tilmaami:
.....
6. Akkamitti akka too'attu murteessii
.....
- 7.

Gaaffii ilaalchotaa!

- Ati qaama rakkooti moo qaama furmaataati?
- Ilaalcha “Furmaata rakkoo garee kee keessa jiru akkamitti fooyyessita?

Qorannoo Fakkeenyaa

Furmaata Rakkoo wajjiin hojjachuun rawwatuu

1- Haalli maal fakkaata?

Miseensonni hedduun barruuleen turanii akka isaan ga'an ajiiffatu.

2- Haalli maal ta'uu qaba?

Miseensonni barruulee yeroon argachuu qaban.

3- Akka haalli hinjijiiramne kan godhu maali?

a. Wanta meeshawwan
dipaartimantootaafi buufata dirree
irraa turanii dhufuudha .

b. Geeddarama heddu daqiiqaa
xumurama irratti argamaniifi.

c. Fuula barruulee qindeessuun yeroo
dheeraa waan fudhatuufi.

d. Kutaan xalayaan itti kuusamu kuusaa
xalayootaa heddu waan qabuuf.

4- Gufuun ol-aanaafi dursu maali?

Meeshawwan dipaartimantootaafibuuufata dirree
irraa turanii dhufuudhani.

5- Maal godhuun qaba ?

GOCHA BARBAADAMU	QABEENNA BARBAADAMU
<p>a-Dipaartimantootaafi tuuta sababiwwa turiinsaa qoratan.</p> <p>b-Yeroo /guyyaa wanti adda addaa ittixumuraman murteessuufi hordofuu</p> <p>c-Deebii kennitoota dursaniif beekkamtummaa kenni.</p>	<p>a-Nama qorannoo qopheessuufi raawwatu qopheessi.</p> <p>b-Namoota hojii tursiisan walqunnamuuun mar'achu.</p> <p>c-Dura bu'aan dhaabichaa xalayoota barbaachisan akka barreessu gaafadhu.</p>

Gaaffiwwan Marii

- 1- Maddeen afran odeeffannoo rakkoof furmaata agarsiisuuf yaada kennaman keessaa mara irra sirriin kami? Kamtu hunda irra sirrii miti? Maaliif?
- 2- Furmaata filachuu keessatti ga'een qabeenyaa maali?
- 3- Rakkoowwan uumamuu danda'an addan beekuuf ga'een galmee qabachuu maali?
- 4- “Sadarkaan balaa” rakkoof furmaata argamsiisuu irratti akkamitti dhiibbaa uumuu danda'a

BOQONNAA7

MURTEESSUU

1. Seensa
2. Adeemsa Murteessuu
  - A. Gulantoota Murteessuu
  - B. Murti Xiinxaluu
  - C. Akkaataa Raawwii
  - D. Adeemsa Uumuu
  - E. Murtiawan tarsimoo
3. Odeeffannoo Walitti Qabuu
  - A. Odeeffannoo walitti qabuuf
ulaagaaleet ol-aanaa
  - B. Mala odeeffannoo Ittiin Argatan
4. Gumaacha Yaadaa
  - A. Mijaa'ina
  - B. Teeknikoota Omishaa
  - C. Yaada Xumuraa Qopheessuu
5. Shuuraa
  - A. Akkaataa Shuuraa(marii)
  - B. Raawwii Shuuraa(marii)
6. Waliigalteefi Araarfama Buusuu

Wanta Irra Baramu

Xumuraa boqonnaa kanaa irratti:

- Murtii kennuu filannoota keessaa filachutti firoomsi
- Gulantaafi gocha murtii argamsiisan akeeki
- Eenyu akka murtii kennuufi akkamitti akka kennu murteessi
- Murtiawan bu'a qabeessaafi raawwatamuu danda'an murteessi.

1- Seensa

Maloota heddu barumsaan,murtii kenuun baratamuu kan danda'an yoo ta'ellee murtii kenuun wanta salphaa miti.Hoggantoonni gariin kaawwan caala murteessitoota.Yeroo odeeffannoon guutuun hin argamne murtii kenuun ni ulfaata.Yeroo heddu murti kennaan haala hinmirkanoofne keessa seenuudhaba.

Hoogganoonni yoo kan dogongorri hojjatamuu danda'anillee murteessuuf hojii isaanii ittifufuu qabu.Murteessu dhabuun dogongora dalagamu danda'amu keessaa isa badaadha.Islaamummaan,murtii sirrii qabannee dhiyaachuuf yaaluu qabna. Filannoowwan keessaa kan gaarii ta'an yoo dhabaman isaan keessaa kan ga'aa ta'e filachuu qabna.

Haala qabatama qabu jalatti wanta dandeenyu erga hojjanne,murtiin keenya yoo kan dogongoraa ta'e Rabbiin yeroo tokko nu mindeessa,yoo murtiin kennine sirrii ta'e dachaadhaan numindeessa.

Hoggantoonni murtii kennan hunda dhimma seera qofaan wal-qabate ta'ee,hogganaan murtii (fatwa) kenuu

dura mazhaboota adda addaa qorachuuf xiinxaluu murtiin inni kennus kan dhaabaaf ummataaf mara irra fayyadu ta'uu qaba.

Murtii kennuu keessatti sammuu yaada haaraa fudhachuu danda'uun qabachuun yoo barbaachise fooyyeessuun barbaachisaadha.Yeroo murteesinu filannoota addaan beekuu qabna.Filannoон yeroo mara sirriifi dogongora,gurraachaafi adii jidditti ta'uu qaba.Yeroo garii filannoон keenya “kan haqatti kalaa'eef” “kan dogongora ta'uu danda'u” gidduu filachuun barbaachisaa ta'uu danda'a.Murtiin tokko haqa ta'uun isaa kaawwan irra mirkaneeffamu kan hindandeenye ta'uu danda'a.

Murti irratti xumuramni bu'aan gara ummataatiin wanti barbaadamu gochaafi amala murtii dabarsuun dura gaafii “Murtiin dhugaan barbaachisaadha?” jedhu gaafachuu qabna.Filannoон barame tokko homa tokko hojjachuu dhabuudha. Homa tokko hojjachuu dhabuun haalli amma jiru kan hirdhataa deemu yoota'e ykn yoo atattamaan raawwachuu dhabuun hireen ol-aanaa kan dhabnu ta'e, murteessuun barbaachisaadha.

Murtii kennuu keessatti wanti mara irra barbaadamu uumama gaaffii beekuu,murtiin kennuin barbaachisaafi hinbarbaachisuu murteessuu,murtiin waa'ee maalii akka ta'e beekuun wantoota barbaadamani.

Xiyyefffanoon keenya dhimma hubachuu irratti qofa kan hundaa'e yoota'e, filanoota jiran hunda ilaaluu qabna.Jechoota biraatiin ibsuuf,adeemsa keenya hunda murtiin maal akka ta'e beekuu irratti xiyyefffachiisuu qabna.Kun osoo murtii hin kennis dura wanta dursuu qabu.

Murteessaan bu'a qabeessi sammuu cufameen hinjalaqabu.Yaada raawwii kennname tokko qofa sirridha jedhee kan hafe dogongoratti hin ramadu.Kan dura nuyaachisuu qabu gaafii siritti hubachuu,waldhabiinsa ilaalchota kennamanii dhimmi barbaachisaata'e kallattii hedduun siritti ilaalamuu isaa mirkaneessuufi akka meeshaatti hojii irra oolchuun mirkanaa'uu qaba.

Murtii bu'a qabeessa kennuuf ulaagaawan akka sababaatti dursuu qaban:

- a) Murtiin kenname maal akka ta'e xiyyeffachuu, jechuun uumama gaaffiichaa beekuudha malee, deebii kenuun miti.
- b) Ilaalcha ykn hubannoo wal-dhaban irratti mariachuuf haasa'uu, Kun hanga yaanni waltaasisu argamutti irratti mari'atamuu qaba. Ilaalchaaf akka taawwan heddu hubachuun barbaachisaadha.
- c) "Murtii Sirrii" barbaaduun dura filannoota addaa addaa barbaaduun barbaachisaa dha.

Fala kanaan murtii kenuutti dhiyaachuun murtiin tokko sadarkaa kamiif eenyuun akka kennamu kan murteessu. Kun, adeemsa murtii dabarsuu keessatti raawwii bu'a qabeessa kan ijaaru.

2- Adeemsa Murtii Kennaa

Murtii kenuun aartii fi saayinsiidhas

Odeeffannoo haala saayinsaawaa ta'een argachuun, xiinxaluuf wanta barbaadameef itti fayyadamuun adeemsa murtii kenuu saffisiisa. Kun filannoowwan ta'uun danda'an akka hubannu nu taasisa. Filannoota keessaa filachuuf yeroo baay'ee fedhaafi ittidhagayama namaa

sirriitti hubachuun barbaachisaadha.Kunis, rakkooowwan filannoowwan wal-faallessan itti fayyadamaaf fedha qaban qorachuuf kan oolu.Murtii kennuun gaariin akkuma ilaalcha (xiinxala) sirraawaa barbaadu odeeffannoo amanamu barbaada.

Adeemsi murtii kennuu kan akka sanduuqa gurraachaatti ilaalamu.Haalli murteessan haala amma jiruuf soyiraa(input) kan ta'ani.Murtiwwan isaan irraa akka bu'aatti.Sanduuqni filanno barbaaduuf kan tajaajilu yoo ta'u, gamaaggamama ga'aa booda filanno mara irra caalu filachuuf kan fayyadu. Sanduuqni gurraachi sanduqawwan gugurraacha heddutti addaan ba'uu danda'a.Adeemsi sanduuqa kana keessa jiru tarreeffama murtii xixxiqqoo kanuma Murtiwwan xixiqlioon kun qaama murtii isa guddaa ta'a.

A- Gulanta Murtii Kennuu

Barbaachiisummaa ykn carraa irratti, rakkoo adda baasuufi sababni qoratamee adda ba'e booda murtii keennuuf qabxxiwwan asii gaditti tuqaman gochuu qabna :

1. Tarkaanfiwwan filatamoo fudhatamu danda'an hunda addaan beeki. Bu'aa ykn rakkooawan tarkaanfiwwan kun fiduu danda'an hubadhu. Tarkaanfiin kan wal-bira qabuudhaanqajeelaadha.Dhimma tokkotti furmaata godhuuf tarreeffama filannootaa qopheessuu gaafata.Kunis kan dura qoratameefi uumamni dhimichaa kan beekame yoota'edha.Haata'u malee,yeroo garii filannoota salphaa keennuuf haalli heddu xaxamaa ta'uu danda'a.Yeroo akkanaa,raawwii gadifageenyaan beekumsa irratti hunda'eefi wanta haaraa uumuudhaan murtii kennuun barbaachiisaa dha.

2. Tarkaanfiin fudhatamu tokko bu'aa ykn rakkoo addaa fiduu kan danda'u ta'uu isaa odeeffanno sirna qabuufimurteessuu danda'u walitti qabadhu.Gulantaan kun kuusama odeeffannoowwan barbaachisan maraati. Itti aansuun,odeeffannoon kun wal-qunnamtti tarkaanfii fudhatamuuf wantoota addaa addaa sababa tarkaanfii fudhatanuun uumaman xiinxaluuf yaala.Yeroo garii,odeeffannoon kun haalawwan uumamu danda'an dhiisuu ni

danda'a.Haalawwan biraatti,mummuramni odeeffannoo heddu kan barbaachisu ta'a.Kunis,mummuramni odeeffanno tokko tokkoon isaa kan akeku malee kan yaada hunda ibsu waan hintaaneefi.Rakkoon barame,odeeffannoo maal akka goonu hinbeekne hedduminaan argachuuf,odeeffannoo heddu barbaannee dhabuudha.

3. Bu'aa filannoota kana irraa uumaman marti isaanii faaydaa hawaasaa kennaniif kan barbaadaman ta'uu isaanii xiinxali.Gulantaa kanatti namoota dhimma kana siritti beekaniin mari'achuun barbaada. Shuraadhaan ilaalcha uumuun raawwachuun nidanda'ama.Qur'aanni ilaalchaa ibsuu irratti nama sammuun isaa banaa ta'e ni jajjabeessa,yaada nama ifaan ibsu fedha.Shuura (marii) irratti yaada dhooyfachuu Qur'aanni ni busheessa.Fudhatama isaaniitiif ilaalcha Islaamummaa irratti hundaa'ii gochaawwaniif bu'aa uumamuu danda'an qoradhu.Fudhatama murteessuuf adeemsi irra deebi'amee xiinxalamu kan gulantaa gulantaan raawwatu kan tooftaawwaan barame qaban fayyadamuun barbaachisaadha.

4. Bu'aa barbaadamu irra ga'uuf filannoowwan filataman keessaa tokko filachuudhaan murtii kenni. Sadarkaan murtii kennuu inni xumuraa kun kaayyoolee akkaataa hojii dhaabichaa keessatti kan laalamu yoota'u, kan filamus galmoota dhaabni dhaabbateef hubachuuni. Waan kana ta'eef, murtiin tokko hangam gaarii ykn badaa akka ta'e madaaluu kan dandeenyu kaayyoolee dhaabaa wajjiin wal-biratti qabuuni.

Qabxiwwan ol-aanan gabaabinaan ibsuuf, murtii kennitoonni :

- a) Filannota uumamuu danda'an mara walitti dachaasuu: A1, A2, fi kkf
- b) Ba'aawwan ta'uu danda'an murteessuu: C1, C2, fi kkf
- c) Carraa bu'aa itti muldhachuu danda'an tilmaamuu: P1, P2, fi kkf; fi
- d) Faaydaa bu'a tokko tokkoon tilmaamuu: U1, U2, fi kkf

Achi irraa hojii sirna qabuun carraawwan (P) faayada (U) walitti makuun adeemsa gocha sirritti barbaadamuu (D)

murteessuun ni danda'ama.Haala herreggaatiin walitti dhufiinsa hojii kana argachuu ni dandeenyaa:

$$U = U(C) \quad D = (U, P)$$

B- Murtii Xiinxaluu

Amalli murtii tokkoo sababoota afran kana keessaa issa tokkoon hubamuu nidanda'a.Isaanis: yeroo fuulduraa,dhiibbaa,ulaagaaleequlqullinaa fi deddeebi'a.

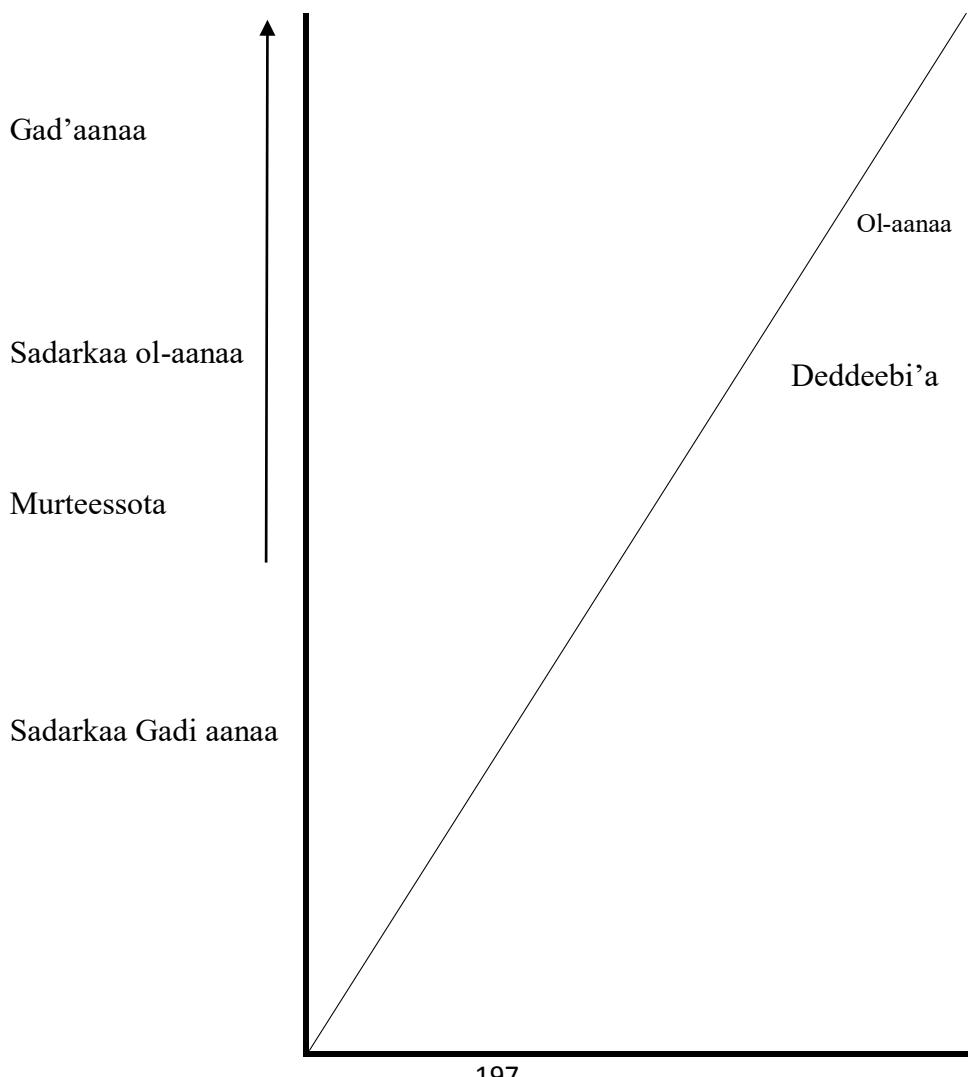
- Yeroon fuuldura murtiin kun asii achi hangam dhaaba kana fuuldura adeemsisuu danda'a.Murtiin sagantaa yeroo gabaabaati moo kan yeroo dheeraati ? Kan jedhu ibsa.
- Dhiibbaa: Dhiibbaa murtiin bakkeewwan dhaabaa kaawwan ykn walitti qabaan dhaaba irratti uumuu danda'u Bu'aan dhaqqabsiisu kan naannawaati moo kan addunyaa dhaqabu?Kan midhama bakka tokkootiin gocha bakka biraatti fooyyessuu danda'uu?Kan jedhu ibsa.
- Ilaalchi qulqullinaa hubannoo naamusaa ykn "Ilaalcha addunyaa" dhaabaa muldhisa.Murtiin

kennamu haala Islaamummaa dhaabaa kan jijiiru moo kan jabeessu? Ibsa.

- Deddeebiinmaraa murtiin akkanaa itti kennaman muldhisa.Murtiin al-tokkoo kenname kan imaammata baramuu danda'u dhaabbinaan jijiiramuu danda'uu? Kan jedhu ibsa.

Xiinxalli asii olitti ibsame sadarkaa taa'itaa murtiin itti kennamuu danda'u murteessa.Walitti qabaan bakka beekumsaafi muuxannoon jiranitti sadarkaa dorgomtii gadi aanaatti raawwachuu qabu.Haata'u malee,sadarkaa kaayyoowwan qaamota dhaabaa hundi itti tajaajlanitti illee kennamuun ni danda'ama. Hubannoон kunniin walitti qabaan hojiiwwan sadarkaawan aangoo keessatti raawwatan kan murteessani.Fakkeenyaaaf,dhimma tokko irratti deebiwwan gaafii afraniif kennaman kan madaala keessan ta'e,kan murtii kennuu danda'u hojii raawwachiisaa isa ol-aana ta'a.

Walitti dhufeenyi haala murtiiwwaniitiif sadarkaa abbaa taa'itaa murtii kennuu jidduu jiru asi gaditti ibsamee jira:

C- Sirnoota Falaa

Murtii kennuun karaa qindaa'aadhaan irraa fayyadamuu ni danda'ama.Gabaabbinaan sirni(system) tokko haala gurmaa'een hojii hojjachuudha.Bu'urri sirnaan fala barbaaduu raakkoo tokko furuuf yaalii godhuu dura rakkoon gale maal akka ta'e hubachuufi furmaata filachuun dura hundeeawan murtiin itti kennamu dhiibbaa/gufuwwan umamuu danda'an murteessuudha.

D- Adeemsa Uumuu

Adeemsi murtii keenuu kan sababa irratti hundeffame,akkuma asii olitti ibsame adeemsa murtii kennaan haaraa uumuutiin kan tumsamu yoota'u, kunis bu'aa irratti sadarkaa shan qaba.isaanis:

- Sadarkaan duraa,**kuufama**-kana jechuun dhimma tokko wajjiin, hojiawanii fi yaadota dhimmicha waliin wal-qabatan maraan wal-beekuudha.
- Sadarkaa lammaffaa irratti, gadi fageenyaan ibsuudha.Murtii kennaan yaada kanneen roga adda addaa irraa xiinxaluuf mormuu (sakatta'uu) qaba.

- Hammachuun sadarkaa sadaffaa dha.Sadarkaa kanatti murtii kennaan tattaafii itti yaadamanii raawwatan dhiisuun sammuu hindammaqiniin gocha qalbiitiin dalaguu jalqaba.Sadarkaa afrappaatti murtii kennaan yaada ifa (illumination) jechuunii dandeenyuun badhaafama.
- Itti aanuun sadarkaa wal-ta'inaatu dhufa.Kun yaada barbaachisaa ykn ulaagota haala uumameef akkaataa mijaa'uun tolchuufi kunuunsanii wal-simsuudha.

E- Murtiiwwan tarsimoo

Murtiiwwan Kan bulchiinsatii fi kan tarsiimoo jedhamuun ramadamuu hindanda'amu.Murtiiwwan bulchiinsaa kaayyoolee yeroo gabaabaa kan qabaniif dhimmoota gooreeiin kan wal-qabatani deddeebi'ani.

Murtiiwwan istiraatejiikaa heddu xaxamaafikaayyoowwan yeroo dheeraatiin kan wal-qabatani.Sababbii kanaaf yeroo murtii tarsiimookenniinu sababoota murtiicha irratti dhiibbaa geessissuu danda'an siritti xiinxaluun barbaachisaadha.

Yeeroma kana,wantoota sadarkaa jirenyaa, haalawwan diinagdeen itti jiruu fi kkf hubachuu qaban.Murtiiwwan akkanaa dandamta dhaabaatiin kan wal-qabatani.

Qabxii Gochaa

Namoota Kaawwan Gammachiisuu Jettee Hin Murteessin !

Namni tokko piroojeektii sitti kenne atis isa gamachiisuu qofaaf jettee mirkaneessite haajennu.Dogongora guddaa hojjatte.Yoo piroojeektichi kan kufu ta'e wanta mirkaneessiteef si ajiifatu.Wanta sitti kenneef kan of ajiifatuu miti.Mormii kee maaliif hin dhageessisne?

Xumura irratti “lakki” jechuun isa jeequu irra jalqaba irratti “Lakki” jachuun isa mufachiisuu wayya.Jalqaba irraa haqa qabeessa yoo taate yeroo namoonni hundi ittiseeqataa isa faarsan,ati qofa nama gorsaa dhugaa ta'uu yeroo hubatu sijaallata.Ofittummaa irraa bilisaa ta'ee seexaa(emotion) miira ykn fedha

dhuunfaatiin osoo hinta'in ilaalcha dandeettii irratti qofa hundaa'e kenni. Namoonni ilaalcha isaanii akka jijiiruu danda'aniif isaan gammachiisuu yoo barbaadde yeroo isaan jijiiraman hunda hordofi.

3- Odeeffannoo Walitti Qabuu

A- **Odeeffannoo walitti qabuun:**keessatti wantoota murteessaa Odeeffannoonaan "gaariin" murtii gaarii keennuuf murteessaadha.Odeeffannoo funaanuuf akkaataan barameefi hinbaramin adda adda.Fakkeenyaaaf gaaffifi deebiin gaafamoon (inter view), ragaabeeziin (data base),gabaasonniifi galmeen kuusaman kan fayyadani.Odeeffannoo funaanuu irratti wanti afur olaanummaan barbaachisoota: walitti dhiheenya (relevance), hooggaayyuummaa (timeliness),seera qabeessummaafi seerummaa.

WALITTI DHIHEENYA

Odeeffannoonaan kan fayyaduu yoo wanta barbaadameef kan fayyadu ta'e qofa. Dhimma ittijiramuun walitti dhufiinsa kan hinqabne taanaan odeeffannoo oso hinta'in "waca" ta'a.Haala tokkotti wanti

odeeffannoo ta'u,haala biraatti waca ta'uu
danda'a.Fakkeenyaaaf,wal-geetti waggatti al tokko

godhammuuf ijoo dubpii murteessuu keessatti galmi ummanni itti walga'u daandii guddaa biratti argamuun odeeffannoo osoo hinta'in waca.Haata'u malee, bakka wal-tajjiin (yaa'iin) itti adeemsifamu yeroo murteessinu "wacini" kun odeeffannoo cimaa ta'a.

HOOGGAYYUMMAA

Odeeffannoonaan yeroodhaan yoo hinargamin ykn qabiyyee isaatiin kan ammaatti hindhiyaanne taanaan bu'aa hinqabu.Fakkeenyaaaf,ergaa ykn dhaamsa nuti filanne namonni biraat filachuu isaanii dhaga'uun kan nufayyadu yoo osoo nuti hinmurteessin dura nuga'e qofa.Bekumsi faca'umsi hirmaattotaa naannoo fi iddo jirenya isaanii ibsu kan yeroo dheeraa dura qophaa'ee odeeffannoo ta'uu hindanda'u.Sababni,achii asi hirmaattonni kun bakka jirenya isaanii guutuun guututti kan jijjiiran waanta'uu danda'aniifi.

SEERUMMAA

Odeeffannoonaan murtii keenyaaf akka fayyadu seeromaa (seera – qabeessa) ta'uu qaba. Seera qabeessa ta'uu ammo sirna (ulaagaa) murtii kennaatiin kan fudhatamu ta'uu qaba. Keessattuu, ajaja Qur'aanaafi Sunnaa kan hintarkaanfanne ta'uu qaba, kan akka Islaamummaatti fudhatama hinqabne ta'uu hinqabu. Fakkeenyaaf, ragaa murtii keennuuf fayyadu taalleen ykn waliigaltee naamusaaan alatiin funaanamuun hinqaban.

SIRRUMMAA

Odeeffannoonaan sirraawaa ta'uu qaba. Odeeffannoonaan sirrii hinta'in murtii keennuuf akka hundeetti kan oolu taanaan miidhaa beenyaa hinqabne geessuu danda'a. Akka yaadaatti, adeemsi murtii kennuu odeeffannoonaan adeemsichatti kuufaman marti sirrii ta'uu qabu. Akka itti dalagamutti garuu, haqa qabeessummaa odeeffannoonaan tokkoo kan mirkaneefannu qorqortiin, odeeffannoonaan wal-fakkaatuun wal-biratti qabuun, ykn haqa qabeenya isaa kalattiin gaafachuuni.

B- Akkaataa Odeeffannoonaanamu

GAAFFII FI DEEBII

Gaafii fi deebiin haasawa hawaasummaa nama
odeeffannoo nuti barbaannu qabu wajjiin godhame qofa

ta'uu danda'a. Gaafii fi deebiin sirnaan qindaa'e maraa ol bu'a
qabeessa. Yoo danda'ame gaafatamatti kaayyoof haala gaafii
fi deebii itti himuun akka siritti itti qophaa'u godhuu
nidandeessa. Wantoota gaafii fi deebii addaan kutuufi jequ
danda'u irraa fagaachuuf iddoofi yeroo mijawaa qopheessi.

Gaafii fi deebii Barreeffamaa

Gaafii fi deebiin qophaa'an xalayaan ergamuu nidanda'an.

Gaafii fi deebiin kan siritti qophaa'aniifi qabiyyeen
ifa ta'an, gaaffiiwwan deebii irratti xiyyeffatan ta'uu qabu.

RAGAA BEEZIIWWAN (DATA BASES)

Ragaa beeziwwan odeeffannoo barbaadaman qabatan
maxansaan manneen kitaabaatti, dipaartimantoota
yuniversitiwwaniitti ykn dhaabbilee mootummaa kessatti

argamuu danda'u.Akka filannootti,ragaa beeziin kun sirna ragaa beezi elektronikaa kompiyuutara waajjiraa ykn manaa irratti kan argaman ta'u danda'u.

GABAASAWWAN

Gabaasonni dhaabilee qorannoo ykn dhaabbilee daldaalaa,akaadimii ykn dhaabbilee mootummatiin maxxanfaman madda odeeffannoo barbaadamuu ta'uun fayyaduu nidanda'an.Haata'u malee,yeroo hunda gabaasni kun bilisaa fi yeroo ammaatiif fayyadu ta'uu mirkaneessuu qabna.

GALMEEWWAN

Galmeewan akka kitaabbilee, insaaykilooppidiyoota ,fi barruuleen manneen kitaabaatii argamuu ni danda'u.Galmeewan kan seenawwan duubaatiif odeeffannoo bu'uraa argachuuf kan fayyadan haata'an malee yeroo heddu odeeffannoo istaatistiiksii ammaan tana hin qaban.

4- Yaada Gumaachuu

Yaada gumaachuun yaada haaraa,walitti dhihaatan uumuuf ykn kakaasuuf, ibsuuf ykn odeeffannoo barbaadamu wal-tajjii keessaa argachuuf mala fayyadu. tooftaan kun kan fayyadu yeroo dhimma tokko irratti yaada barbaadaman

dhabamaniif yaada uumuun barbaachisu.Yaada gamaachuun adeemsa hintoo'atamne marii (haasa'a) caaseffamaen kan wal-faallessu.

Turtiin yaada gamaachuun bu'uura dubbiin yaada irratti burqisiifaman qabaachuu qaba. Wal-ga'iin akkanaa sadarkaa sadi'i qaba.Kan jalqabaa,miseensonni garee yaada qaban gumaachan.Galmeessaan yaada hirmaattotaa iddoo miseensonni martuu arganitti barreessee muldhisa.Hogganaan garee yaada jalqabbii kanatti yaada tokko illee ajiifatuun (cephoon) hin hayyamamu.

Sadarkaa lammataatti,hirmaattonni yaada isaanii irratti akka dubbatan affeeraman.Ciminaafi dadhabina yaada isaanii akka himan gaafachuun akka yaada dhuunffaatti boonuu xiqqeessuufi. Sadarkaa sadaffaatti, yaada hundumtuu xiyyeffanna dandeettii, raawwatamu,durfamaa

kan kana fakkaataniin irratti dubbatamani yaada dhiyaatan ulaagaa irratti waliigalameen madaalamanii sadarkaan kaa'ama.

A- Mijaawama

Malli yaada gumaachuu murtiiwwan filannoota addaa addaa irra maddaniif kan mijjaawani.Hanga gareen dhimma kana ilaalchisan odeeffannoo qabutti ykn dhimmi kun isaan yaachiisuufi hogganaan tartiiba beeku kan fayyadu. Fakkeenyi bu'a qabeessi yaada gumaachuun itti fayyaduu danda'u,ijoo marii yaa'ii waggaan dhaabin adeemsisu filachuufi.Qondaaltonni walitti baba'an,hojjattootaaf miseensonni koreeyaada yaada fagoof aadaa dhaabaa kabajan haaraa uumuuf yaada gumaachuu ni dandda'ani.Haroo yaada nii kuufamaa kana irraa ergaan ykn dhaamsi xumuraa filatamuu ni danda'a.

B- Maloota Bu'a qabeessummaa

Hirmmaannaan hirmaattonni adeemsa yaada gumaachuuf godhan caala bu'a qabeessa godhuuf mala asii gaditti tuqaman fayyadamuun ni danda'ama:

- a. Wal-tajjiyyeroo gareen humna guutuu qabaniif hin hifatin geggeessi.
- b. Hanga dandeesse miseensonni ykn hirmaattotaa haala addaa addaa walitti dhihaatan ta'uun yaada gumachuun akka bilisummaan itti
- c. dhaga'amu gochuuf sadarkaa tokkoon dhimma akka hubatan kan deggeru.
- d. Garee akka bulchiinsaaf mijaa'u xiqqeessi,haata'u malee kan yaada ifa hinba'in ga'aa maddisiisuu danda'an ta'uu qabu.Lakkofsi shanii hanga torbaa gaariidha.
- e. Hirmaattota minjaala marsanii akka taa'an godhi.Haala kanaan ta'uun fuulaan bilisaan akka raawwatan taasisa.
- f. Yeroo wal-tajjii yaada gumaachaa kan namni martuu yaada keennuuf carraa itti argatan,kan ammo nama hinhifachiifne godhi.
- g. Yaada maraa akka namni hundii argutti barreessi.Yaada kennaman kan addaa ta'anillee hanga yaada gaarii qabaataniif yaada kanneen irratti ijaaraman ni barbaachisu.

h. Ilaalchafiyaada kennaman irratti,jalqaba irratti ilaalcha ykn ajiitii dhiyeessuun barbaachisaa miti.

i. Yeroo barbaachisu,rakkoo irra deebi'ii ibsi.

C- Yaada Xumuraa Qopheessuu

Kaayyoon yaada gumaachuu ragaa funaaname irraa yaada xumuraatti kannama qajeelchu.Kanaaf, sagantaan/turtiin yaada gumaachuu akkaataa kanaan gaditti karoorfamuu qaba:

a. Namni martuu ilaalcha keennuuf ciminaafi dadhabina yaada gumaachuu akka ibsu;

b. Ilaalchota kennaman tartiiba duraa duuba barbaachisummaa hojiitti jijiiramatii ramadi;

c. Haala yaadonni kennaman raawwii irra ittiin oolan sirritti filatamaa ta'e gaafadhu;

d. Yaada fiixa ba'uu danda'an irratti murtii kenni.

e. Yaada filataman qaama kaadhimuuf ergaa geessi.

5- Shuuraa (Waliin mari'achuu)

A- Uumama Shuuraa

Shuuraan dhimmoota murta'an irratti namoota dhimmoota kana siritti beekan jiddutti adeemsa mari'achuu Islaamummaati.Kan akkaataa ol-aanaan

raawwachuu danda'ullee mari'ata namoota waa'ee dhimmchaa siritti beekaniini. Shuuraan ykn mariin Islaamummaa keessatti ulaagaalee dhaabbaataa fi seenaa hedduu barbaachisaadha.

Qur'aanni hogganoonni muslimaa dhimmoota ummataa isaan wajjiin mari'achuun akka adeemsisan ajaja.Ilaalcha ibsuuf illee iftoomaafi dhugaa dubbachuu jajjabeessa :

فِي مَا رَحْمَةٌ مِّنَ اللَّهِ لِنَتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَطَّا غَلِيلَ الْقَلْبِ لَا نَفْضُوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ
وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ إِذَا عَزَّزْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ

آل عمران: 159

“(Yaa Muhammad !) tola Rabbi irraa ta'een isaaniif laafste.Osoo ati nama haala gadhee fi qalbii gogaa taatee silaa sibiraa faca'u.Irra isaanif darbi, isaaniif araarama kadhu;dhimmoota(adda addaa) irratti isaan marii'achiisi.Yeroo murattes Rabbi irratti

hirkadhu.Dhugumatti,Rabbiin warra(Isa) irratti hirkatan ni jaalata.”(3:159)

Sunnaan Nabiyyichaa (SAW) fakkiiwwan mariiwwan isaan hiriyyoota isaanii wajjiin godhaniin kan guutame.Abu Hurayraan akka mirkaneessanitti “Nama hiriyyoota isaa wajjiin akkanatti mari'atu,kan akka Nabiyyichaa(SAW) argee hinbeeku.” Nabiyyichi (SAW) dhimmoota jirenya addunyaa murteessuu irratti yaadaa fi ilaalcha hawaasaa isaanii kan barbaadan ture.Kan kanaan ala raawwatan ykn irraa maqan yeroo Rabbiin irraa beeksisanii isaaniif bu'uu qofa ture.

Fakkeenyi tokko booji'amtoota lola Badrii ilaalchisuun marii Nabiyyichi hiriyyoota isaanii wajjiin godhuuf murteessaniidha.Marii kana irratti,Abu Bakriif(RA) Umar (RA) yaada mormii dhiyeessanii turan.Muslimoonni biroois murtii kana irratti kan yaadaan qoodamani.Nabiyyichi (SAW) gadidhiifama booj'iamtootaatiif muslimoonni kafaltii maallaqaa fudhachuu akka danda'an murteessuun dura yaada hiriyyoota isaanii hubannoo guutuu kennuun jara amansiisan.

Fakkiin biraa,yeroo Lola Uhuud Muslimoonni gariin magaalaa Madiinaatiin alatti Qurayshotaan walwaraanuu yaada dhiyeessani. Muslimoonni biroo daannoowwan

Madiinaa keessa qubachuun waraanuun fedha isaanii ture.Nabiyyichi (SAW) illee yaada boodaa kana haadeeggaran malee,ilaalcha walitti qabaa hawaasaa hubachuun magalaa ala deemanii waranuuf filatan.

B- Raawwii Shuuraa

Raawwii shuuraa keessatti wanti mara irra barbaadamu yaanni wal-morman argamuudha.Bakka wal-dhabiinsaafi qoqqoodamni yaadaa hinjirretti murteessuun barbaachisaa miti.Raawwii shuuraa irraa fayyadamuuf yaada kennaan murteessaa ta'e mormii isaa kan qindeesu ta'a.Faaydawan kana:

➤ Wal-dhabiinsi akka murtii kennaan dhiibbaa ilaalcha namoota heddummaatanii jalatti hinhacucamne ittsa;

➤ Wal-dhabiinsi murtii kennuufifilannoota addaa addaa argamsiisuu danda'a;

➤ Wal-dhabiinsi yaada ta'uu danda'u argamsiisuuf fayyada.Yaada sababa ga'aa qabuun,ittiyaadameen wal-dhabiinsi galmeeffame
yaada ittin dalagamuu danda'u burqisiisuufi kakka'iinsa ol-aanaa uuma.

Mari'achuun murtii kennuuf qophaa'uufi yaada irratti mari'atamu hanga hubannoон guutuunuumamutti dhaaba keessatti ifaan akka haasawamu godhuu qabna. Mariidhaan murteef qophaa'uun karaa dhaabbataatiin karoora dhiheessuu qabna. Kunis akka itti yaaduun guututti argamuufi.

Bu'aanHaasawaafi falmii kanaa walqunnamtii sammuu kan uumuufi haala jijiiruuf barbaachisaa ta'uufita'uu dhabuu kan ittiin beeknudha.

Gojaawan(wantoota qabatama qaban) irratti ilaalcha wal-ta'umsaa (conswnsus) irra ga'uuf duraan dursinee gochoota argachuu qabna.Gochi maal akka ta'e murteessuuf dursii ulaagaa walitti dhiheenyaa barbaadi.Kun keessattuu haala lakkaa'amuun kan ka'amu qabu yoota'u

fayyadamni isaa gochaafi haala amma qabatamaan jiruun wal-simsiisuufi gocha sirrii ta'e beekuuifi.

Hubannoон murtii sirrii ta'e jala jiru,walittibu'iinsa (falmii) yaadaadda addaa irraa kan uumamani.Kun barnoota

murtiiwwan Nabiyyichi Badriifi Uhuud irratti kennan keessatti kan ibsame.

Teknoolojiin wal-qunnamtii hamayyaa dandeettii fedhii shuuraa guutuuf qabnu heddu fooyessee jira.Gara biraatiin,odeeffanoota murtii kenuuf fayyadan atattamaan bittineessuuf taasisee jira.Wal-jijiirraan yaadaa fi ilaalchaa mataan isaa mala wal-qunnamtii hamayyaatiin kan qarqaaramuu qabu.Akkaataa kanaan wantoota danda'aman heddu keessaa Qajeelcha kana keessatti boqonnaa wal-qunnamtii keessatti gabaabinaan adeeffamanii jiru.

6- Waliigalteefi Walitti araaramaaafGorsaa Fayyadu

Yeroo garii yeroo namoota fedha,ilaalcha ykn dhiibbaa cimaa qaban wajjiin yeroo walitti dhufanu haala waliigalluun uumuun barbaachiisaa ta'a.Akkaataa kanaan

rakkoowwan furuun adeemsa fuchachuu ykn waligaltee jedhama.

Waliigalteen uumama qorannoo sammuu namaa hubachuu artii gaafatu. Keessattuu, yoo feedhiifi wanta garee biraa kakaasuun caalaan haaluma beeknuun carraan murtii gaarii ittikenninufirakkoo ammaantanunu qunnamtee siritti

furmaata itti kenninu kan caalaa deemu haata'u malee, waliigalteen tapha moo'achuu ykn moo'atamuu dandeenyuu miti ykn yaalii garee kaan irra ittiin aannee fedhii keenya maraaf "hayyee" ittiin jechisiifnuu miti. Dhugaa dubbachuuf, waliigalteen gaariin, kan xiyyeffatu qajeelfamoota, sababaafi ulaagaa ofdanda'e irratti hundaa'uun bu'aa hoggansaa irra ga'uudha.

RAKKINA Walfalmii Ejjannoo – Tapha kam Tophatta?		FURMAATA Tapha Jijiirii Bu'aa Argamu Irratti waliigali
Laafaa	Jabaa	Qajeelaa
Hirmaattonni hiriyyoota	Hirmaattinni diinota	Hirmaattonni Rakkoo furtoota
Kaayyoon walta'uudha	Kaayyoon injifannoo dha	Kaayyoon siritti utuu wal-hindhabin bu'aa mala – qabeessa irra ga'uudha.
Walitti dhufiinsakunuunsuu f fedha/bu'aa hirdhisuu	Waltidhufiins auumuuf bu'aa/fedha akka ulaagaatti barbaaduu	Rakkoo ummata irraa adda baasi
Ummataaf laafi,rakkoofis laafi	Rakkoo irratti illee,ummata irrattilee jabaadhu (gara ajebaadhu)	Ummataa laafi,rakkoo irratti jabaadhu

Namoota kaawan amani	Namoota kaawan shakki	Amantaa irraa bilisa ta'ii ittifufi
Eejjanno kee haala salphaan jijiiri	Eejjannoo kee gadi dhaabi	Ejjannoota osoo hinta'in fedha irratti xiyyeffadhu
Affeeri	Sodaachisi	Fedhiin xiinxali
Waliigaltee irra ga'uuf dhaba kallattii tokkoo fudhadhu	Gatii walii galtee bu'aawwaan gara tokkeen argaman barbaaddi	Filannoowwankallatt ii lamaanuu fayyadan uumi
Fedha hunda keetii ifa godhi	Fedha hundee keetii taallessi	Waa'ee fedha hundee keetii hinkaasin

Deebii leexaa tokko qofa barbaadi:kan isaan fudhatan	Deebii leexaa tokko qofa barbaadii kan siif fudhatama qabu	Filannoota adda addaa qopheessi ; Booda murteessi
Wal-ta'iinsa irratti dhiibbaa godhi	Eejjanno kee iratti dhiibbaa godhi	Ulaagaa bilisaa irraatti dhiibbaa godhi
Dorgommii fedhaa irraa qulqullaa'i.	Dorgomtii fedhaa injifachuuf yaalii godhi	Sadarkaa fedha irraa bilisa ta'een bu'aa argachuuf yaali godhi.
Dhiibbaaf injifami	Dhiibbaa uumi	Sababeeffadhu, sababootaa kan fudhatu ta'i.Dhibbaaf osoo hinta'in qajeelfamaaf injifatamin.

Waliigaltee irratti “laafuun” akkuma “mataa jabaachuu” rakkoodha.Yerooakkanaa,namni (gareen) dhiibbaa ol-aanaa uumuu danda'e,wanta garee lamaan caalaa fayyaduun ala,wanta barbaadu argachuu danda'a.Furmaanni rakkoo kanaa, faaydawwan dhimma irratti waliigalamuu hundee waliigaltee godhuudha. Waliigalteen dhimma heddu bal'aadha.

Adeemsa waliigaltee irratti qabxiwwan *Roojar Fiisharrii fi Wiiliyam Uriin* “Getting to yes – Negotiation” jechuun ibsaman bu'aa argachuuf heddu kan fayyadani.

Daangaa Araaramaa

Araarri fakkeenyga gaarii adeemsa walii galtee uumuu keessa isaa tokko. Wanta sirrii ta'eefi wanta dogongora ta'e irratti qajeelfamoonni Islaamummaa Ibn Taymiyaadhaan *Hisba* fi *Islaam* kessatti kan ibsame ibsa kanneen biro keessaa isa tokko.Akka ilaalcha isaaniitiin daangawwan araaraa kanneeni :

A. Osso sakata'amni guutuun hingodhamin kan sirrii ta'eefi kan dogongora ta'e irratti ajaja ykn dhoorkamsa adeemsa raawwii kennuun hinhayyamamu.

B. Yoo Kan sirrii ta'e kan caalu ykn baay'ee barbaadamu ta'e dongora xiqqaa ta'e yookan fidu ta'e illee ajajamuu qaba(kan filatamu)dha.

C. Yoo dogoggorri wanta caalaa ta'e dhoorkuu qaba, osoo garaagarummaa xiqqaallee balleesse.

D. Dogoggorri kan uumamuu hin qabne ennaa dhugaa jabduu kan barbaachisu dhabamsiifte.

E. Yoo kan sirrii ta'eefi kan dogongora (badii) ta'e qixxoominaan wal-madaalan ta'eef kan addaan hinbaane yoota'e,tokkeen jaraa ajajamuu ykn dhorkamuu hinqabani.

Namoonni gariin seera fafa hinqabne Qur'aana keessatti waanqabnuuf yaada malee itti adeemuun jirenyea keenya keessatti hojii irra oolchuudandeenya jedhanii yaadu. Rabbiin sammuu kan nuuf kenneef akka amantii keenya hubachuu fi hojiitti hiikuu keessatti itti fayyadamnuufi. Kan bineensaan adda nubaasu kana. Nuti bineesota keessaa isaan hunda irra si'aawaa,gurguddaa,jajjaba,ykn dhedheeraa miti.Mara isaanii irra garuu "Sammu qabeessa" dha.

Badhaafama Sammuu : Sheekoo

Leenca bosona keessa jiraatu tokkotu ilama isaatiin akkana jedhe: “Bineensa biraa kan sodaattu tokko illee hinjiru,kan miila lamaa nama kan jedhamu san irraa qofa ofeegi;inni sammuu qabaa.” Jedheen.Guyyaa tokko kublaan (ilmi) leencaa kun namatti dhufee, lafaan dhahee ajeesuu

ga'e. Gorsa abbaa isaa yaadatee namticha akkana jedhee gaafate: “Abbaan koo waa'ee kee na akekkachiisee ture.Sammuu kee natti agarsiisuu dandeessaa?” jedheen.Namtichis “Ee, garuu manattin dhiisee dhufe, Yoo gadi na dhiifte dhaqeen siif fida.” Jedheen.Kublaanis tole jedhe. Itti aansuun namtichi “Ati asii fagaachuu waan dandeessuuf akka sihindhabne,mukatti sihaahidhu.” Jedheen.Kublaanis tole jedhe.Namtichi erga kublichaa hidheen booda,ulee fudhatee kublichaa hanga lubbuun keessaa batutti tume.Kublichaa du'a isaa dura gorsa abbaa isaa yaadate, ‘Nama irraa ofe'egi inni sammuu qabaa! Kan inni jedhe sana.’”

Akka carraa ta'ee,sammuu qabnutti guutuun guututti hin fayyadamnu.Yeroo garii akkuma uumameen

dhiifna,osoo itti hin fayyadamin! gadi qabna.Qorannoona
saayinsii akka argisiisutti namni tokko giddu galeessaan
tokko dandeettii humna sammuu isaa irraa dhibbeentaa 5-
10% caalaa itti hinfayyadamu.

GAAFFIWWANMARI

- 1- Namni tokko murtii kennuu kan hin qabne yoomi?Maaliifi ?
- 2- Namni tokko murtee miidhaa geessu akka hin laanneef maal gochuu qaba?
- 3- Adeemsa murtii kennaa keessatti sadarkaawwan afur maal faa dha ?
- 4- Tartiiba sirriin kan malootaijaarsa murtee laachuu shanan maal fa'aa.
- 5- Akka odeeffannoona faayda – qabeessa ta'uuf,haalawwan ol-aanoo fi murteessaa ta'aniif,gad aansaan murteessaa ta'an maal faadha?
- 6- Hirmanni yaada gumaachuu bu'a – qabeessa akka ta'u,tarkaanfii kamtu hunda irra murteessaa dha, kamtu hunda irra xinnoo murteessaadha?
- 7- Ajajni Qur'aanaa waa'ee shuuraa ibsu kami?

- 8- Ossoo Nabiyyichi (SAW) marii muslimtootaa waliin waraana *uhudiitanaatti* akkaataa shuuraa keessaa kan hunda irraa bu'a qabeessa ta'uuf kan hintaane kami? Maaliifi?
- 9- Mariin yaadaa shuuraa kan asitti godhame kun akkamitti hoggansaan wal-qabata?

BOQONNAA 8

MURTII FI RAAWWII

1. Raawwiin maali?
2. Murtii kennaan irratti Dhiibbaa Raawwiin qabuu
3. Wahiyooowwan Raawwii
  - A. Murtii gar-lameenii
  - B. Tarkaanfii Fudhatamu Beekuu
  - C. Ramaddii ittigaafatama Ramadi
  - D. Hojii Saganteessi
  - E. Qabeenya Baajata hojii irra oolchuu
4. Qurufudiwwan Raawwii
  - A. Yaadannoo Qabadhu
  - B. Hanqina Gochaa!
  - C. Dhibbeentaa 99% miti,Dhibbeentaa 100% Hojjadhu.
  - D. Abbaafi ilmaan Sadeen!

YAADAGOOREE

Boqonna kana yeroo xumurtu, waan armaan gadii kana ni ibsita.

- Raawwii murtii murtii kennaan wajjiin walqabsiisuu
- Murtii raawwachiisuun akkamitti akka sagantaa'u
- Raawwii adeemsa murtii kennuu keessatti ijaaruu ni dandeessa.

1- Raawwiin maali?

Murtiin dansaa kan ta'u yoo kan raawwatamu ta'e qofa.Murtiin bu'a qabeessa ta'e namoota murtii kanaan tuqaman biratti gocha ykn amala wahii fiduu/argamsiisuu qaba.Gochi akka hin raawwaanne gochuullee ni mala.Yeroo gocha akka raawwatamu kakaasu.Murtiin kennamu dhiibbaa bu'a qabeessa taasisuuf sirriitti raawwatamu qaba.

Raawwiin gocha murtii hojii irra oolchuuti.Namni ykn gareen namoota ittigaafatamni kennameef yeroo muraasaaf qabeenya muraasa kennametti fayyadamanii raawwachuu qaban.Kun raawwii murtiiti.

2- Alannoo raawwii Murtii Kennaa

Murtiin hanga gochaafi tarkaanfiin hojii raawwatame ykn milkaawuttiyaada gaarii qofa ta'a.Murteessuufi raawwachuuun kan wal-deggerani.Qur'aanni wanta hinraawwanne akka hindubbanneef wanta murteessine ejjanno cimaan akka fiixa baasnu nu akeekkachiisa.

يَكِنْهُمُ الَّذِينَ إِمْنَوْلَمْ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ ﴿٢﴾ الصَّفَ: 2

“Yaa warra amantan! Maaliif waan hin hojanne haasoftu?” (61:2)

فَإِذَا عَزَّمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ ﴿١٥٩﴾ آل عمران : 159

“...Yeroo murattessit eRabbiin irratti hirkhadhu .Dhugumatti Rabbiin warra (Isa) irratti hirkatan ni jaalata” (3:159)

Murtii kennuu jechuun wantoota marti tokkoon qoratamanii,filannoowwan marri sakatta'amanii,miidhaa fibu'aan hundi madaalamanii wanta hubatame irratti

murtii/ajaja kennuudha.Qabxii kana irratti tarkaanfiin fudhatamuun haala sababa qabuun ifa kan ta'u.

Murtiin bu'a qabeessa ta'e kan gochaafibu'aa irratti rarra'udha.Qajeelfamni jalqabaa: namoonni martinuu murtiin kennamu akka bu'a qabeessa ta'u ga'ee isaanii itti gaafatatumummaan akka raawwatan goosisi.Ykn namoota maqsuu danda'an keessaa coki (balleessi). Namoota ittigaafatatumummaan itti hirmaatan qofa filadhu.Jalqaba irraa namoota murteessuuf tarkaanfiitti seenuuf garaa muranna ijaaruun barbaachisaadha.Wantoota qabatama qaban maraaf,murtiin ittigaafatatumummaan namni itti ramadamee tartiibaan hinrraawwanne murtaa'uu hinqabu.

Murtiin bu'a qabeessa ta'e raawwiin isaa jalqabuma irraa murtii dhuma kessatti kan ijaarameedha. Kun kan milkaa'u yoo namoonni murtii kanaan tuqaman jalqaba irraa baldhinaan itti hirmaataniif adeemsAAF yeroo murtii irra ga'amus mariidhaan itti hirmaachuun kan hojii irra oolu ta'eedha.Haala kanaan,soyiraanniifi gara murannoo namoota itti hirmaatanii irraabaraaruu ni danda'u.

Dabalataan,murtiin wantoota muraasa jala muramee argama.Wantoonni hawwaman kunniin jirenya addunyaa qabatamaa wajjiin itti fufiinsaan qoratamuu qabu.Kunis kan milkaa'u ijaarsa duuba deebii adeemsa murtee laatamee

keessatti taasisuun qabatamaatti qabsaawoon murtichi addunyaa tana keessatti hojniitti kan hiikkamu ta'uu mirkaneessuufi.

3- Wahiyyoowwan Raawwii

Murtii tarkaanfiitti jijiiruuf gaaffiwwan raawwiin bu'a qabeessa ta'e irratti hundaa'an heddu deebisuun barbaachisaa dha.Gaafffiwwan kun:

- Eenyutti himamuu qaba?
- Maaltu hojjatamuu qaba?
- Eenyutu hojjachuu qaba?
- Yoom hojjatamuu qaba?
- Baasii Eenyuutiin hojjatama?

Gaaffiwwan kunniin tartiiba kanaan deebi'uu danda'an :

A. Waliin dubbatanii murteessuu

“Eenyutu dhaga’uu qaba?” Namoonni murtiinkun irraatti raawwatuhundi odeeffannoon ga’uu qaba.Gariin isaanii murtiidhaaf kan gumaachan ta’uu danda'u. Isaan kaan

kan gahee hinqabne.Gariin raawwatuu irratti hirmaattota. Gariin bu’aa ykn wantoota murtiin kun fiduun qafa kan tuqamani.

B. TarkaanfiiFudhatamuBeekuu

“Maaltu hojjatamuu qaba ykn tarkaanfii maaliitu fudhatamuu qaba?” kun wiirtuu murtiiti.Deebiin isaa murtaa'aafi kan hojii irra ooluu danda'u ta'uu qaba.Kun tarkaanfii wanti murteeffame barbaadu.Sababa kanaaf,osoo murtii barbaachisaa ta'e hinfudhatin dura,haala qabatamaan jiru siritti hubachuun barbaachisaadha.Tarkaanfiin ykn tarkaanfiiwan itti fufiinsaan fudhataman haala namoonni raawwatan ittiin raawwachuu danda'aniin qophaa'uu qabu.Sagantaa hojii murtaa'anii itti aanfamuun dursaan beeksifamu qabu.

C. Ittigaafatamummaa Ramaduu

“Eenyutu raawwata?” Milkaa’ina murtii barbaadamuufi namoota murtii kana hojiitti jijjiiraniif itti gaafatamummaan kennamu qaba.Kun nama tokko ykn dhaabbata keessaa tuuta ogummma qaban ta’uu danda'a.Kan ta'ee ta'u,ramadii ittigaafatamummaa maqaafi aangoon nama

raawwatuu himamee ademsifamuu qaba.Akkana godhuun,akka ga'een hin mamamneef itti gaafatama irratti wal dheekkamsi hin uumamne dhoorka.Namni martuu hojii tokkoof itti gaafatamaa yoo ta'e,hojiin hindalagamu,sababni isaa namni martiinuu namni wahii hojii kana nihojjata jedhee waan yaaduufi.Mammaaksa “Mootiif Taanikaa Dammaa” yaadadhu. Taanikaan kun bishaaniin qofa guutamee hafe.Sababni,namni martinuu namni wahii damma itti qica jedhee waan yaadeefi.

***MOOTIFI   TAANIKAA   DAMMAA :
MAMMAAKSA***

Mootiin heddu damma gatii ol-aanu qabu jaallatu tokko ummanni hangam hanga isa jaalatu qorachuu barbaade.Taanikaa duwwaa walakkeessa magaalaa jidduu

kaa'uun namni isa jaalatu hundi damma qulqulluu kubbaayyaa tokko akka itti qicu labse. Namni tokko,namni martinuu damma waan itti qicuuf inni bishaan siinii tokkoo taanikaa dammaan guutamu keessatti hinbeekamu jechuun yaade.Booda irra yeroo mootichi taanikaa banuu,kan bishaaaniin guutame ture.Waan namni martinuu yaada wal-fakkaatu qabu fakkaata.

D. `Hojii Saganteessi

“Yoom hojjatamuu qaba?” Yeroon sagantaa hojiiwwan ittiraawwatan uumamuu qaba.Murtiin tokko dhiibbaa – yeroo qabaachuu danda'a.Yeroon yoo kan hin raawwanne,yeroon osoo hinga'in ykn barfatee kan raawwatu ta'e,ykn qaamamurtii ykn gochaan wal-qabatan tartiiba barbaadamuun yoo hinhojjatamme,murtiin bu'aa ykn dhiibbaa yaadame dhabuu danda'a.Fakkeenyaaaf,osoo xalayaa bakka ga'u qabu, guyyaa sila itti gahuu qabu, san booda arginee ilaalcha dadhabaa akkamii nutti fidan laata.

E. Leecaalloowwan Baajata irra oolchi

“Baasii hangam gaafata?” Gaaffii kanaaf deebiin sirrii yoo hinbeekamin tilmaamni qabatama qabuuf itti yaadame

kaa'amuu qaba. Murtiin bu'a qabeessa ta'e kan haalawwan dirqisiisota baajata osoo jiran isaaf qabeen kan raawwate.

4- Qurunfudiiwwan Raawwii

Amma erga adeemsa raawwii irratti hubannoo hanga wahii argannee wantoonni adda addaa guyyaa guyyaadhaan ittifufiinsaan akka hojjataman taasisan,wantoota qabatamaan

akeekan irraa fayyadamuun ni dandeenya.Seenaa gaggabaabofi yaadachiisa wanta hojiin tokko akka raawwatu (fiixa ba'u) ykn akka kufu taasisu garaa garummaa lamaan jidduu jiru ilaalla.Fakkeenyaaaf, “Wanta dalagamu” barreessuuf yaadannoo qabatuu,waa'ee sagantaalee dubbachuu irra raawwachuu fi karoorsu hojiiwwaan hunda isaanii dhibbeentaa dhibbaan xumuruu fi yeroo namoota wal-biratti ilaallu hojii isaanii irratti qaroon xiyyeefchuu fi kkf.

A- Yaadannoo borsaa Sana irratti Barreessi

Namni dagataadha.Kanaafuu furmaanni,yeroo mara yaadannoo xiqqoon, kaardiin,ykn cittuun waraqaa waa irratti barreessitu borsaa keetii hindhabamin.Wantoota

yaadachuu barbaaddu hunda,tartiiba dursa isaaniitiin tarreessi.Guyyaatti yeroo lama,ganamaafisaa'aa booda al-tokko mila'dhu.Wantoota dabalamal tarreeffamichatti dabali barreessi.Wantoota raawwatte mallattoo raawwii itti godhi. Akkana godhuun fedha milkaa'ina siif uuma.Sammuun kee hangam tokko yaadataa ta'u illee mala kana fayyadami. Heddu badhaasaadha.Dhiibbaa hojii kee irratti siif uumutti kan dinqisiifamtu ta'i.

B- Hanqinna Gochaa!

Hojiin gaariin hundaa'ina sirraawaa yaada sammuu irratti kan dhaabbateedha.Haata'u malee, yaada xiinxaluuf qindeessuun yeroo baay'ee hogganootaafihayyootaan kan hojjatamu.Hordoftoonni hoo? Hubamtoota "hanqina raawwii" ta'anii turani. Wanta yeroo wal-tajjii hojjatamu taajjabi. Haasawa haasawamuufi raawwii raawwatamu wal-biratti madaali?

Odeessuu irra raawwachuu irratti xiyyefachuu qabana.Rabbii,Nabiyyichaafi mu'imintooni kan ilaalan jechoota keenya osoo hinta'in gocha keenya.Waa'ee projektii tokkoo yeroo heddu yoo dubbanne yeroo xiqqoo booda akka

waan hojjatamaa jiruutti yaaduu jalqabna.Rakkoon guddaan haasa'uu,raawwii bakka bu'uu isaati. Fakkeenyaaaf, rakkoo imaammata barnootaa mana barnootaa Islaamaa kan guyyaa gutuuti.Waa'een kanaa yeroo heddu dubbatama,hanga ammaa garuu,milkaa'inni eeggamaa jira.

Jechoota raawwiin bakka buusuun umama ilma namaati.Yeroo raawwiin xiqlaatu,balleessaa of-keessatti namatti dhaga'amu mirkaneessuuf jachoota (haasa'a)

baay'isuun barbaachisaadha.Yaada kana raawwiitti jijiiruuf, waldhaansatti geddaruuf jechootaafi gochoota akka liqii kennamuufi deebi'uutti yaaduun ni danda'ama.Jechi tokko akka liqaa tokkooti.Gochi tokko ammo akka liqii deebifamuuti.Haala kanaan yoo ilaalle,ilaalchi akkanaa nama odeessu irraa gara nama tarkaanfii fudhatutitti xiyyeffatuutti nujijiiruu ni danda'a.

C- Dhibbeentaa (100%) Hojjadhu,99.99% Miti.

Tilmaama salphaan Namoota keessaa dhibbentaan 90% hojji irraa walakkaa raawwatan;dhibbentaan 9% hojji irraa 95% raawwatan;Warri hojji keessaa dhibbentaa 100% raawwatan 1% qofa.Kana jechuun ati osoo itti gaafatamaa

(gegeessa) taatee hojjattoota keessaaa namoonni guutuun guututti amanuu dandeessu dhibbentaa 1% qofa. Kun bulchiinsota ol-aanan irratti dhiibbaa cimaa uuma.Hojii xumuramaa fi hojii qabatamaa raawwachu kan qaban isaanii jechuudha.Kun ammoo dadhabsiisaadha.Yeroo namoonni hojiin xumuramee jira jedhanii dubbatan dhaga'uun nimala.Namoonni kun “Wanta xixiqqoo qofatu nuhafa”jedhani.Kana jechuun hojiin hinxumuramne

jechuudha.Osoo gara kee hindhufin wantii isaan “Wantoota xixiqqoo” hinxumurreef maaliifi ?

Namoonni hedduun hojii xumuru dhabuu isaaniitiif sababaa addaa addaa qabatanii sitti dhufu.Jachi jaraa kan sababaan guutame.Wanti barbaadamu,nama raawwataa,sababoota fudhatama qabun irraan taruun,rakkoowwan furuu kandanda'uuf hojicha dhibbeentaa 100% raawwachu kandanda'uu dha.Namoonni gosa akkanaa kan ofin ofkakaasaniif ofin of too'atani.Yoo gegeessaan kee si amanuu baate akkana jedhii of gaafadhu:Ani amanamaa dha? Hojii dhibbeentaa 100% raawwadhe moo dhibbentaa 99.9%.Ogummaan Nabiyyidhaa kana akkanatti ibsa :

“Namoonni akka gaaladhibba keessaa kan yaabiif siritti tolu tokko barbaaddee tarii dhabuu dandeessa.”(Musnad Ahmad ibn Hanbal,Sahiih al-Bukhaarii,Sahiih Muslim,Sunan al Tirmizii,Sunan Ibn Majaa)

Raawwataa amanamaa dhibbentaa 1% kan hojicha dhibbentaa 100% raawwatu san keessaa tokko ta'uuf yaalii godhi.

D- Abbaafi Ilmaan Sadeen!

Namoonni aariidhaan gara abbaa dhufanii “Maaliif ilma kee kan mara irra quxisuu,obboleeyyan isaa lameen hafan irra filatta?” jechuun gaafatan.Innis , “asuma turaa,deebii ofii keessanii irra geessanii.” Jedheen.Itti aansuun,gara buufata galaanaa akka deemaniif yeroo deebi'an gabaasa akka dhiyeessan itti hime. Jarris,gabaasa isaanii wajjiin deebi'ani :

Kan Hangafaa: Fe'aan maashinoota nu ga'ee jira

Giddu Galeessa: Kaleessa maashinoota 3 Jaappaan irraa nu ga'ee jira.

Kan Quxisuu : Maashinoonni 3 nu ga'anii jiru, qaamota jijiirraa kan badan yoo ta'u,tokko kan barbadaa'e,waraqaa iyyanna gamtaa inshuraansiitti galcheen jira.Torbaan dhufu,galmeewwan guunnee,akka nu hin shakkisiifne yeroon galchuu qabna.

Osoo ofii kee namoota biraa waliin hin madaalin dura hojii guutuu raawwadhu, dadhabina kee illee amani.

shaakala

SADARKAA WWAN PROJEKTII JAHA

Projektii tartiiba armaan gadii kanaan sadarkaa 6 kanaan raawwate kan yaadattu jiraa?

- 1- Dharraa dinaa fedhii guutuun
- 2- Ilaalcha dogongoraa irraa walaboomsuun
- 3- Soda
- 4- Balleessaa barbaacha
- 5- Tabuu (nama qulqulluu) adabuun
- 6- Nama itti hin hirmaatiniaffaarsaafi kabajini kennuu.

Projektiin akkana yoo kan hojjatamuuf jiru ta'e,haala addaatiin maal godhuu akka dandeessu yaadi?Mudannoo kee warkshoopii irratti yaada jijiiri.

Hiriira Raawwattootaa!

Namoota kanneen wajjiin akkamitti akka hojjattu beektaa?

(The Know –It – All) [K] Mara – Beekaa [K] Inni wanta hunda beeka;Ati homa tokko hin beektu.

(The Dictator) [D] Abbaa – Irree Akki itti dalagan tokko qofatu jira:xurree isaa qofa.

(The Back Stabber) [B] Yeroo dugda irraa gara galtu,billaa namatti dira

(The Constant) [CC] Ofii isaatiin ala,kanneen hafan hundi dogongoraniiru

(The Competitor) [C] Guyyaan hundi waraana,inni injifatuu qoba, ati mo'atamuu qabda.

(The Exploder) [E] Qalbii gooma:Wanta salphatti dhoo'a.

Qabxii Xiyyeeffannoo

ROG-SHANEE MILKAA'INA DHAABBILEE

Yeroo rakkoo tokko hubannu,furmaata itti kennine jechuu miti.Erga addaan baafnee beekne booda duraan dursinee qorannoo sirrii ta'e adeemsisna.

Itti aansuun,yaanni furmaataa dhihaatee,dawaan fayyisu illee ajajamuu qaba.Ergasiiakkana jechuun of gaafachuu ni dandeenya, “Dhimma kanaaf furmaanni ni dalagaa? Akkamitti? Baay'ina hagamiin? Yeeroo akkamii?” Murtiiwwan kunniin kennamuu qaban.Walitti qabeenyaan sagantaa raawwii uumu. Xumura irratti,murtiiwwan kanneen hordofuuf to'atuun hanga sadarkaa raawwiitti dhufna.

Sadarkaawan jalqabaa afran murtiiwwan sirrii ta'an argachuuf yaadaan kan qarqaaran yoota'an,hanga hojii irra oolchinutti of-dura hinsochoofnu.Sadarkaa adeemsa raawwii keessatti,deebii raawwii kan barbaannu yoota'u,adeemsa haala qabatamaan jiruu itti fufiinsaan too'achuun

barbaachisaadha.Mudannoon akka muldhisutti,dhimmoota heddu bira kan darbu yoota'u hanqinni raawwii garuu kan muldhatu.Sababni isaa hanqina hordoftiifi too'annaatii.Deebiin kanaa bulchiinsa keessaa nama tokko

itti ramaduu fi to'achuudha. Namni kun akka miseensa "alangaa" caffee keessatti argamuuti.Qabxiwwan afran asii gaditti ibsaman kanniin sammuu isaa keessa kaa'achuu qaba

1- Murtiiwwan kennaman namoonni raawwatan beekamuu qabu.Yeroon itti xumuramu yoomi? Baajatni hangami?Hojii kana raawwachuuuf waliigalteefi aangoon barbaachisu maali?

2- Barruun-gabaawal-tajjii (qabxiin wal-ga'ii)gaafawal-tajjii galmeefamee miseensotaaf raabsamuu qaba.

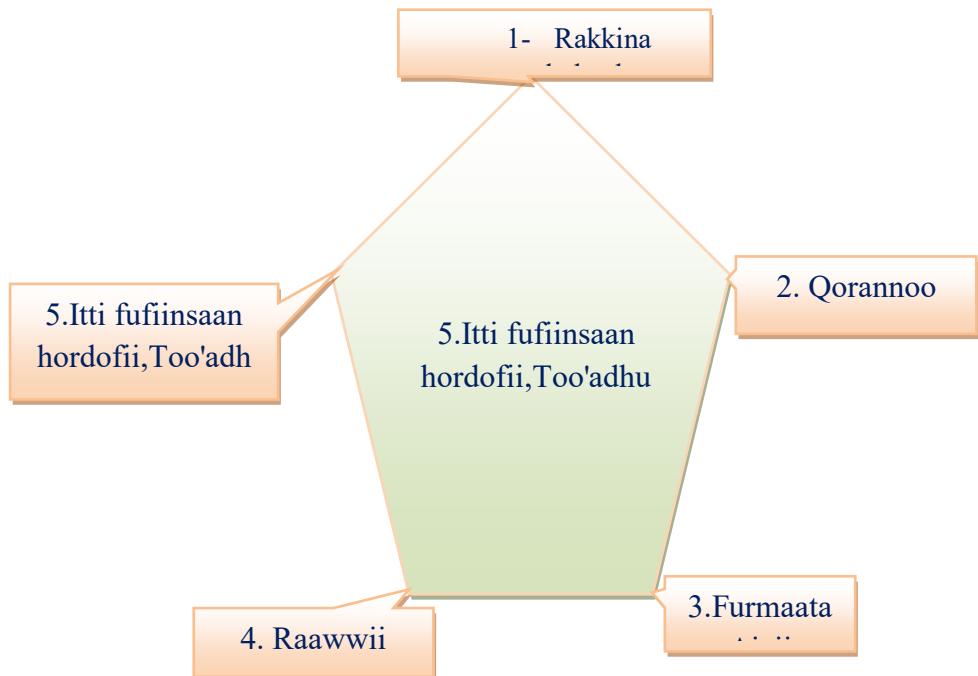
3- Namoota hojiwwan kanaaf ramadaman wajjiin wal-qunnamtiin idilee jiraachuu qaba. Akka yaadachiisaatti osoo hinta'in,wanta irra ga'aime gabaasa argachuuf illee jechuudhaan yaadamee wal-qunnamtiin kuni guyyaa mara,torbaanitti,ykn ji'atti al-tokkoo akka barbaachisutti adeemsifamuu qaba.Gabaasonni kan haala uumamu irratti

murtaa'uun kan barreeffammaan ykn afaaniin qophaa'an ta'uu danda'u.

4- Miseensi "hordoftii" tokko osoo hojii raawwataa jiru rakkooowwan yoo isa

5- qunname, prezidaantichaan (dura bu'aan) mari'achuu qaba.

ROG – SHANEE MILKAA'INAA (FALAAH)

GAAFFIWWAN MARI

- 1- Raawwii murti keessatti akkamitti ijaarta?
- 2- Murtiwwan raawwachuu keessatti ga'een duub-duubee raawwii maali?
- 3- Murtiwwan raawwachuuf tartiibonni shanan maalfaadha?
- 4- Murtii tokko raawwachuuf itti gaafatama (aangoo)ramaduu keessatti wanti jalqabaan xiyyeffatamuu qabu maali?

SHAAKALA HUBANNOO

Hawaasni gamtoome giddu galeessaa waggoota lameen dhufan keessatti magaalaa guddoo takka keessatti waldaa Islaamaa hundeessuuf murteessee jira. Murtiin kun sirritti kan fudhatameefi ittigaafatamumaan sitti kan kenname yoo ta'u, akka barreesaa hawaasichaatti, akka ati raawwii irra oolchitu sirraa eegama.	1. Murtii keennuuf tarkaanfiiwwan fudhattu ibsi. 2. Rakkoo/bala akka hin uumamne barbaaddu dubbadhu. 3. Adeemsa raawwii too'achuuf karoora projektii uumi.Kun sangantaawwan, wantoota guddinaaf barbaachisan,baasii projektichaa,kkf,of keessatti kan qabatu ta'uu danda'a.
--	--

BOQONNAA 9

Bu'urawwan Karooraan

1. Karoorri Maali?
2. Karoorri akka adeemsatti
3. Ulaagawwan Karooraan
  - A. Kaka'umsa(si'aa'ina)
  - B. Yeroo
  - C. Aangoo Seeraa
4. **MBOOnKaroorsuu**
  - A. Qopheessi
  - B. Murteessi
  - C. Wal-qunnami
  - D. Too'adhu
5. Bu'aa qabeenya karooraan
  - A. Hubannoota Duree – Karooraan
  - B. Karoora waalteffamaa fi hin-waalteffamin
6. Karoora Raawwii waggaan
7. Xalergaa karooraan : Karoora Q-8
8. Kaayyoowwa

Yaada goree

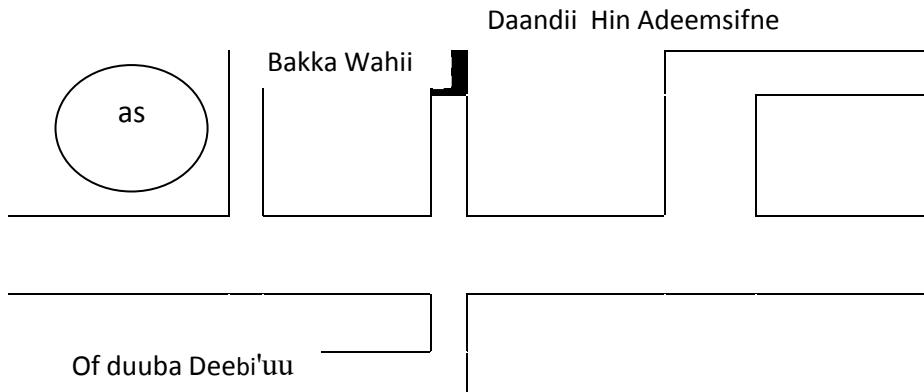
Boqonnaa kana yeroo xumurtu :

- Ibsa karooraatiifigahee isaa irraa ni ibsita
- Garaa garummaa sadarkaawwaniifi teessumoota karooraan adda baafata
- Walitti - dhufiinsa sadarkaawan karooraan addaan hubachuu
- Karoora raawwii waggaan wajjiin karoora baasuu ni guddifatta.

1- Karoorri Maali?

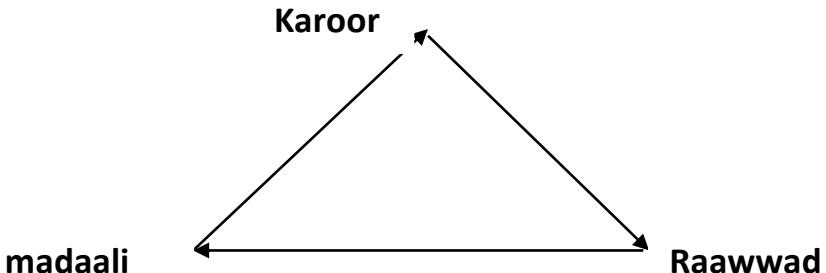
Karoorri dogongorawan keenya waraqaa irra kaa'uudha. Kara asii kaanee achi ittin geenyu akeekuudha. Achi ga'uuf kara guddaa irraa gorree xurreewwan,akkasumas mocii keessa qaxxaamurra.Yoo fedhiin kun adeemsa keenya keessatti hinhordofamne bakka yaannu ga'uu dhabuu dandeenyaa.Iddoo wahii ga'uu ni dandeenyaa ta'a,haata'u malee bakka barbaanne ga'uu dhabuun ni mala. Karooraafi itti aansuun too'achuun akka daandii irratti sirroofne deemnu nu taasisu.

Bakka ga'uu fedhaan gahuu irratti ykn kaayyoo guddaa milkeessuuf jechi kun dhugaadha: karoorsuu yoo dadhabne,kufaatiif karoorsaa jirra jechuudha.

2- KaroorraAkka Adeemsaatti

Haala tokkoon karoori adeemsa tartiibaatti kan addaan hincinne waan ta'eef wanti tokko gidduu yooseene ykn kallattiin yoo jijiirame,karoora ta'uun isaa hiika dhaba.Boca rog-sadee asii gaditti muldhifame keessatti namni tokko caafama kana irraa bakka barbaadee jalqabuu ni danda'a.

Karoorri adeemsa odeefannoo funaanuutiifi hojiiwwan galma ga'uu dhaabaatiif barbaachisa ta'an qindeesuuf, kaayyolee fuul-duraa akkaataa itti tilmaamuudha.

Yaadadhu: Karoora yoo dadhabne kufaatiidhaaf karoorfachaa jirra.

Karoorsuun yaaliiwwaniif tattaaffii mara gara bu'aatti qajeelchuun hojiiwwan kaayyoo qabaniifi sirnaan akka qindeeffaman mirkaneessa.Gara fuul-duraatti wanta jijiiramu qabu akeeka.Karoorri to'annoof hundee tolcha.

Too'annoon bu'aa karoorfaman hanga eegamaniin akka raawwatan mirkaneessa. Bu'a qabeessummaa jajjabeessa.Akkaataa hojii maraa akka fageessinee yaannuufi xiinxallu nu dandeessisa.Xumura irrattis, karoorri akka

qabeenyaaf meeshaawan osoo hinbaraaxa'in hojji Isalaamummatiif sirnaan dalaguuf yoo adeemsa keessatti hirmaanne kan jabaatu ta'a.Kunis,shuuraa (marii waliin godhanuun) fayyadamuuni.

3- Dhiibbaa Karoora keessaa (factors in planing)

A- Kaka'uumsa

Karoorsuun gocha kaka'uumsa hoggansaati.Wanta yeroo fuul-duree dhihoo ykn yeroo fagoo keessatti raawwatu yoota'e illee wanta raawwachuun hin oolle. Karoorri yeroo dheeraa dhaaba tokko bakka ga'uu qabu xiyyeffachuunkaayyoo godhate,**karoora tarsiimoowwaanii** jedhama.Gara biraatin,karoorri bu'aa muraasa qofa irratti xiyyeffateefi bu'aa atattamaa argamsiisuu irratti xiyyeffate **karoora tooftaa** ykn **karoora gochaa** jedhamee waamama.

Karooratarsimoowwaan kallattii wantoota dhabbataa kan dursan diriirsu. Bu'aa murtiiwwan sirnaafi dhiibbaa ol-aanaa fuul-dura geggeessan hubachuun, beekumsa kanaan,tattaaffiwanii fi murtiiwwan kana raawwacuuf godhaman sirnaan qindeessuufi bu'aa murtiiwwanii deebii

raawwii hojiitiin madaaluun kan adeemsifamudha.Naannawa dhaabaa sababa hawaasaa, diinagdee fi siyaasaa uumame kan dhaabaa ala jiru hubannoo keessa galchani.Gara biraatiin,karoora “Gochaa” gabatee hojiiwwaniifi projektootaa muraasa kan qabani.

Karoorri tooftaa yeroo heddu hanga waggaan tokkoo kan ga'u yoota'u,kan tarsiimoo yeroo dheeraa waggaan shan,kudhan ykn kana caala kan fudhatudha.

B- Yeroo

Karoorri dalagaa yerooti.Kunis,karoora, murtiiwwanii fi tarkaanfiif qophaa'an wanta ilaalaniifi.Raawwiin(goichi) tokko ammo yeroo murtaa'ee,yeroo ful-duraa irratti kan xiyyeffate.Ji'a tokkoof,waggaaf, ykn waggoota kudhaniif karoora baasuu nidandeenya.Akkuma yeroon karooraa dheeratuun,adeemsi cima.Karoorri milkaa'ina kaayyootiif gocha tartiibaan raawwachu qaban bakka bu'a.

Karori furmaata isaanii irratti hundaa'ee bakka sadiitti qoodamu ni danda'a. isaanis:

- a. Karoora yeroo gabaabaa

- b. Karoora yeroo giddu galeessaatii fi
- c. Karoora yeroo dheeraati.

Karoorri yeroo gabaabaa karoora yeroo dheeraa keessatti makamuu qaba. Karoorri yeroo dheera illee karoora yeroo gabaabatti qoqqoodamuu qaban. Karoora kanneean keessatti itti fufiinsaafi wal-ta'insi qabeenya namaatiif meeshaalee osoo hinbaraaxessin karoorakanneen fiixaa baasuun, caalmaan irraa fayyadamuuf heddu barbaachisaadha.

a) Kaayyolee Dhaabaa

Karoorri tarsiimoo yeroo dheera, waggaa shanii hanga kudhanii turuu danda'a. Karoora yeroodheeraa keessaatti waahiyoon heddu barbaachisu kaayyoo hundeessuudha. Kaayyoon dhaabaa maal akka ta'a mee haa mildhannu.

Kaayyoon dhaabaa, dhimmoota barbaadaman dhaabni akka gamtaatti dhugoomsuuf yaalii godhuudha. Kaayyoon dhaabaa cinaa tokkoon hoggansa dhaabaa filatameen dhibbaajala ooluu kan danda'aniif, namoonni

aangoon kennameef, miseensonni, akkasumas hawaasni Muslimaa ol-aantummaan dhiibbaa uumuu danda'u.

Kaayyoona dhaaba Islaamaa ajajamoota Qur'aanaa, barsiisa Nabichaa (SAW) fi adeemsa shuuraa miseensota dhaabaa biratti adeemsifamuun irratti kan hundaa'aniidha.

b- Karoora Yeroo Dheeraa Ykn Karoora Tarsiimoo

Karoora tarsiimoo uumuuf, koreen Hojii Raawwachiiftuu yaada lama hubachuu qaba:

- I Yaadota to'annoona ala ta'an, kan akka, haala hedduummina ummataa, haala siyaasaa, fi kkf.
- II Yaada wantoota to'atamuu danda'anii, kan akkabaajata hayyamuu danda'amu, wanta da'waa keessatti dursuu qabuu fi kkf.

Teessumni kaa'insa karoora tarsiimoo odeeffannoo duubaa walitti qabuu, qorachuu, haala naannichaa yaada dhimmichaan wal-qabatan xiinxaluu, qabeenya dhaabaa

oodiita godhuu (too'achuu), filannoota tarsiimoo hundeessuufi akkaataa ol-aanaayaadayaadaman ittiin galma ga'aniifi milkaa'an qopheesuudha.

Erga karooratarsiimoo qophaa'anii, dhaabni karoora waggaan tokkoo hanga wagaa lamaa turu karoora jidduu galeessaa qopheessuu ni danda'a. Karoorri yeroo jiddu galeessaa karoorayeroo dheeraa irraa burquun isaanii barbaachisaadha. Jaarmi'aan Islaamaa karoorri yeroo dheeraa buufata Islaamaa hundeessuus ta'e tokko ijaarsa buufata kanaatiif qaqaarsa argamsiisuuf karoora yeroo jiddu galeessaa kaa'uu danda'a. Karoorri kun karoora yeroo dheeraa hojii irraoolchuuf akka tarkaanfii sababa qabeessaatti fudhatamuu danda'a.

c) Karoora Yeroo Gabaabaa ykn Karoora Tooftaa

Karoorri yeroo gabaabaa ykn karoorri tooftaa duula dhaabni waggaan waggatti adeemsisuuf akka qajeelchaatti kan fayyadani. Akkaataan duulaa kun tartiibaan hojii irra oolan kan muldhisudha. Karoorri tooftaa karooraan tarsiimoo deeggaruuuf karoorfamu, kan yeroo ful-duraa irratti

xiyyeefate waanta'eef caatoon (charter) kan argamsiisu. Dhaabni Islaamaa buufata Islaamaa hundeessuuf karoora. Yeroodheeraa qabuuf gargaarsa walitti qabuuf karoora giddu galeessaa qabu tokko, ogeessi fakkii ykn qopheeffamanii meeshawwan gargaarsaa isahinbarbaachisu.

Karoorri   gaggabaaboon   gochoota xiyyeeffatamanykn sagantaa raawwii atattamaatti qoqqoodamuu nidanda'an. Sagantaan raawwii kun turtii guyyaa 1 hanga guyyaa 30 ta'uu danda'a. Fakkii asii olitti ka'e itti fufuuf ogeessa fakkii argachuuf tarkaanfiin atattamaa fudhatamuu, ogeessichaan wal-arguu, hojii boca fakkii baajata irratti waliigaluun barbaachisaadha. Barruullee odeeffannoo qopheessuufis namni tokko ramadamuuqaba.

C- Aangoo seeraa

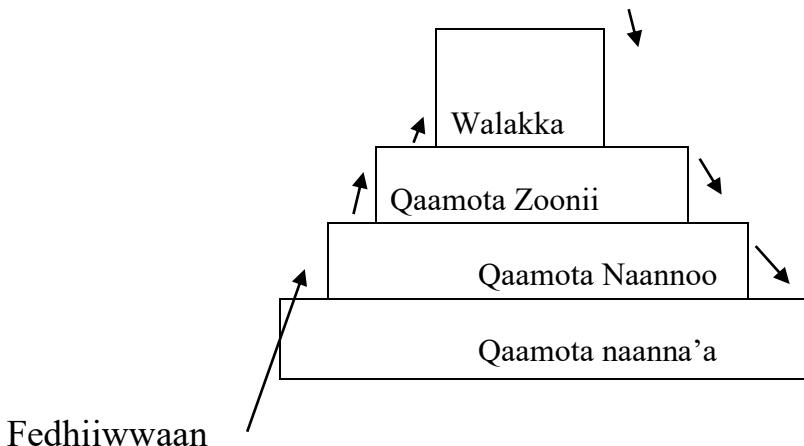
Karoorri dalagaa aangoo seeraati. Qaamman dhaabaa tokko tokkoo isaaniitiif, akkasumasdhaaba guutuuf karoorfachuuqaban.

a. Lameen wal-simuu qabu. Dhaabbilee dammaqina ergaa qabaniif miseensummaa irratti hundaa'aniif adeemsi karooraa haala lamaan hojjata. Isaanis:

1. Muummee – Gadi

Ergaa dhaabaa ilaalchisuun hubannoona gaariin godhamu, daangaa hojii ykn wantoota durfamanii hojjatamuu qaban murteessa. Odeeffannoona kun qaamota dhaabaa marti kan himaman yoota'u, akka qajeelchaatti tajaajilani.

Ergaa

Fedhiiwaan

2.Gadii oli: fedhiiwwaanmisenummaa hubachuufi ga'eewwan hojii sadarkaa gadiitti (hawaasaatti) raawwatan odeeafffanoon kun akka sagantaa tokkotti diramee jiddugaleessa dhaabaa akka ga'u godhama. Sagantaan murnaa kun walitti qabamanii karoora jiddu galeessaatti tokko godhaman. Sadarkaan aangoo seeraa adeemsa karooraa kan asii olitti fakkeeffamani.

4. Bulchiinsa Kaayyoowaniitiin Karoorsuu

Malli Karoorama kanaa kaayyowwaniin Hogganamuu (Bulchuu) jedhama. Gabaabinaan ibsuuf karoorfamni kun eenu, maal, akkamitti fi yoom akka hojatu murteessa. KarooraMBOtiif sadarkaa afurtujira: Qopheessuu, murteessuu, dhageessisuu fi too'achuu.

A. Qopheessi

Sadarkaa qophii adeemsa karooraatti, dhaabni kanneen raawwachuu qabu: -

- a. yaada ifattiifi tokko tokkoon ibsuu.

b. Wantoota qabatamaafi dhugoomina qaban, ragaa, ilaalcha, mudannoowwan namoota kaawwanii kaayyoolee wajjiin wal-qabatan funaanuu.

C. Namoota karoorri kun hirmmaachisuu ykn raawwiin karoora hirmmaachisuu wajjiin mari'achuu. Mariin kun kallatti ykn caafaman adeemsifamuu ni danda'a. Namoota waa'ee kana irratti beekumsa qaban ykn yaaddota hundee kanitti hinhirmaatin wajjiin mari'achuun ni danda'ama.

B. Murteessi

Sadarkaa murtii kennuu adeemsa karooraa keessatti dhaabni tartiibaan wantoota afran kana raawwatuu qaba:

a. Ragaalee mara qoratuun wanta fuul-duratti ta'u danda'u akeeki. Murtaa'insa qabeenyaam amma jiruun hindaangeffamin. Kunis qabeenya hedduumaatuu danda'u waanta'eef.

b. Adeemsa tarkaanfii filatamaa addaa addaa uumi. Tarkaanfiin gocha tokko tokkon isaa kan kallattiikaayyoo

(kaayyoowwan) barbaadamaniitti nama qajeelchan ta'uu qaba.

c. Filannoota madaali, xiinxali. Kan mara caalu filadhu. Argamiinsa qabannee (kan amma jiruuf kan uumamuudanda'u) hubadhu. Bu'aa hawaasni argachuu danda'u (ol-aanaa fi kan baay'ee ta'uu danda'u) fi Yeroo karoorri itti raawwatuuqabu (haala qabatama naannawaayaaduudhaan) madaali.

d. Ulaagawan dhuga-qabeessa, hojii irra oluu danda'aniif ragaa lakkaa'amu danda'u fi guuramuu danda'u qopheessi.

C. Dhageessisi

Sadarkaan dhageessissuu adeemsa karoora erga sagantaan cimaan murtaa'e kan raawwatu: -

- a) Kallattiin ykn faggootti karoora keessatti akka Eenyuu hirmaatu murteessi. Kun odeeffannoo hirmaattota 'yaadaman' irratti walitti qabame fayyadamuun murtaa'uu kan danda'udha

- b) Karoora haala ittiin dhageessiftuun ol-aanaa filadhuu hojii irra oolchi.
- c) Hirmaattonni marti karoora akka hubataniif sakatta'iinsa gaggeessi. Akkaataaargama karooraan hojiitti jijiiraniin isaaniif ta'u muraasa hayyamiif.

D. Too'adhu

Sadarkaan too'annoo adeemsa karoora tartibawwan kanneen qaba.

- a) Sgantaa gamaaggamuuf qabxiwwan sakata'iinsaa qopheessi. Wanta yaadne irra jirra moo hinjirru?
  - b) Bu'aa qabatamaa qaban kan eegamaniin(yaadaman)
- Wal-biratti qabii ilaali. wantoota dogongoraman sababa uumamaatiif too'achuu hindanda'amne fi uumamanhanqina raawwii karooratichaatiin uumame addaan beekii hubadhu.
- c) Barbaachisaa taanaan tarkaanfii fayyisu fudhadhu. Wanti karoora keessatti
- yaadamanifi xiyyeffatamanhojii irra olfaman kan hintaane yoo murteeffaffame, xiyyeffannoo karoora irra deebi'ii shaakali ykn barbaachisaa taanaan karoora guutuun guututti

jijiiri. Sirreffamni adeemsa keessa godhamu, badiiwan xumura irratti uumaman caalu waan ta'eefi.

5. Karoora Keessatti Bu'a-Qabeesummaa

A. Hubannoo Karooran Duraa

Karoori raawwi fageeffamaafi gara murannoon kaa'ame, adeemsa hojii waggaa tokko keessatti hojjatamu qajeelchuu qaba. "karoora badii" kan human namaa, yeroo, qabeenyaa fi hawwii gaarii kan qisaasudha. Bu'aa barbaadaman argamsiisuuf karoori akkanaa haqaan raawwatamaa jiraachuun isaa too'atamuuf ji'a sadi sadi'iin irradeebi'amee ilaalamuu qaba.

Mariidhaafi yaada jijjiirraan karoora baasuu dursu, hubannoo wal-faallessan fakkatota kanneeniin qajeelfamuu qaba: -

1. Wantaqabeenyi waggaa tokkokeessa ramadamee ol hayyamuu fi ol karoorsuu hindandeenyuu.
2. Wagga itti aanuuf wanta haaraa argamsiisuuf sagantaa haarawa yaaduuf ejjanoo qabachuu qabna.

Qabeenya haarawaharkisuuf dandeettiin haasofnu kan sochii kana irratti hundaa'edha.

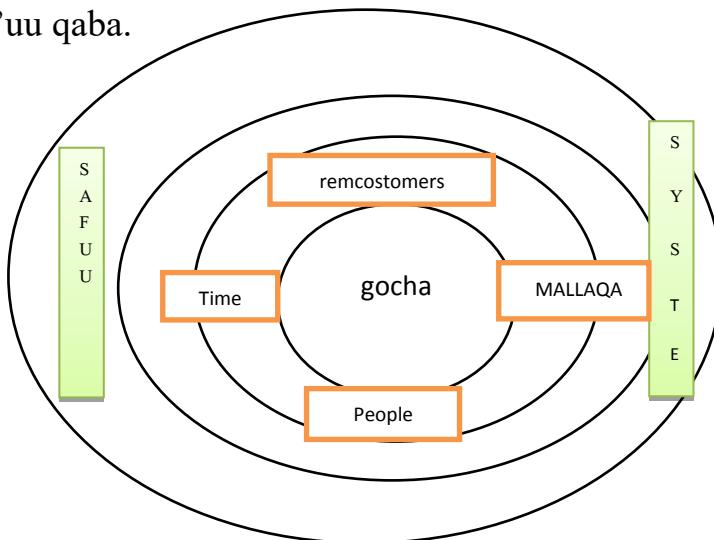
B. Karoora Giddu-galeessaa fi Qoqqodame

karoorri tokko kan giddu-galeeffame ykn bittinnaa'e ta'uu nidanda'a. karoora giddu-galeeffameetti, adeemsi piraamiidii fakkata. Mootichi miseensotaqaama bulchiinsatiif sadarkaawwaniifibu'aa eegaman beeksisa; odeeffamoofi leenjii miseensonni barbaadan kenna; qajeelfama gochaa ibsa, akkaataa hojii jajjabeessee fooyyessa, akkasumas namni hundi karoora olaantii qabu kana hojii irra oolchu mirkaneessa.

Gara biraatiin, karoora qoqqoodame keessatti, mootichaaf qaamni bulchiinsaa sadarkaa karooraatiif raawwii mara irratti miseensota wajjiin murtaa'u. Odeeffannoonaan tola argama, leenjiin kan baayinaan too'atamuufi kan hoji-irratti-baratamuudha. Miseensonni balleessaa yoo dalaganis dhaaba keessaa hinari'amin; dogongora isaanii iraa akka sirrittibaratan jajjabeeffamu.

Amaloota Karoora Bu'a-qabeessaa

1. Karoorri miseensota keenya gochoota qabatameef akka kakaasan murtaa'aa ta'uu qaban.
2. Karoorri gocha irratti kan dagalfame ta'uu qaba-heddu salphaa, ykn heddu dhibaa ta'uu hinqabu. Namoota raawwataniif afaan salphaafi hubatamaa ta'een ta'uu qaba.
3. Karoorri salphatti kan jijjiiramuta'uu qaba. Yoo sababawwan too'achuun hindanda'asmne heddumaatan, karoori haaluma kanaan salphaatti kan jijjiraman ta'uu qabu.
4. Karoora yaadahawaasa Muslimaa wajjiin kan wal-siman ta'uu qaba.

Karoora Bu'a-qabeessaa

1. Karoorri raawwatamuu danda'an, raawwatama isaaniitiifiitti gaafatama namoota qabaniinkan karoorfamanidha.
2. Karoorsitoonni guddatus, xiqqaatus addunyaa bif tokkoon ilaaluu qabu. Ammas, boodas ilaalcha addunyawaa walittii qabaachuu qaba.
3. Hirmaattonni karoorfama tokkokeessatti hirmaatan addunyaa akkaataa tokkoon kan ilaalani jechu dandeenyaa. Kan ammaa yeroo fuulduraattis dhugaadha. Ilaalcha addunyaa wal-fakkaataa qaban.
4. Namoonni caalaan karoorsuu nijaalatani. Sababni isaa, karoorri waadaa eegamuu hindandeenye waan bakka bu'uufi. Qindeessaan karoora kaayatufuul-duraa "akkamitti" akkamilkeessuu danda'u yaaduu dura, hanga gareen karooraawantaof hiree yeroon fuulduraa fiduuf, fedha qabatama qabuuf kaka'an eeguu qaba.
5. Yeroo murtaa'e keessatti istiraatejiwwan raawwachuu danda'an muraasa waan ta'aniif kaayowwan

dhugaadhaan bu'ura qaban adda beekuufi hojjijjruuf tarsiimoowwaan bu'uraa muraasa ta'an qopheessuun hedduu barbaachisaadha.

6. Karoorri irraanfatamaadha. Sababni kanaas hojii heddu ulfaataa waanta'eefi. yaada haara gadi fagaataa wanta akka qorannoo waan gaafatuuf. Haata'u malee, badhaafamni karoora baay'ee kan nama badhaasu.

7. Karoora irraa ol-aantummaan fayyadamuuf karoorsuu, hojjachuu, sakata'uudhani.

8. Karoorri daangeeffamaan yeroo, ummataa, maallaqaatiifi sirna-gatii keessatti bu'aa barbaadaman akka argamsiisanitti karoorfamuu qabu.

6. Karoora Raawwii Wagga

Karoorri Raawwii adeemsa dhaaba tokkoo yeroo murtaa'an tarreessudha. Dhaaba Islaamaa keessatti, qaama bulchiisaa filatameef damee bulchiinsaa yeroo –guutuu qabu keessatti itti gaafatamni galmee kana qopheessuu kan durabu'aa dame bulchiinsaa marii koree hojii raawwachiiftuu muummee dhaabichaatiin kan geggeeffamu. Abbaan

aangoo, pirezidaantii ykndura-bu'aa jedhamuun yeroo heddu kan beekamu, karooraraawwatamuu danda'u mirkanoeffamaaf caffee hojii raawwachiiftutiif dhiyeessufi akka mirkanaa'een hojiitti jijjiiruuf itti gaafatamaadha.

Tilmaamni guyyota sagantaa'anii, jalqabiinsaaf xumurrihojii maraa sirraa'aan, karoora raawwii keessaa kan hundairra murteessaadha.

Sagantaa kana, turtii hojichaa jalqabaa murteessuun, qopheesssuun nidanda'ama. Itti aansuun, kutaa karooraan kanaa akka milkaa'u gochuuf ga'ee raawwii keenya. Kun akka guyyaa jalqabaa murteessinu nu qarqaara. Sagantaa argamsa namootaatiifi meeshawwan barbaadamanii hubachuun qophaa'uu qaba. Adeemsa raawwii tokko tokkoo keessatti sadarkaawan baay'ee barbaachisaa ta'an irrajireessa addaan beekuu qabna.

Karoorri raawwii waggaan inni xumuraan kan qophaa'uu qabu kutaawan karooraan adeemsa walitti makuutiini. Bakka bu'aan naannawichaa kutaawan naannawa irrattihundaa'uun karoora naanno dhiyeessa. Karoora naannawaa irratti hundaa'uun bakka bu'aan zoonii

karoora zoonii qopheessa. Akkaatama kanaandamee bulchiinsaa keessatti dura bu'aan muummee, karoora muummee qopheessaa kunis kanta'u karoora dirree irra walitti qabaman ilaaluuni. Itti aansuun, qindeessaan waajjira muummee karoora kanneen walitti qabuun karoora xumuraa qopheessa.

Wixineen xumuraa, erga qaama mara irra ol-aanaa imaammata qopheessaa dhaabichaatiin mirkaneeffame booda karoora aangawaa dhaabatichaa kan waggaa ta'a.

7. Xalayaa Karoora: Gaafii 8

Yaadaafimaloонни karoora haala adda addaa keessatti hojii irra oolan. Qabxiin kana caalatti ibsuuf dhimmoota yeeroofi haalaan waal-irraa fagaatan lama qorannoo gaggeessina. Akkasumas, keeyyata seenaa ykn komishinii keessatti, xumurama qorannoo irratti, karoora G-8 fayyadamuun, hoggansi dhaabbatichaa akkaataa karoори kun itti hojjatu garee karooraatiif ibsa.

Karoори raawwii akkamitti akka qophaa'u deebifnee ilaaluuf "Sanduuqa karoora" itti deebi'uunbarbaachisaadha. Sanduuqni yaadaa kun

murtaa'u, karoora ykn Qophii G-8 jedhamee gaaffiiwan karoorfaman (karoorsitooni) deebisuu qaban irratti.

G.1: - Kaayyoon yaalii karoora kanaa maali?

G.2: - Kaayyoon kun hiikaa akka qabaatu wanti taasisuu maali?

G.3: - Raawwachiisaafi "hirmaataan" karoora kanaa eenyu?

G.4: - Kaayowwan akkamitti milkeessina, bu'aas akkamitti madaalla?

G.5: - Raawwiin caalatti bu'-qabeessa kan ta'u yoomi?

G.6: - Gochi/taateen irra caalaa bu'a qabeessa kanta'u eessatti?

G.7: - Karoorri kun kan hojjatu gatii, nama, yeroofi maallaqa hangamiitiini?

G.8: - Karoorri kun bu'aa akkam agarsiisuu fi karoorfame?

Xumura irratti, kutaan karoora gochaawwan tilmaamaman qabachuun karoora giddu galeessa keessatti walitti qabamuun, walitti makamuu qaba.

Qabxii Raawwii

Ati Kaayyoo Hojiiti Moo Sammuu Namootaati?

Walitti qabaan, namoonni amala lama muldhisan. Gosti tokko namoota osoo hinta'in kaayowwan irratti xiyyeffatanii; kan bira kaayowwaniif osoo hinta'in namoota gammachiisuu irratti kan xiyyeffatani. Akkaataan ergaa/ raawwii tokko fiixaan baasuun malu kaayowwan milkeessuf namootas gammachiisuuf yaalii gochuu ta'uu qaba. Keessattu kun, yeroo ta'uu keessatti wanta hojjatamuu qabu.

Kasoominaan kaayowwan keenya bakkaan ga'uuf, namoota dhuunfaa wajjiin walitti dhufiinsa gaarii uumuuf yeroo tokkotti, qarumsa argachuuf jama'aan mari'achuu qabna. Guutuudhaan, Rabbiif amanamuuf

hojjachuun hal-dureedha. Haata'u malee, hojiiwwan keenya milkeessuuf kuufama qaroominaa namoota muxannoo caalu qaban irraa argachuun barbaachisaadha.

Dhimma   Qorannoo   Leenjii   Hooggansaa
Barattoota Muslimaa

1- G-1: - maali?

Kaayyoon gumaacha karooraan maali?

Kaayyoon yaali: Hogganoota Barattoota Muslimaa hojii caalu akka hojjatan leenjisuu.

2- G-2: - Maaliif?

Kaayyoon kun maaliif hiikaa qabeessa ta'aa?

Fakeenya: Dhaabileen isaan hogganan caalatti akka bu'a qabeessa ta'aniif.

3- G-3 Eenyu?

Rawwachiisotaafi   “hirmaatonni”   gocha/taatee karoorfamee kun Eenyu?

Fakkeenya:

4- G-3: - Akkamitti?

Kaayyoo yaalii kanaa akkamitti milkeessuu?

Fakkeenya: - Kaampota leenjii addaatiif barruulee dubbifamaniini.

5- G-5: - Yoomi?

Gochi/ taateen kun sirritti bu'a qabeessa kan ta'u yoomi?

Fakkeenya: Ganna 1992

6- G-6: - Eessatti? Gochi taateen sirritti bu'a qabeessa kan ta'u eessatti?

Fakkeenya: - Buufata Islaamaa Indiyaanaa, Ameerikaa Kaabaa keessatti argamutti.

7- G-6: - Gatii maaliitiin?

Gochi (taateen) kun gatii, nama, yeroofi mallaqa maalitiini?

Fakkeenya: - Hojii namoonni 5 akka koreetti hojjatan torbaanitti sa'atii 5 torbaan shaniif gatii walitti qabame qarshii \$500nini.

8. G-8: - Bu'aa maaliifi?

Yaaliin kun faaydaan dimshaashaan kennu maali?

Fakkeenya: - Muslimootaaf namoonni Muslima hinta'in dhaabbilee hirmaatan irraa haala seera qabeessa ta'een tajaajila da'awah foooyeffame akka argatan taasisa.Insha Allaah.

WAA'EE DOONII NUUH

1.   G-1: - Maali?

Kaayyoo karoora kanaa maali?

Fakkeenya: - Lubuu qabiyyee filataman bakka miidhaan irra hingeeny geessuu.

2.   G – 2: - Maaliif?

Kaayyoon kun maaliif hiikcaa – qabeessa ta'e?

Fakkeenya: lolaa booda jireenyi akka itti fufuufi.

3. G – 3: Eenu?

Gocha/taatee karoorfame kana kan raawwachiisuuf “hirmaattonni” Eenu?

Fakkeenya: - Nooh (AS) (Noh) fi mirree bineensotaatiif amantootaa.

4. G – 4: - Akkamitti?

Kaayyoo yaalii kanaa akkamitti milkeessan?

Fakkeenya: - Geejiba galaanaatiin

5. G – 5: Yoomi?

Gochi/ taateen kun sirritti bu'a qabeessa kan ta'u yoomi?

Fakkeenya: - Jalqaba Lolaairratti.

6. G – 6: - Eessatti?

Gochi/taateen kun sirritti bu'a qabeessa kan ta'u yoomi?

Akka baha magaalaatitti

7. G – 7: - Gatii akkamitiini?

Nabi Nuuh guyyoota hedduu waahillan isaaniwarra amane, warra tola ooltummaan

hojjatan wajjiin hojjatee ture. Kunis gatii meeshaalee barbaadamanii qofa argamsiise.

Gocha/taateen kun gatiin namaan, yeroo maallqaan gaafatu maali?

Fakkeenya: - Nuuh amantoota tolaan hojjatan wajjiin guyyoota hedduuf hojjachuun, gatiin meeshaawwan barbaachisan qofa?

8. G: - Bu'aan maali?

Bu'aan Yaalii kanaa dimshaashatti maali?

Fakkeenya: - Ardiin akka deebitee namootaafibineensotaa Rabbiif ajajamaniin akka qabatamtu.

9.Seenaa ykn Ergamaa:

Jiruun lolaa booda akka ittifutuuf lubbuu qabiyyii filataman bakka balaan hindhaqqabne geessuuf, Nuuh (AS) fi mirreen bineensotaatiifi amantoonni geejjiba galaanaatiin jalqaba lolaa dura magaala biraan socha'uu qaban.

Nuuh (AS) amantoota wajjiin guyyaa hedduuf gatii meeshaa barbaadamuun milka'a'uuf hojjachuu qabu. Bu'aan

ardiin deebitee amantootaa fi bineensota Rabbiif (SWT) galata galchaniin akka qabatamtu godhuudha.

8. Kaayowwan

Kaayowwan Yaa'ina raawwii karooraati. Kana jechuun, karoorri kan xiyyeffatu milkaa'ina kaayowwanii irratti. Yoo kaayowwan ifa hinta'in ykn hinbarbaadamin karoorri kamiyyuu numilkeessuu hindanda'u.

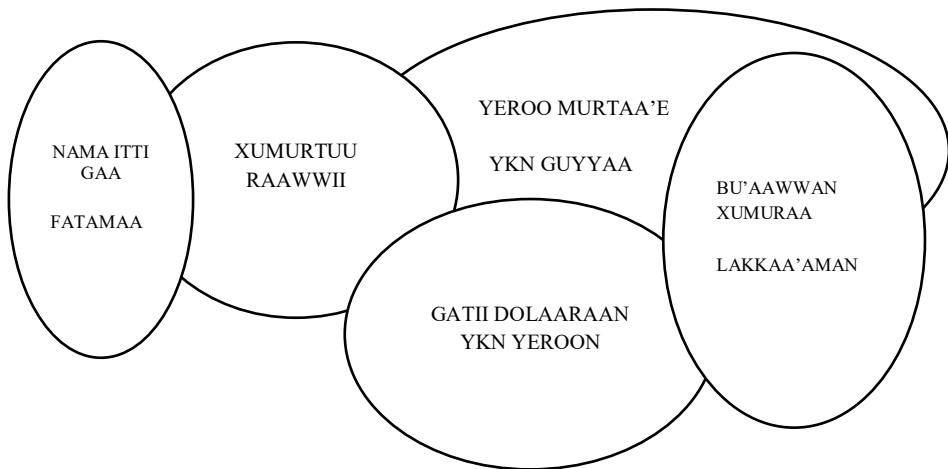
Waan kana ta'eef, ibsa kaayyoo barreessuun gocha sirna barnootaa miti. Ibsi kaayyoo ykn kaayowwanii siritti barreeffamee ijifannoof kufaatijiddutti garaa garummaa umuu damda'a. Ibsi kaayyooakkamitti akka ijaaramu hubachuuf akka wanta "lubbuu qabutti" haa fudhannuu.

Onneen ibsa kaayyoo "xumurtuu raawwiiti" muummeen ibsaa" nama itti gaafatamni ittidhaga'amu." Namni kun kan kakaasuuf gocha raawwata. Qaan ni ibsa yeroo ykn guyyaa murtaa'a fi gatii doolaaraan ykn yeroon irra kan walitti bu'u.

Miilli (bu'uurri) ibsaa "bu'aa xumuraa murtaa'aniif lakka'amaniidha" Bu'aa kan nama itti gaafatamaa gocha raawwataa jiru kana bakka inni fedhuun kan ga'an kanaati.

Asiigaditti caasaa qaamaa ibsa kaayyoo kana muldhisuufi xiinxaluuf tarreeffama sakatta'u muldhiiifnee jirra.

CAASEFFAMA IBSA KAAYYOO

TARREEFFAMA SAKATTA'UU

KAAYYOO BARREEFFAME XIINXALUUF

Kaayowwan kee kan barreeffaman xiinxaluuf gaafiiwan kanatti yaadi. Eeyyee ykn Lakki jechuun deebisi. Siritti hojjachuuf, deebiwwan kee marti EEYYE ta'uu qaba. Deebii LAKKI jedhuuf, irratti hojjadhu (fooyyessuuf).

Gaaffiwwan kee kan dhuunfaa bakka duwwaatti dabali.

GAAFFII IBSI KAAYYOO KANA KAN IBSU.....	Eeyyan/Lakki	Deebiin Lakkii yoo ta'e maal goota?
Ibsa jechoota qabatamaatiinkaayyoon maali?		
Kaayyoon		

lakkaa'amaadhaa?		
Maaltu godhamuu qaba?		
Kaayyoon abdii maal milkeessa?		
Itti gaafatatummaan raawwii kan eenyuutii?		
Yoom xumuramuu qaba?		
Kaayyoo haala ifa ba'een milkeessuuf akkaataa kamiin Hojjatamuu qaba?		

Sababni milkaa'inakaayyoo		
kanaa maali?		
Milkaa'uu kaayyoo kanaatiif leecalloon barbaachisuu maali?		
Kutaawwan adda addaa dimshaasha kaayyoo kanaa kan walitti qindeessu Eenyu?		
Ulaagaan milkaa'inni kaayyoo kana ittiin lakkaa'amu ykn madaalamu maali?		

TARREEFFAMA SAKATTA'AA

HANQINOOTA BEEKAMO IBSA YAADAA

Kaayowwan kee kan barreeffame xiinxaluuf, gaaffiwwan asii gaditti kaa'aman irratti yaadi. EEYYEE ykn LAKKI jechuun deebisi. Kan deebiwwan EEYYEE ta'anirrtti fooyyessuuf hojjachu.

Gaaffiwwan kee kan dhuunfaa bakkeewwan duwwatti eda'i.

KAAYYOOKEE	EEYYEE/LAKKI	Yoo deebiin lakkii ta'e maal goota?
Dandeettiwwan dhugaadhaan falmachuuf gadi siqsii		

yaadi?		
Kan hin malle ykn kan hintaane sababnis namoonniS ykn gareewwan dandeettii isaanii hedduol guddisanii waan yaadaniif.		
Itti gaafatamtummaa namoota kaa'aa jiranii waan hinibsineefi.		
Maaltu hojjatamuu qabaa irra akka mitti hojjatamuu qabaa irratti waan xiyyeeffateefi.		

Nama itti gaafatatummaan itti dhaga'amutti waan kennamaniifi.		
Raawwii irra ooluu kan hindandeenye yoota'e waan irra hindeebi'amneef ykn hinhaqamneef.		

GAAFFIWAN MARI

- 1- Karoora tarsiimoo karoora taaktikaa(tooftaa) tiin garaa garumsi maali?
- 2- Bulchiinsa kaayyootiin karooru keessatti ga'een too'annaa maalii?
- 3- Karoorabu'a qabeessa keessatti wantoonni addaa hedduu barbaadaman afur maali?

4- Waahiyyooni galmeeffama Qormaata Fudhatamaa
keessatti mara irra barbaadaman maali?

BOQONNAA 10

Bu'uurraawwan Madaallii

1. Seensa/Yaada

2. Madaalaafi Too'annaa Sagantaa

A. Adeemsa Too'annaa

B. Gosoota Too'annaa

3. Madaallaa Namootaa

A. Eenyutu Eenyuun Too'ata?

4. Leenjii Madaaluu

A. Kaayyoo

B. Ulaagaa fi meeshawwan

c. Mala yaalii

D. Gaaffiwwan yaalii

E. Maloota Madaallii

5. Madaallii ragaa Raawwii Argachuu

Madaallii Irraa fayyadamuuf fooyyessuu

Yaadolee goree

Xumura boqannaan kanaa irratti: -

- Madaalliin raawwii karooraii akkamitti akka qarqaarru addaan beekuu

- Gosa madallaa adda addaa dhimma barbaadeef filachuu
- Maloota madaallaa adda addaatti fayyadamuu
- Ragaafi odeeffannoo too'annaaf fayyadu funaanuu nidandeessa.

1- Seensa/Yaada

Dhaabni siritti dalagaa jiramoo hinjiru dhimma jedhu irratti yeroo hangam waldhabna! Fedhii keenyaaf walitti fayyadamaa hinjirru. Madaallii keenya keessatti wanta adda addaa qofa jechuu keenya. Kun hanqinna sochiin irratti xiyyeefachuu jalqabuu qaba. Fooyyifama hiikaa qabu jalqabuu dura hojii keenya akkaataa sirnaa'aa ta'een madaaluu qabna. Tokkummaan heddumaate furmaataa miti. yookiin akka oomishaa qarshii dhabaa osoo jiru, yaada kisaaraa hirdhisuutiin oomisha heddumeessuut: - wanti inni godhaa jiru kisaaraa heddummeessaa jira, baasiin wanta oomishamuu bu'u, gatii gurgutii waan caaluuf. Baasii isaa yoo kan hinbeekne ta'e haala isaa beekuu hin danda'u. Eessa akka jiru haqaan beekuuf sochii bilisaan madaaluu qabna. Yookiin sinsinniif tilmaamaan socho'u ta'ee ittifufa.

Malliin deebii bu'uraa akkaataa hojiin tokko itti raawwatu kan ibsu jedhamee hiikamuu danda'a. Bakka madaalliin itti geggeefffamuu sadu akeekuu ni dandeenya: madaallii sagantaalee dhaabaa, madaalli hojjattootaa fi madaallii leenjii hojiwwaaniiti.

2- Madaalliif Too'annaa Sagantaa

Haala sagantaa too'achuu keessatti, madaalliin qaama adeemsa caalaa baldhina qabuu, too'anno keessatti wanta ijoodha. To'annoon bifa lakkuu karooraati. Karoorri milkaa'ina hojiwwan fuul-dura hojjatamuuf yaadaman kan addaan itti beekamu yoo t'u, too'annaan raawwii karooraihaala bu'a qabeessaan mirkaneessuudha. Hojii murtaa'a tokko irratti kan xiyyeffate ta'uu ykn sagantaa waggaa guuttuu kan of keessatti qabu ta'uu, karoorri tokko hojjatamuuf kan danda'amu ba'uu fi ta'annoobarbaachisaa ta'an addaan beekuuf murteessuu qaba.

To'anno akka mala bu'aa hojii karoorfaman irraa argaman garaa garummaa isaanii hubachuuf sirreessuutitti ilaaluu dandeenya. Kaayyoon too'annaa kan jajjabeessu malee kan ajiifataa irratti huda'a'ee miti. Akka

wantoonni barbaadaman argaman taasisa, kaayyoowwan tilmaamaan akka hin gufatamne fayyada. To'annaan bu'a qabeessaa, kan qabatama qabu, kan sirreessu.

Too'annaan sadarkaawwan asii gaditti ibsaman of keessatti qabata:

1. Hojii keenya keesatti bakkadhaabbanna beeksisa hojii keenyaan madaala.

2. Bu'aawwn wanta eegamuun wal-biratti dorgomsiisa. kunis kan

3. Bu'aa mirkaneessuuykn

4. Bu'aa hinmirkaneessine, akkana taanaan

5. Raawwiin haala nuti barbaannuun akka hojjatamu sirreffaman ni barbaachisa kan itti fudhatamuudha.

Raawwii madaaluun maaliif nubarbaachise? Xiqatu sababa saditu jira:

1. Wanta gaarii dhuunfachuufi wanta gaarii hin ta'in

fooyyessuuf ykn dhabamsiisuu,

2. Hojjattooni karaa sirrii irra jiraachuu isaaniitiif mirkameeffama barbaadu; wanta hojjataa jiran sakatta'uufi kunuunsa ga'aa gochuufii qabna.

3. ispoonsarootaafitola ooltonnigumaacha isaan godhan bu'aa barbaadaman fidaa akka jiran baruu barbaadu.

A. Adeemsa To'annoo

Sadarkaa ykn madaalama kaa'uun to'annaa keessatti wanta ijoo ta'edha. Madaalliif hundee waanta'eefis sadarkaan akkaataa madaalli wahii – yoo danda'ame lakkaawwiin kan kaa'amu fayyadamuu qaba. Yoo sadarkaan hinsirraa'in ykn wal-dhaban, bu'a qabeessummaan to'annoo kan gadi bu'e ta'a.

Adeemsi to'annaa, madaallii dabalatuun, sadarkaalee sadi'itti qoodamu danda'a:

1. Sadarkaawan hundeessuuf raawwii qabatamaa hordofuuntoo'annaa bu'a qabeessa ibsa. Yaadawajjiin wal-biratti kan dorgomuu danda'u madaalamaa ykn akkata

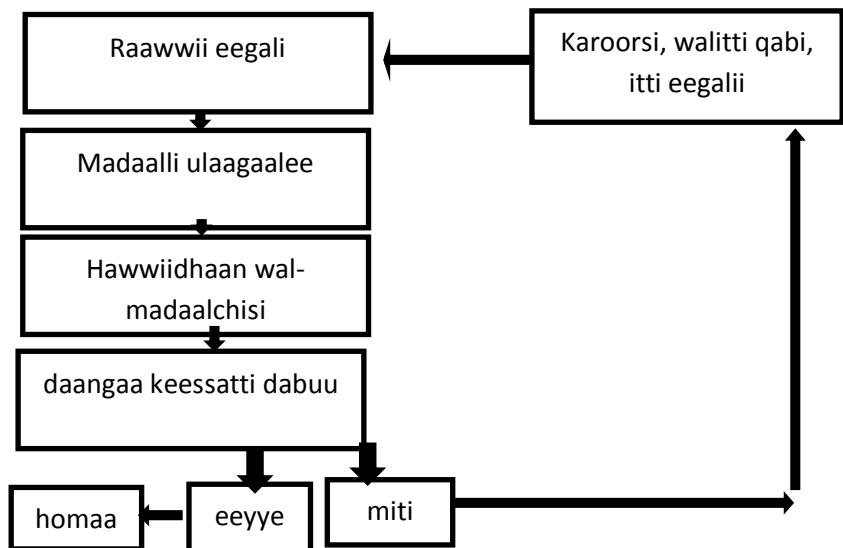
lakka’amaa isa barbaachisa. Fakkeenyaaaf, kaayowwan dhaabaa tajaajila hawaasa Muslimaatii kenna irratti kan hundaa’e yoo ta’e, tajaajilli hawaasaan argame haalli itti madaalamu jiraachuu qaba. Kan baay’ina hirmaattota walga’u (confaransitti) argamanii, lakkofsa gaafatama barruuleef dhiyatee, ykn lakkofsa namoota Islaamaatti seenanii, pirojektoota milkaa’anii, kkf, ta’uu danda’a.

2. Ragaa isa “sirri” raawwii ragaa “tilmaamee” faallaa maadaalii Fakkeenyaaaf, yaa’ii keenya irratti lakkofsa hirmaattota argamanii galmeessinee jirraa? Lakkofsa gaafiiwwan barruuleef karoorfamee argannee jirraa ykn lakkofsi namoonni Islaamummaa hinfudhatin jennee yaanne argannee jirraa?

3. Maqfama akkanaa akka kaayyoof xiyyefannaa akkasumas daangeffama fudhatama qabu irraa tarkaanfii “raawwii” fudhachuun sirreessi. Gaaffiwwan sadarkaa 2 keessa jiraniif deebii “lakki” jedhu yoo kennine akka karoorsitoonni qabeenya namootaatiifimeeshaalee hojiif yaadamanii “qulqullinaan sirrssan” deebii raawwii kennuufii qaban. Keessattuu karoora keessaa kan hojii irra hinoolchin yoo jiraateykn hanqina qabeenyaatiin kaayyoowwan keenya

kan dhugaadhaan raawwatamuu kan hindandeenye yoo ta'e of-gaafachuu qabna. Kaayowwan irra – deebi'amee madaalamuu qaban, akkasumas irra deebi'amanii ibsamuun barbaachisaadhaa?

Maqaafamni sadarkaa ergamaa irraa jallate gariin daangawwan fudhatama qaban keessa kan jirani. Kuni waan hin barbaachifne ta'uu danda'u. kanaaf to'annaa ariifachiisuuf garabu'aa eegaman irraa hedduu fagaatuu irratti xiyyeefachuu qabna.

B. Gosoota Too'annaa

Akkaataan adeemsii fi gochi itti qophaa'an qaama sirna karoora gaarii kamiyyuu ta'uu qaba.

Hojiin kamiyyuu ulaagawwan kanneen keessaa isa tokkoon ykn maraan too'atamuu ni danda'ama.

1. Heddummina 3. Fayyadama Yeroo.

2. Qulqullina 4. Baasii xiqqaa.

Wanti dogongora jedhame yaadamuuf too'annaa barbaachisu tokko ramadama afran kana keessaa isa tokkotti kan dabalamu. Sababota akka wanti adda addaa dogongoran goosisan kan heddu barame kanneeni: -

1. Dogongora namaatiif hanqina leenjii

2. Haalawwan hineeggamne (osoo hin eeggamin uumaman)

3. kufiinsa meeshaalee

4. Murtiiwwaniifi wantoota yaadaman irratti shakkii jiru.

Caasaan akka asii gadii akka xumurame adeemsa karooraatti yoo fayyade, to'annaa bu'a qabeessaa qopheessuuf nuqarqaaruu ni danda'a.

ULAAGAA TO'ANNA	MAALTUDOGONGO RA TA'UU DANDA?	YOOM, AKKAM ITTI AKKA BEEKU DANDEENY U?	TARKAANFIIMAA L, EENYUUN
BAAY'INA			
QULQULLIN A			
FAYYADAM A YEROO			
BAASII			

Adeemsa to'annaa sadarkaa sad'itti quoduu ni dandeenya: ittisaa, kan waliigalchiisuuf kan madaalu.

1. Too'annoo Ittisaa

To'annoonaan ittisaa kan xiyyeffatu raawwii sagantaa dhaabaa keessatti dogongorri akka hinuumamne gochuu irratti. To'annoonaan ittisaa kan jalqabaa ykn eegaa jedhamee kan uumamuuf raawwiin argamaa/hojii osoo hin jalqabamin kan hojjatamani. Imaammata qopheessuun qajeelfamaafi seerota baasuun hojiiwwan karoorfaman akka siritti raawwatan taasisu.

Galma ga'eessa hojii Islaamummaatiif namoonni murteessan waan ta'aniif filatamaisaanii, leenjiif kunuunfaman dandeettii isaanii cimsuun too'annoo ittisaa hojii irra oolchuu ni dandeenya. Haala asii gaditti tuqaman kuniin murteessaadha.

A) Filuufi Leenjisuu

Jalqaba hojjataa Islaamaa barnootaaf muxannoonaanisaanii dandeettii isaanii caalmaan akka hojjatan kan calaqqisiisu filuufi leenjisuuuf yaalii godhuu qabna. Filannoo murtaa'atti aansuun sagantaa

leenjii mijaa'uu qabu. Sagantaa kun sadarkaawwan qophaa'inaa eegaman adda addaa hubachuun raawwatu.

Dandeetti hoggansaa qaban, osoo aangoo itti gaafatamaa itti hinkennin dura beekuuf tooftaawwan hedduu fayyadamuun nidanda'ama. Too'annoo ittisaa miseensota filuufi leenjisuu milkeessuuf qabxiwwan kanneen hubachuun barbaachisaadha: -

- 1- **Gaafannoowwaan Al-Idilee:** dhimmoota dhaabaafi ammantaaf qabatamaan barbaachisaa ta'an irratti qaamaan ykn telefoonaan adeemsisuu.
- 2- **Leenjiin caasammehojii-duree ykn hojii-irratti** itti gaafatama murtaa'e wajjiin hojjattoota ta'a hojjattoota ta'u danda'an faa qopheessu. Kun hubannoofi dandeetii isaanii akka qorqortaniif namoota kaawanis dandeettiifi murannoo hojii Islaamummaatiif qaban akka madaalan hayyamuu;
- 3- Turtiiwan leenjii heddu booda tola dalagaan ammas hojiidhaaf murataa ta'uufi itti gaafatamaa itti kenname to'achuu akka danda'uuf hindandeenye murteessuuf gaaffii itti-aansaa (follow-up inter view) adeemsisuu;
- 4- Hojjattoonni hordofuun da'awaal Islaamaa galmaan ga'uuf Islaamummaan jiraachuun barbaachisaadha.

b) Yaadatama Rabbii Haaromsuu

Hojjattootaafi tola hojjattoonni ijoo ta'an yeroo yerootti wanta Rabbiin (SWT) isaan yaadachiisu hojjachuu qabu. Kunis muxannoota barumsaatiif amantaa, irratti gareedhaan hirmaachuun kan adeemsifamuu danda'udha. Kaayyoon sagantaa kanaa qulqullina qalbiitiin isaan hidhachiisuuf waadaa ilaalchaafi badhaasa Rabbiitiin of madaaluudha.

2. To'anna Yeroo-Ammaa

To'annaan yeroo – ammaa yeroo karoorri raawwatu “gocha” irratti kan adeemsifamuuf, akka dalagawan raawwataniin kallattii muldhisu, too'achuufi sirnaan sarareessuu of keessatti qabata.

3. To'anna Madaala

To'annaan madallii ykn deebii raawwi ragaa hojji qabatamaan raawwatame xiinxalluuf karoora dhaabaan ka'ame irratti dogongorri akka hinuumamne qorachuun raawwii fooyyessuu irratti xiyyeffate.

Too'annaan madaalli xiyyeffanni isaa dogongora fuul-dura uumamuu danda'an hambisuuf odeeffannoo wantoota kanaan duraatti fayyadamuudha.

Maloonni to'annaan madaallii odeeffannoo kan kennan "erga dhimmi raawwate" yoota'u tarkaanfiin sirreeffamaa fudhachuuf barbaachisaa ta'uu murteessuuf odeeffannoo fayyadaman. Sagantaan martuu ilaalamuu kan qabu caasaa hojiikaayyowan kana akka galmaan ga'u madaalamuu qaba. Kaayyoowwan dhaabichaa keessatti ta'uu kan qabuuf, kaayowan kana akka galmaan ga'uu madaalamuu qaba. Kaayyoon akkanaa hojii Islaamummaa keessatti kan lakkaa'amaniifi mirkanoeffaman, baay'inaan ykn sadarkaa qulqullinaatiin madaalamuu qaban. Kun hojii dalagame madaaluuf akka ulaagaatti fayyada.

Baay'inni tola-hojjattootaa hirmaatanii, turtiin yeroo, baay'inni Muslimoota tajaajilan ulaagawwan sagantaa tokko ittiin qorachuuf fayyadani. Qorannnoowwan gaafannoон ykn odeeffanoон namoota hawaasa keessatti beekan bakkeewwan tarkaanfiin sirreeffama fudhachuuf barbaachisan ta'an akekani.

3. Madaallii Namaa

Sangantaawwan, keessattuu sagantaa tolatalataajiltoota (tola ooltummaa) hirmaachisan keessatti madaalliiin kan xiyyeeffatuu qabu sagantaa irratti qofa osoo hinta'in namoota ittiurmaatan irraattis ta'uu qaba. Namoonni kun hojjattoota dhaabaa tola-hojjattoota, hirmaattota ykn ummata yaadaman ta'uu danda'u. Raawwii nama dhuunfaa tokkoo irratti dhiibbaa uumuun hojii isaa madaaluu kan qaban ulaagaawwan Islaamummaa keessatti fudhatama qaban qofa ta'uu qaba.

Yeroo wal-fakkaataa, osoo nama-tokko hojii Islaamummaa irratti akka siritti hin hirmaanne osoo hingodhin, dandeettii isaanii irratti hundaa'uun itti gaafatamu kaa'uufii qabna. Murannoon Islaamummaaf qaban, namooma Islaamummaatiif heddu murteessaa kan ta'e dandeetti raawwiitti makamee bu'a-qabeessa taasisa.

Amri ibn Ma'idi Karib fi Tulayhaah ibn Kaalid loltoota ol'aantummaan beekkaman ta'anillee hooggansaaf ykn bulchiinsaaf dandeetti kan hinqabne turan. Yeroo 'Umar (RA) qajeelfama Al-Nu'imani ibn Muqriniin Iraaqiin

qabachuuf ergan, loltoota waan ta'aniif Al-Nu'man akka aangoo bulchiinsaa isaanii hinkennine ajaja itti kennani. Ammar ibn Yaasir hiriyyoota kabaja ol-aanaa qabuufi amala gaariin beekkamaa kan ture haa'ta'u malee dandeetti bulchiinsaa ykn xiinxala siyaasaa nama qabu hinturre. 'Umar sahaabaa kana kabaja ummata biratti qabu ilaaluun bulchaa ga'umsa qabu godhanii muudan. Sababa muudan kan biraa illee hinqabanii turan. Ta'ullee, 'Umar Ammaariin osoo hinturin aangoo irraa buusuuf dirqaman. Sababni, 'Ammaar siritti hojachuu wanta hin danda'iniif ture.

Namoota madaaluuf gaaffiwwan fooyeffaman keessaa kanneen murtaa'an keessaa muraasni:

1. Gareewwan sagantaan qophaa'eef sagantaa kanatti quufanii (gammadanii) jiraa? Kan isaan fayyadu akka ta'ettihubatanii?
2. Sagantaan kun namoota hoggansa ykn hawaasa keessatti itti gaafatama qaban irraa gargaarsa ga'aa qabaa?

3. Tola-ooltoonni itti hirmaatan kana irratti waliigalteefi bu'a qabeessummaan hojjataa jiruu? Namni marti wanta isa irraa eegamu beekaa?

4. Namoonni sagantaa kanaaf murannoo qaban akka dhuunfaatiifi akka gareetti yeroo ga'aa kennaniif jiruu?

A. Eenyutu Eenyuun Madaala?

Akka namni sagantaa kanatti hirmaate marti karoora keesatti ga'e qabu, namoonni sagantaan kun yaachisu hundi madaalli irratti hanga wahitiin hirmaachuu qabu. Namoonni kun koree, sagantaa hojjattoota ijoo ta'anii fi hawaasa itti hirmaatan mara.

Walitti qabeenyaan muummeen koree karoora dhaabaa madaallii kana hordofu qaba. Si'a tokko tokko hojji namoonni raawwatan madaaluuf taajjabaan alaa itti hirmaatu ni danda'a. kun keessattu yeroo sagantaan rakkoon madaalamu, yeroo hojjattoonni dhaabaatiifi tola-ooltoonni wal-dhaban, ykn yeroo hawaasni mufii dhiyeessu kan adeemsifamu. Dhimma garii keessatti, madaalliin sagantaa ykn namootaa nama isaan wajjiin hinhirmaanneykn waa'ee dhaabaa keessatti hinhirmaanneen kan adeemsifamu

yoota'e, kun deebii raawwii loogii maleessa ogummmaa irratti qofa hundaa'e argachuuf gargaaruu danda'u.

To'annaaf ijoon bu'a qabeessi (madaalliin akka sadarkaa mara irra barbaadamutti) wal-qunnamtii quubsaa qalbii ga'aa raawwachiisaafi to'ataa jiddutti uumuudha. <Koontraanni> kun murannoo Islaamni Muslimoota mara irraa eegu irratti kan hundaa'uufi galma ga'umsa kanaaf balaawan ka'umsaa Islaamummaa keessatti fudhatama qabaniin kan jajjabaatu ta'uu qaba.

Aangoon nama madaalliif to'annaan kana adeemsisuuf kennamu illee murteessaadha. Namootaaf sagantaa ilaachisuun, tarkaanfiin sirreffamaa sirna qabu fudhatuun hojii kana raawwachuuf, aangoo ga'a ta'e barbaachisa.

4. Madaalli Leenjii

A. Kaayyoo

Dhaaba Islaamaa keessatti kaayyoon leenjii murannoo namoonni da'awaaf qaban jajjabeessuuf

Namoonni Islaamummaa guddifatanii kaayyoo dhaabaa siritti akka galmaan ga'aniif akka milkeessan dandeettii isaan barbaachisu akka dhuunfataniif kaayyoon barbaadamu milkaa'u mirkaneessuuf, qabeenyi namaatiifimeeshaa hanga danda'amuun hojii irra oluu dhugoomsuuf, bu'a qabeessummaan leenjii madaalamuu qaba. Kaayyoo kanaaf, madaalli haala kanneenii fayyadamu ni dandeenya:

- a. Leenjiin yaadakaroorfameef galmaan ga'u murteessuuf, kan galmaan ga'e taanaan, hammi isaa hagamiin
- b. Gatiibarnootaa, seminaarotaa fi warkshooppotaa qorqchuu
- c. Bakkeewwan sagantaa fooyyeffama barbaadan adda beekuu
- d. Sagantaa tokko tokko itti fufu ykn dhaabbatu akka murteessinu nu gargaara
- e. Sagantaa akkanaatiif hirmaattota malan beekuuf hirmaattota murtaa'aniif sagantaa sirrii ta'an filachuu
- f. Qabxiwwan sagantaa ijoo ta'an xiinxaluuf hojiitti akka jijiiraman taasisuu

g. Hoogganootaafi hirmaattota waa'ee sagantaa amansiisuu

h. gocha leenjii caalmaatti akka too'atamu gargaaruu

B. Ulaagaa fi Meeshaalee

Meeshawwan bu'a-qabeessummaa sagantaa leenjii madaaluu qopheessuuf ittifayyadamuun ulaagawwan hirmaattota yaaliif leenjii qophaa'eef irratti kan hundaa'ani. Kaayyoon isaa ulaagawwan guddina muldhisan murteessuudha. Ulaagawwan kanneen keessaa kan muuraasni: -

- DEEBII GOCHAA: - duub-duubee hirmaattonni sagantaaf qaban murteessuu. Itti Gammadanii jiranii?
- BARACHUU: - waan hirmaattonni baratan murteessuu. Beekumsa ykn dandeettiawan haaraa maal baratan maal muldhisan?
- ILAALCHA: - sagantaan ilaalcha sagantaa kan jijjiireta'u murteessuu. Leenjiin kun
- ilaalchota, gatiwwaniif amantaalee isaanii akkamitti akka jijjiire?

- AMALA: - Jijiiramoota amalaan murteessuu. Leenjiin akkaataa hirmaattonni hojii isaanii itti raawwatan akkamitti akka jijiiru murteessuu?
- BU'AA: - Dhiibbaa leenjiin dhaaba irratti qabu murteessuu. Yaadaa figalma ga'iinsa dhaabaa milkeessuuf akkamitti akka gumaacha danda'u murteessuu.

C. Maloota Qorannoo

Qabxiwwan leenjitoonni sagantaa leenjii duraafi duubatti galmeessan wal-biratti qabuun akkaataa bu'a-qabeessummaa leenjiin itti madaalamu keessaa isa tokko. Qabxiwwan gaafiiwwan qorannoo leenjii booda galmeeffaman ol-aanaa yoo ta'an guddina dandeetti, ogummhma ykn beekumsaa ykn amaloota irratti jijiirama barbaadaman leenji'aan argamsiise muldhisa. Akkaataan qorannoo gosa sad'i'i:

➤ BARTEE: - Qorannoon kunniin qabxiwwan leenjii'aan galmeesse qabxiwwan giddugaleessa hojii garee keessajiru wajjiin kan

➤ dorgomsiisani. Giddugaleessi raawwii kanaa amala(ibsa) gareeti. Gareen qabxii giddu galeessa istaatistiksiin qabachuuf hanga wahii guddachuu qaba. Bu'aa qorannoo namni tokko baratee ol ykn gadi ta'u isaa sadarkaa ka'a.

➤ ULAAGAA: - Qorannoon kun kaayyoowwan leenjii irratti hundaa'uun raawwii hojii lakkaa'ani. Sadarkaa raawwii irratti murtaa'uun hirmaattonni maal akka baratan xiinxalani. Sadarkaawan raawwii kun kan yaadaleenjiitiin wal-qabatan. Namoonni bu'a-qabeessummaan sadarkaa kana irra ga'an ogummaa akka sagantaa leenjii keessatti murtaa'anii dhuunfatani. Fakkeenyaaaf, kaayyoon nama leenjii irratti dubbatuu akka osoo itti hinyaadin dogongora seer-lugaa tokko ykn yaada wal-hinsimne malee daqiqaa shaniif dubbatuudhaafi kkf. Dubbatan tokko bu'a qabeessummaan siritti leenji'e moo hinleenjine jechuun kan ulaagaa ta'u danda'u kana booda.

➤ RAAWWII: - Qorannoowwan kun muldhina ogummaawwan ykn beekumsa qaamaa gaafatani. Leenjii hojiin walqabatan irratti ogummaa muldhisuuf faayyadus ni danda'u. Hojiawan kun kan

- akka (fayyadama kompitara ykn hojii artii ta'uu danda'a). yookiin Qormaata raawwii haala shooraatiin muldhifamuf dalagaawan hojjatama ogummaa (kan akka rakkoofurmaata argamsiisuu ykn wal-qunnamtii) ta'uu danda'a.

d) Gaaffiiwwan Qorannoo

Qormaata madaallii sagantaa leenjiitiif adeemsifaman gaaffiiwwan gosa addaa addaa kan qaban ta'uu danda'u. Muraasni kan asii gadiiti:

- FILANNOOWWAAN HEDDU: Hirmaattonni deebii ta'uu danda'an kan tarreeffaman keessaa deebii mara irra sirrii ta'e akka filatan gaafatamuu danda'an
- BANAA: Deebiin murtaa'e akka kenname ni gorfamu. Hirmaattonni gaaffii deebisuuf ykn rakkoo ibsametti furmaata godhuuf dheeressan barreessuun hayyamamuufii qaba.
- TARREE HORDOFFII RAAWWII kennamee wajjiin wal-qabatu ykn wantoota tarreeffama biraatiin wal-simatan kennamuufii qaba. Kan raawwatamu danda'anis filachuu qaban.

➤ DAANDII – LAME - Dhugaa/soba jedhamanis Gaaffiiwan kun kan sirri ta'e tokko filachuuf deebii filatamoon kennamuufii qaba.

➤ ISKEELII MURTEESSAA: - Tarreeffamni wantootaa adda addaa hirmaattotaaf kan kennaman yoota'u, tarreeffama kanneen keessaa ulaagaafiiskeelii kenname irratti hundaa'uun akka sadarkaan ka'an gaafatamu.

e) Maloota Madaallii

Tooftaawwan wanta leenjitooni leenjii irraa argatan ittiin madaaluun danda'amu keessa: -

➤ QORMAATAWARAQAAFI QUBEESSAA: - Hirmaattonni qabiyyee sagantaa barachuu irratti fooyee argamsiisan muldhisan kutaa keessatti kenuun barbaachisaadha.

➤ QORANNOOWWAN ILAALCHAA: - Ilaalcha ykn hubannoo hirmaataan haalawan hojii, gatii, walitti dhufiinsaa fi kkf ilaalchisuun odeeffannoo walitti qabuuf fayyadani. Qorannoowwan leenjii duraafi duuba godhaman

➤ ilaalcha irratti fooyyee argame xiinxaluu danda'ani.

➤ FAKKEESSAAFI ILAALCHA-BAKKAABANAADHAA ILAALUU: Kunniin hirmaattonni ogummaa ibsaa ykn muldhisaa jiran fooyyessuu isaanii murteessuuf gargaara.

➤ GABAASAWWAN OMISHTUMMAA Ragaa jabaa hojiin wal-qabateef gabaasawwan statistikaa irratti hundaa'an fooyyee raawwii qabatamaan argme madaalu.

➤ QORANNOOLEENJII BOODAA: yeroo yeerotti kan adeemsifamaniif guddina itti foyeffama hojii irraa madaaluuf fayyadani.

➤ BARBADAMOOTA/YAADA(WAL-DORGMSIISA) QABIYYEE: kan leenjistootaan, hoggantoota dhaabaatiif leenjistootaan raawwataniifisagantaa fedhii leenjii wajjiin kan walqabatan ta'uu, akkasumas sagantaaan kan hirmaattotaan wal-simatu ta'uumeurteessuuf fayyadani.

➤ UUNKAAWWAN MADAALLI: Yoo xumura sagantaa irratti hirmaattotaan guutaman leenjii irraa maal akka jalataniifi maal akka jibban

➤ muldhisu. Yaanni isa irraa argamu kan fayyadu ta'uu danda'a.

➤ Ilaalcha ogeessa namoota meeshaalee barumsaa qopheessuun ogummaa qabaniin kennaman sagantaa xiinxaluuf kan fayyaduudha.

➤ MADAALLII LEENJISAA: leenjisoota ogommaa qabaniin kennaman dorgomummaa, ogummaafi bu'a qabeessummaa leenjisaa murteessuuf gargaarani.

➤ XIINXALII BAASI: baasii meeshaalee leenji'aaf mataaf oole meeshawwan, beenyaa, baasiideemsaa, kkf, gatii leenjiin kun dhaabaaf kennuu eerroguuun kan beekamu.

➤ XIINXALLII BAASII BU'A QABUMMAA: xiinxalii maloota/danaawwan leenjii walbiratti filannoon kan adeemsifamu.

5. Madaallii raga raawwii irraa funaanu

Ragaa ga'umsa haala hedduun argamuu kan danda'u kana keessa: -

➤ RAAWWII DHUUNFAATIIN: - Kana jechuun bakka hojiwwan itti raawwatan dhaquun wanta hojjatamaa jiru qalbifannaan ilaaluudha.

➤ GABAASA AFAANII: gabaasni afaanii wahiyooowwan ilaalcha qalbeefannoo muraasa kan ofkeessatti qabatanidha. Sababnis, odeeffannoон dubbiidhaan kan darbuuf nama beekuun waan itti hirmaatuufi.

➤ GABAASA BARREEFAMA: - Gabaasni barreeffaman waan hundumaa kan qabate istaatistiksi hirmaatameefi tarreeffameetti kan jijiiramuu danda'anidha. Gabaasni barreeffamaan galmee dhaabbataa (itti fufaa) wal-biratti qabuun danda'amu kan argamsiisaniifi qorannoo ful-duraatiifi galmee itti fufiinsa qabu kuufama kan uumani. Yeroo heddu, gabaasawwan barreeffaman gabaasa afaaniiti. Ilaalcha qalbeeffannattiin kallattitti kan guutamaniidha.

➤ QORANNOOWWAN: - Qorannoowwan bu'a qabeessa kan ta'an yoo

➤ ragaa nama heddu irraa kan guuramu ta'e qofa. Malli raawwii dhaaba tokko irratti gocha madaallii deebii

raawwii gaaffiwwanmurtaa'ee guutuun akkaataa qorannoo madaallii kana itti adeemsifamu keessaaa isa tokko.

A. Madaallii Fayyadamuufi Fooyyessuu

Bu'aaitti yoo hinfayyadamne madaalliin yeroofi mallaqa qisaasuu ta'a. Madaalliin baldhinaan adeemsifamu illee hordoftii dhabee kan dhiifama heddu. Akkaas akkaahintaane wanti tahuu qabu:

- a. Bu'aan ofii keenyaa kaa'uu dhiifnee namoota sagantaa kana keessatti hirmaataniif odeeffannoo kennuu.
- b. tooftaawwaan wal-marii garee kan akka yaada gumaachuu, adeemsa shuuraatiin madaalli irratti haasa'uu;
- c. Raawwii gaarii gocha irra oolchuu fi hanqina fooyyessuuf, akkasumas karoora san irratti hojjachuuf, karooraraawwii qopheessi.
- d. Gabaasa madaallii saanduuqa qofa hin kaa'in.

Madaalliifooyyessuuf tooftotakeenya kan ittiin xiinxalluufi fayyadama meeshawan ittiin madaalluu hubachuu qabna. Odeeffannoon arganne kan sirriitii? Maaltu

xiqqaadha? baay'eedha moo baay'ee waqtaawaa miti? Odeeffannoo argachuuf akkaata Islaamummaa keessatti fudhatama qabutti fayyadamne jirraa? Gaaffiiwwan akkanaa kana gaafachuun madaalliisirraawaa filachuuf dadhabina haala itti fayyadamanu irratti uumaman beekuuf nu gargaaru danda'a.

Madaalli waggaatti sirnaaf godhamu adeemsisuu irra sagantaaifi pirojektoota keenya itti fufiinsaan yeroo murtaa'een madaaluun ykn xiinxaluun ni barbaachisa. Kun akkuma hojiitti adeemuun madaallii irraa akka fayyadamnu nu taasisu. Sagantaa “badaa” qofa hinmadaalin “Gaariiwwan” maaliif akka dalagaa jiran murteessuuf, caalaatti akka bu'a qabeessa ta'an madaali.

Bu'aa leenjii kenname beekuuf bakkahirmmaattonni fooyyeffama ol-aanaafi gadi aanaa itti muldhisan addaan beekuuf madaallii hordoffii adeemsisuu qabna. Waldorgommiin madaallii deebii xumura – sagantaatiif deebiwwan hordoftii bu'aa yaadamee leenjitoonni leenjii

irraa hangam akka qabatan irratti odeeffannoo
argachuuf fayyada.

shaakala Madaallii

Ati keessummaa wal-tajjii irratti yeroo jalqabaatiif argamte akka taate yaadi. Wal-tajjii kana madaalli wanta qalbeeffannaan argitu addaan baasi.

1- Qabxiwwan gaarii:

2- Qabxiwwan hir'inaa:

Ilaalcha biraat:

GAAFIWWAN MARII

1. Madaallii keessatti ga'een sadarkaawwanii (standards) maali?
2. To'annoon ittisaa akkamitti raawwii fooyyessuu danda'a?
3. Garaa garummaan to'annoo ittisaatiifi too'annoo madaallii jidduu jiru maali?
4. Akka namoonni itti hojjatan madaaluu irratti ulaagaan jiran maal faadha?
5. "Namni alaa" yeroo garii madaallii godhuun bu'aa maal qaba?
6. Qorannoo irratti garaa garummaan akkaataan baramee fi ulaagaa – irratti murtaa'e jidduu jiru maali?
7. Leenjii madaaluuf akka ulaagaatti garaa garummaan "Deebii gochaa" fi "bu'aa" jidduu jiru maali?
8. Bu'aa madaallii namoota (hirmaatan)biraatiif qooduun faaydaa irra wayy'aa maal qaba?

9. Madaalliin hordoffii odeeffannoo akkamii argamsiisa?

Shaakala Hubannoo

Koreen hoji-raawwachiiftu hojii dhaaba Islaamaa keetii madaallii wal-tajii wagaa itti aanuu akka geggeessitu sigaafatee jira.

Ati illee yeroon karoorfachuun akkaataa to'annaatiif madaallii qopheeffattee jirta. Tarkaanfiiwwan heddu barbaadamanakkuma xumuramaniin madaaluu baarbaadde jirta. Qideessitoota wal-tajjiitiifis gocha raawwatamee irrattis sirreffama kennuu barbaaddee jirta. Itti aansuunis hojii qabatamaan jirumadaali.

1. “Sadarkaawwan” Karoorfama wal-tajjiirratti tarkaanfiiwwan heddu barbaachisan ittiin “to’attu” qopheessi.

2. Ulaagaalee lakkaa’aman, gatii qaban ragaa madaallii haala salphaan hordofamuudanda’amutti jijiiruu sidandeessisan ibsi.

3. Raawwii tolchuuf dogongora sadarkaa gadii hordofuuf chaartii qopheessi.

BOQANNAA 11

IJAARSA TUUTAA FI MILKAA'INA

1. IjaarsaTuuta

A. tuutni Maali?

B. Tuutni bu'a-qabeessummaan
akkamitti hojjata?

C. Gocha: Nama Dhuunfaa/Tuutaa

2. MalootaHumna Daangessuu

A. Meeshaa Milkaa'i na Gareetiif fayyadu

B. Qorannoo dhimmaa

3. Koreewwaan Raawwachiiftuu

4. Koreewan Nam-Tokkoo

5. Dalagaa Garee keessatti Ga'eewan Dhuunfaa

6. Danqaraawwanii fi goomina Hojatoota keessaa

A. Nuti eenyuu maal barbaannas?

B. Eenyuutuu hojja duree ta'aa?

- C. Dhukkuba Hojii Ofitti-baay'isuu
- D. Yeroo mara Haqa Hojjachuu
- E. Itti gaafatamni Nama Maraah Itti gaafatama Nama tokkootiyyuu miti

YAADA GOOREE

Xumuraboqannaakanaa irratti: -

- Ulaagalee tuuta bu'a qabeessaa ibsan beekuu,
- Hojii murtaa'eef tuuta hojii qindeessuu,
- Galma ga'iinsayaada murtaa'aniif humna hojii gurmeessuu fi
- Koreewwan sirritti bu'a qabeessummaan bakka itti hojjatan hubachuu ni dandeessan.

((يَدِ اللَّهِ مَعَ الْجَمَاعَةِ، وَمَنْ شَدَّ لِلَّهِ لِنَارِ))

“Harki Rabbii garee jama’ah wajjiin jira kanaaf, namni (jama’aa irraa) of foo’e, Ibidda – azaabaatiif fo’ama.” (Sunan al-Tirmizii)

I Tuuta Ijaaruu

A. Tuutni Maali?

Tuuta ijaaruun mala namoonni akka wal-wajjiin akka qama waliigaleetti hojjatan taasisuudha. Gartuu ykn tuuta akkanaa walitti qindeessuun hojii hooggansi gaariin tokko dalaguu danda’uudha. Waliigalanii hojjachuun ajajama Islaamaati. Namoota walii wajjiin akka tuuta ykn garee tokkootti hojjatan keessa badhaafamaafi wanti hundiosoo hinbaraaxa’in akka hojii irra oolan mijawaadha.

Tuutni tokko walitti qabama namoota dhuunfaa dhimmoota adda ba’an tasa walitti qabamanii miti. Garee namoonni eergama ittifufiinsaqaban, kaayyoowwaniif fiixabaa’iinsa kaayyoowaniitiif wajjiin dalagani. Ergamni kun kan milkaa’u gochawwan murtaa’aniif, duraa duubaan raawwataman, ykn kan yeroo yerotti jijiiramaniin hojjatamu.

Miseensonni tuutaa dhaaba guutuu bakka bu’uu hindanda’an ykn qaamonni dhaabaa addaa irraa kan

walitti qabaman ta'uu hindanda'u. Bakka buufamni kunis kan seenaa duubaa adda addaa qaban,

ogummaafi beekumsa ergamaaf barbaachisaa ta'an kan qaban ta'uu danda'u. Yeroo garii tuutni guddaan qooda – tuutaa xixiqqotti kan qoqqoodamanta'uun ni mala. Miseensi tuutaa hundi, injifannoo tuutaatiif itti gaafatama akka fudhatu eegama. Bakka ga'iinsa hojii murtaa'aa ykn milkaa'ina ergamaatiif itti gaafatama ofitti fudhachuu qaba.

Hojifi gochi miseensi tokko tokkoon raawwatuuf tuutni akka qaama tokkootti hojjatuu kaayyoo adda bahe ibsameen kan wal-qabatu walitti babba'iinsiifi hogganoonni tuuta tokkoo hojii murtaa'aa tokko kan biraatti kan jijiiramu ta'uu danda'a.yeroo miseensoni tuuta tokko tokkoon tokkoon isaanii ogummaafi beekumsa adda gurmeessan, tuutti akka tuutti, akkasumas miseensi mataa ofii danda'ee gocha itti xiyyeffateef itti gaafatama irraa eegamuuf itti gaafatamuu qaba. Adeemsi ittigaafatamummaa murtii keennuuf dhimmoota ajajuu miseensa kana raawwachuuf gocha murtaa'e irratti beekumsaafi ogummaa barbaadaman qabuun geeggeeffama. Itti gaafatamni hogganaa miseensa san eenyuun akka ta'emurteessuu malee,

dhimma mara irratti dhuunfaan ajajuu fi aango murtii kennuu qabaachuu hinqabu.

Bu'a-qabeessa ta'uuf, miseensonni tuuta tuuta keessatti walitti dhufiinsa akka qabaatan, akkamitti akka uumuu danda'an leenjifamuu qabu. Fakkeenyaaaf, miseensi odeeffannooykn ogummaa qabu ykn kan namni ykn hujiin itti qajeelfamuu danda'u tokko, tarkaanfii kakaasuuf human harkifata. Miseensonni tuuta ibsama akkaataa jijiirama dhaabaa irratti leenji'uu qaban, wal-dhabiinsaa fi walii – tumsuu irratti leenji'uu qabu.

B. Tuutawwan Bu'a-qabeessummaan Akkamitti Hojjatan?

Tuuta sadarkaalee mara irratti hojjatu. Garuu, ol'aantummaan kan fayyaduu danda'an sadarkaawan mara ol-aanaa hoggansaatiifi bulchiinsaa irratti. Sadarkaa kana irratti bu'a-qabeessummaanergama ifaan hubachuu, itti of keennuufi itti gaafatamani kan Eenyuu akka ta'e beekuu irratti murtaa'a. Qajeelfamaa bu'uraa murtaa'an kabajuun akka tuutni tokko galma kaayyoo ga'u gargaara.

Fakkeenyaaaf: -

1. Miseensi tuutaa itti gaafatamaa jalqabaa bakka keenname tokkotti kan murteessuufimurtii xumurraa kan kenu jedhamee eegama.

2. Faallaa kanaatti; miseensi dhimmoota itti gaafatamaa jalqabaa hinqabne irratti murtii kennuu hindanda'an.

3. Miseensonni tuutaa kan wal-hinjaallanne yoo ta'anillee fuula ummataatti walhinxiqqeessan. Dhimmootaaf ilaalcha adda addaa irratti kan walii hingalle ta'anis ifatti walhindhabamsiisan.

4. Tuutni koree irraa addaa, isaan duraa murtee harkaan kenu. Hogganaan tuutaa ni hoggana malee qabxii raawwii kan galmeessuu miti.

5. Tuutni miseensota isaa jiddutti sirna wal-qunnamtii ba'innaafi gadifagoo qabu.

C. **Ga'umsa Hojii:Dhuunfaa fi Tuutaa**

Fixa-ba'iinsi tuuta tokkoo taphattoota tuutaa kan ta'an amaloota miseensota tuutaa irratti hundaa'a. Namni dhuunfaa heddu kennama uumaa qaban gaariin uumamaan ykn dhabamina leenjii irraa kan ka'e osoo

taphattoota tuutaa hin ta'in hafuu danda'u. Ogummaafi beekumsa barbaachisaa qabaachuu qofa osoo hinta'in, taphattooni, tuutaa bu'aa tuutaatiif of wareeguuf qophaa'aa ta'uu qabu.

Akka miseensotaatti hanga danda'an kan gumaachan yoo ta'u, hogganaan akka hoogganu garuu hayyamuufii qabu. Ogummaa wanta adda addaa ifatti qulqulleessanii hubachuuf rakkoowwan salphatti furmaata itti godhuu qabu. Wanta haaraa yaaluuf qophee ta'uu qaba. Miseensota kaawwan wajjiin araaramuuf fedha kan qaban ta'uu qabu. Gabaabinaan, kan nama irratti xiyyeefatan osoo hinta'in, kan hojii irratti xiyyeefatan ta'uu qabu.

2. Akkaataa Qooda Hojii

A- Meeshaa milkaa'ina Garee

Gareen qooda hojii raawwii garee bu'a qabeessaaf akka geejjiba tokkootti fayyada. Garee qooda hojii kan uumnu yoo rakkoon amma itti jirru galteewwaanii fi Gorsa namoota fedhaafi seenaa boodaa adda addaa qaban kan barbaadu yoota'edha. Gareen

qooda hojii sirritti kan hojjatu yoo kaayyoo sirnaan kaa'ame qabaateefi taa'itaa furmaata nuti feenu argamsiisuu danda'uun kan badhaafame yoo ta'e qofa.

Garee qooda hojii uumuudhaaf wanti nurra jiru:

- a. Hojiitti hiikuukaayyoo garee qooda hojiin kun akka hojjatu eegamuu kaa'uu.
- b. Yeroo raawwii murteessuu. Kun yeroo hojiin yaadame itti xumuramuu qabuufi hojiawan adeemsa keessatti baay'ee barbaachisoo turan murteessuu of keessatti qabata
- c. Wantata asii olitti tuqamaniif galmee aangoo ykn itti gaafatatummaatiif tarreffama miseensotaa qopheessuufi kennuu.
- d. Baajata barbaachisu murteessuu.

Dalagaa garee qooda hojii jajjabeessuuf hojiin raawwatamaa jiru miseensota mara biratti ifatti himamuu, beekamuuf hobatamuu qaba. Hojiin garee qoda hojiitiin dalagamu odeeffannoo galmeefi namootaa dhunfaa irraa argamuun haala salphatti deeggaramuu qaba. Gareen garee qooda gabaasayeroo murtaa'etti kennamu akka qopheessu

kakaasuu qaban. Kun turuufi dhiibbaa baldhaa kan qabaatu yoota'e, qeeequu (ajiifata) namoota gabaaba jaraa jidduun kennamu irratti murtaa'ee deebii raawwii kennamu irraa fayyadamanii.

Hojiiwwan gareen hojjatamuuf malan keessa hundi garee qooda hojiitiin kan dalagamanii miti. Gareen qooda hojii bu'a qabeessa kan ta'uufi kan milkaa'u, yoo gareen hubannoo tokkoofi kallattii fedhaa walitti qindaa'e yoo qabaate qofa. Xiyyeeffannoон garee qodaa sadarkaa sanitti filannoota jiran madaaluu osoo hinta'in, gargaarsa godhameefitti fayyadamee, kallattii saniin socha'uuf tarkaanfii raawwii akka mijeffatuufi.

C- **Qorannoo dhimma yeroo**

Fakkeenyi gaariin garee qooda hojii tokkoo hawaasa Muslimaa kaaba Ameerikaa isa caaseeffama hojii Islaamaa bara 1977 hundeeffamaatiif bu'uura ta'eedha.

- a- **Hojii:** muldhata dhaabbata haarawa caasaa hojii Islaamaa kaaba Ameerikaatti hundeessaniidha.
- b- **Miseensa:**

- 1- Dargaggota hojjattoota Islaamaa MSAwaliin si'aa'ina qaban.
  - 2- Hangafootaa fi si'aa'ota hojjattoota Islaamaa warra waliin hin hojjannee.
  - 3- Miseensota sababa hojii isaaniitiif ni hammata.Kan akka pirezidaantii duraanii
- c- **Wal-tajjiwwan:** yaa'ii walii galaa gaarii qooda hojii kaa'ee fi wal-gahii sadii dhimmoota murtawaa qofa irratti walitti fufiinsa ta'een.
- d- **Gabaasa:**
1. yaada hawaasaa argachuuf gaafiiwwaan baatiidhaan gaazexaa irratti qopheessuu.
  2. Dagaagina hojiitiif hojicha gareetti quoduu.
  3. Gabaasni dhumaan kan koree dhimma argannoowwaniitii.

Dhaamsa: dhaabbanni addunyaawaa ta'e dhaabbilee kanniin walitti qabuuf dhaabbachuu qaba: MSA, MCA fi dhaabbata ogummaa addaa qaban sadii: doktoorota, saayintistootaa, injiinarootaa fi saayintistii dame hawaasaa.

3. Koreewwan Hojii Murtaa'aa

Koreewwan hojii murtaa'e raawwachiisan bu'aa dandeettii garewwanii irraa argamuu danda'u. Akka hiikkaatti,

koreewwan kun hojii raabsan. Umamni, qabiyyee fi bulchiinsi koreeqajeelchaa kanaa keessatti iddoo biraatti ibsamee jira. Akkaataa raawwii koree ilaaluun hubannoo bu'a qabeessummaa milkaa'inna garee keessatti wantoonni koreen hojjachuuf hojjachuun hinqabne gariin kanneeni: -

kana hojjachuu qaban:

- 1- Koreedhaaf ibsa ergaa qopheessuu
- 2- "Omishaa" fi yeroo raawwii koreef ramaduu,
- 3- Caasaa dhaabaa keessatti bakka koreen malu murteessuu.

kan hojjachuu hinqabne: -

1. Gocha namoota dhuunfaa seera-qabeessa gochuuf koreetti fayyadamuu,
2. Daangaa seera-qabeessa koreetiif kenname tarkaanfachuun tarkaanfii hojii fudhachu;

6. Bu'aakoree tokkoo koree biraatiin qorachiisuu. kun sababa kan qabu yoota'e malee, raawwatamuu hinqabu.

4.Koreewwan Nama Tokkoo

Koreen nama tokkoo yeroo hojiin garee guddaan hojjatamuu hindanda'amne caasaa dhaabaa keessatti haala hojiin akka dalagamu ittiin godhamudha. Koreen nama tokkoo kun ibsama (ga'ee) hojii murtaa'eetiif ittigaafatamummaa gabaasa godhu qabaachuu qaba. Haala barbaachisaa ta'eenis, namoota beekumsaafi muxannoo qaban wajjiin shuura adeemsisuu qaba. Dalagaawwan raawwachuuf bu'aa karoorfaman argamsiisuu irratti itti gaafatama gochuu qabna.

5.Hojii Garee Keessatti Ga'ee Dhuunfaa

Irra caalaan namoota garee hammatanii namoota amaloota gahumsa hojii qabanii fi fedhii adda addaa qaban of keessatti hammata. Tokkoon tokkoon isaanii namummaa uumamaatiin ykn ga'ee hojii kennameetiin ga'ee taphatan. Ga'ee akkanaa beekuun gareen tokko haala amma itti jirru

kanaan maaliif akka dalagu hubachuuf gargaara. Ga'eeawan kana keessaa isaan murtaa'an asii gaditti tarreeffaman: -

GA'EEWWAAN QOODA FUDHATTOOTA GAREE	
Gumaachaa jalqabaa	Furmaata rakkootiif yaada haaraa, akkataa ykn mala kan dhiyyeessu; namni ga'ee kana taphatu mala ykn sirna, ykn qajeelfama addaa rakkoon tokko ittiin furamu dhiyeessa.
Odeeffannoo barbaadaa	Ilaalcha kennamuuf ibsa gaafata; odeeffannoo barbaadan, wantoota barbaadaaqabatama qaban barbaada, ykn odeeffannoo rakkoo mudateef furmaata keennuuf fayyadu walittiqaba.
Ilaalcha/Yaada Barbaada	Faaydaa fi yaadonni miseensota garee biraatiin kennaman irratti ibsama gaafata
Odeeffanno Kennaa	Wanta qabatama qaban, fakkiwwan,

	istaatiksii, fi ragaawan rakkoo gareen furuuf yaalaa jiruun wal-qabatan dhiyeessa.
Ilaalcha/yaada Kennaan	Yaada irratti mari'atamaa jiran ilaalchisuun amantaa fi ilaalcha/yaada kenna.
Ibsaa	Fudhatama adeemsa raawwii gareen irratti fakkiwwan Yaanni ykn ilaalchi kenname akkamitti akka hojjachuu danda'u muldhisuu ykn gargaaruu muxannoo dhuunfaa ykn namoota biraa irratti hundaa'uun kenna.
Qindeessaa	Yaadota ykn ilaalcha namoota biraatiin kennaman jidduu walitti dhufiinsa jiru ibsa, beeksisa.
Maadalaa Ajiifataa	Ragaafiyaada irratti waliigalamee/ gareen kenname madaaluuf, ceephoo keennuuf yaalii godha.

Huumnessaa	Garee tarkaanfiifi bu'aa/omishummaa caalaaf kakaasa, dammaqsa, Jajjabeessuuf yaala.
Adeemsa Tartiibaa	Waraqaa qooduun teessoowwan sirreessuun ykn gareedhaaf ergaageessuun akka gareen kaayyoo isaa galmaan ga'atuu deeggara
Galmeessaa	Yaadaa fiilaalcha kanneenii barreessa; adeemsafi fooyyee garee galmeessa
GAREE IJAARUU FI GA'EEWWAN FOOYYESSUU	
Jajjabeessaa	Namoota kaawan dinqisiifachuu, hubachuufi fudhachuu
Wal-taasisaa	Waldhabiinsa miseensota garee jidduu jiran araarsuun wal-ta asisuu
Araarsaa	Wal-dhabiitii miseensota garee jidduu jiraniif furmaata fudhatama qabu

	uumuun wal-dhabbii furuuf yaalii godhuu.
Sadarkeessaa	Gareedhaafi sadarkaawwaniif YAADA uumuuf deggeraadha.
Qalbeeffataa Garee	Adeemsa garee galmeessa, akka sumas odeeffannotti fayyadama.
Waardiyyaa fi Ariifachiisaa	Akka miseensonni garee isaan haasaa hin heddummeessine itti hirmaatan jajjabeessa.
Hordofaa	Yadaa fi ilaalcha miseensota kaawwanii qabaachuun haasaafi marii gareetiin murtii kenna keessatti akka hirmaataatti tajaajilu.
GA'EE DHUUNFAA	
Weeraraa	Kabaja miseensota garee kaawwanii kan dhabamsiisu, kan gadi buusu; gumaacha namoonni biroo godhaniif

	ittiin beekamuu kan yaalii godhu.
Gufachiiisaa	Walitti qabaan kan yaada gadhee qabu, mata jabaataa sababa Qabatama ykn amansiisaa malee kan mormu, namaan wal-dhabu.
Beekamtummaa Barbaadan	Hojiwwan dhuunfaan galmeesse odeessuuf gabaasuun ibsa bakka addaa argachuuf yaalii godha.
Of – Saaxilaa	Fedhii dhuunfaatiif ilaalcha qalbeeffanna dhuunfaa gabaasuu. Akka hirmaattotaatti garetti fayyadama.
Kopheessa	Raawwii garee keessatti hirmaannaa hin qabu; fedha dhabuun waan itti himan kan amanu; qabbana'a; fedha garee kan hin Qabndha.
Irra –aanuu too'ataa	Miseensota gareetti fayyadamuun aangoo muldhisuun kan yaalii godhu;

	garee maraa too'achuuf; haasaafi marii adeemsifamu fakkeessan saadoon ykn amala soda chiisuutiin kan irra aanuu fedhu.
Gargaarsa Barbaadaa	Rakkoo himachuun ykn amala gadi'aantummaan muldhisuun namoota kaawwan irraa mararfama kan barbaadu.
Fedha addaa Kadhataa	Fedha addaa guuttachuuf garee ykn dhaaba fedha ykn ilaalcha isaa ykn isiitiin walfakkaatuuf kan dubbatu.

6.Danqaraa Fi Qalbii Goomins Hojji Garee Keessa Jiru

Hojjin garee ofii ofiitii kan uumamuu miti. Hooggansaafi bulchiinsa bu'a qabeessaan qindeeffamuufi kunuunfamuu qaba. Kutaawwan dabran keessatti gareewwan ijaaruuf akkaataa adda addaa kaafnee jirra. Kutaan kana keessatti, qabxiwwan qabatamaan gareen hojjachuun bu'a argamsiisuuf gar-gaaran kan akeekan irratti

xiyyeffanna. Kunis, gareedhaan hojii guyaa guyyaatiin kan irra ga'amuudha. Jalqaba, waa'ee garee beekuun barbaachisaadha.

A- Nuti Eenyu, Maal Barbaanna?

Leexaatti deebii keennuuf gaafii salphaadha. (Ani Eenyu Ani maalin barbaada? ” jechuun gaafachuun.) Garuu haala gareetti, gaaffii cimaafi nama dhibaadha. Gareen irratti mari'achuun yaali. Nuti muslimoota jechuun qofa ga'aamiti nuti biliyeena tokkoo oli. Dhaaba addaa uumuuf sababni qabnu maali? Saba gaarii qabaachuu qabna. Cinaan gaaffii kanaa, “Maal barbaanna? ” kan jalqabaa irra hirmaachisaadha. Hammamtaa ifa ta'u dhabiinsa yaadadhaabaatti kan dinqisiifatamani. Dhiphina isaanitti hubannoон qabnu hangam akka addaan fagaatu kan nama ajaa ibsiisu. Mara irra barbaachisummaan wanta durfamuu qabu dursiisuuf hubannoo karoora raawwii irratti garaa garummaan nu jidduu jiru hedduu bal'oodha. kun sadarkaa garaagarummaa yaada ilaalcha keenya ittiin madaaluuf akka ulaagaatti fayyadamnu kan nuu argamsiisu sababni ol-aanaan miseensonni dhaaba akka gadi dhiisan godhu garaa garummaa yaadaatiif ilaalchaati.

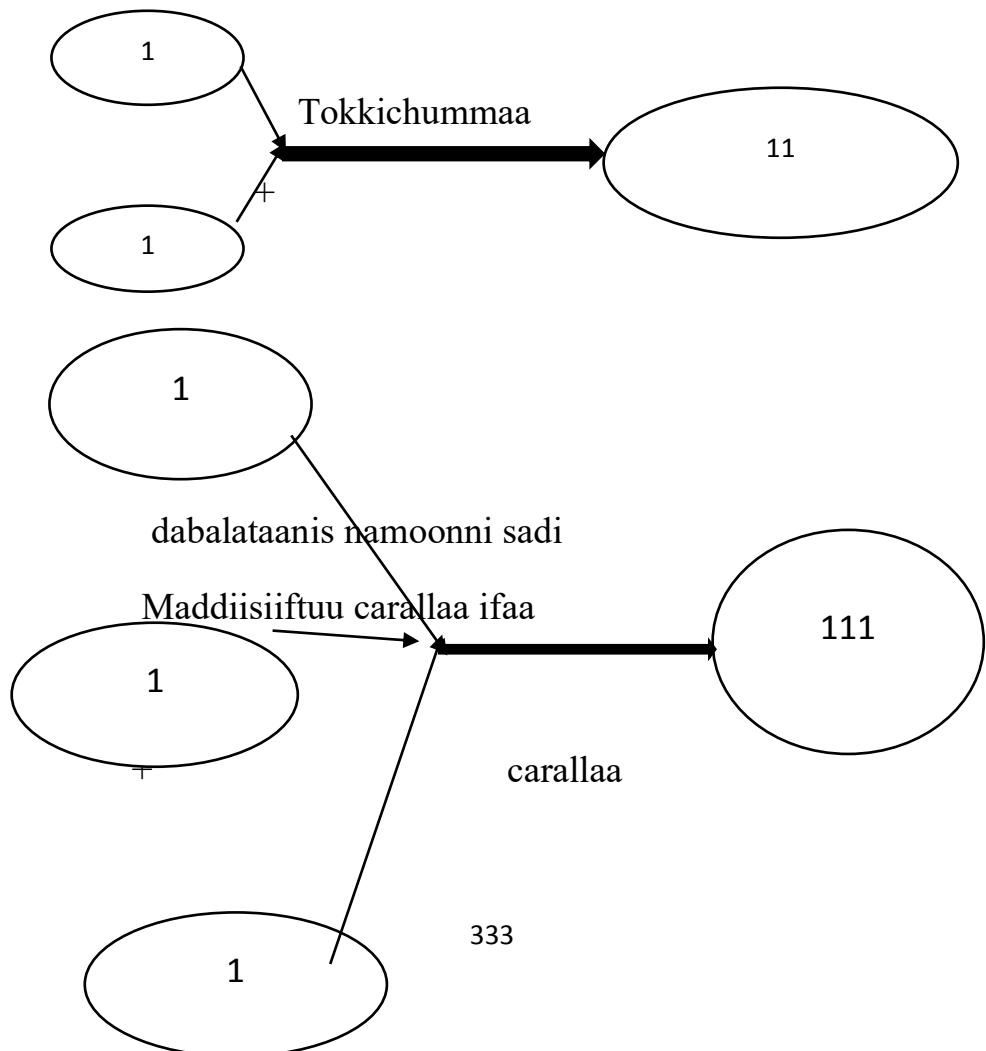
Wajjiin yaaduun yaada gamtaatiif kallattii fedhatti kan nama qajeelchu. Itti aansuun hojii of dura

tarkaanfachuuf socha'uutu nu eega. Hiriira deemsa kanaa eenyutu hoogganuu qabaata?

B- Eenyutu Muummeetti Bah?

Gaaffii kanaaf namoonni deebii adda addaa kennani. Kan mara irra abshaala jabaa, qunnamaa, afaan qabeessaa, Rabbiin sodaataa, beekaa fi kkfjechuu danda'an. Namoonni heddu muummetti argaman yeroo qorataman, amalli sirrittii hunda biratti olaantummaan barbaadamaa ta'e dandeettii namoota kaawan wajjiin hojjachuu danda'uuti. Kun taphataa garee ta'uu, fedha garee dhuunfatuu, ol-aantota, hiriyyootaa fi gargarota wajjiin waliigalteen hojjachuu danda'uudha. Namooni akkanaa, garaa garummaa obsuu, namoota biraadageeffachuufi hubachuuf yaalii godhu. Barbaadamni yoo itti himame taa'itaa ykn aangoo isaa fooyyusuuf fedha qaba. Balleessa isaa amanuuf qopha'aadha. Sammuu banaa kan qabuu fi waan tokko irratti yaada hinjijiiramne kan hinqabne. Nama isaan mormu irraa kan dhufu yoota'el ee qaroomina kan fudhatuuf

barbaadudha. Namni namoota kaawwan wajjiin hojjatuu
nama lama qofa hinta'u; kudha tokko ta'u.

Gartuu caarallaa ifaa kallattii maratti caarallaa ifaa bittinneessituuf caarallaa ifaa walqabu jidduu garaa garummaan jiru kana. Caarallaan ifaa saffisa wal-fakkaatan humna cimaa uumuuf hojjatani. Caarallaan ifaa akkanaa kan dadaa koontiraatii furdaafi dadaawan sibiilaa kan uruu danda'u.

Muummetti ba'aa jechuun kophaa (leexaan) achi ga'uu jechuu miti. Bakka bu'ummaa, amantummaafi deebiin raawwii garee hirmaachisuuf furtuuwwani. Hoogganaan hanga fedhe dinqisiisaa ta'ullee siritti dandeetti guutuun hojjachuuf gargaarsa barbaachisa.

C- Dhukkuba hojii ofitti hedduumeessuu

Dhaabbileekeenya keessatti "hojii ofitti-hedduumeessuun" dhukkuba furmaata hin argatin ta'ee kan ittifufaa jiru yokin hogganaan ofittummaan wanta mara ofii ofiitii qofa hojjataa jira, ykn namoonni isa marsan dadhabaadha. Yeroo hogganaa irratti hojiin baay'atu, gareen dhaabbatee hubachuu, haala waa'ee irra deebisee yaaduu, rakkoo hedduminaatti furmaata argamsiisuu qaba. Namni wanta qabeenya, yeroo, mallaqaafi meeshawwan osoo hin

baraxessin hojiirra oolchuu danda'u, namni qindaa'aan tokko heddumina hojii irraa kan ka'e bu'aa dhabaafi qindoomina dhabaa (baraaxa'aa) ta'uu ni danda'a.

Qorichi hojii ofitti heddumeessuu irree babal'achu miti. Qorichihojii heddummaate haala sirraawaan qooduu hooggansa itti aanu leenjisuu, karoora caalu karoorsuu, wanta durfamuu qabu dursuun hojjachuudha. Hogganoonni hojiin itti heddummaate haara galfachuu, yeroo boqonnaa argachuu, humnaafi jajjabummaan isaanii akka haaromfatan godhuun barbaachisaadha. Akkana yoo hintaane ta'e, doomaa, dhukkubsataa, ta'annii xumura irra kan kufan ta'u. Hoogganoonni humnaa, ulfinaafi suuraa dhaban sochiin kan miidhamu ta'a.

Baay'ina hojii akkamitti addaan beekuu dandeenya? Yeroon hogganaan haalawwan pirojektoota isa jala jiran guutuun guututti to'achu dadhabuu jalqabu beekamuu danda'a. Guyyaan guyyatti wanta mara akka to'atu ykn hordofu irraa hin eegamu. Garuu wantoota murteessan, faaydaa ol-aanaa qaban to'achuu qaba. Yoo akkana hin goone, hojiin irraan gara galee itti

gaafatamummaa hirdhisuu ykn gargaarsa dabalataa barbaaduu qaba.

Yeroo garii hogganaafi gareen isaa (jama'aan) yaada isaanii keessatti heddu xaxamuu irraa kan ka'e wanta sirrii ta'eef dogongora ta'e hubachuu dadhabuu irra ga'uu danda'u. Qamaaxira akkanaa irraa of eeguudha.

D.Yeroo mara Wanta Sirri ta'e Hojjadhu!

Dhaaba kee keessatti, yeroo dhaabni haala gareen nama tokko irratti murti, hinjaalatamne kennu simudate ta'a. Moosinsa garichaa ykn ta'uu dhabu male qajeelfama warqiiQur'aanaa kana yaadadhu: -

يَأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوْمِينَ لِلَّهِ شُهَدَاءَ بِإِقْسَطٍ وَلَا يَجْرِي مِنْكُمْ
شَنَعًا فَوْرٌ عَلَىٰ أَلَا تَعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ وَأُتْسِفُوا إِنَّ اللَّهَ حَسِيرٌ بِمَا
عَمِلُوكُنَّ لِمَائِدَةٍ: 8

“Yaa warra amantan! Rabbiif gadi dhaabbataa ta’aa haqaan raga ba’aa ta’aa! Jibbaan ummata haqa dalaguu dhiisuu irratti isin hin kakaasin. Haqa hojjadhaa! Isatu sodaa Rabbiitti irra dhihoodha. Rabbiin sodaadhaa. Dhugumatti, Rabbiin waan isin hojjattan hunda beekadha.” “(5: 8)

Murtii nama tokko irratti kennitanitti yeroo mara haqaafi wal-qixxumni haajiraatu.

Barmaatni gaariin bakka isaa of kaa’anii murtii kee ofeeggnnaan kennuudha. Kun rakkoo namaa akka rakkoo ofiitti ilaaluudha. Seexaa fi miira gareetiin ilaalcha ariifataa kaa’uun sirrii miti. Booda kan itti gaabbitan ta’aa. Fuuldura, yeroo wahii Rabbiin iddo akkasiitti isin argamsiisuutu mala. Miidhaan nama irratti geessitan dachaan deebi’uutu mala. Haalawwanakkana keessatti adabiiwwaniifi sirnoota Islaamummaa hordofaa! Irraa hin maqinaa! Yoo kan obsa/sabrii qabaattu ta’e Rabbiin cinaa keessan kan dhaabbatu ta’aa.

Abbaawwan irree, gowwoomsonni, yakkamoonni, hattooniifi yakkamtoonni gurmaa’an haqaan malee

miseensota isaanii akkamitti akka dhabamsiisani, hanga wal-nyaatanii fixanitti dabaree dabareen akka wal-fixan hubathee jirtaa? Haala barameen, gochi haqa-dhabeessi nama alaa irratti dalagan haala wal-fakkaataan miseensota keessaa irratti miidhaa geessuu danda'a. Gowwoomsuufi ganuutti hinfayyadamin, siritti deebi'ee miidhaa sirraan waan ga'uuf.

Ilaalcha nama biraa galatoomfachuufi dinqisiifachuuf minjaala isaanii mogaa dhaabadhu yaadi. Akkuma gareen of dura sosocho'uun, of beekuun, hoggansa beekuun akkasumas wanta sirrii dalaguun karoora itti gaafatamummaan qophaa'ee raawwachuu jalqaba.

E . Itti gaafatamni Nama maraa Itti gaafatama Nama Tokkoo qofaa Miti.

Kun kan ta'u wanti tokko akka raawwatamu ittigaafatama hojii tokko raawwachuu nama maraaf yeroo kenninu. Wal-tajjiawan keenya keessatti hojiiawan raawwatamu qaban namoota murta'aniin addatti akka hin kennamne kan barame. Hojiiawan kunniin osoo hin raawwatintan kan hafaniifis namni martinuu raawwatama

hojiwwan kanaatiif namoota kutaawwan itti gaafatamtoota jedhanii waan yaadaniif. Seenaan mootii dayma gatii ol-aanaa jaalatuu akka ummanni isa jaalatu mirkaneeffachuu barbaadee yaadadhu.

Seenaan kun ittigaafatamni wanta dhuunfaa akka ta'e muldhisa. Wanta tokko namoonni biraa hinraawwatin jedhee yaaduudhaan dhiisuu hinqabdu. Nabiyyichi (SAW) haala kanaan akeekkachiisanii jiru: -

“Marti keessanuu tikseedha. Marti keessanuu wanta tiksitan irraa gaafatamtoota.”

(Sahih al Bukhaarii, Sahih Muslim Sunan Al Tirmizii fi Sunan Abu Daa'ud,.)

Hojii garee hojitiin raawwachuu irratti gufuun guddaan yaada barame nama tokko wajjiin dhibbeentaa 100% Yoo walii hin galin isa ykn isii wajjiin hojjachuu hindandeenyu jennee yaaduudha. Kun qabatamaan waan hinjirreef, namoonni waliigalteen hojjatan namoota muraasa qofa taasisee jira. Dhimmoota hedduu keessatti, garee mara irratti yeroo ol'aantummaafi abbaa irrummaatiin kan muldhatu. Kun Akka ilaalcha yaadaatiif itti adeemsaatti

fudhatame. Dhaabbileen keenya bulchiinsa nama tokkootiin kan hubamani. Ilaalchaakkanaa sammitti qabatee biyyi tokko guddachuu hindanda'u. Namni hundinuu nama addaa ta'uu isaa hubachuu qabna.

Wanta irratti waliigallu dhibbeentaa 90% kan qabu. Walii galtee kana akka bu'ura walta'iinsaatti fudhachuu hindandeenya. Akka hundee walgargaarsaatti fayyadamuu ni dandeenya. Yeroo ammantanaa garuu garaagarummaa parsantii 10% nujidduu jira waldhabbeensa keenyaaf akka bu'ura jabaatti fudhataa jira. Kaayyoon haasaa tokko odeeffannoo dabarsuu irraa ilaalcha jijjiiruufi raawwii kakaasuu ta'uu danda'a. Qajeelfamni bu'uraa haasaa qopheessaa fi haasawa gochuu haala maraa keessatti kan walfakkaatu. Kunis kan asii gaditti ibsamuudha.

BOQONNAA 12

UUMMATATTI DUBBACHUU IRRATTI

1. Qabiyyoota Karoorsuufi Qopheessuu

A. Mala tartiibessuu

1. xiyyeffannoowwaan Jalqabaa

a) dhageeffataa/daawwataa kee beeki

Haasawatokko qopheessuu/ karoorsuu keessatti tarkaanfiin jalqabaa hirmaattota beekuudha. Fakkeenyaaaf, hirmaattota keessaa, gareewan fedha jarri bakka bulan, kanaan dura Eenu akka itti haasa'e, waa'ee irratti haasa'amu ilaachisuun sadarkaa hirmaattotaa beekuun barbaachisaadha.

Hirmaattota keessaa namoonni "rakkoo uuman" akkasumas "firoonni" ilaalcha haasa'a deeggaruun ilaachisuun odeeffannoobarbaachisooaddaa baasuu qabna.

Waa'ee hirmaattotaahubachuu fi walitti dhufiinsa fooyyeessuuf yeroon bakkatti argami, haasa duubas turi. Kun hirmaattota yeroo dhaan bakkatti argamaniif

hirmaattota keessaa deggertootabeekuuf fayyaduu danda'a. Namoota cimsanii morman maqaa isaaniitiifi wantoota isaan yaachisu beekuun ilaalcha isaaniitiif kabajni akka jiraatu taasisa. Qabxiwwan haasawa keessatti ka'an jajjabeessuuf illee carraa kanatti fayyadamuu ni dandeenyaa.

b) Fudhatama (amanamummaa) Hundeessuu

Hirmaattonni kun deebii nuuf kennan yoo ija isaanii keessatti fudhatama qabaanne. Fudhatama ykn amanama hundeessuuf dhimma irratti dubbatu irratti ogummaa qabaachuu qaba, wanti qopheesinu amanamaa ta'uu qaba, haala hirmaattonni isa jaalataniin dhiyaachuu qaba. Nabiyyiin Rabbii (SAW) ergaa Rabbii akka isaaniif dabarsan filamuu isaanii ummata Makkaatti himuuf yeroo qophaa'an, jiraattota magaalatti Makkaa keessa tabba irratti waaman. Ergasii akkana jedhaniin: - “Gaara kana jalaan waraanni diinaa dhufaa jira jedhee osoon isinitti hime na amantanii, mee natti himaa?” jedhani.

Kanaan dura isaanii sobanii wanta hin arginiif, marti isaanii “Ee” (isin amanna) jedhaniin. Nabiyyiin fudhatama (amanama) kana erga argatanii booda itti fufuun, “Yooitti

amanuu baattan adabbii cimaa fuul-dura isin eeggatu irraan isin akeekkachiisa.” jedhaniin. (Sahiih al-Bukhaarii)

2. Caasaa Haasawaa Qopheessuu

Wantiitti aanu caasaa haasawaa qopheessuudha. Kun yeroo mara mijawa ta’uu dhabutu mala. Yeroon ykn ijoon dubbii akkaata addaa addaa caasaa haasawaa garaa gara taasisuu danda’aa.

Kaayyoon caasaa haasawaa martuu garuu, haasawa siritti gulaalamee wal-ta’e kan ergaa qulqulleessee ifaan dabarsuu danda’u qopheessuudha.

a) Mata duree ibsi

Mata duree haasawa keetii ibsi waahiyooowwan dhimma irratti dubbattuu sirrtti ibsi. Dhimmi kaaftu hawaasa muslimaatiif maaliif akka barbaachisaa ta’eef yaachisaa

ta'ee hirmaattotaaf ibsi. Haasawa keessatti bu'aa ibsuu ykn arganaamusarsuu barbaadukaa'i.

b) Mata duree xiinxali

Seenaan duubaa ibsi; barnoota mudannoo dabre irraa argame dubbadhu. Haasawani qopheessitutartiiba raawwiitiin qopheessuu irra tartiiba mata dureetiin qopheessuun caala bu'a qabeessa. Hirmaattonni rakkoon kan hardhaa maaliif rakkoo ta'ee ifatti hubachuu qabu.

c) Furmaata dabran gabaasi

Yoo danda'ame mudannoo murtaa'aa ta'an irra deebi'ii ilaali. Muudannooni kun wanta muslimoota ykn namoota muslimoota hinta'in keessatti kanaan dura raawwataniif mirkaneeffamaafi kufaatii irratti furmaata yeroo san haasawaman irra deebi'ii ilaali. Rakkoon uumame guutuun guututti haaraa yoo ta'e rakkooowwan dabran wajjiin wanta isaan wal-fakkeessu mari'adhu.

d) Qorachuufi yaada furmaataa kennuu

Qajeelfama Qur'aanaa furmaata akeeka xiinxaluun rakkooft furmaata barbaaduu jalqabi. Qajeelfamoo kanneen sunnaa ibsa barbaadi. Qajeelfamoon kunniin yeroo ammaantanaa, ummaa Muslimaatiif Muslimoota

dhuunfaatiif kan ta'an ta'uu isaanii qoradhu. Hiikkaa qur'aanaa haaromfame (ijtihaada) Qur'aana irraa yeroo ammaattii kennname furmaata barbaaduuf akka yaaliitti hubadhu. Barbaachisaa yoo ta'e, barbaacha furmaataaf godhamuuf wanta haaraa uumuun yaada dhiyeessuu dandeessu irratti yaada kenni.

e) Xumuri

Qophii haasawaa haala sadi'iin xumuruu hindandeessa.

Jalqaba: - Naamus Islaamummaa danboobummaa muldhisuun ilaalcha sammuu sirittiin haasawa kee jalqabi. Kun beekumsi ilma namaa hangam haga xiqqaa ta'e kan akeeku.

Lammaffaa: - Abdii Rabbiin (SWT) wanta maraaf sababa uumuu muldhisuuf gargaarsaafi qajeelfama isaatiin ummaan sababa kana irra ga'uu kan danda'uuf addunyaa fooyyessuun jijiiruu akka danda'u abdii jiru ibsi

Sadaffaan: - Qindeessitootaafi hirmaattota gurra isaanii nuu kennaniif nagaafi galata ibsuudha.

Haasowni siritti qindeeffame seenaa ga'aa ta'een kan jalqabu, qabxiwwan heddu barbaadaman kan of keessatti qabu.Yeroo kenname keessatti kan xumuramu ta'uu qaba. Yeroo keenya haasawa keenya guutuu ittiin dhiyeessuuf, barbaachisaa yoo ta'e yaada iif ragaa kutaa haasawa keessa jiran hirdhisuun ni danda'ama.

B. Bu'a-qabeessummaa Dabaluu

Yeroo haasawa keenya dabarsinu yaada tokko irraa akkamitti gara yaada biraan akka ceehuu dandeenyu hubachuu qabna. Haasawni keenya itti fufiinsa kan qabu jalqaba irra hanga xumuraatti kan osoo addaan hincitin yaa'uu ta'uu qaba. Ta'us, barbaachisummaan cee'umsaa kan arti qofaaf raawwatuu miti. Sammuu keenya keessatti akkaataafi wanta haasofti haala amansiisaan qabxii

xumuraatiin kan wal-qabatu haata'u malee walitti dhufeenyi kun hirmaattota keenyaaf heddu ifaa miti. Hirmaattonni wanta dubbataa jirru kan caalatti hubatan yoo odeeffannoona keenya bakka barbaachisaa irraa oole qofa. Kun akka hirmaattonni haasawa akkuma yeroma sanitti hubata kan taasisu.

Ce'umsa hojii irra oolchuu dandeenyu gosa lamatu jira: Ce'umsa haasawaa, hima ykn angoo wanta dura dubbannee wanta itti aansinee dubbannuun ykn wanta itti aanuun wal-qabsiifannuuf ce'umsa afaanii ykn sagalee heddummeessuuf hirdhisuun akkasumas kisaga sagalee baay'isuuf hirdhisuun kan adeemsifamu.

2.Akkaataa ittiin dubbatan/Filannoo Jechootaa/

Yeroo mara jechoota filatamaniin haasa'i.afaan ga'umsa hin qabneetti fayyadamuun akka ga'umsa hin qabne nusaaxila. Akkaataa haasawa hammayyaa hirmaattonni fayyadamaniin dubbachuun hirmaattota biratti walitti dhufiinsa amanamu uumuufi. Mana bu'a qabeessa ta'uu danda'a. Ta'us, haala filatameen ta'uu qaba. "Dubbii miidhagaa" yookiin arraba-toleessummaaf beekumsaan yoo

fayyadaman “Karaa-gabaabaan” siritti bu’ a qabeessa ta’uu danda’an keessa: -

- Qabxiwwan furtuu ta’an (sadi filachuun irra deddeebi’i) fayyadamuu;
- Filannoo jechootaa keessatti deebii yaa’ a walaleeffame tti fayyadamuu;
- Haasawaaf sagalee keennuuf jechoota jalqabaa sagalee walfakkaataniin jalqabuu.
- Himoota qabxii siritti ibsan fayyadamuu. Kunis waan namni siritti yaadatuufi.
- Yaada wal-xaxan akkeewwan, bakkabuusa, wal-fakkeenya fayyadamuu;
- Sagalee cimaafi gochima raawwii seexaa (fedha fi beekumsa ibsanitti fayyadamuu;
- Ibsoota hirmaattota harkisuuf humna qabaniif haasawa xumuraa ergaa jiddu ga’essa siritti dabarsan fayyadamuun isaan muraasa.

Gara biraatiin jechoonni gariin jedhamuu hinqaban. Fakkeenyaaf, yoo dhugaan jechuu (itti amanne) malee jechoota kanatti fayyadamuu hinqabnu: -

“ Dhugaa ta’uu hin beeku garuu akka Ani yaadutt...”
yeroo hundaa

“ Hanga Ani beeku irraa...” gonkumaa

“ Ani akka amanutti..” namni hundi

“ Kan nuti beekuu qabnu...” namni tokkolee

“ Yeroo mara...”

“ Tasa...”

“ Namni marti...”

“ Eenyuyyuu...”

3- yaadannoo

Haasawa godhuuf yaadannoo kan qopheefannu yoota’e dhiyeeffamni haasawaa kan haala gaariin adeemaa jiru yoo ta’e illee yaadannoo qabanneirraa maquu hin qabnu.

Yaadannoo qabanne irraa osoo addaan hin kutin hindubbisin, dhoksuu yaalii hingodhin. Yaanni keenya haasawa keenya qopheeffachuuf itti dhiphamuu akka

qabnuuf qabxiwwan barbaannu mara hirmaachisuu keenya mirkaneessuu qabna. Harkan keenya akkamitti akka sochoofnu yoo nu dhibe yaadannoo harkatti qabachuu hindandeenya.

2. Maloota Haasawaa Mijeessan

Haasawni gaarii ta'e tokko gahumsa dhabuun haala itti dubbanneetti fashalaa'uu ni danda'a. Muusaan(AS) yeroo murtiif Fir`awnaa duratti dhiyaatan akkana jechuunRabbiin kadhatanii turan:

قالَ رَبِّ أَشْحَحَ لِي صَدْرِيٍّ وَبَسَرَ لِيْ أَمْرِيٍّ وَاحْلَلْ عُقْدَةً مِنْ لِسَانِيٍّ يَفْهَمُوا
٢٧

طه: 25-28

“*Yaa Rabbii kiyya! Qoma kiyya naaf bali`isi, hojii kiyyaas naaf laaffisi, Hidhaas (abaqas) arraba kiyya irraa hiiki, jecha kiyya haa hubatanii*”(20:25-28)

Haasawa godhuun qaamaafi qalbii haasawaa(dubbataa) guutuu hirmaachisa qaamota keenya hunda of eegganno gochuu qabna.Sagalee fi guutuma ija keenyaa gara dhageeffatoota deebisuu qabna. Kunis

seerota muraasa hubachuuf baay'isee kaluudha.
Hubannoon muraasni kan asii gadiiti tarreeffamanii jiru:

A. Shaakala

Waa`ee haasofnuuf wanta barbaachisaa qopheessuuf qorannoof saa`atii baay`ee kan fayyadamnu haata`u malee mala salphaa bu`a qabeessa ta`e akkamitti akka dubbannu shaakaluu dhabuun haasawa baay`ee gaarii bay`ee gadhee akka ta`u godhu dandeenya.Haasawa shaakaluun qophii keenya wal-qunnamtii haasawaa haqaa irraa «godhatti» ykn «haala raawwitti miidhagaan kan uumamaa kan Eenyummaa namummaa keenya ibsu ta`uu qaba.

Haata`u malee dubbiin waltajji kan caaseffamayaadachuudhaan kaayyoon qunnamtii caaseffamaa odeeffannoo ol-aanaa yeroo gabaabaa keessatti haala bu`a qabeessaan dabarsuudha.

Yeroo hirmaattota keenya haasawa dheeraa dafee namaa hingalle yookii tan nu caqasuu hindandeenyee godhuudhaan wanti hirmaattota keenya fayyadnu hinjiru haasawa hincaaseffamin seera kan hin hordofin shaakaluun akka caalaatti fudhatama argannu kan nu taasisu wanta

jechuu qabnu caalatti ifaan ibsuun haasawa wanta haasoynu wal-hinqabannee irraa haala bilisa ta`een

dubbachuun akka namoonni haala fedhan addaa addaa keessa jiran fedhaanu caqasan kan taasisuudha.

Yeroo gaarii haasawaa godhame teepiin warabuun irra deebi`anii dhaggeeffachuu irraa baruuf barbaachisaadha. Haasawa ofii keetii haasoytee deebbiftee dhaggeefachuu kan sidinqissiisu yaali! Teepiin waraabuun bu`aa bira illee kan qabu. Madaalliif nama biraatti keennuuf illee ni mijaa.

B. Haasawa Qaamaa, Sagalee Fi Ijaa

1.Bakka Qaamaa

a) Sochii Qaamaa (mataafi harkaa)

Akkuma iddo tokkotti akka hinmaxxaniin yaadnu, ciqlleewan keenyas dirra kennatti akka maxxananii nuttidha. ga`amuu hinqabu yoo dandeenye haasawa keenya daawitee dura dhaabbannee qomatti qabachuu qabna. Maal akka fakkaatan ilaali Haasawa keessatti bakka murttaa`eef

hin yaadin sochiin qaamaa tokko haala hinbaraminiin
kaa`ame yeroo haasawa idoo birattis

fayyaduu kan danda`u barbaadamu sochii qaamaa
barbaadamoo dhiifamee fayyadamoo dhabuudha.

B. Dhaabbannaa

Keessattu yeroo barcumaaf minjaala haasawa
ittigoonu dura dhiyaannu ofitti amanummaa qabaachuu
qabna. Yeroo haasawa goonu afaan qaamaa jechoota
jedhaman wajjiin wal-simuu qaban. Maraa ol, miilawwan
keenya lameen akkamitti akka dhaabbannu barachuu qabna.
Ulfenya keenyamiila tokko irratti irkifnee dhaabbnchuun
kan dhoorkamee miti. Ta'us, yeroo akkanatti dhaabbannu
gara miila biraa cillaaquun waan maluuf osoo hinbeekin asii
achi ejjenno jijiiruun waan hin oolle. Hirmaattonni keenya
kana hubachuu hindanda'an. Ejjenno cimaan dhaabbachuun
ofii keenyas hirmaattotas jeequu irraa of-eeguu ni
dandeenyaa.

Yeroon taa'uun ykn qarqara deeskii ykn minjaala
irratti irkachuun hirmaattotatti dubbannu jiraachuun ni

mala. Wantoota addaa addaatti irkachuun garuu wanta hinbarbaadamne. Minjaalawwan, teessoowwanii fi

barcumaan dheeraan dhaabbataa haasawaaf fayyadu irkoo miti.

Bu'a qabeesummaan haasa'uuf humna qaamaa murtaa'aa qabaachuu qabna. Meeshaa addaa addaatti irkachuun hirmaattota biratti akka waan humna hinqabnee nu fakkeessuu danda'a.

Minjaala haasawaa duuba akka dhaabbatteen akka waan hidda diriirfattee sitti hin dhaga'amin. Asii achi sochoo'uuf yaalii godhi sochiin kaayyoo of danda'e waan qabuufi.

Humna afoolessuuf afoola irra irra olii gad hin tarkaanfatin. socha'u kan qabdu yoo sochoo'uun sin barbaachise qofa haata'u. gabatee irratti barreessuuf kan hirmaattota keessa namoota sitti hinmuldhannetti muldhachuuf socha'uun wanta sochii si barbaachisu

Sababni minjala haasawaa duubaa dubbataa fuulduratti sochoosu barbaachisaan tokko qabxii cimaa

siritti hubachiifamuu qabu hirmaattotaaf ibsuufi. Bu'a qabeessumman haasawaa tokko fageenyaa dubbataafi hirmaattota jidduu jiru irratti akka murtaa'uuf garaa

garummaa qabu beekkamee jira. Akkuma fageenyi dubbataafi hirmaattota jidduu jiru hirdhatuun ilaalchi firoomummaa dhiibbaan addaa dubbataafi himaattoota jidduu jira heddummaata.

2. Qunnamtii argaa (ijaaf ija)

Qunnamtii ijaa gaarii akkamitti qabaachuun danda'amu gorsa hedduuta jira. Ta'us, mara irra bu'a-qabeessa kan ta'e garuu ija keessa nama ilaaluudha. Kun nama koorniyaa biraa qabu yeroo ilaallu naamusa Islaamummaatiin kan raawwachuu qabu. Kunis nama koorniyaa biraa qabuija irraa osoo hinkaasinilaaluu hinqabnu.

Hirmaattota keenyayeroo ilaallu hirmaattota tokko tokko isaanii kallattiin ilaaluu hindandeenya. Namni nu ilaalle deebii ijaa akkuma nuutti deebiseen ilaalcha keenya jijiirrachuu qabna. Mataa namaatii ol ykn gara waaqaa ol ilaaluu hin qabnu. Fagoo ilaaluun keenya hirmaattota wajjiin akka hinjirre itti dhaga'amuu waan danda'uuf qunnamtii kan

nama dhabsiisu maraa ol ija keenya yaadanno ykn
minjaladubbii irratti xiyyefachuu

hinqabnu. Kan itti jirru sagalee keenya gulantaa duwwaatti qajeelchuu osoo hin ta'in, namatti haasawaa akka jirru yaadadhu.

Wanta barachuu qabnu keessaa tokko waltajjiitti haasa'uun cimina sagalee yeroo bira fayyadamnu ol kan nubarbaachisu ta'uudha. Kan nu madaalchisuofitti amantummaa dhabuu, wanta haasoynu namni bira akka nu hindhageenye sodaachuu ta'uu dandeeny. Akkas taanaan wanta qopheessinu (haasawa keenya) irra deebinee, dedeebinee ilaaluu qabna.

Hirmmaattota kee mildhachuu hindhiisin. Nama tokko tokkotti ykn naannawa hirmaattotaa bakka addaa addaatti qunnamtii qabaadhu. Kun akka dubbataa TV iskirriini keessaan hirmaattota isaa hundatti dhubbatuuti. Waraqaa irraa fayyadamnu ykn yaadannoo irraa dubbannu irratti "QM" (qunnamtii mildhataa) barreessuun of yaadachiisuun ni fayyada.

Haala murtaa'e keessatti hirmaattota kee keessaa namoota si deggeran ykn si hin moromne wajjiin wal-

mildhachuun, namoota cimsanii si morman ilaalu dhabuun kan si fayyadu ta'uu danda'a

3. Sagalee

a. Hanga sagalee

Haasofti kan godhamuuf dhaga'amuufi. Sagalee guddiftu fayyadamuu fi fayyadamuu baattus akka sagaleenkeenya siritti dhaga'amu hangamtaa sagaleekeenya sadarkaa barbaachisaa irratti sirreessuu qabna. Yaadannoo haasawaafi fayyadamnu irratti mallatto yaadachiisaa barreesuun himoota jalqaba. Namota galma keessa kallattii bitaatiifikallattii mirgaatiin duubaan taa'anitti haasa'uuf mallattoon yaadachiisaa fayyadaadha. Kan dubbataa irraa heddu fagaatutu jira.

b) kissaga (guddinaafi xiqqeenya sagalee) Rakkoo kissaga sagalee furuun kan nama dhibu haata'u malee yaaliin jalqabaa rakkoo hubachuudha. Kissaga sagalee gosa lamatu jira. Nuffisisaa fi kan akkina (pattern) qabu. Kan jalqabaa

dhaggeeffachuuf kan nama hifachiisu. Haasawaan kissage akkina qabu kan akka "sagalee

nashiidaa" ykn " sirbaa" qabuuti. Qonqa irratti xiyyeeffannoo ibsuuf ykn hiikuuf barbaachisaa dha.

C) **Saffisa:** namni wanta haasa'u irra wanta dhageeffatutti saffisa (Daqiqatti jechoota 800 dhaggeeffata, 250 dubbata) Hirmaattonni wanta dhaggeeffatan yoo dhaban xiyyeeffannoon jaraa gara biraa deemuu danda'a. Yeroo waltajjitti haasoynu haasawa yeroo biraa irra saffisuu qabna. Dubbattoota hundaaf saffisni filatamu (irratti waliigalamu) hinjiru. Hanga dandeenye garuu jechoota osoo hin dogongorin ykn osoo hinginga'in dubbachuu qabna. Haasawa keenya keessatti ifaan ibsuun barbaachisaa dha, jechi hundi birsagni hundi sirritti hubatamuu qaba.

Jechoota sirritti jechuun haasawa ulaagaa haasawa gaariiti. Jecha tokko tokkoon sirrittiifa baafnee dubbachuun jechoota akka "jechuun koo", "akkuma beektan", "Uh", "hmm" fi "em" jechoota baraman akkanaatti fayyadamuun barbaachisaa miti.

d) Yeroof Dhaabuu (haara baafannaa)

Namoonni heddu wantoota xixiqqoof odeeffannoo haaraa maxxanfama adda addaa irraa argachuu waandanda'aniif haasawa keenya haara galfataa haasa'uu qabna. Qabxii cimaa hubachiisuu yoo barbaanne xumura himma irratti dheeressii haara galfadhu. Kun akka hirmaattonni odeeffannoo ofitti fudhatan qarqaara. Qabxiwwan heddu barbaachisaa ta'an irratti haara galfachuun haasawa jabeessuuf bifa diraamaa akka qabatan taasisu.

B. Haasawa dhaabuu

Sababa muraasaaf namoonni heddu haasa'uuf ceemphani. Akka hirmaattonni (dhageeffattoonni) qabxiwwan ka'an hunda guutuun guututti hubataniif dinqisiifatan jechoota gocha deebii muldhisan kan akka "wanti ani jechuu yaalaa ture... jechuu irra dedeabi'an. Qabxiwwan heddu barbaachisan gabaabinaan yaadachiisuun siritti fayyadu. Haata'u malee jechoota "xumura irratti obboleewwaniifi obboleettiwwan..." haasawa baay'ee bu'a qabeessa ta'uu danda'u fashaleessu

danda'a. Kanaafuu, haasawa keenya haala karoorfanneen "xumora irrattis... " ykn " xumuruuf..." yeroo tokkoo ol oso hin jedhin adeemsisuu qabna. Hanqina kana irraa of eeguun akka haasawni keenya dhiibbaa cimaa akka uumu jalqabaafi xumura murtaa'e akka qabaatu taasisa.

D. Eenyummaa nama dubbatuu

Haasawa keenya akkamitti akka goonu erga beeknee booda ulaagawwan haasawa keenyaa wajjiin nu ceesinan haa yaannu. Ergaan hirmaattonni keenya argataniif fedhi fudhachuuf qaban yeroo heddu kan murtaa'u ilaalcha nama dubbatuuf kenninuuni. Haasawa bu'a qabeesa ta'uuuf dandeettiin haasawaa kabarsiisan qofa qabachuu osoo hintaane qabatamaan ararsiisuu qabna. Haalawwan sona safuu (ethos) wantoota hubachuuf hin mijofne. Ta'us, qabxiwwan hirmaattonni jira, kan akka amanammaa, namaan waliigaluufi humna qabaachuu fi kkf.

Qunnamtiin yaada ykn odeeffannoo ittiin dabarsan qaama guutuu hirmaachisa-Qaamni guutuun, sagaleen, jechoonni-fedha kakaasuu, fedha ol-aanaa dabarsa. Fedhi keenya kan hin kakaasne, fedha kan hinqabaanne yoo ta'e

mata duree sirrii hinta'in ykn namoota hin malle akka irratti haasawan goone jechuudha. Hirmaattonni hanqina kana yoo osoo hubachuu danda'anii dubbataa hordofuu kan dhiisaniif haasawa isaa caqasuu dhiisuu danda'u.

kaayyoon keenya haasa'uu qofa osoo hintaane walqunna muudha. Hirmaattota keenya wajjiin yoo kan walhinqonnamne ta'e, kun rakkoo keenya akka haasawaatti, nuti qaama haasawa voonu keessatti haala itti haasoynu dhuunfaa kuunonfachuunakkuma jechooni keenya bu'a-qabeessa nu taasisan kan bu'a qabeessaa nu taasisu-dha.

3. Gaaffiwwaniif Deebiwwan: Mormii Fi Carraa

Haasawa booda hirmaattota irra gaaffiwwan fudhachuuf yeroon oolu kaayyota qophii (haasawaa) milkeessuuf carraa mormisiisu ta'uu danda'a. Hirmaattota irraa "beekumsa" waa'ee hirmaattotaa funaanuuf hojii gaarii kan hojanne yoo ta'e gaaffiwwan muraasni nuqunnamu akka danda'an beekuuf eeguu qabna.

Jibba balleessuuf gaaffii gaaffatame seexaa ittiin gaafatame irraa walaboomsuun irra deebi'i hirmaattotaaf ibsi. Deebiwwan kennaman gabaaba ta'u kan qabaatan ta'anis, gaaffiin gaafatame odeeffanno haaraaf carraa kan kenu yoota'e, odeeffannoo ykn deebii siritti ibsi. Mata duree kana irratti hubanno baldhaa yoo barbaadde boqonnaa wal-tajjii geggeessuu jedhu ilaali

4. Fakkeenya Dubpii Waltajjii bu'a qabeessaa

Nabiyyiin (SAW) fakkeenya hordufuu qabnu nuu kaa'anii jiran. Ogummaan dubii waltajjii isaanii ergaa itti kennname dabarsuuf bu'aa ol-aanaa kangumachee ture. Fakeenyummaa isaan irraa baruu dandeenyu keessaa lallaba xumuraa fi duula hunayniifi duula xaa'if ooda da'awaa ansaarotaaf godhan kan ka'uu danda'u. Sahaabaan isaanii ille haala nama dinqisiisaniin kan dubbatan turan. Haasawa da'awaa heddu irraa baramuu danda'u keessaa hogganaan baqattota mootii mootota habashaa duratti dhiyaatanii godhe kan qoratamuu qabu. Hassawn kanneeniif kanneen fakkaatan kan hogbarru Islaamaa maxxanfaman keessatii argamani. Kan salphaatti ilaalamuu danda'u keessaa kitaaba M. Haykaliin barreeffame

Life Of Muhammad jedhamu. Haasawa kanneen dubbisii ifa boqonnaa kanaatii xiinxali.

5. Qabxiwwaan hordoffii wal-tajjii

Akkaataa fayyadamaa: tarreeffama sakanta'iisa kana yeroo shaakala haasawa ykn haasawa booda fayyadamuu hindandeessa, kan qomatti qabatee ykn teepii vidiyoo haasawaa waraabame irraa. Namni biraa haasawa kee dhageeffachuun ykn tarreeffama sakatta'a siif guutuu ni danda'an. Ati amala fiakkaattaa kee siritti xiinxaluuf qorachuu dadhabuu wan dandeessuuf kun caala bu'a qabeessaafi kan of danda'ee ilaalamu ta'u waan danda'uuf filatamaadha.

Akkaataa ittigalmeessan: sanduuqa asii gaditti jiru keessatti deebii *eyyee* tiif 1 deebii *lakkiitiif* 0 guuti. Qabxiin dimshaashaa 17 fi achii olii haasawni haasawa gaarii, qophiin haasawaa dansaa, ogummaaniifi dendeettiin ittiin haasawamee gaarii ta'uu mirkaneessa. Qabxiin galmeeffame 11 ykn achii gadi yoota'e fooyyessuuf yaalii cimaa karoorfamu akka qabu akeeka

1. KAROORSUU

Haasawni kiyya ulaagaa kanneeniin siritti:
qindaa'aa dha

[ ] Seensa quubsaa qabaa?

[ ] Qabxiwwan ijoon hirmaachifamanii jirani

[ ] Golabbiin ykn xumuramni

[ ] yeroon kenname

2. HAASAWA GODHUU

a. Madaala eeguu

yeroo kanneen madaallii eegaa:

[ ] Of bashannansiisuu fi of too'achutti?

[ ] Siritti dhaabbachutti, ejjanno hinsuchoone hin ta'iniin, ulfaatinsa qaamaa wal-qixxeeSsuun gamsaasuu fi miila haala mijawaan bargaanfachuun?

[ ] Qophiidhaafi hirmaatoota sadarkaa ta'uun sirritti uffachuu?

[ ] Miinjala dubbataa suuta itti dhiyaachuufi haasawa osoo hin deebisin yeroo murtaa'aa fi hafuura fudhachuun (dhaabbachuu) ?

b. Sochii

Yeroo gocha kanneenii ofitti- amantommaa qabaa?

[ ] Miira (haala) jijiiruuf, wantoota ilaalchaan gargaaran akeekuuf, yaada cimsuuf, akka hin sodaanne of taasisuuf, sochii qaamaa itti yaadame gootaa?

[ ] Ilaalcha ykn yaada dhugoomsuuf sochii qaamatiin (yeroo heeddu mataa suochoosuun) ibsuu; haala sodaachu muldhisu ykn Deebii miira keessaa kennuu irraa of quisachuu?

[ ] Ibsama fuulaa lubbu- qabeessa qabaachuu?

3. SAGALEEFI QUNNAMTII ARGAA

Haalawwan kanaan gadiitiin yaada ibsuuf sagalee fi ijawwan kiyyatti fayyadamaa?

[ ] Sagalee dhaga'amuun dubachuu?

[ ] Sagalee hoo'aa, laafaafi nama gammachiisuun dubbadhaa?

[ ] Sagalee kiyya haala bu'aa qabuun ol kaasuufi hirdhisuun jijiiruu danda'aa?

[ ] Hirmaattota wajjiin qunnamtii argaatiin itti fufuu danda'aa?

[ ] Hirmaattota mara ilaaluu danda'aa?

4. OF MULDHISUU

Haalawwan kana keessatti siritti of muldhisuu danda'aa:

[ ] Akkataa na ibsuun, fedha ol-aanaatiin?

[ ] Yaadannoo koree bu'a- qabeessummaan fayyadamuu danda'aa?

[ ] Yeroo barbaachisaa ta'etti argan qarqaaruun itti fayyadamuu danda'aa?

[ ] Gocha gaarii ykn badaa hubacbuu danda'a?

[ ] Haasawa ilaalcha (yaada) garii dabarsu godhuu danda'aa?

MADAALLII DUBBATTOOTAA- FORMII
(UUNKAA) GABAABAA

Gaffii tokko tokkoon amala muldhifame ibsu qabxii kenuun deebisi. Madaalli 1 hanga 5 keesatti 5 sadarkaa amala ykn haala heddu barbaadamu ta'uu akkeeka Qabxii irra marsi.

1.Sadarkaa qooqaa	1	2	3	4	5
2. Qunnamtii ijaa	1	2	3	4	5
3. Muldhinna qaamaa	1	2	3	4	5
4.Sochii qaamaa	1	2	3	4	5
5. Mata duree	1	2	3	4	5
6.To'annaa yeroo	1	2	3	4	5
7.Jalqabbiifi xumura	1	2	3	4	5
8.Fayyadama minjala dubbii	1	2	3	4	5
9. Uffata	1	2	3	4	5
10.Kakkaasumsa hirmaattotaa	1	2	3	4	5
11. Raawwii waliigalaa	1	2	3	4	5

Qabxii Xiyyeefannoo

AKKAMITTI AKKA DUBBACHUU HINQABNE NAMA LEENJISUU

Kan barame leenjitoonniakkamitti dubbachuu akka qaban irratti xiyyeefachuu dha. Yeroo gariiakkamitti akka dubbachuu ykn haasa'uu hinqabne of barsiisuun caalaa barbaachisaadha. Fakkeenyaaaf, osoo ati haasaa'a jirtu namoonni gariin rooba keessa yoo jiraatan ykn ho'a aduutiin miidhamaa yoo jiraatan gabaabsii haasa'i ykn haasa'a kee hanga dandeesse dafii goolabi. Akkasuma, yoo mukayyafni (air conditioner) dhaabbate haalli qilleensaa hirmaattotaaf ukkaamsaa ta'e haasa'uu dhaabuu qabda. Ykn turtee waan dhufteef geggeessaan saganta akka haasawa kee dhaabdu yoo sitti hime tole jechuu qabda.

Carraan ala ta'ee muraasni keenya mata jabeeyyii ta'uun jijiiramoota uumamaniif bakka osoo hinkennin haasawa keenya guututti ittifufna. Ilaalchi tarkaanfataafi sagantaa ittifufiinsaan fooyyessuun kan nu barbaachisu asirratti. Yeroo heddu kaayyoo daganna. Wanti nama yaachisuu qabu ergaa dabarsuu miti, hirmaattonni ergaa

fudhachuudha. Wanta haasoynu osoo qabnu namni sirrii ittiin geenyu yoo dhabame kan caldhifne achi darbinuu miti. Yeroo mijawaaf dubbachuuf hirmaattotaa sirriitiif akka ga'u mirkaneessuukeenya.

Qabxii xiyyeeffannoo

Da'iyaan beekumsaafi muuxannoon bal'inaas wanta addaa addaa kan beekuuf siritti- kan dubbise ta'uu qaba. Dandeetti addaa qabuun alatti mata duree heddu irratti haasa'u kan danda'uu ta'uu qaba. Kun akka miseensa hawwasa yaaduufi ilaalcha gaarii akka qabu isa taasisa. Wanta naannawa isaatitti adeemu hubachuu irratti fedha gadifagaataa kan qabu ta'uu qaba. Yeroo hojiitiin ala wanta isa gammachiisu, ispoortiwwan itti hirmaatu, miseen summaa addaa addaa qabaachuu qaba.

Qabxii xiyyeeffannoo

Miila Keessa Of Hin Rukutin!

...Haalli itti jirtu kan fedhe yoo ta'e qophii kee ykn haasawa kee irratti murtii hin dabarsin. Akkana jechuun warwaacha hin dhiyeessin: dhiifama, yeroo itti qophaa'u hin arganne; haasawni kiyya gaarii kan ta'uu miti, qindeessitoonni sagantaa akka haasawa dhiyeessu kan natti himan amaan tana, waa'ee mata-duree wanti heddu beeku hinjiru, isin hirmaattonni haasawa kana caalu qopheessu ni dandeessan, kkf. Akkana jechuu irraa of quсадhu, kallattiin mata dureetti seeni, wanta dandeettu yaali. Nama duratti of hin qabxeessim, isaanu si qabxeessanii osoo sitti hinbeekamin qophii heeddu olaanaa kan dhiyeessitu ta'uu dandeessa.

Shaakala

Namni tokko haasawa dogongoraan guutame akka haasa'u godhi. Haasoyni kun qabiyyee fi akkaata itti haasawameen dogongora kanneen wal-dursanii akka lakkaawan godhi. Dogongorawwan tarreessuuf sireessi dogongoraa akeekuuuf haala akeekame kanaan fayyadami.

Dogongora tokkoof qabxii tokko lakkaa'i, sirreeffama
tokkoofis qabxii tokko kenni

QABIYYEE:

Dogongora _____ 1

Sirreeffama -----

Dogongora _____ 2

Sirreeffama -----

Dogongora _____ 3

Sirreeffama -----

AKKAATA ITTIN HAASAWAME

Dogongora _____ 1

Sirreeffama -----

Dogongora _____ 2

Sirreeffama -----

sirreeffama

GAAFFIWWAN MARII

1. Haasawa godhuu keessatti ga'een amanamummaa maali?
2. Haasawa goolabuuf malli bu'a- qabeessi kami?

Fakkeenya kenni

3. Ce'umsi dubbii maali? fakkeenya kenni.
4. Haasawa shaakaluun miidhaawwan maal qaba? akkamitti hirdhifta?
5. Haasawa godhuu keessatti mildhanni maaliif barbaachiisaa ta'a?
6. Kissagni haasawa godhamu akkamitti huba? fakkeenya kennii

BOQONNAA 13

GARA BARREEFFAMA FOOYYA'AA

1. Kaayyoo
2. Rakkooowwan
3. Adeemsa barreeffamaa
  - a. Karoorsuu
  - b. Wixineessu
  - c. Irra- deebi'uu
  - d. Gulaaluu
4. Danqa barreessaa
5. Dabalata

YAADAGOOREE

xumurama boqonnaa kanaa irratti:

- wahiyooowwan barreeffama gaarii

- Bu'a qabeessummaan barreessuu
- Barreeffama nama kaawwanii xiinxaluu danda'uu ni dandeessa.

1. kaayyoo

Barreessuun meeshaa roga kallattii adda addaa qabu kan barreessinu odeeffannoo keennuuf, amansiisuuf, damaqsuuf ykn namoota kaawan sodaachisuuf ta'uu danda'a. siritti barreessuun barbaachisaadha, barreeffamni:

- YaadaaniifI odeeffannoo akka dhaabbataa, (itti fufiinsa) qabaatu godha. Kunis dubifamuu fi baay'eessuuf salphatti akka mijaa'u taasisa.
- Namoonni biroo akkaataa ergaa barreeffama keessa jirutiin akka sochoo'an raawwitti kakaasa;
- Yaada barreessaa haalaa yeroo isaatti fayyadamuun hirmaattota baldhinaan akka ga'an dandeessisa.
- Yaadahaaraafi addaa akkaataa siritti ibsameen namoota qajeelcha, barsiisa

- Barreessaa   dubbisaan   walbarsiisuun
amantummaafi aangoo uuma;
- Filannoowan   ykn   akkaataa   tarkaanfii
akkeekuuun,   siritti   ibsuun   carraawwan   injifannoo
hedduummeessa
- Da'awaadhaaf mala baay'ee bu'a-qabeessa.

Namoota kaawwaniin akka meeshaa qunnamtiitti fayyaduuf barreeffamni shaakaltiin qaramuu qaba. Filatamni jechootaatiif mata duree barreeffama keenya ifaafi ibsamaa qofa kan godhu osoo hinta'in kan hubatamuu fi kan nama hawwatu ta'uu qaba.

2. **Rakkoowwan**

Dogongorri barreessitoonni yeroo hedduu godhan keessaa:

- Ragaa hedduu xiqqaa ykn heddu baay'ee sassaabuufi qorannoo heddumeessuu ykn xiqqeessuu,
- Mata duree haala dadhabaan qindeessuu

- Wixinee jalqabaa irra- deebi'uu dhabuu
- Jechootaa fi himoota heddu dheeraa fayyadamuu
- Ilaalcha ykn yaada barreessaa irratti jiddugaleeffame ibsuu
- Barreeffama dubbistoota karaa dogoggoraatti qajeelchuu

Kan asii olitti tuqamaniin ala, dogongora seer-lugaa fi akkaataa isa birootu jira:

- Irra deddeebi'ama (jechootaa, himootaa fi, kkf)
- Himoota xumurama hinqabne
- Jechoota hifataman
- Caasaa dhabiinsaa
- Loqoda yeroon irraa tare
- Seenaafi goolabbii ga'aa hinta'in

□ Ce'umsa dadhabaa

Barreeffamni akkamitti akka milkaa'uu danda'u qofa ibsina. Waa'ee seer- afantiifi akkaataa barreeffamaa dubbifama garanaan sadarkaa isaanii eegan dubbisuun ni danda'ama.

Breeeffamni meeshaa humna qabeessaafi bu'a qabeessa. Mala da'awaa baay'ee barbaachisaadha. Akkanatti, ogummaa siritti barreessuu cimsachuuf xiyyeeffannaa dhuufaa qabaachuu qabna.

3. Adeemsa Barreessu

Barreessuun adeemsa walxaxe haafakkaatu malee raawwii dandeettii bu'uraa muraasa qofa gaafata. Mata duree keenya, kaayyoofi hirmattota keenya kan hubanne yoo ta'e salphaadha. Haala kanaan adeemsa barreessuu tartiiba to'achuu danda'amnaitti qoqooduun hanqina bareeffamaa xiqqeessuun ni danda'ama. Tartiibbonni kun asii gaditti ka'amanii jiru:

A. Karoora

Barreessuun karooraan jalqaba. Kana jechuun waa'ee mata duree barreessinuu waan bareeffamuu qabu, waan barreeffamuu danda'amu yaaduudha. Yaadannoo qabaachuu, tarreeffama yaadota qopheefamanii tarreeffama kaa'uu yaadota tareeffamaan barreessuun waan xixinnoo wajjiin akka qabxii tokko illee hindhiifneef yaadakeenya akkataa qindaa'een qopheessina.

Yaaduu jechatti jijiiruuniif qalbeeffachuun barreeffama dursa jecha jalqabaa barreeffaman barreessuun akkaataa barreeffamaa guutuu qixa barbaachisaadha.

B. Wixineessuu

Barreessuu jalqabuuf wixinee jalqabuu fi gabaabinaan qopheessina. Jechoota muraasaafi barbaachisan qofatti fayyadamuun, jechoota yaadota ibsamuu qaban jabeessuu danda'anitti osoo hinfayyadamin wixinee yaada barreeffamaa qopheessina. Yeroo kana dubbisootaaf yaadota jajjabaa dandeetti hubannoo jaraasamuu keenya keessatti yaaduu qabna. Fakkiwwan

ibsanitti fayyadamuun yaadota ulfaatan ibsuufheddu fayyadu.

Yeroon wixineessuuf kennamu yeroo bu'a irra ooletti lakaa'amuu qaba. Kunis, wixineessuun bu'a irra oolitti lakaa'amuu qaba. kunis, wixineessuu bu'uura wanta barreffamuu waanta'eefi. Erga qophaa'ee booda waahiyooowwan fayyadan qabachuu mirkaneessuuf irra-deebi'uu qabna. Waahiyooowwan wixinsa keessatti fayyadanyaadota, fakkiwwan, akkataa (style) yeroo wixinee irra-deebinee xiinxala,sadarkaa kanatti qopheessuu ni dandeenya.

C. **Irra- deebi'uu**

Irraa deebi'anii wixinee keenya siritti fooyyeessuu ni danda'a.wanta hinbarbaadamne barreffama keessaa aramuuf yaadota ifa hinta'in ibsuuf irra-deebi'uun barbaachisaadha. Ta'us, irra-deebiin akka wixinee jalqabaa sirreessuu qofaatti ilaalamuu qofa osoo hin ta'in barreffama isa xumuraa qopheessuuf akka mala tokkootti fudhatamuu qaba. Sadarkaa barreffamaa kana irratti, hojii (barreffama) keenya keessa baay'ee, sagalee ykn

xiyyeffannoo (raga) ittiin barreffamee jijiiruun
wanta baramee. Yeroon kun yeroo wanta nama jaanjessuu
danda'an itti qulquelleessinu

D. Gulaaluu

Irra deebii booda wixineen xumuraa ni gulaalla seer-luga, qubeessa, dogongogora mallattoowwanii sirreessina. Mildhatee atattamaafi galmee jechootaafi kitaaba seera afaanii qabaachuun ni gargaara. Gulaalliif akka qajeelfamaatti baruu qabna.

4. Danqa Barreessaa

Danqi barreessaa mata duree barreessinu irratti jecha ittiin barreessinu yeroo dhabnu ykn yaaduu dadhabnu haalauumamu haala kanatti furmmaata godhuuf tarsiimoowwan fayyaduu danda'u hedduu jira. Fakkeenyaaaf:

□ Barreessuuf ofdirqisiisuu. Yaanni tokko akka yaada biraatti nuqajeelchu suuta mata duretti akka nu deebisu yaaluu;

□ Wanta keessatti kam akka filannu, yeroo filannu yeroo filachuu dadhabna nama biraatti himi, adeemsa keessa wanta karaa haaraa mata dureetti siqajeelchu burqisiisuu dandeessa.

□ Tibba tokkoof barreffama dhiisii booda ilaalcha ho'aa (haaraan) itti deebi'i

5. **Dabalata**

Berreeffama gaariif wantoota dabalata ta'uu danda'an:

□ Hololoo (barreffama) kee wanta qabatama qabu irratti hundeessi, salphaan barreessi, gabaabsi, sirreessi

□ Jechoota ogummaa daldalaa, yeroo heddu fayyadamanitti hin fayyadamin.

□ Haala nama rakkisuun hinbarreessin. Himoota gabaasi.

□ Hololoo kee maqaalee gochatti jijjiruun siritticimsi

□ Maqaalee ykn addeessawwan akka gochaatti hin fayyadamin.

□ Sagalee sochooftu fayyadamuun matima akka raawwatan godhi.

□ jechootairra deddeebi'uudhiisi,
moggooyyaawan itti fayyadami

□ Yaadota mata dureetti itti dhiyaatama qabaniif jechoota furtuu ta'an waraqaa irratti barreeffadhu. waa'ee tartiibaa hinyaadin.

□ Wanta nabiyyiin(saw) jedhan yaadadhu: "Jechoota keessaa kan mara irra caalu kan siritti ibsamaniif kan gabaabbatani."

Barreeffamni ni uuma, ergaa dabarsaa....

Bareeffamni meeshaa hoggansaati, cinaa eenyummaa keetti, wanta dursitu, xiyyeefannoo kankallattii feetu, kan namoota hoggantotti qajjeelchituuni...

Waraqaa guutuu qofaaf hin barreessin. Foormulaa USB tti fayyadami.

U-uumaa

S-sirri

B-bu'aa agarsiisuun.

BOQONNAA 14

NASIIHAA (GORSA)

- 1- Uumama gorsa
- 2- Gorsaakka duub-deebiitti
- 3- Gorsah akka dirqamaatti
- 4- GorsaRaawwii

A. Waliigala irraa murtaa'aatti

B. Beekumsa irraa Amalatti

YAADAGOOREE

Xumurama boqonnaa kanaa irratti:

- Waahiyyoowwan adeemsa ergaa kennuu addaan beekuu
- Haala Islaamummaan gorfamuun gorsa kennuu
- NaamusIslaamummaan barbaadamuun gorsa fudhachuu nidadeessa.

1. Uumama Gorsa.

Uumama da'iyaah heddu barbaadamaa keessaa inni tokko Muslimoota biraatiif gorsa kennun gocha muldhisudha. Gorsi akkanaa walitti qabaan Qur'aana keessatti jecha "gorsa" jedhuun ibsamee jira. Gorsi Islaamaameeshaa barbaachisaadha. Nabiyyiin(SAW) amantaan gocha muslimootaa gorsa kennuu akka ta'e akkana jechuun akeekanii jiran:

"Amantii jechuun gorsa (gaarii waliif yaaduudha)." (Sahiih muslim)

Amalli akkanaa barbaachisummaa isa nabiyyicha (Saw) kabaja agrsiisuuf yeroo sadi Jarir ibn Abdallaah irraa gorsa fudhachuun: salaata dhaabu (hundeessuu), zakaa kennuu fi muslimoota maraaf gorsa kennutti (gaarii yaaduu) mirkaneessanii jiru. Muslimni marti kan hogganuuf kan hogganamu of keessa qaba.

Muslimoota kan jaalannu yoo ta'e madaalliiin jaalala sanii tokko gorsa haqaa isaaniif kenniuun kan mirkanaa'udha. Namoota biraatiif garaa laafuu ykn kunuunsuu jechuun dogongorri jaraa maal akka ta'e itti

akkekuun akka itti gaafatamaatti fudhachuudha. Kana godhuu baannaan jaalalli keenya kan sobaa, kan afaaaniiti ho'aa fi kan onnee irraa burqe jechuu miti.

Gorsuun yeroo hunda ergama ergamtoota Rabbii maraati:

أَلْيَقْنُكُمْ رِسَالَتِ رَبِّيْ وَأَنَا لَكُمْ نَاصِحٌ أَمِينٌ ﴿٦٨﴾ أَلْعَرَافُ: 68

“*Ergaa Rabbii kiyyaan isin dhaqabsiisa. Anis isiniif tola yaada, amanamaadha.*” (7:68)

لَقَدْ أَبَلَغْنَكُمْ رِسَالَتِ رَبِّيْ وَصَحَّثُ لَكُمْ ﴿٩٣﴾ أَلْعَرَافُ: 93

“*Ani (Shu'ayib) ergaa Rabbii kiyyaa isin dhaqqabsiiseera toltaas isiniif dhaameera*” (7:93)

2. Gorsa akka duub-duubeetti

Akka namaatti yeroo wanta tokko raawwannu osoo of hinhubatin raawwanna. Kun shakkiimale daangaa dandeettii keenyaati. Garuu, Rabbiin(swt) obboleewwaniifi obboleettiwwan keenya akka daawitiitti walii uumuun

hanqina keenya guutee jira. Isaan keessaan gocha keenya tolachuu dandeenya.

Akka barsiisa nabiyyootaatti mu'minni tokko daawitii obboleessa isaati. Daawitiin osoo hin eda'in ykn osoo hin hanqisin calanqisa (fakkii) keenya kan dhugaa akka nutti agarsiiftu yaadadhu. Nutis yeroo gorsaan fakkii muslimootaaf dabarsinuu akkaatama kanaan ta'uu qaba.

Namni abshaalli ajiifata namoonni gocha isaa kan inni hinhubanneef isa ajiifatan irraa of fooyyessuuf ykn dogongora isaa irraa baruuf fayyadamaadha. Hiriyyaan amanamaan gorsa nuu kenu dhugumaan jiruu tana keessatti hiriyyaa dhabamuu hinqabne. Yeroo tokko Umar(RA) akkana jedhanii turan: "Badhaasa irra dogongora kiyya akka badhaasaatti nama naa ergu irratti rahmanni (tolli)Rabbiihaa jiraatu."

Gorsi wal-qunnamtii roga (karaa) lamaati.Namni gorfamu onnee banaan, sammuu banaan, fuula ifaan, seeqachuun galataan, murannoo of foyyeessuu ykn of sirreessuutiin simachuu qaba.

Gara birraatiin, namni gorsa kennu, gorsaan, obsaan, jechoota sirrii ta'an fayyadamuun kan mala beeku, qilleensa seexa(fedha) nama gorfamuu kan filatee beeku ta'uu qaba. Yoo gorfamaan jijiirama ilaalchaa ykn amalaat atattamaan argamsiisuu dide kan hin mufanne ykn kan abdii hin kutanne ta'uu qaba. Jijiiramniakkanaa murteessuuf raawwatuu jiddutti yeroo fudhata.

Ol-aantummaan bu'a qabeessa ta'uuf gorsaan jaalala kan muldhisu, kabajaafi amantummaa kan agarsiisu ta'uu qaba. Qoonqi haasa'uun (ittiin gorsu) ol-aantummaa, qeeqa, ga'isuu ykn himatama tokko kan hin muldhifne ta'uu qaba.

Adabbiwwan Islaamaa akka yaadni badaan hin uumamne ittisuuf gorsa waltajjitti osoo hinta'in kophatti kennuu akka qabnu nu akkeekkachiisa. Kaayyoon gorsaa badoomina namoota ummatatti ibsuuf osoo hintaane hanqina isaanii sirreessuufi.

Gorsa fudhachuuf banaa taanus, sobamuu irraa garuu of eeguu qabna.

"Dhugumatti ani isiniif warra toltaan- yaadan irraayi" (jechuun) isaan lamaaniif [aadamii fi haadha manaa isaaniitiif] kakate." (7: 21)

وَإِنَّا لَهُ لَنَصِحُونَ ١١ يُوسُفُ :

"Nutis (obboleeyyan yuusuf) isaaaf tola yaadoota."(12:11)

3. Gorsan akka dirqamaatti

Gorsa kenuun fudhatama argatus, dhabus nu irratti dirqama. Hawaasni kan dhabaman akka Nabiyyiin (SAW) nu yaadachiisanitti wanta gorsa fudhachuu didaniif. Hundaa ol gorsi kan kennamuu qabuuf Rabbiif jedhameeti. Kaayyoo addunyaa takkaaf ta'u hinqabu. Akkaataa kanaan, da'iyaan hundi badhaafama Islaamaa kana, gorsagaarii fudhachuuf fakkii gaarii ta'uu qaba.

Namoota gorsa keenya kan haqaa fudhachuuf ceemphaniin abdii kutachuu hinqabnu. Mudannoon akka muldhisutti, namoonni gorsa ifaa, sirreessuuf kennametti

dallana. Qalbii isaanii keessatti ji'oota ykn waggoota booda hedduu kan dinqisiifaniif kan galatoomfatan ta'uu isaaniiti.

Xumura irratti, asitti jechi akekkachiisaa barbaachisaadha. Nama tokkoof gorsa kennine jechuun ilaalchi dhimmaafi fafa hinqabu jechuu miti. Nuti dogongorree namaa gorfamu sirrii yeroon itti ta'u jiraachutu mala. Yeroo akkanaa, raawwiin gorsaa mormitti gadi hinqabu, mari'ata obbolummaatti, haasawa nagahaati jijiiramuu qaba. Kun ittigaafatama gorsaafi gorfamaan qoodamuu qabani.

Gorsi yeroo garii sirritti fudhatama hin argatu:

وَقَالَ يَنْقُومُ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَةَ رَبِّيْ وَنَصَّحْتُكُمْ وَلَكِنَّ لَا تَتَّبِعُونَ

الْتَّصْحِيحَاتِ ٧٩ أَلْعَرَافَ :

“ Ani [saalihi] ergaa Rabbii kiyaa isin dhaqqabsiiseera; gola isiniif yaadeera garuu isin nama isiniif yaaduu hin jaalattanu.” jedhe.(7: 79)

Qajeelfama Qur'aanaa kanneen haa goolabnu:

1. Gorsa kennuun ergama ergamtoota Rabbii hundaati.
2. Gorsi yeroo garii siritti hinfudhatamu.
3. Gorsa keessatti sobamuu irraa of eeguu qabna.
4. Ittigaafatamni keenya gorsa kennuudha, bu'a qabeessa kan ta'u hayyama Rabbii qofaani.

4. Raawwii Gorsaa

A. Waliigala irraa gara wanta murtaa'atti!

Yaadachiifni mu'minoota kan fayyadu. Rabbiin (SWT) Akkana jedha:

وَذِكْرُ فِيَنَ الَّذِكْرِي نَفْعُ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٥٥﴾ لِلْفَرَائِات : 55

“*Yaadachiisi; yaadachiifni mu'iminoota ni fayyaddi*”
(51: 55)

Yaadachiisuun barsiisuu miti. Beekumsi akka dursee achi jiru yaadama. Beekumsi dirqiidha, garu ga'aa miti! Yeroo garii ni daganna; yeroo garii amala keenya hin

hubannu. Yeroo wanta tokko raawwannu of hin ilaallu, namoonni biro ni ilaalan. "gocha" itti jirru yoo isaan nutti hinhimne ciminakeenyaaafi dandhabina keenya osoo hinhubatin hafna. Kun harka murata. Rabbiin garuu furmaata nuuf kennee jira, "Hawaasa yaadata" keessatti hirmaachuun kan dhufedha.

Jalqaba, itti fufiinsaan Rabbiin (swa) yaadachuudha. Rabbiin kana humna zikriitiin sirneessee jira:

الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيمًا وَقُعُودًا وَعَلَى جُنُوبِهِمْ وَيَنْقَرُّونَ فِي خَلْقٍ أَسَمَّوْتُ
وَالْأَرْضَ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَطْلًا سُبْحَنَكَ فَقَنَا عَذَابًا أَنَّارٍ ﴿١٩١﴾ آل عمران : 191

“(Isaan) warra dhaabbatanii, taa'anii, cinaacha isaanii irrattis Rabbiin faarsanii, yaa Rabbii keenya! ati kana taphaaf hin uumne, qulqulloofte, ibiddaa irraas nu baraariJedhaa uumama samiifi dachii keessattis xinxalanii dha. »(3: 191)

Lammaffaa, mu'iminoonni sadarkaa amalaa irratti argamuudha. Hadiisa kana keessatti akka «Mu'imiina daawitii » tiin kan ibsame.

“Mu’iminni daawitii mu’minaati” (*Sunan Abu Daawud fi Sunan al-Tirmizi*)

Daawitii qabatamaa keessatti namni tokko of-argaa daawitiinis bifaa isaa muldhisuun itti haasofti. Daawitii obbolummaa keessatti, mu’minni sagalee ol-kaasee obboleessa isaatti dubbata. Rakkoon kan jiru as irratti. Dirqama waliiqabnu kan guutuu dadhabun as irratti. Obboleewwankeenya osoo beekanii dogongora isaanii sirrecessuuf yeroo heduu fedha qabani. Garuu oboleewwan daawitii balleessaa isaaniittiin ittifufu.

Itti daballe obbolaa tokko akka of qulqulleessu itti himuun qofti ga’aa miti. Akka qulqulluu ta’uu qabu ni beeka. Kan demuu qabdu wanta waliigala irraa gara wanta murtaa’eetti. Akka ajaa’u, mullisaa hafuura akka qabu, hafuurri baasu akka badaa ta’e, ufanni isaa akka xuraa’an fi kkf itti akeekuu qabda.

B. Beekumsa irraa amalatti

Hojii dirree keessti sadarkaa wanta waliigala irraa gara wanta murtaa’aatti deemuu qabna, akasuma tartiiba yeroo raawwatetti deemuu qabna. Namni gorfamu rakkoon

eessa akka jiru beekuun sirreessuuf yaalii jalqaba. Erga dogongora akekne booda, ifatti ibsuu qabna. Akkana yoo hinta'in guyyaa qiyamaa obboleessi itti gaafatamummaan nuqabata. Umar ibn al khaxxab akkana jedhan:

“Nama dogongora kiyya akka badhaasaatti naaf erge irratti rahmanni Rabbi haa jiraatu.”

Yoo dhugaadhaan obboleewan keenya kan muslimaa jaalannu taane dogongora jira nama biraatitti osoo hintaane isaanumatti himuu qabna. Deebii isaan irraa eeguu qabda. Yookiin, akka hadiisa kanaatiin iimaanni keenya gaafii keessa seena:

“Hanga wanta ofii keessanii jaalattan namoota kaawwaniif hin jaalanneetti iimaana irra hingeessan.”

(Sahiiha al-Bukhaarii fi SahiihaMuslim)

Akkanatti dalaga:Kun gorsa raawiiti kan beekumsa ibsamaan jiru si'eessitoota akka daawitii obbolummaatiif kunuunsa tajaajilaatiin amala fooyya'aa itti jijjiiru.

GORSA

Garee naannawaa (usraa ykn halaqaah) bakka lamatti qoodi, daqiqaa shaniif akka dhuunfaan gorsa walii kennan (wal-gorsan) godhi. Ergasii, wanta baratame wal-jijiirii akkaataa qajeelfama nasiihaa walgeettii (shuuraa) irratti mari'adhu.

GAAFFIIWWAN MARI

1. Kaayyoon namoota biraa dogongorota jiraa itti himnuu maali?
2. Muslimni muslima biraatiif akka daawiteetti kan muldhisu akkamitti?

BOQONNAA 15

WAL-QUNNAMTII

1- Qunnamtiin maali?

- A. Murteewwaanii fi hiikaa
- B. Karaa nabiyyoota
- C. “Akka bu’aa qabu natti agarsiisi maaloo”

2- Maloota qunnamtii

- A. Dabaltii wal-qunnamtii
- B. “Waan jette barbaaddee jette moo waan jette san barbaaddee”

3- Qorqortii odeeffannoo

- 4. Hordofiinsa qunnamtii
- A. Jechootan ala wal-qunnamuu afaan jecha hinqabnetti fayyadamuu

B. Qunnamitii keessatti wanta godhuu qabnuufi hinqabne

YAADAGOOREE

Xumurama boqonnaa kana irratti:

- Barbaachisa namaan walqunnamuu hubachuu
- Rakkooowwan qunnamtii beekuu
- Caalatti hubachuufi hubatamuu ni dandeessa

Rabbiin (SWT) akkana jedha:

الرَّحْمَنُ ۝ ۱۰۸ ۝ عَلَمَ الْقُرْءَانَ ۝ ۲ ۝ حَلَقَ إِلَيْكُنَ ۝ عَلَمَهُ الْبَيَانَ ۝
للرحمٰن : 4-1

“Ar-rahmaan Qur'aana barsiise. Nama ni uume.
Haasaa isa barsiise” (55:1-4)

Rabbiin (SWT) wal-qunnamtii nubarsiise. Ga'een keenya salphumatti ergaa ifaafi qulqullummaan dabarsuudha. Qunnamtii bu'aa qabeessaaf gufuwwan heddu jira. Hardhaan tana wantoonni heddu qunnamtii

irratti comatama; walhiikuun; hojjataa dalagaa irraa
ari'uun ykn mana barumsaatii gadi lakkisuun sababa
rakkoowal-qunnamtiiti. Wal-qunnamtiin namoota
hirmaachisa. Yeroo

garii akka jedhame namni martiinuu daldala “nama”
irratti kan bobba’e. Kanaafuu, namni hundinuu bulchaadha.
Kun faallaa yaada walitti qabaati. Daa’imman warra isaanii
to’atu, barattoonni barsiisota isaanii to’atu, barreessitoonni
geggeessaawwan isaanii to’atu.

Carraa dhabiinsaan, ijoollummaa keenya irraa
jalqabne amanamummaa hanqinaan guddanna. Kan kanaan
ka’e iddoowan kuma tokko duubatti dhokanna. Namni
heddu jirenya sobaa jiraatu, namoonni biroo akka irra
hingeeny, hinsalphifneefii hintuffanne soda qabu. Nuti
wanta namoonni biraa dubbataniin sobamuu hinqabun;
wanta jarrihojjatan “ caqasuu/ilaaluu” qabna! Wanta nuti
hinti’iniif fudhatama argachuu irra, wanta nuti taaneef
fudhatama dhabnee darbamuu wayya. Yeroo tokko
qorannoo keessatti garee barattootaa wanta mara irra isaan
gaabbisiisu gaafate? Baay’een isaanii” warri kiyya Eenyuun
akka ta’an hinbeeynu” jechuun deebisan. hiikkaa

tokko jala haajiraatan malee siritti wal-hinbeekan, siritti waliin hindubatan.

1. **Wal-Qunnamitiin Maali?**

Wal-quunnamtiin akka namoonni si beekan godhuudha, si wajjiin hubannoo waliigaltee akka qabaata hayyamuudha. Yooakkana ta'e si kabajan. Ta'us, adeemsi kun yaadaa fifedhiin kee nama wajjiin haqaan waliin quoduudha.

A. **Ilaalchaafi hiikkaa**

Namaan waliigaluuf gufuun guddaan ilaalcha dursine yaadnuufi hiikaa kenninudha. Rabbinuu (swt) hanga luubbuun isaa baatu murtii itti hinkennineenu maaliif murtii kennina? nabiyyiin (saw) gochi xumuramaan akka murteeffamu nubarsiisanii jiran.

Madaalliifi ilaalcha namaa kenninu amala qabatamaan ibsamuur jijiiru ykn bakka buusuu qabna. Fakkeenyaaaf, namni tokko xura'aadhahinjedhin, hin ajaa'a jedhi; afaala irratti tufa ykn balfaa karaa keessatti gata jedhi. Ibsawwan qabatama qaban kana namni moromu

hinjiru. Ulaagaan gaariin ragaa amalaan mana murtii seeraatti ol-jechuu danda'u qabaachuudha.

Wanti akka namoonni yaada badaa (gadhee) qabaatan taasisu wanta uumamee miti, haala wanta uumame itti hiiknu, ykn hubannu. Fakkeenyaaf, namni tokko waltajjii (walitti qabama)irratti yoo nagaa sigaafachuu baate, kan nagaa si hin gaafatiniif beekaa akka ta'e yoo yaadde yaada gedhetu sitti dhaga'ama. Wanta si hin arginiifi jettee yoo yaadde wanta mishaatu sitti dhaga'ama. Sababa kanaan, gochi tokko hiikka guutuun guututti adda ta'eef ilaalchaaddaa qabaachuu danda'a.

B. **Karaa Nabiyyichaa (SAW)**

Namoonni Eenyummaa sobaa wanti agarsiisaniif Eenyuummaan isaanii akka hinbeekkamneefi hin tuffatanmeef deebiin kanaa. Akka jiranitti jaalaalaan ofitti fudha chuudha. Nama haqaa, dhugaa fi osoo hin yaadamin nama tasa ta'u (spontaneous) ta'uu qabna. Namoota kunuunsaan, kabajaafi jajjabeessuun badadi, fedha jaraatiif nama itti dhaga'amu ta'i. Mararfanna fi gara laafinni,

jaalalli sitti haadhaga'amu. Nama hubatu haataanu.
Rabbiin nabiyyii(SAW) akkanatti ibse:

لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ
عَلَيْكُم بِالْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿١٢٨﴾ التوبه : 128

“Dhugumatti ergamaan isin irraa ta'e kan rakkinni keessan isa irratti jabaatu, kan isiniif (akka amantaanuuf) bololu (isiniif dhiphatu), mu'iminootaaf immoo mararfataa, gara-laafaa ta'e isinitti dhufeera.» (9:128)

فِيمَا رَحْمَةٌ مِّنَ اللَّهِ لِيَنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيلًا لَّأَنْفَضُوا مِنْ حَوْلَكَ ﴿١٥٩﴾ آل عمران: 159

“(Yaa Muhammad!) Tola Rabbi irraa ta'een isaaniif laafte odoo ati nama haala gadheefi qalbii gogaa taate silaa sibiraa faca'u...» (3:159) »

Kun gara laafinni nabiyyichaa (SAW) akkamitti namoota kaawwan harkisuu akka danda'e ibsa. Gara

biraatiin, nabiyyich (SAW) osoo nama hamaa fi qalbi gogaa ta'e namni isa irraa kan fagaataan ta'a ture.

C. “Akka Bu’aa Qabu Natti Garsiisi Maaloo”

Namni marti kallacha isaa irratti mallatoo “na kabaji” jedhuun akka dhalatu jecha jedhamutu jira. Kun karaa nabiyyiiti. Isaan qaama isaanii guutuun gara nama itti haasa'anii ykn itti haasa'u gara galchanii kan dubbatan ture. Daa'immaniifi ijoollee namummaa kan kennaniif, akka nama cimoomeetti itti gaafatamummaa kan kennaniif turan.

Ummanni ceemphamu ykn tuffatamuu ni jibbu. Yeroo namaan wal-qunnaman mara ergaa hin dubaatamne dabarsu: “fudhatama naaf kenni”, “sibira jiraachuun kiyya sitti haadhaga’amu”, “akkawaan hin arginii nabira hin darbin.” Yeroo xalayaa ykn ergaa bilbilaatiif deebii hin arganne gatii dhabsiisaa jirta “hunjirtan!” Jedhaanii jirta.

Yeroo mara namaan wal-ta'uu qabnaa? miti. Nama haqaatiifi qajeelaa ta'uu qabna. Wal-fakkenyi wal-ta'iinsa fiduun isaa dhugaadha. Garuu, garaa garummaan akka

guddannuuf badhaadhnu nu taasisa. Kara lamaanituu, nama dhugaa fi wanta haqaafi sirrii ta'e dubbatu ta'uu qabna.

HAAAMANNU MOO HINAMANNU ?

Nama mara amanuu qabnaa? Amanuu hinqabnu! Namoonni wanta fakkeessaniif sirriitti of'eeguu qabna. Alli ibni Abii Xaalib (RA) "ani nama nama sobuu miti, goowoomsaan garuu nahinsobu." Jedhan.

Namoota kaawwan dhaggeeffachu qabna. Ta'us, dhugoomsuuf sakatta'uu qabna. Keessattuu, yeroo murtii kenninuufi tarkaanfii odeeffannoo qoroqqorruu qabna.

2. Maloota qunnamtii

Akkuma sababawan qunnamtii hedduun jiran maloota qunnamtii hedduutu jiru. Ta'us, wa'een murtii kennutiifi jechootaafi gaaleewan gariin kaawwan irra kan baramaniif sadarkaan ta'anii jiran. Dabalatawwan qunnamtii bu'a qabeessaatiif fayyadan erga dhiyeessinee booda itti aansine ibsina.

A. **Qunnamtii Dabalataa**

1. Qunnamtiin cimaan humna keessaa irraa dhufa. Nama irratti aangoo muldhisuu yaalii hingodhin.

2. Bakka hojiitti, kaampitti ykn jama'atti nama hunda wajjiin wal-qunnami.

3. Wal-tajjii keessatti yeroo boqonnaa mara nama addaa wajjiin wal-qunnami, haasa'i. Nama biraa wajjiin ma'additti dhihadhu. Yeroo gabaabaa keessatti nama mara wajjiin wal-qunnamtii uumuu ni dandeessa.

4. Yeroo wal-tajjii barfattoota hin eegin. Akkana kan gootu yoo ta'e barfatuun wanta sirrii akka ta'e barfattoota barsiisaa jirta, nama beellamatti yeroo kabaju ammo adabuutti jirta.

5. Akka dabarfamaafi fudhatama
mirkaneeffattuuf

ergaa caqaftee gabaabsi qabadhu.

6. Yoo caalaatti hubannee, caalatti akka to'annu beeki. Hirdhifne yoo hubanne, caalatti ifaajna.

7. Hiikkaatti yeroo dhufnu nabiyyiin (SAW) amala badaa(gadhee) namoonni bira muldhisianniif rakkina torbaatamaa ol nubarsiisanii jiran. Kanneen keessa sirrii kan ta'e tokko yoodhabde, hiikkaan (sababni) nuti hin beekin kan biraattu jira jechuu qabna.

B. Wanta yaaddu jetta, wanta jette yaaddaa?". Afaan ingliffaa keessatti jechoota sirriitti baramanii hojii irra oolan, 500 hiikkaa gal mee jechootaa 14000 qabna. Jecha tokkoof hiikkaa 28 titu jira jechuudha. Yeroo jecha tokko dubbattu hiikkaa 28 kana keessaa kam yaadde?

Yaadadhu:

- Jechoonni hiikkaa hinqabanu, namni niqaba!
- Jechoonnimallattoowwani,wantoota dhugaatii miti.
- Jechoonnikan hirdhina hinqabnee miti, kan gooreeykn hubannoo murtaa'aa tokko keessatti baramani.
- Hiikni kan dhokataa fi kan awwaalaman ta'uudanda'u.

□ Jechota baldhina aadaatiifi dhuunfaa calanqisiisu. Dhiibbaa sanyii, amantaa, hiikkaa dhiira/dubartii dabalataa qabaniin kan guuttamani.

Kan asii gaditti tarreeffaman jechota itti fayyadamuu hinqabneefijechota itti fayyadamuu qabnudha:

Jechoota Dagachuu Qabnu Qabnu

Akkanagodhuunqabaa

akkana godhuun fedha

Hojjachuun yaalayoo Rabbi fedhe nan hojjadha

Guyyaawahii hardha, amma

Haata'u malee fi

Balaa carraa

Rakkoo morkii, carraa

Hedduulfaataa morkisiisaa

Yaadda'e fedha

Dhiifama	dhiifama naagodhi, nan sheena'a
Maliif (dhaaba)	akka hubadhu na qarqaari
Aniakkana	jijiiramaaf dandeettiin kiyya
Akkaakkana taatu/gootu	akkaakkana taatu/gootu
Barbaada	fedha
Ati (ajiiffannaan, himannaan)	ani (haqa qabeenyaan, itti gaafatamummaan)

Jechota ramaddii ilaalcha keenya xiqqeessantu jira.
Jechoonni kun filannoo keenya lama qofatti daangessu.

Fakkeenya:

Lamaan keessaa tokko/yookiin; gurraachaa/adii;
jaarsa/ dargageessa; lammii Ameerikaa/lammii alaa, sirrii/
dogongora; geggeessaa/gadi-aanaa, abshaala/duuda.

Yeroo jechota kana dhageessuu ykn dubbiftu
filannoo jechota biraatti fayyadamuu akka dandeessu hin
dagatin. Jechoonni kun hiikkaa addaa dabalata

tiyoorii(yaad-diddaa) siyaasaafi diinagdee akka qabatan itti dhufna:

Baha/dhiha; kapitaalizim/komiyunizim; jiddu gala/kan alaa; Muslima/muslima kan hinta'in; daar al-Islaam/ daar al-harb; dimokraasii/abbaa-irree; jiddugaleessummaa/jiddugaleessummaa kan hinta'in.

Jechoonni uumama akkanaa ilaalcha keenya kan dhoksaniifihubannoo keenya kan xiqqeessanidha. Malaa'ikoonni yeroo mara sirrii dhaan galmeessaa waan jiraniifJechoota kee siritti eegi. Rabbiin akkana jedhe:

مَا يَفْتَأِلُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَيْدٌ ﴿١٨﴾ ق : 18

"Tiksaan, itti dhihaataan isa bira jiraatu malee jecha tokkoyyoo hin dubbatu."(50:18)

3. Qorqortii Odeeffannoo(Wal-bira qabanii ilaaluu)

Yeroo akkana jedhamu yeroo hagam dhageenya:
"rakkoo qunnamtiiti, hanqina qunnamtiiti, dogongora

qunnamtiiti ykn hubannooti,” kun yeroo baay’ee dhugaadha. Deebiin ta’uu qabu: “adda baasi/tokko irra dhaabbadhu!”. Malli bu’a qabeessi akkana godhuu dandeenyuun odeeffanno qunnamtiin irratti bu’uraalee qorqorruun irratti. Akkuma ergaan deemuun itti daballa ykn irraa hirdhifana. Kata’ee ta’uu ergaan ni dabsama. Fakkiwwan lameen kana ilaali:

1. Namni tokko ilma isaa wajjiin osoo konkolaataa oofaa jiru bala irra ga’een ajjeefama. Ilmi baqaqfamee wal-dhaanamu isa barbaachise. Baqaqsanii hodhuu (ogeessi fayyaa baqaqsee waldhaanuu) “baqaqsuu hin danda’u. waldhaanamaan ilma kiyya” jedhe. Sarjiniin Eenyu?

2. Namni tokko manaa bahee deema, furtuuborsaa keessa kaawwatee. Hattuun dhufee mana cirata. Akkamitti seene?

Haala lameen kana keessatti sammuun keenya yaada xumuraatti utaalee deebii dogongoraa kenna. Sarjiniin haadha waldhaanamaati. Nuti garuu dongongoraan baqaqsanii hodhuu dhiira jeennnee yaanne. Hattuun kan

balbalaan seeneef wanta hin cufaminiifi. Dogongoraan namtichi osoo furtuu kiisa keessa hin kaa'atin dura balbala cuffee jira jennee waan yaanneefi. Kiyyoo wantoota ta'uu danda'an jedhamanii yaadaman dhugaadha jedhanii fudhataman keessatti yeroo hagam kufuu akka dandeenyu kan nama dinqisiisu. Hojii keenya hardhaatti kallattiin ilaalcha akkanaa gocha keenya heddu miidhaa jira.

Garee kee kessatti shaakala nama gammachiisu kana yaali. Jalqaba seenaa hedduu gabaabaa tokko bareessi. Ittiaansuun, marfama nama kudhaniitiin taa'i. Seenaa hedduu gabaabaa kana nama garamirgaatiin sibira ta'etti himi, innis kan gara mirgaatiin isa bira taa'etti akka asaasu (gurratti akka himu) itti himi, hanga nama gara bitaatiin sibira ta'u irraa sibira ga'utti. Kan si dinqisiisu seenaa gabaabaa kana addaan beekuuf rakkachuu dandeessa tamasaafamaafi qunnamtii sirrii hinta'in irraa kan ka'e akkanatti bu'uura irraa jijjiiramee jira.

Obboleewwaniifi obboleettiwwan keenya haa amannu malee, oduu tokko hanga dhugoomsinutti "tursiisuu" qabna. Keessattuu yeroo odeeffannoo akkanaa

irratti kan raawwii tokkotti bobbaanu ta'e jalqaba mirkaneeffachuu qabna.

Tamsaasaaf fudhatama (odeeffanoo tokkoo) sirreessuuf qajeelfama deddeebifnee sagalee ol aaneen irra deebi'uu qabna. Yeroo namni tokko lakkooftsa bilbilaa ykn maqaa sitti himu "umm", "tole" ykn " hayyee" hinjedhin. Dogongora hambisuuf isa faana lakkooftsa ykn maqaa irra deebi'i. Sakatta'uu hanga nama hifachiisutti adeemsisuunis barbaachisaa miti. Qajeelfamni ittiin hogganamuu qabnu yaada (niyyaa) qulqulluun dhuga irra ga'uudha. Namoota birraa danquu ykn beekanii nu soban jennee himachuuf ta'uu hinqabnu. Xurree shakkaa cita hinqabne kan hordofnu yoo ta'e bu'aan sakatta'uu ykn qorqortii fashaluu danda'a.

3. Tarreeffama Sakattaa Wal-Qunnamtii (Dubbii)

A. Jechota malee qunnamuu: afaan jechaan-alaa akkamitti fayyadamn?

Wae'ee mataa "keetii" ergaa hirmaattota keetiif dabarsitu siritti akka hinraawwanne ykn akka raawwatuuf

dabaltii ykn hanqina yaadannoo qabachuuf tarreeffama sakatta'a kana fayyadami. Hirmaattonni adda addaa waahiyoyowwan tokkoon haala adda addaatiin dhiibbaan irratti uumamu (deebii argisiisuu) akka danda'an yaadadhu. Fakkeenyaaaf: hirmaattonni hedduumaatan hirmaattota xiqqaa irra afaan guddaa barbaadan. Haasaa sirnaa'aa hinta 'iniif uffanni barame ga'aata'uu yoo danda'u haasaa projektii fi uffanni sirnaawaan barbaachisaadha.

Kutaa qaama kiyya   Qunnamtiif   akkamitti   akkan fayyadamu

QAAMA

Akkaataa mataa -----

Fuula-----

keessattuu afaan -----

ija -----

gateettii-----

Naqa -----

Sochii -----

Gochoota -----

Uffata -----

SAGALEE

Sagalee addaa -----

Laafina -----

Ariitii -----

BAKKA

Fageenya-----

Mallaltti itti godhuu jijiiruu-----

TUQUU *

Harka fuudhuu -----

Harkaa gateettii irra ka'achuu -----

Harka qabachuu -----

Hammachuu -----

Dhungachuu -----

**Tuquun kan hayyamamu namoota korniyaa tokkoo jiddutti qofa.*

B. Qunnamtii Keessatti Wanta Ta’uu Qabuuf Ta’uu Hin Qabne

Sakatta’ a kana dandeettii qunnamtii kee madaaluuf fayyadami. Jalqaba, qabxiwwan kee #8 wanta ta’uu QABUU fi ta’uu HINQABNE wanta yeroo “hedduu” ta’uu qabxii 5 fi wanta “ gonkumaa” hin taanee qabxii 1, fayyadama jiduu jiruuf qabxii 2,3 fi 4 kenni

Qabxiwwan godhuu QABDU > 4x qabxiwwan godhuu
HINQABNE Qunnamaa gaarii

Qabxiwwan godhuu QABDU >2x Qabxiwwan godhuu
HINQABNE qunnamma fudhatama qabu

Qabxiwwan godhuu qabdu = ykn < 2x qabxiwwan godhuu
HINQABNE Ogummaa qunnamtii foyyessuu
qabda

GODHI SADARKEESSUU HINGODHIN SADARKEESSUU

SADARKAAN KAA'I	SADARKAAN HIN KAA'IN
1 Yeroo haasoftu qunnamtii ijaa uumi (koorniyaa wal-fakkaatu qofa) []	1 Wanta dubbachuu barbaaddu yoo qabaatte addaan hin kutin []
2 Hubachuu keetiifii gabaabsitee ibsuu kee mirkaneessi []	2 Wanta namoonni biroo jedhan, gadhee ta'us, hinga'isin/itti hin qoosin []
3 Mallottoo (mataa ykn harkaatiin) mirkaneessi []	3 Hamachuu []
4 Nama wajjiin kolfi []	4 Dhimmoota irratti ilaalcha dhuunfaa

			hinkennin[]
5	Gadda sitti dhaga'ame ibsi []	5	Yeroo mara “maaliif” jechuun gaafachuu []
6	Haasa'a keessatti kaawwan hirmaachisi []	6	Haasawa kophaa kee hin duunfatin []
7	Ilaalcha adda ta'an arjumman fudhadhu []	7	Osoo hingaafatamin yaada namoota biraa hin qeeqin []
8	Namoota kaawwan dinqisiifadhu []	8	----- []

JECHOOTA BU'A QABEESSA

Jechoota 6 mara irra barbaachiisa. “Anisii fi yaaliwwan
keedinqisiifadhu”

Jechota 5 mara irra barbaachisan. “Ani kan sihiin
boonuu dha”

Jechota 4 mara irra barbaachisan.“Ilaalchi kee maalii dha?”

Jechota 3 mara irra barbaachisan .“ Mee atiakkana...?”

Jechota 2 mara irra barbachisan .“sin galatoomadha”

Jechota 1 barbaachisu . “Nuti”

Jecha mara GADI barbaachisu. “Ani”

Dabalata: akka hadiisa kanaatti ittiin badhaafamta:

“*Fuula obboleessa keetii keessatti seeqachuun sadaqaadha (kenna tola ooltummaati)* ”(sunan al Tirmizi).

GAAFFIIWWAN MARI

1. Waahiyyowwan qunnamtii nabiyyichi mu'mintoota isaanii wajjiin qaban lameen maali?

2. Nama tokkoon yoo wal-dhabne mala akkam fudhachuu qabna?

3. Jechoota fayyadamuu qabduun ala jechota fayyadamuu hinqabne akkamitti dhiisuu qabda?

4. Maloota odeeffanno sakkatta'uuf fayyadan baraman sadeen maalfaadha?

5. Sakattaa'u (qorqortii) keessatti wantoota ta'uu danda'an jennee yaadun maali?

BOQONNAA 16

AKKA ITTI YEROO KEETTI FAYYADAMUU QABDU

1. Umama yeroo
2. Fayyadama yeroo
3. Yeroo bade
  - a. Gaaf tokko yeroo sanitti
  - b. Hiikkaa yeroo
4. Yeroon akkamitti akka taru
5. Furtuu qusannaa yeroo
6. Waa'e yeroo: wanta yaadatamuu qabu
  - a. Yeroo Fudhadhu.....
  - b. Yeroo Siritti Dabarfame
7. Qorannoo: gatiin daqiiqaa maali?

YAADAGOOREE

Xumurama boqonnaa kanaa irratti:

- Amaloota irra- jireessa yeroo balleessan addatti beekuu
- Amaloota yeroo ittiin quusataniifi addaan beekuuuf kunuunsuu
- Yeroo jirutti caalatti hojjachuu
- Jiruu caalaa dhuunfaa fi hojii caalaatti bu'a qabeessa jiraatuu hindandessa

1. **Uumama yeroo**

Jecha “wanta mara irra dheera, ammo mara irra gabaabaa; kan mara irra ariifataa, ammoo mara irra juulii(rinciccaa); marti keenya hinceeemphina, ergasi hin

gaabbina? Isa malee wanti tokko hin hojjatamu, wanta xixiqqaa ta'e mara kan liqimsuufi wanta gurguddaa ta'e mara kan ijaaru?” jedhu tarii itti yaaddee jirta.

Inni Yeroodha.

Yeroo dhuma hinqabne lakaan'amaa waan ta'eef mara irra dheeraadha. Tokkoon keenya illee hojii jireenyaa xumuruuf yeroo waan hinqabaanneef mara irra gabaabaa dha. Namoota gammadaniif mara irra ariifataadha, namoota miidhamaniif mara irra juuliidha. Isa malee wanti hojjatamu hinjiru. Tiyaatriii kophaa keessatti jiraannu. Yeroon wanta jiruun irraa uumamte! Wanta dholoota dhufuuf hinfayyadne mara akka irranfatamanitti liqimsa, wanta ol-aanaa ofittoo kan hintaane hunda ni ijaara, hintursiisa.

2. Fayyadama yeroo

Namoonni milkaa'an wanta namoonni kufan hindalagne namoota dalagani. Namni jiddu galeessaa wareegama milkaa'ina irraan nama ga'an waliin of-sirreessuu dhiisee rakkoowwan kufaatii waliin of-sirreessa. Yoo sagantaa wajjiin walitti hin maxxanin kaayoo

fi galma jiruu qabaachuun xiqqaataadha jechuudha. Yeroo sana qofa gama kaayyoo keenyaa deemna, xumura geenya.

Nuti bakka lamatti ramadamna. Jalqaba carraadhabeeyyii, namoota of hifatan qabna. Namoonni akkanaa yeroo maraa boru wanta haaraa kan jalqabani. Itti aansuun garee dinqisiifaman qabna. Namoonni akkanaa ammaantana deemuuf (sucha'uuf) kophaa ta'an. Isaaniif yeroon boru jedhamu hinjiru.

Yeroo ajjeesuun yakka qofaa miti, nama ajjeesuudha! Ajjeesuun yoo dirqama sirratti ta'e hoojjin maaliif hin ajjeefne. Yeroo “yeroo hinqabu jettu” mara wanti ati jedhaa jirtu wanta caalaatti na barbaachisutu jira jechuu keeti.

A. **Yeroo keessatti guyyaa tokko**

Guyyaa hirribaa kaanu hunda yaadannoon boorsaatti qabannu saa'aa 24 kan guutame. Nabiyyiin(SAW) akkana jechuun himanii jiran:

“Osoo malaa’ikaan lama akkana jechuun hin lallabne guyyaan tokko hinbari’u: “ yaa ilma Aadam! Ani guyyaa haaraadha, ani gocha keeN to’adha, sababa kanaaf hanga dandeesee natti fayyadami, guyyaa qiyamaa malee ani yoom iyyoo hindeebi’u” (*Al-Ma’suur of prophet(SAW)*)

Guyyaan marti wanta ittiin boonnuun guutamuu qaban. Ammaantana kan hin jalqabne yaada gaarii feene yoo qabaanne boru yeroo akkanaa, torbaan dhufu yeroo akkanaa wagga 10 booda yeroo akkanaa yoomiyuu raaree/leephoo keessatti hafna.

B. Hiikkaa yeroo

Namoota muraasaaf hiikkaan yeroo carraan ol-aantummaan argamu. Yeroo isaanii siritti karoorfachuuf xiyyeffannoo guddaa kennu. Yeroo carraan maraa ol mijaa'u nama hedduuf faaydaa addaa qaba.

Namoonni beeksisa lallaban wanti akka yaada yeroon isaa dhufeefi humna qabu industrii keessatti akka hinjirre dubbatu. Yeroon sirrii ta'e dhufuu isaa hubachuu yoo baratte osoo hindeemin itti hojjadhu, rakkolee jiruu hariitiidhaan salphifamuu danda'u.

Nama kaawwaniif yeroo jechuun salphatti lakkaa'ma ulaagaa sekondiiwwan daqiiqawwan, saa'atiwwan iiftii ykn kaalaandara ilaalu. Kallattii tokko qofa qabaaf. Kuni hubannoo yeroo heddu kaluu jiru. Namoota ilaalcha kanaaf barbaadama kennaniin hojiiwwan gurgguddaan uumaman ni

jiran. Xumuramni badaan ilaalcha ykn hubannoo yeroo kanaa wanta jalqabamu tokko balleessa, fedha uumuu ceemphisiisa wanta yeroo kennametti guutamuamansiisa.

Hojii tokko raawwachuuf torbaan tokko yoo qabaanne torbaan tokko fudhata. Xumurama hojii kanaaf guyyoota 10 yookename, guyyaa 10 fudhata.

Xumurama irrattis, namoota jiruudhaaf hiikkaa dhugaa keennan qabna. Namoonni kun yeroo dhaaf qulqullina gadi fageenyaa kan kennan waan ta'aniifi. Namoota saniif yeroon saa'atiin ykn kaleendaraan hin hidhamne hojiwwan isaan raawwatan kan gara murannoo fi fedha ol-aanaan hogganama. wanta hojjataa jiranitti amanani. Kan kara kaayyoo milkeeffamaa harkifamaniin huumna amantaa cimaan, kan yeroofuu beekamtummaa

hinkennineeni. Onne jaraa hojii jaalataniif kan kennaniif hojiwwan isaanii ergama kayoon balali'u.

Hubannoон yeroo kun mara keenyaaf kan morkii ta'u fayyadamni yeroo sirrii ta'e kufaatii ykn milkaa'ina hojjata jiddu ga'eessaa tokko murteessa. Kun beekumsa oomishaa ykn tajaajila inni qabu caalaa yeroo hadhaa murteessaa dha.

Yeroo sirnaan qindeessuun mala milkaa'inaa kamiyyuu keessatti wanta barbaadamu keessaa tokko. Gareewwan addaa addaa rakkoowwan qunnaman keessaa yeroo isaanii sirnaan qixxeessuudha. Namni hunduu jalqaba torbaanii irratti torban saniif sagantaa sirrii ta'een jalqabuun barbaachisaadha.

3. Yeroo kaa'amaa ykn hafe

Daqiiqaan hojiif itti hinfayyadamin, yeroo osoo itti hinfayyadamin hafe, yeroo bade akkamitti itti fayyadamta? Yeroo ittiin hin fayyadamin kanaan akkaKitaabonni ittiin barreeffamuu danda'an, quraanaafi hadiisni haffazamuu danda'aniifidigiin ittiin argatamuu/baratamuu danda'an ni beektaa?

Yeroon hafe kun baabura, xayyaara ykn awtoobisii eeguuf daqiiqaa muraasa ta'uu danda'an. Yeroo kana yeroo hafe moo yeroo waa uumuuf fayyaduu jettaan? Guyyaa tokko keessatti daqiiqaa kudha shan jechuun wagaa tokko keessatti guyyaa guutuu11. Guyyaa tokko keessatti daqiiqaawwan 30 jechuu waggaal tokko keessatti guyyoota guutuu 22 jechuu dha. Kana jechuun yeroo hojii ji'a tokkoo

caalu jechuudha. Namoonni daldala gariin herrega yeroon qarshiin wal-qixa akka ta'e hinfudhanne daldala keessatti milkaa'uu akka sababaatti dubbatu. Namooni akka maallaqa keenya nujalaa hatan hin hayyamuuf; namootaafi wanti adda addaa yeroo keenya akka nuciratan garuu hin hayyamnaaf. Yeroon maallaqa akka caalu amanna, yeroon jiruu keenya.

4. Yeroon akkamitti akka darbu

Chaartiin kun umrii jiddu galeessaa keessatti yeeroo kee maal akka hojjattu muldhisa:

HOJII	YEROO
kophee hidhachuun	Guyyaa 8
Jijiirama ifaa traafikaa eeguu	Ji'a 1
Yeroo mana rifeensaatti dabarsitu	Ji'a 1
Bilbila bilbiluun	Ji'a 1
Meegoo yaabbachuun (magaala gurguddaa keessatti)	Ji'a 3

Ilkaan qulqulleeffachuuun	Ji'a 3
Awtoobisii eeguun (magaalaa keessa)	ji'a 5
Yeroo shaawarii kessatti dabarsitu	Ji'a 6
Kitaabbawwan dubbisuun	Waggaa 6
Dhiyan nyaachuuf	Waggaa 4
Hojii ittiin jiraattu hojjatuun	Waggaa 9
Televisninii ilaaluun	Waggaa 10
Hirriba rafuun	Waggaa 20

Wanta hojjachuu barbaaddu hojjachuuf yeroo yoo qabaatte karoorsuu qabda. Sagantaa dhiphaa kee keessatti karoorsi. Yeroo sirrii ta'e kan itti eegdu yoo ta'e yeroo maraaf kan eegdu ta'a.

Doktora wajjiin beellama yoo qabaatte, wal-tajjiil daldalaa ykn kaalaandara kee irratti sagantaa addaa yoo

qabaatte akka qajeelfamaatti rawwachuu qabda. Wantoota hojjachu barbaadde yeroo murteessiteen hojjadhu. Guyyaa mara keessatti yeroo murtaa'e qopheeffachuun hojjadhu.

Fakkeenyaaaf, guyyaa hojii mara irraa sa'a tokko qophatti kaa'uun wagaa tokko keessatti saa'atii 260 argatta ykn guyyaa hojii guutuu 32 argatta. Yeroo hanganaa keessatti hojiin heddu sii milkanaa'uu danda'a yeroo kanatti:

- Juzi'iwwan Qur'aanaa heddu haffazuu dandeessa,
- Tooftaawwan ariitiin ittidubbiftu barachuu,
- Ogummaa addaa barachuu,
- Toora/naannoo keessa jiraattutti lafa danaa manaa maraa ol-ta'e argachuu,
- Afaan biyya alaa tokko baradhuu,
- Kitaaba tokko barreessi,
- Dippiloomaa tokko argachuu ykn

- Maallaqa dabalataa muraasa hojjatachuu ni dandeessa

Akka yeroon saffisutti gochawwan xixiqqoo kuma ta'aniin ol-fudhatamutti, gochamilkaa'ina ykn akka namummaa keenyaatti yaada keenya guutachuuf gumaacha hinqabneen fudhatamutti- yeroo kee karoorsii sagantaa karoorsiteen hojjadhu. Kun wanta salphaa miti. Yeroo faaydaan ala badeef gaabbuun yeroo hafeef akka gaaritti dalaguuf huumna ta'uu danda'a. Yeroon hafe yeroo ga'aadha- kunis yoo fuulduratti yeroo lafatti balleessssuu dhiisnee itti fayyadamne qofa.

5. **Yeroo quachuuuf gorsa muraasa**

Guyya muraasaaf yaada dhihaatan kanneen hordofi; bu'aa argattutti kan dinqisiifamtu ta'a :

1. Guyyaa hunda ganama wanta guyyaa san hojjattu barreessuun guyyaa kee karoorsi, akka raawwa tamaniin saganteessi.
2. Hiriyyaa kee osoo itti hinhimin ykn bilbila osoo hinbilbiliniif hin argin.

3. Yeroo qubeessaa fi irsaasii, waraqaa yaadannoo xiqqaa kiisatti qabadhu. Yeroo hojii irraa hafetti fayyadamuun karooraan fi yaada irratti barreessi

4. Yeeroo boqonnaa karoorfadhu. Yeroo salaataa wajiin akka wal-hinfaallessine godhi.

5. Yeroo hojii irraa hafe dubbisuun, haffazzuun ykn wanta bu'a- qabeessaaf fayyadami.

6. Yeroo beellama qabattu, gareewwan lamaanuu yeroo sirrii akka hubatan godhi

7. Yeroo deemsaaaf fayyadamtu fageenya deemtu irratti qajeelchi. Yeroo beellamaatti akka geessu yeroo muraasa qabaadhu.

8. Hojii osoo hinjalqabin wanta si barbaachisu qopheeffadhu, nyaata bilcheessuu, keeyyata barreessuu ykn haasawa qopheessuu ta'u danda'a

9. Namoota yaada hinqabneef yeroo kee hatutti irraa of-eegi

10. Bilbila bilbiloon ykn xalayaa barreessuun hojii tokko raawwachu yoo dandeesse qaamaan dhaquun sirra hinjiru.

11. Yeroo buufata boba'aa jaalattu bira dabritu konkolaataa keetitti gaaza goottadhu. Imala addaa hindeemin, gaaza hinfixatin.

12. Metira (lakkoofsa) dhaabbata konkolaataa ykn waamicha bilbilaa yeroo mara haala barbaachisaan jijiiri (sakataa'i)

13. Meeshaa geessuuf ykn dhaamsa himuuf ykn gabaa ba'uuf barbaadde wanta hunda tarreffamaan barreessi, hojii hojjattu karoorsi. Kunis deemsaa kee irra akka hindeebinee fi karaa gabaabaan akka deemtuufi.

Mala qusannaan yeroo biraa barreessuu dandeesa. Gorsa kana keessaa muraasa fayyadamuuf yaalii godhuun tarreffama kana guuti. Boqonnaa dhabuu ykn bashannana dhabuu hinqabnu. Yeroo faayda malee dabarsuu dhaabuu qabna. Bashannana jechuun deebisanii uumuudha. Xumura gaddisiisaa jirenya addunya gurguddoo keessaa tokko jirenya bowwaafachiisaa jiraannu keessatti qaamotakeenya

lubuu keenya dura heddu fageessine tursiisuu irraa kan kaane lamaan ardii tanarratti lammata deebi'anii wal-arguun shakisiisaadha. lubuu keenya qaamootakeenya dhaqqabuu osoo kan danda'aniitiiakkam dinqisiisaa kan ta'u ture. Sagaduudhaaf, karoorsuuf, gadifageessitee yaaduufi baatrii amantaa deebiftee huumnessuuf yeroo qabaadhu.

6. Waa'ee yeroo wanta yaadatamuu qabu

A. Yeroo fudhadhu.....

Yaaduuf yeroo fudhadhu, inni madda huumnaati

Taphachuuf yeroo fudhadhu, naamiga
dargaggummaa waaraati.

Dubbisuuf yeroo fudhadhu, hundee qaroominaati;

salaata salaatuuf yeroo fudhadhu, ardii irratti humna
mara irra ol-aanaa dha;

Jaalachuufi jaalatamuuf yeroo fudhadhu, iiماani
jaalalaaf jibba ala homaa miti

firoomuuf yeroo fudhadhu, karaa jaalalaati;

kolfuuf yeroo fudhadhu, laafistuu wanta maraa oliiti.

Keennuuf yeroo fudhadhu, jiruun ofee ta'uuf heddu gabaabuudha;

Hojjachuuf yeroo fudhadhu, gatii milkaa'inaati, garuu

Yoomiyuu yeroo balleessuuf yeroo hin fudhatin.

Nabiyyiin (SAW) akkana jechuu isaanii yaada dhu:

“Namni guyyoota isaa lama [hojii dhaan] walhin-dabarre, inni kasaaraan isaa dhugaan mirkanaa’e. (Sunan Al-Daylami)

B. YEROO   **SIRRITTI**   **ITTI**
FAYYADAMAME

Jireenna   keenya   keessaa   muraasni   kan
hiriyootakeenya wajjiin dabarsiu.

Yeroo kana haasawa akkam godhuu qabna?
Qaroomina kana yaada dhu:

Sammuu guddaayaada haasa'u;
Sammuu jiddu galeessi taatee,
sammuu xixiqqoon waa'ee namaa haasa'a,
sammuun baay'ee xiqaan waa'ee ofii haasa'a.

7. Qorannoo fakkeenyaa: daqiqaan tokko gatii maalii qaba?

Dhimma jiddugaleessaa: faaydaa yeroo

Yeroo heddu waa'ee faaydaa yeroo haasofna.
Faaydaa yeroo wal-tajjii ykn kampii ykn yaa'ii qabu garuu
hin herregnu....

Barnoota: Wal-Tajjii Baasii Hinbaraaxofne

Hojii keenya mara keessatti baasii daqiqaan osoo hindhiisin herreguu yoo baranne qabeenya ummaa yeroo konfaransii, kaampiiwwan, seminaarotaafi wal-tajjiwwanii haala nama gaddisiisuun baraaxa'uutti hubannoo argachuun hin hafu. Ummata walittiqabuun wanta baay'ee

cimaa ta'edha. sirnaan itti fayyadamuuf Rabbiin duratti itti gaafatamna.

YEROO HUNDA

CAALATTI YAALI!

Yaali xiqqoo dabaluun oomisha keenya parsantii 10 hanga 15 dabalachuu nidandeenya. Fuula dubbifamaa

muraasa dubbisuuf yoo karoorfanne, ykn hanga sa'a murtaa'ee, bakka murtaa'e qulqolleessuuf ykn bilbila murtaa'e bilbiluuf yoo barbaanne, xiqqo dabalataan yaalii godhuun yeroo mara of jabeessuu nidandessa. Amalli akkanaa oomisha dabaluuf bu'a qabeessummaa heddumeessuuf qarqaara. Itti gaafatamni yeroo hunda yeroo argamu waan caaluuf amalli kun caalatti oomishaaf fayyadamaanu taasisuu danda'a

HOJII HARDHAA BORUTTI HINDABARSIN

Qabxiwwan Raawwii Hojii

Waan amma dalagamuu qabu yoo yeroo fuulduraatii keesse hojiin baay'ataa deema. Guyyaan boruu maal akka

fidi beekuu hindandeessu. Guyyaa kee hojii kaleessa irraa hin hafiniin osoo jalqabdee boqonnaa guddaadha. Gochi gaariin hojii tokko daqiiqaa 5 gadi kan fudhatu yoota'e yeeroma san hojachuudha. Daqiiqaa 5 ol kan fudhatu yoo ta'e akka barbaachisuun ykn durfamuu qabuun karoorfamuu ykn sagantaa'uu qaba. Qajeelfamni warqiin kun jirenya keessatti milkaa'aa, ol-aanaa sitaasisa. Saa'aa tokko keessatti hojiiwwan kudha lama akka dalaguu qabdu

yaadi. Ofiikeetii, dhiibbaa dhaabni guddaa uumuu danda'uun wal-qixa ta'e uumuu ni dandeessa --- akka keetii 10 dhaaba keessa yoo jiraatan, dhiibbaan walitti qabame baay'ee guddaadha. Kan mara caalu, Rabbiin ifaajee kee ofii isaatii yeroo dhuma hin qabne sibadhaasa.

GAAFIIWWAN MARI

1.Yeroon hardhaa yeroo boruu caala faaydaa kan qabuuf maaliif?

2.Namoonni milkaa'uu namoota kufan irraa fayyadama yerootiin kan adda isaan taasisu maali?

3.Gatii yeroo maallaqaan akkamitti herregda?
Fakkeenya kenni.

4.Tarreeffama hojiwwan hojjatamuu karoorfamanii
qopheessuun to'annaa yeroo gaariitif maaliif baraachise?

5.Gochoota yeroo baraaxessan irra-jirenyaan
GOOREE sadeen maali?

6.Yeroo kee irraa akkamitti ittifta?

BOQONNAA 17

OGUMMAA (ARTII) DHAGEETTII

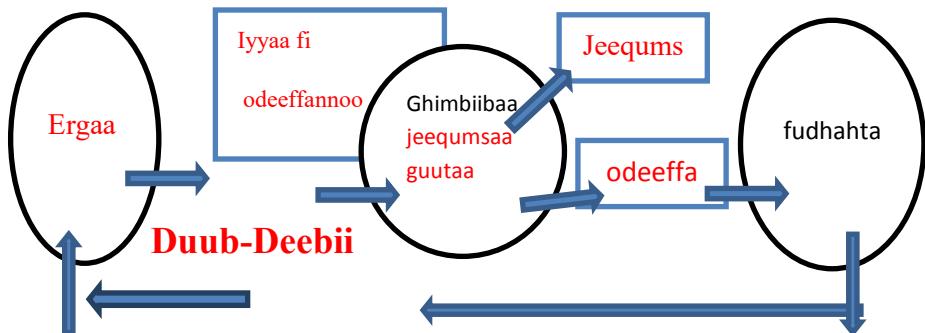
YAADAGOOREE

Xumurama boqonnaa kanaa irratti:

- Bu'urawwan dhageettii gaarii addaan beekuu
- Maal dhageeffachuu akka fedhan yaaduun namoota kaaniin haasa'uu
- Bu'aa caaluuf namoota biraan caqasuu
- Namoon biraan akka sirritti hubatamaniif akka haasa'an qarqaaruu

Dhaga'umsi yeroo ergaan odeeffannoo qabu madda tokko irraa gara fudhataatti (dhaggeeffataatti) dabru kan ta'udha. Ergaan wanta dabarfame. Odeffannoona ammo wanta ergaa keessa jiru kan qulqulleesee mirkaneessu. Namni tokko "ergaa kana keessa, odeeffannoo hagamtu jira jechuu nidanda'a ? maddi ergaa kan ergaa erge yoo ta'u fudhataan kan ergaa argatu.

Naannoona haala dhageeffachuun itti raawwatu. Wacni wanta ergaafi fudhataa jiddutti odeeffannoonaan dabaruu gufachiisu. Deebiin raawwii dhaggeeffataan erga xiinxalee booda kennu. Wantoonni adeemsa dhageettii kun asii gaditti muldhifamanii jiru

Akka dubbataatti dhaggeeffatoonni akka hubatan qarqaaruuf jechootaa fi wantoota jechuudhaaf qophaa'e sirriitti qindeessuu qabna. Hirmaattota sirrii ta'an yeroo mijaa'a, wal-geettii idilee ykn daawannaal al-idilee filachuu qabna.

Naannoona, bakki dalagaa, kutaan konfaransii bakkeen hawaasaa qunnamtii qarqaaruu ykn gufachiisuu nidanda'a. xumura irrattis, hordoftiin jechaan ykn

barreeffamaan barbaachisaa ta'uufi ta'uu dhabuu murteessuu qabna.

Gara biraatiin, akka dhageeffattotaatti:

- a)Wanta dubbataan jedhaa jiruu qalbiin caqasuu,
- b)Wanta jedhamuuf deebii kennun xiyyeffannoон keenya akka hinhatamne,
- c)Sagalee qaamaa dubbataatiif xiyyeffannoo kennuu,
- d)Odeffannoо kennamu irratti xiyyeffachuu fi
- e)Dhageeffachuuf qaamaan itti qophaa'uu

Ergaa kan hinhubanne taanaan akka dubbataan wanta dubbate irra deebi'u dhimma dubbatu murtaa'aa ta'e ykn mata duree siritti ibsu gaafachuu ni dandeenya.

2. Dhageeffuchuu Baratuu

Nuti hundi keenya dandeettii dhageettii qixa ta'e hinqabnu. Yoo sirriitti dhaga'uuf tattaaffii goone dhaggeeffachuu barachuu garuu ni dandeenya; Nama siritti dhaga'u ta'uuf:

- a)Qalbeeffannaan caqasuu
- b)Sammuu keenya baraaxessuu dhiisuu
- c)Wanta dubbatamaa jedhu irratti xiyyeeffachuu
- d)Wanta yaada namaa facaasu of-irraa ittisuu
- e)Sammuu keenya banuu
- f)Fuldura taa'uufi yaadannoo qabachuu shaakaluu qabna

Waa'ee yaada mataa keenyaa dhiifnee, wanta jechuu ykn dubbachuu barbaannu yeroo dubbataan xumuru dubbachuuf yaaduu qofa dhiifnee yaadota dhaga'uufi ergaa dabarfame akkaataa ittiin nuga'e osoo hinta'in, qabiyyee ergaa dhaga'uu qabna. Dubbataa sirnaan dhageeffachuuuf

obsa qabaachuu qabna, haasawa addaan kutuu hinqabnu . Dubbii haasa'amaa jiru keessatti fedha qabaachuu, fi qalbee fachuu, itti yaaduun dhaga'uu qabna. Kanneen mara itti yaaduun shaakaluu qabna.

3. Ergaa mirkaneessuu

Dubbataaf deebii kennuun yeroo baay'ee wanta faaydaa qabu.Kanaafuu akka dhageeffattootaatti wanta hubanneef deebii kennuu qabna. Dubbataa irraa odeeffannoo argachuuf ykn qabxii cimaa akka nuufibsu godhuuf gaaffiiwwan gaaffachuu nidandeenya. Wanti inni jedhe, wanta yaade ta'uu mirkaneessuuf wanta inni jedhe irra deebinee ibsuu ni dandeenya. Dubbataadhaa hubachuu ykn hubachuu dhabuu keenya ibsuuf sagalee qaamaatiif fedha muldhisuun itti beeksisuun nidandeenya.

Odeeffannoo dabalataa argachuuf gaaffiiwwan banaa (yoom, maal, eessatti, Eenyu fi kkf) gaaffachuu nidandeenya, odeeffannoo gadifageenyaan argachuuf ykn dubbataan qabxii dhibaa irratti xiyyeeffannoo godhu, gaaffiiwwan bira dabalataan gaafachuu nidandeenya.

4. Dhageeffachuu Fi Dhaabbata Qaamaa Fiizikaalaa
Dhageeffataa xiyyeefataa -- → dhageeffanna
xiyyee → dhageeffataa hirmaataa

Irraa fageenya bakkaa sirrii ta'e
xiyyee--- qaama bashannanee

dhageeffannaa

Dhaabbatu fi (ijaan wal-argaa)

Dhagahuun...

- Sababoota dhuunfaa, fi
  - Sababootaaadaa irratti
  - Qunnamtii ijaatiin
  - Sagalee qaamaa irratti Irkata,
  - Yeroo qunnamtiin ijaa Jiraate

Dubbataan ergaa caalaa bu'a-qabeessa ta'e
caalaa jajjaba dabarsa

- Dhaga'aan siritti caqasuu danda'a
- Hinjiraatin
- Dubbataan fedha hinmuldhisu
- Dubbataafi dhageeffataan naamusoota walittidhufiinsaa Islaamummaa dhiira/dubartii kabajan.

**BARBAADAMA   SABABAWWAN
SIRREEFFAMAA**

Barataan hawaasa keenya keessaa akkana jechuudhaan natti hime: “Waan namoonni baay’een akka ani qabxii ol-aanaa qabu yaadantuuf hin beeku. Ani barataa jiddu galeessaati.” Sababni isaa maatii isaati inni barataa dureedha jechuudhaan namatti himan! Sila jarii ni sobanii? Miti. Kun ilaalcha/hawwii isaan mucaa isaaniitii qabanitu barataa duraa akka ta’edha.

Yeroo nama dhageeffannu sababa sirreefama qabaachuun barbaachisaadha. Kun 1.0 ykn 1.0 gadi ta’uu qaba (dhibbeentaa). Namni tokko yeroo jalqabaatiif muchaan kiyya qaroodha, manni siritti qulqulluudha, inni

sirriitti abbaa qabeenyaati,wal-tajjiitti namni baay'een hin argamne, projektiin baay'ee guddaadha, buufatni xayyaaraa hedduu kaluudha fi kkf kan jedhu yoo dhageessu jechoonni kun wanta ati yaadduun faallaa ta'u akka dan da'an yaadadhu. Wanta namni sun dubbate sirreeessaa fi sababaa murteessuun dura ilaalcha uumuu kee eeggadhu. Namni hundinuu akkuma kee sababa mataa ofii qaba. Kunis, seenaa boodaa, aadaa, dhandhamtii, beekumsa, muxannoo, seenaa maatii,bilchinaafi kkf qaba. yeroo murtii kennitu ykn tarkaanfi fudhattu irra deebi'ii itti yaadi. Dhugoomsi, qaxxaamurii, sakataa'i, mirkaneessi!

BOQONNAA 18

AKKAATAA UUMINSA IJAARSA KOREE

1. Koreen maali?

- A. Bu'aa fi miidhaa
- B. Gosoota Okoree

2. Koree uumuu

- A. Dirqama
- B. Miseensa
- C. Dura Taa'ummaa

Yaada gooree

Xumurama boqonnaa kana irratti waan armaan gadii gochuu qabda:

- Yeroo   koree   uumuufi   uumuu
hinbarbabaachifne addaan beekuu

- Hojii murtaa'e koreef barreessuu
- Koreedhaafi miseensa siraa'a filachuu
- Koreewwan hundeessuu

1.Koreen maali ?

Koreen akka garee ummataa hojii murtaa'aa tokko raawwatuutti ibsuun nidanda'ama. Koreen baay'ee barbaachisani. Koreewwan bakka mara jiran, yeroo sirnaa hin muudaminis koreewwan ni jiraatan. Sababni kanaa, murtiin walitti qabaatiif mariin murtiiwwan dhuunfaa fi ofittummaa caalaa wanta barbaadamaniif gatii qabaniif.

Fakkeenyaaaf, erga ayaatoota Qur'aana kabajamaa mara impaayera hunda irraa walittiqaban booda, Umar(RA) Qur'aanni akka jildii tokko keessatti qophaa'u koree to'atu hundeessan. Sa'd ibnal Aas itti himaa Zayd ibn Saabit barreesse. Garaa garummaa dubbifama jechota (dialect) muraasa keessa jiru hubachuun Umar(RA) dhimmoota kana irratti loqoda (dialect) gosa *Mudra* fudhatama akka kennamuuf qajeelFama kennan.

Akka waliigalaatti dubbachuuuf, koreewwan:

- a. Odeeefanno tamsaasuuf gorsa keennuuf
- b. Yaada burqisiisuuf rakkooowwan murtaa'an furmaata itti keennuuf
- c. Qindoomina, qunnamtiifi walgargaarsa mijeesuuf,
- d. Tarkaanfiiwwan fudhatamaniif yaada kennuu fi murtiiwwan keennuuf fayyaduu ni danda'a.

A. BU'AA FI MIIDHAA

Bu'aan gocha koree caalmaa qaban:

- a) Murtii waliigaltee qindoome akka uumamu taasisa. Namoonni ogummaa adda addaa, naannawaa,sadarkaa taayitaa adda addaa qaban rakkoo akka furan walitti fida.
- b) Dhimmoota qooda dhaabaa tokkoo ol hirmaachisan irratti garaa garummaa jiru dhiphisa.

- c) Sirnaafi sirnaan alaan walii wajjiin hojjachuun hojii garee fooyya'aa uumuuf gargaara

Ta'us hojiin koree miidhaawwan muraasa kan qabu:

- a) Baasiin koreef ba'u akka hojiin xixiqqoofi barbaman hinhojjatamne taasisu danda'a.
- b) Wal-ta'iinsa heddummeessuun murtii kennuu dhabamsiisuu danda'a.
- c) Miseensi haarawni ykn irra xiqqeeyyiin akka adeemsaa dhuunfatan taasisuu nidanda'a
- d) Gochaaf garee tokkoo qofa itti gaafatama taasisuun ulfaachuu danda'a.

Waa'ekoree kanakkana jedhamu dhageessee?

- Koreen garee fedha
moo'ee namoota hin
dandeenyeen filatamee
wanta irra hin ga'amne
raawwachuu danda'u
- Koreewan daqiiqaa
kan eeggataniif saa'a kan
baraaxessani!
- Gaalli farada koreen

B. GosootaKoreewwanii

Koreewan hojii, yeroo murtaa'e fi yeroo garii heddumina irrattihundaa'uun gasa adda addaa qabani. Koreewan gariin dhaabbataa, gariin kan yeroo gabaabaaf turani.

Koreewwan dhimma murtaa'eef kan uumamaniifi yeroo dirqamnii milkaa'e kan bittanaa'ani. Dhaabbilee hedduu keessatti yeroo baay'ee koreewwan gosa lamatu jira:

- a. Koreewwan dhaabbataa, kan itti gaafatamumma walitti qabiinsaan uumama itti fufiinsa qaban fi murtii dhuunfaa irra murtii garee kan akka karoorsu, miseensuu, faayinaansii fi kkf, raawwachuuuf uumaman.
- b. Koreewwan yeroo murtaa'a, ittigaafatamummaa murtaa'e raawwachuuuf uumamani.

2.KoreeUumuu

A. Dirqama

Koreewwan garii kennamaa, seeraa fi heera dhaabaatiin uumamani. Dirqamni murtaa'a galmee sana keesatti ibsame. Koreewwan kuwwan qaama bulchiinsa dhaabaatiin kan hundeffamanidha. Koreen itti gaafatamni kennameef wanta raawwachiisu sanadii mirga garee ykn waliigatee dirqaama kenname muldhisu kennamuufii qaba.

Galmeen kun gabaasa koreetiifi walitti dhufiinsa dhaabakeessa jiru kan ibsu ta'uu qaba. Koreen kaayyoo ifata'e hinqabneefi hinhubanne hundeffamuu hinqabu.

B. Miseensummaa

Gaaffiin Eenyutu koree keessatti hirmaachuu qaba jedhu kaayyo koree wajjiin kan wal-qabatudha. Koreen hojiiwwan addunyaawaa, gorsaa ykn furmaata argamiisuu irratti xiyyeeffate namoota dhuunfaa beekumsaafi ogummaa barbaadamu qaban qabaachuu qaba. Dandeettiin raawwii koree qindoominaafi walta'iinsa jajjabeessuuf uumameef miseensa ta'uuf ulaagaa ta'uu dhabun ni danda'a. Fakkeenyaaf, koreen qindoominaa qaama dhaabaa keessaa hojjattoota akka miseensaatti qabaatu qaba.

Miseensonni koree Yaada koreen galmeessuuf hundaa'eef beekanii filatamuu ogumsi miseensi koreekoreef gumaachu ifaan kaayyoowwan koree irratti kan murtaa'an ta'u qabu.

Dandeettiin namoota dhuunfaa gocha garee keessatti bu'a qabeessummaan hirmaachisan, miseensota koree murteessuuf ilaalamuu qabu.

Hammantaan koree itti gaafatama irratti murtaa'ee kan gara garummaa qabu. Koreewwan gurguddaan miseensota filuu ykn foo'uuf kan barbaadamani koreewwan xixiqqoon waliigaltee irra bu'a qabeessaan ga'uufi hojiwwan isaanii milkeessuuf kan filatamani.

Akka barametti, koreen dhaabbataa miseensota gadi: aanaa shan, miseensota ol-aanaa sagal kan qabani. Yeroo garii garaa gurummaan mirkanoeffamuu danda'u jiraachuu ni danda'a.

Sababni lakkooftsi gadi aanaan shan ta'eef baay'inni nama sad'i akka caalmaa baay'ina hojjachiisuu danda'utti murtii waliigaltee dabarsuuf ga'aa wanta'eefi. Lakkobsi ol-aanaan sagal lakkooftsa baay'ee ta'u illekoreewwan dhaabbataa yeroo heddu walga'uu waan qabaniif nama heduuf wal-tajjii waamuuf lakkooftsa barbaachisaa dha.

Koreewwan yeroo muraasaaf hundeffaman heddu miseensota sad'i, yeroo garii miseensota lama kan qaban yoota'u lakoofsi ol-aanaan shani. Miseensooni yeroo muraasaaf hundeffaman waliin morkuuf dirqama koreee keessatti kan waldorgoman ba'uu qabu. Karaa biraatiin

bakkka bu'aa dhaabaa ta'uun kan hinbaachifne yoo ta'u isaan keessaa kun miseensa akka ta'uu qabu yaachisaa miti.

C. Dura taa'aa

Koree bu'a qabessaaf furtuun, dura taa'aa bu'a-qabeessa. Koree maraaf sagalee, tarkaanfii tarsiimoo miseensaa sirreessu. Koreen tokko miseensota dandeetti qabaniif YAADAifa ta'an yoo qabaate illee dandeettiin dura taa'aan hojii koree hogganuuf qajeelchuu qabu milkaa'insa koreetiif barbaachisaadha.

Bu'a qabeessa ta'uuf dura taa'aan ofii isaatii itti gaafatama fudhachuu namoota kaawwan akka gumaachan jajjabeessuu qaba. Kaayyoo dhaabaa wajjiin guutuu guututti wal-beekuu, yaada kana milkeessuuf ga'ee koreen isaa taphachuu qabu beekuu qaba.

Keessattuu koree dhaabbataan dura taa'aan miseensota irraa yeroo yeroottiwal-ta'iinsa walitti qabuuf gaafachuu miseensotaaf hojii quoduu ykn ramaduu qaba. Dura taa'aan koree bu'a qabeessa ta'e miseensota koree jiddutti tokkommaafi waliigalteeuumuu, qaama

bulchiinsaatiin waliigaluu, walquun amtii isaan wajjiin qabu irratti ifa ta'uu qaba.

HOJJIIN KUN KAN EENYUUTI?

Kun seenaa nama afurii:Martuu, Nama tokkoo, Eenyuyyuu fi namni hunduu jedhamaniiti.

- Hojii akka hojjatamu barbaadamuu tokkof martuun akka hojjatu gaaffatame.
- Martuun namni tokko akka hojjatu of amansiise
- Hojii kana eenyyuu hojjachuu kan danda'u ta'ullee nam-tokkoyyuu hinhujjanne.
- Waa'ee kanaaf namni tokko hin aarre, hojii nama maraa waan ta'eefi.

Namni tokko enyuyyuu hojjachuu akka danda'u yaadee, ta'us martuu hojjachuu akka hindandeenye namni tokko hinhubanne.

Xumura irratti martuu nama tokko ajiifate hojii enyuyyuu hojjachuu danda'u namuu osoo hin hojjatin waan hafeefi.

Namni
hunduu

Namni
tokko

HOJII

Abbaan
fedhe

Nam-
tokkollee

BOQONNAA 19

HAALA GAGGEESSAA KOREE

1.Hojiwwan Dura Ta'aa

- A. Dalagaa koree karoorsuu
- B. Wal-geettii koree geggeessu
- C. Galmeewwaniifi odeeffannoo eeguu
- D. Miseensota koree irraa hojimaata argachuu
- E. Bu'aa hojiwwan koree madaaluufi gabaasuu

2.Daangawwan

3.Uunka Hordoffii Hojii Dura Taa'ii

YAADAGOOREE

Xumurama boqonnaa kanaa irratti:

- Ga'ee dura taa'aa koree addaan beekuu
- Koree kee hojii fi omishummaan hogganuu

- Koreen kee akka yaadaisaa akka milkaa'u qarqaaruu ni dandeessa

Hojiin koree hogganuu hooggansa shaakaluu keessaattiisa tokko. Milkaa'insa dura taa'insa koreetiif furtuun dandeettii dura ta'aan koreen miseensota koree hogganaa, kakaasuu, bakka buusuu fi qunnaamuun qabuun mirkanaa'a.

Koreen akka qaama dhaabaatti wal-geettiwwanii oli, wal-tajjiwwan haala koreewan hojii isaanii ittiin adeemsisan keessaa kan irra baramaniif muldhatan ta'an.

Koreen akkaataa walittidhufiinsaa idilee fi al-idilee adda addaattiin hojjatti. Kanneen keessaa gabaasawwan barreessuu, ilaalcha qalbeeffanna qabuun, (qorannaan), dalagaawan adeemsifama jiran madaaluun, hojiiwwan ta'achuunii, raawwii sirna raawwachiisuun fi kkf.

Hundaa ol, koreen akka gareetti ittifufuuf kan yeroo rakkootiif garaa garunmaa jiraachuu qabani dura taa'aan wal-tajjiin alatti waa'ee adda addaatiin koree hogganuu qaba.

1. Ga'ee dura ta'aa

Aangoon isaanii mallattoo amanamummaa dhaabaafi hoggansaan kennameef waan ta'eef dura taa'oni koree dirqama isaanii siritti fudhachuu qabuu. Hojiwwan koree hunda ofii ofiitii qofa dalaguu hinqaban. Kaayyoon koree qabeenya ykn dandeettii miseensotaa hojitti jijiiruu wanta'eef akkana gochuun ofinjifachuudha.

Dura ta'aan gaariin tokko hogganuu fi dhageeffataa gaarii ta'uu qaba.

Hojiwwan dura ta'aa akkanatti ramaduunnidanda'ama:

1. Hojii koree karoorsuu,
2. Wal-gahiiwwan adeemsisuu,
3. Galmeewwanii fi odeeffannoo qabuu. (yookaan ittigafatamni kun barreesituuf- miseensa koreetiif kennama).
4. Miseensotakoree irraa raawwii fudhachuu,
5. Bu'awwan hojii koree madaaluu

A. Hojii koree karoorsuu

Ittigaafatamni dura ta'aa inni jalqabaa hojii murta'aa koreen raawwachuu qabu gutuun guututti hubbachuudha. Hubannoo kana irratti hundaa'uun tarsiimoo jijiiramuu danda'u kanneen ofkeessatti qabatu karoorsuu danda'a:

1. sagantaa jalqabaa wal-tajjiwwanii
2. Miseensota dhuunfaatiin dirqamoota kennuu,
3. Hojjattootaaf, hojii qorannoo boodaa
4. Koreewwan kanneen wajjiin qindoomina
5. Baajata raggaasisuu, ykn
6. Hojiwwan biraa qaama ajajaa irraa dhufan, raawwachuu
7. Milkaa'insa eegamuuf sagantaa yeroo (karoorfama) fi sadarkaa hojii mirkanaa'e, fi
8. Dhimmoota karoora tajaajilaatiif qunnamtii ummataati.

Akka dhugaatti, koree jechuun dhaaba xinnoo kan guddaa keessa jirtu. Dura ta'aan hoggansaan ogummaa bulchiinsa kan koree gara kaayyoo murtaa'ee sochoosu.

B. Wal-gahii koree geggeessuu

Wal-tajjiin koree gaariin bu'aa karoora xiyyeffannoo gochaati. Ajandaa sirna qabuun murtiiwwan akka fudhataman haalli marti haala mijaa'an irratti hundaa'a. ajandaa fi wanti barbaachisaa ta'e seenaan boodaa wal-tajji dura miseensota koree guyyaa wal-tajji dura ergamuu qabu.

Kan filatamu, sagantaan wal-tajji waggaan guutuu wal-tajji jalqabaa irratti waliigalamuu qaba. Miseensonni marti wal-tajjiwwan mara irratti argamuu dhabuu danda'u. Dhabamuun miseensa tokkoo wal-tajji lama ykn lamaa olitti mudate aangoo dura ta'aatiif daangeffamaan aangoo isaatiin siritti to'atamuu qaba. (wal-tajji gageessuu irratti barreeffamni qophaa'e boqonnaa biraa qajeelcha kanaa keessatti dhiyaatee jira.

C. Galmee Fi Odeeffannoo Qabu

Galmeewan hojiwwan kanaan dura raawwatan, gabaasa koreewan walittidhufiinsa qabanii, tarreeffama hojii koree fi galmeewan akkanaa murteewan odeeffannoo ga'aa irratti hundeffaman dabarsuuf barbaachisaadha. Dabalataan, koreen ragaa beezi waa'ee miseensotaatiif ummataa qabachuuf kaa'uu qaba. Walitti qabaan, dura ta'aan galmee (sanadii) nama eegu akka barreessaatti miseensa keessaa ramaduun barbaachisaadha. Ta'us, akka miseensonni Yaada koree akka galmaan ga'an odeeffannoo qaban akkaataa uumuu danda'aniin itti fayyadaman kakaasuun itti gaafatama dura ta'aati

D. Raawwii Miseensota Koree Irraa Fudhachuu

Miseensonii koree yeroo karooraiifi hojiwwan adda addaa murteessuuf walga'an akka gareetti hojjachuu qabu. Yeroo biraan miseensi marti itti gaafatama murtaa'e qabaachuu qaba. Bakka lamaanittu, dura ta'aan qabeenya barbaachisu argamsiisuuf itti gaafatama isaanii akka sirritti galmaan ga'an miseensota isaanii akka sirritti galmaan

ga'an miseensotakoree qarqaaruu qabu. Kun dandeetti hogganuu, kakaasuu, bakka buusuu, fi miseensota wajin walqunnamuu gaafata. Wanti barbaadamu dandeettii fi hanqina jiru hubachuuf tarkaanfii sirreessaa fudhachuudha. Dura ta'aan kaka'umsaafi jabinaan dirqama kana raawwachuuuf fakkii ta'uu qaba.

E. Bu'aa raawwii koree madaaluufi gabaasuu

Koreewwan hojii tokko haala bu'a qabeessaan raawachuuuf, rakkoo tokkoof furmaata argamsiisuuf ykn adeemsa raawwii muldhisuuf bu'aa argamiisuu qaban. Kaayyoo qulqollina eegomsaatiif bu'aa madaalamuu qaban dura ta'aan mirkaneessuu qaba. Deebii raawwiitiifis, bu'aa mirkaneeffamuu qabu. Madaalliif, akka qaama adeemsa karooraan asii gaditti ibsameetti yeroo fi qabeenyi ramadamuu qaban. Akka dhugaatti, hojiiwwan dura ta'aatiif miseensotaa hojii fuulduraa akka fooyya'u qarqaaruuf madaalamuu qaban.

Dhimmoota heddu keessatti, bu'aan hojii koree abbaa ykn qaama bulchiinsa dhaabaatiif gabaafamuu qabu. Dura ta'aan adeemsa gabaasa qopheessuuuf adeemsa

qajeelchuu kan qabu yoota'e kunis gaabaasni qophaa'u ilaalachafi hojiwwan milkeeffaman kan miseensota hundaa akka of keessaa qabu mirkaneessuufi gabaasni kaayyowwan koree milkaa'uu kan ifatti ibsudha. Yoo kan hin milkaa'in ta'e yaada raawwii biraa kan dhiyeessu ta'uu qaba. Gabaasa hojii koree dhiyeessuun ittigaafatama ol-aanaa dura ta'aati.

2. Daangaawan

Dura ta'aan koreekoree hojjachiisuuf ga'umsa akekkaa fi daangawwan aangoo isaa beekuu qaba. Akka walii galaatti dura ta'aan wanta kanneen hojachuu hinqabu:

A. Miseensota sirnaan hin raggaasifamin haaraafiluu,

B. Qaama bulchiinsaatiin osoo hin mari'atin miseensa bakcaa kaasuu,

C. Dhaaba hojiwwan gurguddaa, yeroo dheeraa, maallaqa misoomsuu, ykn kan biraa keesatti hirmaachisuu fi

D. Imaammata, tartiiba fiseerota dhaabaa jijjiiru

3. Sakanta'a hojii dura ----- koree

Dura taa'oni koree hojiiwan isaanii madaaluuf terreeffama sakatta'a kan fayyadamuu ni dandaani. Of gaafadhu:

ATI

EEYEE

LAKKI

1. Miseensota koree wajjiin siritti wal-qunnamtaa? [ ] [ ]

2. Sammuu banaan yaada isaanii dhaggeeffattaa?
[ ] [ ]

3. Xiyyeffannaajiraa qajeelchuun isaan kakkaaftaa? [ ] [ ]

4. Osoodhindhuunfatin koreeto'achuu
dandeessaa? [ ] [ ]

5. Tartiibota caffee beektee ittifayyadamtaa?
[ ] [ ]

6. Dhimmootakoree keessatti dura buutaa?
[ ] [ ]
7. Walittidhufiinsa namoota jidduu jiru hubattaa?
[ ] [ ]
8. Naannawa mata duree koreebeektaa?
[ ] [ ]
9. YAADAkoree irratti hundooftee
yaadaa hojjattaa? [ ] [ ]
10. Hojiifi raawwiif haala mijataa ta'euumtaa?
[ ] [ ]
11. Ga'ee hojjattoota dhaabaa ifattibektaa?
[ ] [ ]

“EE” tokoof qabxii 1 ofii kenni, “LAKKI” tokkoof qabxii 0 ofii kenni. Qabxii 10-11 yoo argatte baay’eebaay’ee gaariidha, qabxiwwan 8-9 gaariidha, qabxiin 7-8 fudhatamaadha. Qabxiin 6 gadi dura taa’ a koree ta’uuf hin malu.

Dagaagina/jijjiiram kee fooyyessuuf bakeewwan hanqinaa irratti xiyyeffadhu, foyyeffama qorachuuf ji'oota sadi booda tarreeffama sakatta'a kana irra deebi'i.

DURA TA'AA KOREE JABAA

- Dalaguu dura nimari'ata
- Uduu murtii hinkennin ni mama
- Raawwii kennuu yoo qabu raawwii kanna
- Aangoo osoo hin muldhisin marii jajjabeessa
- Ta'iinsa raawwii isaatiif deebii kennamu fedhaan fudhata
- Ajiifannaa hin tasgabbeessa
- Ademsaan yaadahaaraa jibbaan ala fudhata.
- Aangoo maqaa miseensotaatiin maal akka hojjatu ni beeka.

BOQONNAA 20

AKKAATAA WAL-GAHII ITTI QOPHEESSAN

1. Kaayyoo Wal-Tajii
2. Akka Karoorsaatti Ga'ee Kee
  - A. HoggansaaFi Bulchiinsa
  - B. To'annaa Faynaansi
3. Walgahii Bu'a Qabeessaaf Wantoota Barbaachisan
  - A. Kaayyoo
  - B. Naannoo Walgahii
  - C. Yeroo
  - D. Dura Ta'aa
  - E. Hirmaannaa
  - F. Dirqama (Hojii)
  - G. Murtiiwwan

H. Tokkummaa

I. Waanta HinEggamne

4. Ajandaa Wal-gahii Qopheessu

5. Dabalata

6. Tarreeffama Hordoffii Wal-Gahii

KAYYOOWWAN GOOREE

Xumura boqonnaa kanaa irratti:

- Wal-tajjii bu'a qabeessaaf wantoota barbaachisan beekuu
- Wal-tajjii kaayyoo kenname qabuuf karoora baasuu
- Wal-tajjii bu'a qabeessa sirreessuu
- Wal-ga'ii qindeessuu keessatti milkii jiddu galeessaa ol galmeessi.

1. Kaayyoo wal-gahii

Walgahiiwan garee hojii dhaabaa keessatti ga'ee ol-aanaa qabataa jiru. Wal-gahiin miseensotaaf fedha kalaa'inaafi barbaachisaa uumuu, hirmaannaaf carraa, odeeuffannoo raabsuufi meeshaa kennuuf qophaa'e.

Bu'aan wal-tajjii kanneenii faallaa miidhaa wal-tajjii jira. Hirmaattota muraasa qofatu gumaacha haqaa kenna, heddu qophii hiikkaa kennuun ala dhuunfaan dubbiin mata dureen ala ta'uu danda'a. wal-tajjiwwan yeroo baay'ee fudhata; dubbata yaada ykn ilaalcha ol-aanaa hinkennine garuu dubatee amansiisuun carraa heddu akka argatu taasisuu danda'a.

Qalbeeffannaan yoo yaanne, namoonni walitti qabamanwal-tajjii kan dhaqaniif fedha mataa ofii guuttachuufi jechuu ni danda'ama. Kaayyotti amanuu danda'u, kaayyoo itti amananiif hojjachuutti dharraa ba'u ykn akka dhaabni kaayyoo addatiif isaanii dalagu yaadan.

Fakkeenyi kaayyoo addaa namoota hiriyyootaafi itti kalaa'an barbaadani. Namoonni wal-tajjiikeenyaatti maaliif akka hirmaatan hubachuun wal-tajjiwwan caalaan

karoorsuuf hojiiwwan murtaa'an hirmaattota caalaatti bu'a qabeessa ta'uu danda'aniif qopheessuuf qarqaara. Hirmaattonni gariin hojiiwwan isaaniif ramadaman fedha isaanii kan higuunneef yoota'an ykn dandeettii isaaniitiin ala yoota'an dhiisanii ba'uu ykn gadi lakkisuu danda'u

Wal-tajjiwwan lammii isaa, xiqqaa, jiddu galeessa, guddaa ta'uu danda'u.akka hundattuu wal-tajji yaamuuf sababawwan gurguddoo afurtu jira:

1. Murtee keennuuf,
2. Odeeffannoo tamsasuuf,
3. Namoota jiddutti walitti dhufiinsa uumuuf,
4. Kaka'umsa uumuuf.

Hamma/bal'inaa fi kaayyoon wal-tajji waliqabatani. fakkeenyaaaf akkumawal-tajjiin guddaa ta'uun murtii kenuun caalatti rakkisaa ta'a. bakka namoonni heddu qaamaan itti argamanitti yaada haaraa uumameen yaaduun

zeroo mara mijaa'aa miti. Haata'u malee, miira walii wajjiinii fi hirmaattota kakaasuuf qarqaaruu danda'a.

2. Akka karoorsaatti ga'ee kee

Wal-tajjiawan bu'a qabeessa karoorsuuf qajeelfamoota akkaataawwan taatee kamittu hojii irra oolchuun danda'amu karoora hordofuun barbaachisaa dha. Karoorri gaariin garaa garummaa hinjifannoofi kufiitii jidduu jiru ibsu.

A. Hoggansaa fi bulchiinsa

Wal-tajjii bu'a qabeessa qopheessuun ogommaa hoggansaa fi bulchiinsaa si barbaachisa. Tartiibni jalqabaa koree taate qopheessu hundeessuudha. Miseensotakoree taate qopheessu hundeessuudha. Miseensotakoreetiif hojjattoota akka garee hojii murtaa'e tokkootti akka hojjattan taasisuuf hoggansa bu'a qabeessatti fayyadamuu qabna.

Bakka koreen qabeenyaafi dandeettii ga'aa hinqabneetti qabeenya dhaabbilee naannoo saniitti akkamitti akka fayyadamuu hojii keenya hojjachuu qabna.

Taate(event) tokko karoorsuuf malli salphaan karoora tartiiba yeroo fayyadamuudha. Akkaataan mala kanaa tokko ammaaf guyyaa taateen itti raawwatu jiddutti sarara yeroo qopheessuun kan adeemsifamuudha. Wanta ta'u qabu mallattoo itti godhi, barbaachisaa yoota'e sarara yeroo kana irratti bakka malutti wanta dabalamuu qabu dabali

Guyyaa 1 __ Amma

Torbaan2 __ Guyyaa, Bakka, Mata duree

3 __ Sagantaa,dubbataa.

4 __ Beeksisa

5 __ Affeerraa

6 __ Teessoo

7 __ Ilaalcha Irra Deebii Xumuraaf

8 __ Wal-tajjii

Akka qopheessitoota wal-tajjiitti karoora fi baajata raggaasisuuf qaama ajajaatti dhiyeessuu qabna. Qaamonni kun yeroo sirri ta'etti murtiiwwan barbaachisaa kennuu qaban. Wal-tajjiwwan magaalaa alatti kan adeemsifaman yoo ta'e bakka wal-tajjiin itti godhamu sakattaa'uuf namoota naannoo sanitti argamaniin waliigaluun iddoon namoonni boqotan qopheessuuf sagantaa baasuun barbaachisaadha. Hunda caala rakkowwan daqiiqaa xumuraa irratti ga'uu danda'an yaaduun yeroo barbaachisetti, furmaata itti kennuu qabna.

B. TO'ANNA FAYINAANSII

Maallaqa wal-tajjiif baafnu irraa ol aantummaan faayyadamuu qabna. Kunis qabeenyi faaynaansii arganne amaanaa Rabbiifi kan misseensota keenyaa waanta'eefi. Wantiheddu itti ba'u: imala, bakka ciisichaa, bakka itti wal-tajji, dhihana battala irratti dhiyaatu, maxansaa fi xalayaadha. Wanta kanneeniif, gatii(baasii) mara irra gadi aanu kafaluuf yaaluu qabna, kan qalqullinaafi sadarkaa nuti barbaannu eeggate ta'uun garuu barbaachisaadha. Waraqaa arreefama nyaataa fi gatii isaa(menu) irratti gatii dhokfamaa wanta itti fayyadamnu maraa beekuu qabna.

Koontraatakeessatti wanta irratti waliigaluu yoo waliigalteen hinta'in adabbii ka'ame sirritti hubachuu qabna. Galmeewan kafaltiitiif waraqaawal-tajjii booda barbaachisan mara kafaltii irratti hoteelotaafi namoota tajaajila adda addaa kennaniin akka walhindhabne sirnaan galmeessuufi hordofuun ta'achuu nubarbaachisa.

III- Bu'uuraawwaan wal-tajjii bu'a qabeessa

A. Sababa

Sababni wal-tajjiin barbaachiseef irratti kallattin xiyyeffachuun barbaachisaadha. Xumura irratti yeroo hunda mari'achuuf yeroon kennamuu qaba. Gaaffiwwan wanta wal-tajjii keessatti haasa'amu wajjiin wal-hinqabanne yeroo kanatti booda aansamuun nidanda'ama.

B. Bakka wal-tajjii

Qophaa'inaafi mijootni kutaa wal-tajjiin keessatti bobba'uu milkaa'ina wal-tajjiitiif heddu murteessaadha. Kutaan lakkoofsa hirmaattota ni argaman jedhamanii eeggaman kan qabachuu danda'u ta'uu qaba. Akkaan guddaa ykn xiqqa ta'uu hinqabu. Wal-tajjii

kaka'umsaattiif walitti dhiheenyi qaamaa waltaiinsa caalu akka uumu waanqarqaaruuf kutaan xiqqaan filatamaadha.

Keessattuu murtii kenuun kan eegamu yoota'e sadarkaan qilleensaa kutaa wal-ga'ii keessa jiru mijaa'waafi ifti siritti ga'an jiraachuu qaba. Akkaataan taa'umsaa murteessaadha.

Namni namoota tarreen taa'an duratti dubbatu ofii isaatiif hirmaattota jiddutti ittis sammuu waan uumuuf yeroo danda'ame kun ta'uu hinqabu. Hirmaannaa waan dhoorkuuf kutaan wantoota yaada facaasu kan akka waccaafii miidhagina sirraawaa hinta'iniin irraa bilisaa ta'uu qaba.

Namni hagam akka dhufan beekuu baannus, beekumsi keenyaafi muxannoon hammamtaa (tilmaama) sirii ta'e filachuufnu qarqaaruu danda'a. Akkaataa taa'umsa barame keessaa: Istaayili (akka) tiyaattraa, akkagulantaa barumsaa, akkaconfaransii,akkadhangaa kansiiritti mijawu filadhu. Osso wal-tajjiin hinjalqabamin dura sagalee, ifa fi to'innaa qilleensa

(ho'inaa fi diilallaa) kutaa keessa jiru hirmaattotaaf myjaawaa ta'uu mirkaneessi.Kutaa wal-tajjii dhiphataa keessatti bakka baay'ee uumuu akka dandeessu karoorsi. Bulchaa meeshawwan tajaajilanii irraa wanta barbaachisaa ta'e barreeffamaan fudhadhu.

C. Yeroo

Yeroo irratti jalqabuun, qabxii wal-tajjii irratti xiyyeffachuun, yeroodhaan xumuruun barbaachisaadha. Kun wal-tajjiidhaaf bareeduma barbaadame uuma, hirmmattotaaf hawwachiisa gaarii kan uumuufi hojiin haala tartiiba qabuu fi baraaxina malee akka hojjatamu qarqaara.Haasaa sarara irraa maqe hayyamuun miidhaa fida. Hawaasummaan wal-tajjii booda ta'uu danda'a.

D. Dura ta'aa

Akka wal-tajjiin siritti geggeeffamu aangoon dura ta'aa sirriitti hundaa'uu qaba.Yeroo isa beeksifnu wal-tajjii geggeesuuf dandeettii, beekumsaafi gahumsa isa sirnaan ibsuu qabna.Kun aangoon isaa fudhatama akka argatu taasisa. Miidhaginaafihaalli dubpii isaa maalummaa isaa

muldhisa. Yeroo qabxiwwan wal-dhabiinsaa ka'an tumsa irraa bilisa ta'uu qaba. Yaada garee ajandaa wal-tajjii irratti qofa xiyyefffachiisuu qaba. Akkana jechuu hinqabu: "Hayyee, maal gochuu qabna jettanii yaaddan?" kana irra, hanga danda'e carraa fi filannoo jiran walittiqabee goolabuu qaba.

E. **Hirmaannaa**

Hirmaannaan wanta maraa ol barbaachisaadha. Namni tokko qofti kan dubbatu yoo ta'e namoonni biroo waan cufamaniif wal-tajjiin isaaniif hifachiisaa ta'a. Namoonni adda addaa ajandaa irratti mata duree adda addaa dhiyeessan wal-tajjii dura gaafachuun hirmaannaa yeroo dhaan karoorsuun ni danda'ama. Itti bu'iinsi akkanaa akka gareen wal-tajjii si'aawaa fi fedha qabu ijaaruuf kan qarqaaru yeroo hirmaattota akka qaama wal-tajjii akka ta'an akka yaadan taasifnu kakka'umsa isaanii dabaluun akka siritti gumaachaniif dirqama keenya nuuf fudhatan goona.

Hirmaattota saalfatan ykn qaanya'an akka dubbatan taasisuuf "Karaa bantoota" hanga danda'aman

fayyadamuunwal-tajjiin obbolummaadhaan akka jalqabamu godhuu ni dandeenyen. Haala saniin itti fufsiisuf, mallattoo maqaa rarra’amu ykn maxxanfamu bareedaafi dubbifamu qopheesuun akka hirmaattonni godhatan jajjabeessuu qabna.

F. **Dirqaamoota**

Wal-tajjiin bu’ a qabeessi hojii raawwatamuu qaban osoo hirmaattotaa hinkennin hinxumuramu. Hojiin keennaman kun walitti qabaan “yeroo gara manaa deemtan wa’ee kana mee yaada” jechuu ykn “isin sadeen mata duree kana irratti qorannoo godhaatii sanadii bu’uraa xumura torbaan kanaa irratti dhiyeessaa” dirqama akkanaa murtaa’aa ta’uu danda’ a. Waltajjiin homtuu itti hin milkaa’ amne fakkaatu, ykn kan hirmaattota furmaata rakkoo hin dhiheessine yeroo dheeraa keessatti kan hamilee nama miidhu ta’uu mala.

Dirqama kennuu keessatti, fedhiifi dandeettiadda addaa namoota wal-tajjiitti argamanii matatti qabachuun barbaachisaadha. Deebii raawwii fi yaada keennaman argachuuf xumura wal-tajji irratti fedha hirmaanna

cimsuuf dadhabina fuul-dura uumamuu danda'an addatti beekanii hambisuuf fayyadu.

G. Murteewwan

Sagantaa murtiin itti keennaman kan siritti caaseffaman ta'uu qabu. Carraawwaniif filannoowwan jiran keessaan yeroodhaan yaaduun wal-gahii dhiheessuu qabna. Haasa keenya carraaf filannoowwan irratti xiyyeeffachuun gaaffiiwwan "Maal sitti fakkaata?" jedhan gaafachuu hinqabnu. Osoo mata duree irraa hinmaqin malloota hirmaattota irraa yaadota mata duree irratti argachuun danda'amu bu'a qabeessa ta'an hedduutu jira. Kanaafuu, hirmaattota haasawa mata dureen walhinqabatin ykn mata duree irraa maqetti afeeruu hinqabnu.

Fakkeenyaaaf, qaama filannoo murtaa'ee akka qeeqan ykn filannoo tokko irra maaliif akka filannoo biraa filatan akka ibsan gaaffachuu ni dandeenya. Waltajjiin akka bu'a qabeessummaan milkaa'u yeeroodhaan itti qophaa'uun wanta furtuudha.

4. Tokkommaa

Tokkommaan wal-tajjii keessatti uumamu wal-tajjii kara kaayyoo isaa sochoosuuuf qarqaaru. Dura ta'aan bu'a qabeessi seerota tartiibaa kabajsiisuun, akkasumas hirmaattota kakaasuun yeroo mara tokkommaan akka jiraatu taasisuu qaba. Akka namoonni qoqoodamanii, mufatanii ykn aaranii wal-geettiin xumuramu godhuu hinqabnu. Fuula hirmaattotaa siritti dubisuun fedha keessaa hirmaattotaa xiinxaluun ni danda'ama. Yeroo garii, seenaan- yeroo eeggate, qooqaan ykn qaroominni hadiisaa dhiphina xiqqeessuuuf gareewan qoqqoodaman deebisanii wal-taasisuuf qarqaara. Yeroo heddu garee yaadaIslaamummaa dhaabaa yaadachisuun barbaachisaadha.

Garee keessatti wal-qooduun yooo uumame garee maraaf bakka bu'aa ramaduun bakka bu'aa sanii qofa beekamtii kennuun kan gargaaru ol-seenuufi ba'uun wanta nama jeequuf hanga xumura wal-tajjiitti namni hundi kutaa wal-tajjiin itti geggeeffamu keessatti akka turan godhuuf yaaliin addaa godhamuu qaba.

Akka walii galaatti, akka dura ta'aatti ykn akka hirmaataatti osoo hin aarin yeroo mara ilaalcha gaarii muldhisuu qabna. Ilaalchi badaan nama mara jibbisiisuu danda'a. Wal-tajjiin dheeraa ta'e, boqonnaa tarsiimawaaf yeroo kennuu qabna. Hirmaattota keessattis ilaalcha tokkummaa dirqamatti jiruu uumuuf yaalii godhuu qabna.

Erga akka wal-tajji iratt calaqqisaniif yeroo argatan wanta itti aane booda ilaalcha isaanii xalayaan ykn bilbilaan gaaffachuun jidduu isaaniitti afuurri garee akka kunuunfamu godhuu qabna.

1. **Kan hin eeggamne (kan ta'uu hin qabne)**

Akkaan karoorsinus, yeroo mara wanti hin eeggamne uumamuu danda'a. Fakkeenyaaaf, meeshaan *oodiyoo visuuwaala* hojjachu dhabuu ykn yeroon ga'uu dhabuu, dubbataan haasa eegalu (wal-tajji jalqabu) daqiqaa dhuma irratti dogongorri kutaawwan wal-tajjiin itti adeemsifaman akka hanqatan, qilleensi qorraan wal-tajji kutaan alalti raawwatan jeequu ni danda'a ykn hanqinni bakka konkolaataa dhaabanii hojiwwan kaneen

jeequu danda'a.Hanga dandeenye eeguun karoora jijjiiramuu danda'u qopheessuu qabna.

5. Ajandaa wal-tajjii qopheessuu

Wal-tajjiin keenya yaaliwwan hirmaattotaa hedduumeessuuf karoorsuu qabna.Kun ajandaa hedduu ifa hinta'in ykn heddu dhoorkaa hinta'in sirnaan qophaa'e gaafata. Mata duree mara irratti walii-galuun fiixaba'iinsa wal-tajjii hundaaf murteessaadha.

Ajandaan mata dureewwan marii garee dhugaadhaan of keessatti qabatan qabaachuu qaba. Mata duree murtii dhuunfaa qofa qabatu ta'uu hinqabu.Wantoota heddu nama gammachiisan ajandaa kessatti yeroo boodaatiif tursiisi, garuu yeroo ga'aa kenniif. Qabxiwwan akkanaa irratti haasa'uun yeroo hirmaattonni dadhaban jajjabeessuuf fayyada.

Sagantaa qopheessuuf malli salphaan tokko salaata guyyaatiif, dhiyanaaf, yeroo ramaduuun jidduutti wal-tajjii daqiqaa fudhatu adeemsisuudha. Yeroo eegaa yeroo mata duree mara irra oole too'atuun si qarqaaru ramadi. Mata dureewwan irratti akka gadi fageenyaan haasa'amu

taasisi.Xumura irrattis yeroo gumaacha yaadaatiif ta'u kan rakkooowwan eegaman akeekuuuf qarqaaruu danda'an irratti dubbachuuf gargaaran qabaadhu.

Wal-tajjii mara irratti hirmaattonni wal-tajjii isa xumuraa kan ibsu ajandaa fi barruu gabaabaa qabadhu. Akka dubbisaniif hubatan kakaasi. Barruu- gabaawal-tajjii dabree irratti gaaffii yoo qabaatan gaafadhu. Wal-tajjii haaraa eegaluu dura barruu gabaa kanneen akka raggaasisan godhi.

6. Tarreeffama   sakanta'a: waltajjii qopheessuuf

Wal-tajjii osoo hinqopheessin dura wanta asii gaditti tarreeffaman kanneen sakattaa'uufi qorachuun dirqama (bakki wal-geettii sakatta'aa bakka san wajjiin wal-qabatu kan addaa yoo qabaate gaafadhu.)

TARREEFFAMA   Itti gaafatamaa   Guyyaa xumurama   Yaada

Meeshawwan _____

kutaa wal-tajjii _____

Teessoo _____

Minjalala _____

Shaafii _____

Balfaa _____

Irsaasii _____

Waraqaa

Yaadannoo _____

(barruu) _____

Mallatoo fi maqaa

(rarraafamu) _____

Nyaataafi dhugaatii _____

Ballaccee(mallatoo) _____

Tarreeffama meeshawwanii

Waltajjiifi minjala dubbii _____

Golga fi iskriinii _____

Ifa/projektara _____

Ampuulii dabalataa _____

Haada dabalataa _____

Gabatee barruu fi

Xiyyeffattuu _____

Minjaala dubbii

Irratti bishaan _____

Diyaagraamawwan Kallattii (muldhisan)

Bakka meeshaa _____

Ibidda dhaamsituu _____

Hulaa balaa ariifachiisaa _____

Maashina saantimaa

Gurguru(vending machines)_____

Kallattii mallattowwanii _____

Mana fincaanii _____

Ta'umsa hirmaattota

Sagalee _____

Qilleensa kutaa _____

Bekka ga'aa _____

Okikoo(fanniftuu) uffataa _____

Waraqaa(barreeffama

hirmaattotaaf raabsaman) _____

Teessoo gaazeexxisootaa

Keessummoota _____

Bakka salaataa/daa'imaan
mana turan _____

Dubbataa(toota)

Affeerraa _____

Yeroo itti jalqabamu/bakka _____

Kaayyoo fi mata-duree _____

Gosa hirmaattotaa _____

Sagantaa bittinnaaa'e _____

Dura ta'aa ykn _____

mari'achiiftota _____

Dandattii oodiyoo

Visnuwaalaa _____

Geejjiba _____

Nyaataafī bakka turtii _____

Baasii deebi'aa _____

Baasii barruulee _____

Wal-tajjii milkaa'e yeroo argitu, qophiin ol-aanaafi yaaliin heddu akka godhame yeeruma san hubachuu dandeessa. Wal-tajjiwwan mara caalan yoomiyyuutasa hin argaman!

Qindeessitootaaf wal-tajjiitiif waanta jahatuu barbaachisa

1. Mata duree wal-tajjii duraan dursitanii nam tokkotti hinhimin. (ragaa dhimma ka'u gadi fageenyaan irratti mari'achiisu qabatanii waan dhufaniif.)

2. Beeksisa wal-tajjii ji'oota heddu dura ergi.(hirmaattonni yeroo ga'aa qabanitti fayyadamanii akka haala ittiin qophaa'an mijeffachuuf waan isaan qarqaaruuf. Dagachuus ni danda'u.) ykn, wal-tajjii dura gara miseensa waa'ee wal-tajjii hin beeyneen itti beeksisi.

3. Yeroo wal-tajjiin itti eegalu sa'atii murtaa'e labsi. (akka namoonni turan dhufan yeroo hin murtaa'in sababaa godhatanii wal-tajjii jidduun dhufuun hinjeeqne ykn wanta raawwateef gabaasa akka hingaafanne.)

4. Mata dureewwan walga'ii durfamanii akka hinqoratamneef gaaffii haasawa eegaluuf kakaa'umsa uumaniiif qophaa'i.

5. Kaayyoon wal-tajjii odeeffannoo dabarsuuf qofa ta'ullee namni hundi akka gorsaafi yaada keenyuuf qophaa'an akka yaadan jajjabeessi.(hirmaattonni yeroo yaadonni ykn ilaalchi isaanii dhiifame ykn hacuucame akka waan ganamanii ittidhaga'a, wal-tajjii fuufduraatti mufii kana dhaga'uuf of mirkaneessi.)

6. Kaayyoon wal-tajjii odeeffanno bu'uura dhaaba keettii hundeessuuf imaammata murtee dabarsuu

ta'ullee nama, dandeesse mara affeeri. (akka waltajjiin jalqaba irraa hirmaattota hin odeeffamin garuu mirga filanii qabaniif dhiibbaa uumuu danda'aniif hirmaattota itti himamee fi hojjattota jiddutti jeequmsi akka uumamu mirkaneessu ni dandeeta.)

Filannoo:kaayyoon hundeffama odeeffannoo hirmaattotaa baldhisuuf barnoota walii galaa yoota'e namoota koree tokko keessa jiran, ykn koreewwan walfakkaatan keessa jiran, ykn qooda mana tokkoo irraa ta'an, ykn namoota laaqana wajjiin nyaatan qofa afeeri.

GAAFFIIWWAN MARI

1. Malli sarara yeroo karooraa maali? Akkamitti hojjata?
2. Wal-tajjii qopheessuuf wanti gatii qaalii maali?
3. Ga'een naannoona milkaa'ina wal-tajjiitiif taphatu maali? Fakkeenya kenni

4. Milkaa'ina wal-tajjiitiif ol-aantummaan kan barbaachisu Eenyu, dura ta'aa bu'a qabeessa moo garee hiramaattota si'aawaadha? Maaliif?

5. Kaayyoon ajandaan maali? Yeroo mara barbaachisaadhaa?

6. Wal-tajjii boordii dura-buutotaatiif, wal-tajjii yaa'ii walii galaa, wal-tajjiiho'aa keessatti tartiibni teessumaa mijawaan kan akkami?

BOQONNAA 21

AKKA ITTI WAL-TAJJII GEGGEESSAN

1. Ga'ee dura ta'aa
2. Yeroogaaffiifi deebii
  - A. MAALIIF?
  - B. YerooG&D karoorsuu
3. Yerooyartuu fudhachuu
4. Qurunfudiwwan uumaa
  - A. Bu”a qabeessumma walta’iinsa keessaa
  - B. Uuminsa yaada keessaa
  - C. Uuminsa dhamaasuu
5. Wal-tajjiikoreetiifi uunka madaallii kaayyoo walitti qabaa

Yaada Boqonnaa

Xumura boqonnaa kanaatti wantoota armaan gadii godhuu qabda:

- Wantoota ga'ee dura ta'aatiif barbaachisan addaan beekuu,
- Wal-tajjii sirnaan geggeessuu,
- Tibba gaafiifi deebii haala bu'a qabeessaan to'achuu fi
- Sirnaan gal mee qabachuu mirkaneessuu ni dandessa.

1. Ga'ee dura ta'aa

Akka wal-tajjii geggeessitu gaafatamte jirta, gilgaala kee raawwatee jirta. Ajandaadhaaf meeshaalee barbaachisan biraa kan wal-qabatan quoddee jirta. Wal-tajjiin jalqabuufi. Akka dura ta'aa bu'a qabeessaatti wanta barbaachisan keessaa muraasnii kanneeni:

Jalqaba, kutaan siritti callisaafi wanta yaada hirmaattotaa hinjeeqne, qilleensa qulqulluu qabuufi kan siritti ife ta'uu mirkaneessi. Ittiaansuun, akkaataa itti taa'amu sirreessi. Yeroo danda'amu mara, namni hundi nama biraa akka arguu danda'utti haataa'u. Wal-tajjiikoree xiqlaab akkaataa taa'insaa qindeessuuf hubannoowwan fayyadan keessaa:

- Fuulaan walitti gara galanii taa'uun mormii qarqaara. Namni dura ta'aa gamaan taa'u caalaatti akka yaadamutti kan dura ta'aa mormu. Teessoo san irra nama akkaa ga'ee keetiitti gufuu sitti ta'u osoo hintaanee kan si qarqaaruu danda'u kaa'i. ta'us, wal-tajjii akka barbaaddetti itti fayyadamuuf akkaataa teessootti hinfayyadamin. Naannoo bu'aa argamsiisu uumuuf qofa fayyadami.
- Walbira ykn wal moggaa taa'uun waldhabiinsa rakkisaa godha. Hirmaataa firaan kan mormu bira teessissoon mormii hinbarba achifne hirdhisuuf fayyada.
- Teessoon dura ta'aan gara mirgaatti jiru bakka nama du'ee jedhama. Sababni isaa namni bakka kana taa'e

dura ta'aa wajjiin ijaan wal arguuf dhokataadha.
Hirmaataa mormaa achi teessissuun carraamormii hirdhisaa.

2. Wal-tajjii qiraatii Quraanaatiin jalqabi, du'aa'iin goolabi. Mata duree ajandaa wal-tajjiitiin wal-qabatu filachuun naannoo sammuu sirrii ta'e uumuuf kan qarqaaru, dirqama barbaadamu caalatti fooyyessuufi namoota argaman irratti yaadatamni Rabbi akka haroomsamu taasisa.

3. Walitti bu'iinsamalaan too'adhu, ergama diinaa ol-aanaa hubadhu. Yeroo walitti bu'iinsi yaadaa walitti bu'iinsa namootaa ta'u, wal-dhabiinsa laaffisuuf hirmaataa imbaabsii hirmaachisi. Hirmaattonni naamusa Islaamummaa akka yaadatan ayyaata Qur'aanaafi hadiisa irraa gorsa filatame yaadachiisi.

4. Gunguma eegii to'adhu. Nama afoolee to'achuuf yaada isaa qorannoof akka barreessuun ibsu gaafachuun ykn jechainni jedhe keessaa tokko fudhachuun, irra deebi'anii dubbachuun namni biraa akka haasawa itti fufu taasisuun nidanda'ama.

5. Maloota rakkoo furuuf fayyaadan kan akka yaada gumaachuu jajjabeessi. Akka yaanni kallattii siritiin dhangala'an garee "rakkoo" jiru duratti yaadachii si

6. Yaada ykn ilaalcha hirmaattotaakeessaa hundaa ol-hangafa ta'an walga'iitti argaman dhuma irratti gaafadhu. Yaada isaanii yoosuu kan qoodan yoota'e hirmaannaa hirmaattotaa haarawa wal-tajjii keetiif dhufan jeequu danda'a.

7. Yeroo rakkoodhaaf dirqaamoota yaada kennitu namoota furmaata deggeruu dirreetti dubbatan jajjaboo filadhu. Murteen kenname sirrii ta'uu mirkaneessuuf warri sirriitti hojjatan isaani.

8. Ajandaa tokko tokkoof akka barbaachisaatiin yeroo ramadiif. Yeroo ramaddiin raawwatuhirmaattonni yeroo ga'aa walittimakaman haaqabaatan. Ajandaa akka ulaagaa gareen hojii raawwatan ittiin akka madaalan xiyyeffanna kenniifi. Wanta yeroon hayyamuun ala haasawni barbaachisu yoo jiraate ajandaa haluma kanaan sireessi sagantaan irradeebi'amee saganteffameef

ajandaan miidhame yoo jiraate addaan beekii miidhaafi faaydaa sirreessuu xiinxali.

9. Wal-tajjii kan tartiiba qabu, yeroo kan eeggata qabxii irratti murteeffame goolabuuf yeroo barbaachisaa ta'e tartiiba caffeetti fayyadami.

10. Nama hojiin itti kenname hunda irraa jechaan waadaa seeni. Waadaan kun yoo garee duratti raawwate waadaa dhuunfaa seename irraa itti fufiinsa caalu kan qabaatu ta'a.

11. Yeroo garii boqonnaa sagantaa'e ykn salaata, nyaataaf dhugaatii dura mata dureewwan falmachiisan beeksisuun kan qarqaaru ta'uu danda'a. kun wal-tajjiin ala hirmaattonni dhuunfaan akka yaada wal-jijiiran, haala caala bashannansiisuun qabxiwwan ilaalchaa addaa addaa akka siritti hubataniif yeroo wal-tajjiin deebi'ee eegalu murtii keenyaa akka sardamsiisu qarqaaruu danda'a.

12. Dubpii sirna qabu filadhu, jechota gaarii fayyadami jechootahir'inaatti hinfayyadamin. Kun adeemsa dimokraatawaatiin murtii irra ga'ame keessatti akka hirmaattonni "abbummaan" itti dhaga'amu taasisa.

Oabxii xiyyeeffannoo

YOO KAROORSUUKUFTE (DADHABDE), KUFIITIIF KAROORFATTA!

2. Yeroo Gaaffiifi Deebii (G&D)

A. Maaliif?

Yeroon gaaffiifi deebii (G&D) gatii wal-tajjii maraa kan kaasa. Akka qopheessitooni yaada, ilaalchaafi wanta hirmaattota yaachisu beekan isaan qarqaara. Qeeqoonnni ykn yaada diinummaa muldhisan dhiyaatan, dubbataa, mata duree ykn dhaaba kam xiyyeeffatanii beekuun barbaachisaadha. Gabaabinaan, yeroon G&D qopheessitoota wal-tajjiitiif meeshaa deebii raawwii cimaadha.

YeroonG&D ii hirmaattonni akka wal-tajjii keessatti hirmaatan carraa kennaaf, wanta ifa hinta'in akka ibsan, gaafiiwwan barbaadaman gariin akka deebi'an, deebiifi yaanni dubbataa akka qoratamuufi xumura irrattis ilaalcha

isaanii keessaa muraasni akka ibsaman fayyada. Dubbataaf, YeroonG&D akka tasaa kan ta'u, kan

hinkaroorafamin, gocha wal-tajjii keessaa daqiiqaa kudhanii akka ta'etti fudhatamuu hin qabu. Akka qaama sagantaa keessaa barbaachisaa ta'ee tokkotti yaadamuufi itti qophaa'amuu qaba.

B. Yeroo gaaffii fi deebii karoorsuu

Koroorii dhabamuu irraa kan ka'e, yeroon G&D heddu wanta milkaa'uu danda'uu keessaa muraasatu raawwata. Tartiibni itti aanu kun karoora gaariif fayyadudha:

Sadarkaa1:

Hirmaattota qopheessu, kakaasuu hirmaattonni gaaffiawan gaaffii biraa kaakaasan ykn jajjabeessan gaaffiawan fakkii kennamuufii qaba. Sababa addaa wal-tajjiin godhameef itti himuun, yeroon yoo hayyame, dhimmootawal-tajjii irratti haasa'aman barreffamanii naanna'amuu qabu. Qajeelchi kun kan yaada ibsu malee kan yaada daangeessu akka hinta'in hirmaattotatti ibsamu

qaba. Shaakalli bira, wal-tajji dura hirmaattota garee sadi'itti, garee ibsaa, qeqaa, tarkaanfiitti quoduun nidanda'ama. Dura ta'aan kutaa keessummeessukallattii mirgaa, jiddu galeessaa fi bitaa teessisuun beeksisuun ni danda'ama.

Sadarkaa2:Gaaffiwwan barreessuu

Gaaffiwwan jalqaba yaadaman yeroo yeroon gaaffii ga'u dagatamuun ni danda'u. Hirmaattonni gaaffiwwan isaani akka yaadaniin akka barreeffatan waraqaan ykn kaardiin gaaffiwwan gaafatamuun ykn walitti qabamuufi atattamaan haala sirna qabuun cokamuun akka tartiiba sirraawaan deebii argatan godhi. Yeroo garii akka hirmaattonni osoo qophiin jalaa hintarin gaaffii isaanii barreeffatan taasisuuf haasawa booda yeroo boqonnaa kenuun ni fayyada.

Sadarkaa3:Gaaffiwwan mara irra barbaadaman argachuu

Gaaffiwwan dhugaadhaan hirmaattota bakka bu'an argachuun barbaachisaadha, asitti mala lama fayyadamuun ni gargaara. Isaanis: gareewwan sagalee addaan hincinneetii

fi garee xixiqqoo marii. Gareen itti fufiinsaan jidduu isaaniitti mari'achuu danda'an fakkeenyaaf garee nama ja'a ykn sadeetii of keessatti qabatu ta'uu danda'a.

Namoonni yeroo garii gaaffiwwan isaan yaachisan uumuu fi ibsuuf itti ulfaatuu danda'a.

Gaaffiwwan namoota kaawwanii dhageeffachuun kan ofii qopheeffachuuf yeroo heddu fayyada. Wal-tajjii guddaa daqiiqaa shaniif ykn kudhaniif garee waliin mari'atan xixiqqootti qoqqooduun akka namoonni gaaffiwwan isaanii caqasataniifi namni martuu mariitti hirmaatu gargaara.

Gareen akkanaa hatattamaan wal-tajjii guddaa keessatti qophaa'u kan danda'an namoonni gariin bo'oon walittigaragaluun kan duuba isaanii ta'an wajjiin garee akka uuman gaafachuun raawwata. Itti aansuun, garee hunda keessaa namni tokko gaaffiwwan garee gabaasa. Mariiwwan garee xiqqoo gaaffiwwan bakka bu'iinsaa argachuufi filannoo biraati. Kun kan raawwatu, hirmaattota keessaa garee bakka bu'an muraasa filachuun gaaffiwwan mara irra barbaachisaa isaaniif ta'an gabaabsanii akka ibsan godhuuni. Namni walidhabiinsa qabu dubbachuu ni danda'a.

Sadarkaa -4; Gaaffiwwan Cokuu

Gaaffiwwan hundi wal-tajjii tokko keessatti deebii argachuu hindanda'an. Gaaffiwwan deebii hin argatin wal-tajjiwwan fuulduraatiif kuusamu ni danda'u. Hirmaattonni akka hintuffatamin akka mirkaneeffataniif gaaffiwwan kaasan wal-tajjii fuulduraatti akka qophaa'an gaaffiwwan isaanii waraqaa irratti barreeffamuu qabu.

Sadarkaa5:Bu'aa Argachuu

Gulantaan kun dura ta'aadhaaf baay'ee barbaachisaadha. Hojiiwwan isaa heddu akka namoonni kaka'aniif tarkaanfii fudhataniif wanta irratti murtaa'etti akka hirmaatan kan goosisu wanta irratti murteeffame hojitti jijiiruuf ykn wanta baratameef dhuma wal-tajjii irratti hirmaattota keessaa namni lama ykn sadii marii dhunfaa adeemsisuun raawwachuu danda'a. Mariin kun adeemsa tarkaanfii danda'aman akeekuun ykn akkaataa beekumsa haara ittiin dalagan kan ibsudha.

3. Barruu- gabaabaa qabachuu

Barruu- gabaan (minute) hojii gareen milkeeffaman akka sanadii seera qabeessaatti kan fayyadu qofa osoo hinta'in, akka meeshaa odeeffannoo koree wwaniifi hirmaattota walitti qabamaniitti kan tajaajiludha.Kan asii gaditti ibsaman qabxiwwan barruu gabaabaa gaarii qopheessuuf fayyadan keessaa muraasa:

1. Akka hirmaattonni adda addaa barruu-gabaabaa barreessan godhi. Hirmaataan barruu gabaa akka barreessuuf ramadame, wal-tajji booda sammuu haaraan xumura guutuu wixinee barruu- gabaa qopheessuu qaba.

2. Tarreeffamni marti mata duree of danda'e qabaachuu qaba.

3. Yeroo tarreeffama gabaastu goolabni qabxiwwan irra caalanii ga'aadha. Wal-tajjiin kan fedhu yoo ta'e malee maqaan namoota haasawni isaanii barreeffame barruu- gabaabaa irratti kaa'amuun barbaachisaa miti.

4. Wal-tajjii irratti dhaabbatu fudhatame kan ibsu sagaleen kennname akka fudhatametti ykn akka darbametti ibsi. Lakkooftsi deeggartootaa fi mormitootaa kaa'amuu qaba.

5. Wixinee barruu gabaabaa dura ta'aan laalamee yeroo mirkaneeffame wal-tajjii itti aanu irratti raggaasifamuuf raabsamuun dura bakka bu'aan irra deebi'amuu qaba.

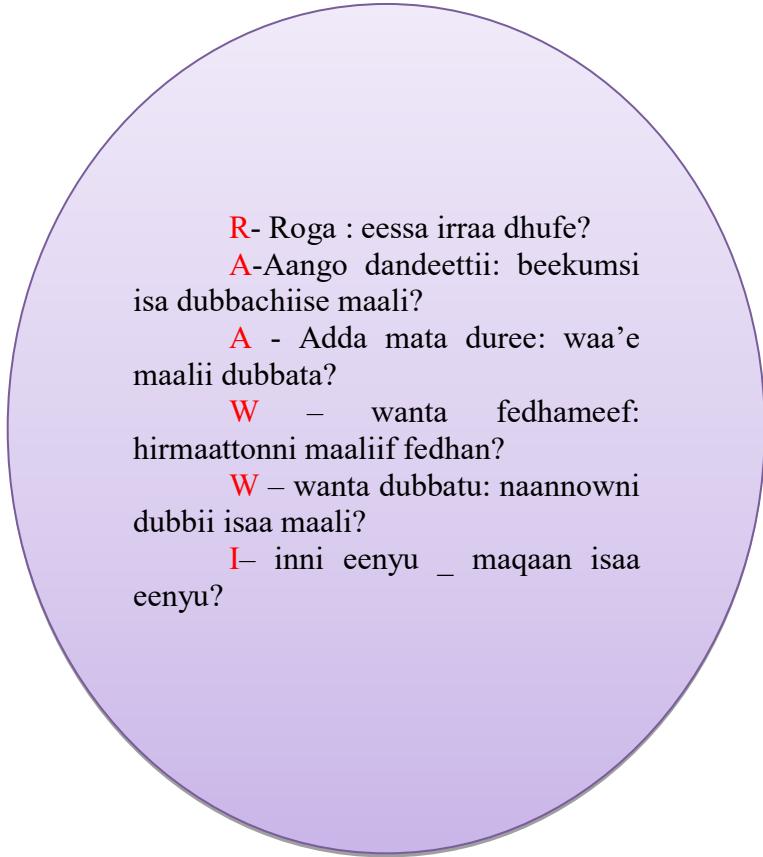
6. Barruun guututti akka gabaasammu qabu, gabaabaafi wanta maraa of keessatti kan qabatu ta'uu qaba.

Goolabuuf, uunkaa ajandaatiin wal-simatuun barruun gabaabaan qophaa'uun hirmaattota heddu ni fayyada. Tarreeffamni wal-tajjii waa'ee odeeffanno qarqaaru kennuu yoo ta'e gabaasa barruu gabatti maxxansuun barbaachisaadha. Tarreeffamni murtii kennuu ta'e wanti sadeen kun gabaasamuu qabu:

1. Murtii kennname (MAALI)
2. Itti gaafatama kennname (EENYU)

3. Yeroo murtaa'e (YOOM)

QUBEELEE JECHOTADUBBATOOTA IBSAN

-
- R-** Roga : eessa irraa dhufe?
A-Aango dandeettii: beekumsi
isa dubbachiise maali?
A - Adda mata duree: waa'e
maalii dubbata?
W – wanta fedhameef:
hirmaattonni maaliif fedhan?
W – wanta dubbatu: naannowni
dubbii isaa maali?
I– inni eenyu _ maqaan isaa
eenyu?

DURA TAA'OTAAF : WAL-GEETII JEEQUUF QABXIIWWAN JA'A

1. Bilbila yeroo wal-tajjii bilbilaman mara kaasi. (akka sagantaan siritti karoorfame jeeqamu taasisa, nama itti bilbilame qofa osoo hinta'in namoota wal-geettii irratti argaman mara jeeqa.)
2. Dubbatoonni haasawa isaanii haala barsiisuutiin akka dhiyeessan jajjabeessi – kun profeesarawwan garii biratti heddu bu'a qabeessa – hirmattota irraa yaada guuruun yeroo manca'u kan baraaru – (dubbataan ala – namoota kaawan akka bu'aa hinqabne akka itti dha ga'amu godhuuf heddu fayyada.)
3. Giraafiiwwan, chaartiiwwan ykn wanta argan gargaaran hin fayyadamin. (akkaataa kanaan dhiyeessuun namoota yeroo tokkotti fedha tokkoo hin uumnetti rakkoodha. Wal-tajjiitiif fedhi akka hedдумату godhuun dheeressuun sagantaa akka barbadaa'an taasisuu danda'u).
4. Hirmaattonni wanta fedhan akka ibsan hinhayyaminiif. Qawwee keetii fi ajandaa sibiila baqecimsii qabadhu),

5. dhuunfa jiddutti haasawni qaxxaamuraasjajabeessi. Namoota haasa'aniif heddu gammachiisaadha, si'a tokko tokko eenyuyyuu kan beekumsa ifa godhuuf akka ta'etti.

6. Rakkoowwan ka'uu danda'aniif furmaata jalqaba irratti mari'acahu,wanta qabatama qaban immoo booda aansi. (furmaata danda'aman oso hinyaadin carraa jalqabaa akka fudhatama argatu kan hedдумmeesu. Furmaata yeroo hunda filattuun wanta waliihingalle bira akka ceetu sitaasisuu danda'a.

Qabxii xiyyeeffannoo

ATI DURA TA'AADHA MOO
DUBBATAADHA?

Yeroon yerotti namoota muxannoo ga`aa ykn hanqina beekumsaa dhabuudhaan ittigaafatama wal-tajji geggeessuu sirnaan hinraawwanneen walitti baana. Namoonni kun ga'ee dura ta'ummaa irratti barsiifamuu qabu. Qabxiowan caalaa yaadatamuu qaban:

1. Namoota yaada qaban beeksisi, hojiwwan ittiin beekaman mata dureen walqabsisi ibsi.

2. Dubbataan nama beekamaadha hinjedhin, innuuof beeksisa hinjedhin. Kun arraba. Nammoonni kabajamoon waa'ee ofii hindubbaatanu.

3. Wal-tajji dura, dubbataadhaaf akka deebii kenu gaaffii gabaabaa dhi'eessiif.

4. Ilaalcha seensaa gabaabaafi kan mata dureen walittidhufeenyaa qabu godhi.

5. Hirmaattotaafi dubbataa jiddutti gufuu hinta'in akka bilisaan walitti haasa'an qarqaari.

6. Osso wal-tajjiin hinjalqabin dura yeroo jiruufi mallattoowwan yeroo ilaali

7. Waltajji akkamitti akka geggeessitu beeksisi, keessattuu qoodama yeroo ibsi.

8. Dubbataan sagantaa isaa akka ofii isaatii gegeessu hin hayyamin.

9. Dubbataadhaaf bishaan binrciqqoodhaan dhi'eessi.

10. Mala, odo viyuwaalaa (audio visual system) wal-tajjii dura sakattiaa'i.,

11. Daqiiqaa 10 dura waltajjii irratti aragami.

12. Yeroo waltajjii hirmaattota guutuu wajjiin qunnamtii ijaa qabaadhu.

13. Waltajjii gadi dhiiftee hin deemin. Nama gaaffiwwan (fedha) keetiif akeekaan deebii siikennuu danda'u Ramadi.

14. Minajalli akka siritti qulqulluufi mijawaa ta'utti qophseessi. Wantihinbarbaadamne minjaala irratti argamuu hinqaban.

15. Wanta hirmaachisuu barbaaddu waraqaa fi qalama qabattuun qabaadhu.

16. Yeroo haasayaan xiyyeffannaafi fedha qabaadhu, waltajjii irratti hin amoommattin ykn guyyaan hin abjatin.

4. Qurunfudiwwan Uumitiin (creativity)

Uumiitii humna ykn dandeettii wanta haaraa yeroo jalqabbiifuumuuti, kaayyoo tokko cimsuuf ykn milkeessuuf malaa fayyadamnudha. Uumiitii dhimma tokkoof furmaata keennuufi haaromaafi yaada ol-aanaa barbaada.

Yeroo walgeeettii dura teessu ykn to'attu dandeettii uumitii heddumeessuuf ykn akka hintolle godhuu ni dandeenya. Wanta dubbannuun, hojjannuun ykn wanta namoonni biroo akka dubbatan ykn hojjatan hayyamnuuni. Uumitii yaadaa, walitti dhufiinsa dhuunfaatiifi raawwii harawaaaf uumaa akkamitti akka ta'uu dandeenyuni ilaalla.

A. Bu'a Qabeessumma Wal-Qunnamtii

Wal-qunnamtii bu'a qabeessaaf yaada furtuu:

1. Ilaalcha gaarii qabaadhu: yaada badaa(gadhee) irra yaada qaali qabu qabbaadhu hojiwwaniif haala keessatti wanta gaarii ilaali.

2. Yeroo dubbataan dubbatu: namooni haasawa to'achuu irra ofii yaada isaanii akka qoodan taasisi, namoota hin dhiibin hojiitti akka ittigaafataman haata'u.

3. "Anaaf dubbadhu: ofii keetiif dubadhu, wanta itti amantuuf dubbadhu, wanta jettuuf ittigaafatama fudhadhu.

4. Dabarfata hayyami: namoota hanga barbaadan dubbatan akka wanta dubbatan caala hindhiibin: hassawa "dabarsuu" ykn dubbachuu dhiisuuf mirga qaban kabaji.

5. Ibsama (jechoota) nama xiqqeessan, arraba, cijoofi jechota gadhee irraa bilisa ta'i. ibsa, jechota fedhaafi rakkoo namaa muldhisianniif hubatanitti fayyadami.

6. Fudhatama: hanga dandeesse yaada gaarii ilaalcha jajjibeessu dubbadhu, namoonni akka bashannanan godhi, qarqaari, dhugaadhaandinqisiifadhu, taatee kaluudhaan dinqisiifadhu, xiyyeffadhu, fudhatamaaf shaakali.

B. Uumitii yaada keessaa

Uumitiin yaada keessaa adeemsa yaadaan dhaqqabuutiif beekumsaa fi muxanno guutuu bobbasuu ykn gadi lakkisuu barbaada. Adeemsa kana wanta maraa ol kan jeequ jechota guyyaa mara yeroo wanta kanaan dura hin dhaga'in dhageenyujechota baranne fayyadamnuu fi kan itti hin gammaene. Gaaleewwan kana keessaa muraassini:

Nuti kanaan dura haala saniin hojjanne hinbeeyuu!

Baajata keessa hinjiru!

Hanga ammaa hinqophooyne!

Baay'ee akaademikiidha!

Osoo wanta gaarii ta'ee namni wahii yaada dhiyeessaa ture!

Yeroo biraan haamari'annu!

Saniif nuti baay'ee xiqqaadha/ guddaadha!

Ammaantana pirojektiwwan baay'ee qabna!

Waggaa digdamaaf akkanuma ture, kanaafuu

wanta gaarii ta'uu qaba!

Akka hin hojjanne ani nanbeeka!

Dhaaba kana akkamitti akka hogganu qabu
dargaggeessi kan natti himuu miti!

Inni mataa gubbatti ida'a!

Isaan hin fudhatani!

Akkanatti ariitiin hin socha'in

Mee eeyyee haa ilaallu!

Hojii dabalamu jechuudha!

Mee barree ffamaan haa keenyu!

Industrii keenya keessatti hin hojjatu!

Maraataadha!

Kanaan dura akkasitti fayyadamnee hinbeeynu!

Seeraan hindaangeffamne!

Hin hojjatu!

Hanqina human namaa qabna!

San kanaan dura yaallee turre!

Akka tiyouriitti martuu sirriidha, garuu hojiitti
jijiiramuu danda'aa?

Heddu kan hammayyaa'e!

Baay'ee kan duriiti!

Ati rakkoo keenya hubachuu hindandeessu!

Isaantu itti gaafatamamale nuhii miti!

Mee koree haa'umnu!

Sun nakkoo keenyaa miti!

Baay'ee ganama/dura!

Baay'ee barfataadha!

San (ebaltutti) gurguruu hin dandeessu!

Amma maaliif wanta haaraa ta'e?

Gurgurtaan keenya ammallee ol-deemaa jira!

Deebinee haadeemnu!

Wal-qabiinsi natti hin muldhatu!

Akka seeraatti hojjachuu hin dandeenyu!

Diimaamitii polatikaati!

Karoora keessa hinjiru!

Qajeelfama keessa hinjiru!

C. Argamoo Gadi-qabuu(hacuucuu)

Argannoon hojii sammuu uumuu danda'an haala tokko qofa haaraa irraa ilaaluufi hiikkaa addaa kennu maloota yeroo garii kufuu danda'an balaa irra of-buusuun yaaluudha. Dhimmoota heddu keessatti rakkoowwan cimaa

furuuf abdii kophaa kan kennu ykn haalawwan nama dhiban keessaa ba'uuf abadi kophaati. Ta'us, namoonni walgeetti geggeessaa jiru ykn projektii raawwataa jiru akkaataa argamaa ukkaamsuu danda'uun hojjachuu ni danda'an.

R. kanters barruu the change masters: “*Innovation for productivity in the American corporation*” keessatti yoo ittiin hojjanne argannoo ukkaamsuu danda'an tarreessee jira:

Shakkii yaada haaraa gadi irraa jalqabii shakkiin hubadhu-kunis wanta haaraa ta'eefi wanta gadi irraa ta'eefI.

Raggaasisanamoonni tarkaanfii jalqabaa fudhachuuf raggaasisa kee barbaadan mallatloo argachuuf bulchiinsa sadarkaa adda addaa keessa akka dabran jabeesii ajaji.

Falmii dipaartmantooni ykn namoonni dhuunfaa abuurawan (propoozaaLota) isaan akka wal qeeqan godhi. (sun martii kennaa irraa si baraarsa- kan dandamate kophaa akka fudhattu si taasisa.)

Qeeqaa qeeqa kee bilisaan ibsi dinqisiifachuu tursiisi.(akka namoonni quba miilaatiin dhaabbatan godha) yeroo kamiyyuu akka ari'amuu danda'an haabeekan.

Rakkoowwan namoonni dhibdee iddoorisaanii jiru akeekuuuf mallattoowwan rakkoo sitti Agarsiisan akka hamilee busheessuutti fudhadhu.

To'annaa; wanta mara sirnaan to'adhu.Namoonni Yeroo hedduuwanta lakk'amuu danda'u mara ni lakka'an.

Jijiirama; icciitiin imaammata deebisnee gurmmeessuuf ykn jijjiuruuf murtii ketti, tasa namoota irratti darbi. (sunis akka namoonni quba miilaatiin dhaabbatan godha.)

Amansiisa; gaaffiwwan odeeffanno argachuuf dhiyaatan guutuun kan nama amansiisan ta'uumirkaneessi.Ittigaafatamtootaaf to'anna akka hinkaayamne mirakaneessi.(harka namoota dogongoraa akka buutuufdaataa hin barbaaddu.)

Bakkabu'iinsa namoota sadarkaa gadi aananiif maqaa bakka bu'iinsaatuqi hirmaa akkamitti akka nama hirdhiftu, hojii irraa ariitu, asii achi sochooftu ykn

murtiiwwan sodaachisan dabarsite akka raawwachiisan ittigaafatama xiinxalla kenniif.

Wanta-mara- beekuu isin ol kan jirtan waa'ee diinagdee kanaa wanta hunda akka beektan hindagatinaa.

Arti da'awaa: tokkichummaaf barumsa qabatamaa!

Imam Hasan Al-Bannaan taraawii salaatuuf osoo qophiitti jiranuu masjiida keessatti namoota jiddutti wal-dhabiiin ka'e. Namoonni gariin raka'ata 8 salaatuu barbaadan, namoonni biroo 20 salaatuu irratti ejjannoo qabatan. Akkana jechuun isaan gaafatan: “Eenyutu sirriidha, Eenyutu dogongora?” deebii kamiyyuu yoo deebisan wal-dhabiinsa itti dabala jechuun deebii osoo hinkennin hafan. Kana irra akkana jechuun gafatan, “Taraawiin fardiidha moo sunnaadha?” martinuu waliigalteen “sunnaadha” jedluun deebisan. Isaanis eda'uun akkana jedhaniin, “Tokkichummaankeenyaafi obbolummaa keenya eeguufmanatti salaatuu wayya. “ jedhan.

5. Uumkaa madaallii dhimmoota walii gala wal-tajjiikoree

Gaaffiwwan deebii keennuufii barbaaddu sanduuqa kara bitaa jiru kessatti yoo sirii ta'e "Ee" jachuu barreessi. Yoo "Lakki/Miti" ta'e homaa hingodhin.

Kutaa A

1. Koreen dirqama irra jiru beektii?
2. Miseensonni ajandaa qabuu ykn wanta mari'atan toorii qopheeffatanii?
3. Ajandaan sirnaan karoorfamee koree guutuun ittiyaadame hojjatamee?
4. Miseensonni akka itti qophaa'an beeksifni ga'aan yeroon kennameefii?
5. Ilaalcha addaa addaa qabanii?
6. Walitti bu'iinsa, mormii ykn qeeqa faaydaa qabeessummaaf fayyadamanii?

7. Falmiif yaada gaariin ga'aan jiranii?
8. Salphatti kan jijiiramanii?
9. (a). Qabatama qaban qajeechanii qopheeffatanii? hojii manaa ni qopheeffatanii? qoratanii xiinxalanii, itti aansuun mari'ata guutuu irratti hundaa'uun murtii kennanii?
9. (b). Hogganaa irratti abdii heddu qabuu?

Kutaa B

- [ ] 1. Haasawni kan lubbu qabuu?
- [ ] 2. Wal-tajjiin yeroon jalqabamee yeroon xumuramee?
- [ ] 3. Yaadota walitti makuu yaaluu irra ilaalcha kennutu hedдумаatee?
- [ ] 4. Miseensonni gariin hirmaachuuf baay'ee saalfatanii?
- [ ] 5. Miseensota keessaa adeemsa irra ooluu kan muldhisu jiraa?

[ ] 6. Rakkoo irratti fooyeen ga'aan jiraa? Ykn mariin karaa irraa maqee jirraa?

[ ] 7. Miseensota keessa lamaa ol mata duree irraa siiqanii? Fedha dhabanii? Hirribni fudhatee? Wanta adda addaatiin taphatuu?

[ ] 8. “ Namoota rakkina” asii gaditti maqaan ka'e keessa akeekuu dandeessa.

[ ] Baay'ee walii galamaadha.

[ ] Al-ta'oota (faallessitoota)

[ ] Dhaabattoota hin murkeessine

[ ] Abbaa irree diinummaa agarsiisu

[ ] Nyakkisaa

[ ] «Mara- beeka »

[ ] 9. «Ajandaawwan dhokataman»biraa muldhisuu dandahaa? Jechota biraatiin, Garee biraatiif yeroo marii ga'aa osoo hin kennin akka gargaarsa ga'aa argataniin

miseensonni yaada dhuunfaa isaanii raggaasifachuu
yaalii godhoo fedhan ni jiruu?

**AKKAATAA FAYYADAMA ODIYOO
VIZYUWAALII**

1. Odiyoovizyuwaaliin maaliif?
2. Dhiyeefamni odiyoovizyuwaalii akkamitti qophaa'a?
  - A. Karoorsuu
  - B. Dizaaynii qopheessuu
  - C. Dhiyeessuu
3. Faaydaafi miidhaa
4. Tarreeffama sakata'iinsa fayyadama odiyoovizyuwaalii

YAADAGOOREE

Xumurama boqonnaa kanaa irratti:

- Wanta odiyoovisuwaalota gaaromsu beekuu

- Meeshaa odiyoovizyuwaalii gargaaraafi bu'a qabeessa qopheessuu
- Qophii milkaa'aa odiyoovizyuwaalii dhiyeessuu ni dandeessa.

1. Odiyoovizyuwaaliin Maaliifi?

Qorattooni barnoota ga'eessaa namoonni karaa adda addaatiin barachuu akka danda'an nutti himu. Kanaaf, odeeffannoo akkaataa ilaalamuu fi sagaleetiin dabalamaan dabarsuun ni danda'ama.

Ergaan karaa lamaan: kan ilaalamuufi kan dhagahamu ykn caqafamuun nuga'a. wanti barannu qunnamtii jechaatiin dhiyaate qunnamtii ilaalamaa(argaa) tiin yoo deeggerame caalaatti barachuun ni dandeenya. Wanti argaan gargaaran qophiin dabalata addaa argatuuf xiyyeeffanna qabaatu godhuuf qarqaarani.

Yeroo ergaa nuga'an hunda ka'umsa miirawan keenyaa keessaan argachuu baranne keessa jiraataa jirra. Hirmaattotaaf kaka'umsa miiraa addaa kennuun

xiyyeffannaa namaa naanoo kena keessa akka turu godhuuf fayyaduudanda'a.

Agarsiisawwan mataa olii, silaayidoota mm 35nii, chaartiiwwan fakkii meeshaa gargaarsaati, akkuma meeschaawwan diraamaatiif barruuleen raabsaman leenjisaan yeroo leenjii to'annaan kennu akka wanta barumsa gargaaruuf fayyadaniiti. Fiilmiwwan (vidiyoo teepiin ykn fiilmiiwwanii), qoophii kompiyuutaraan qindaa'an, silaayidiin/teepiin qophii dhiyeessuun fakkiwwan miidiyaa barumsaati, kan of-danda'aniifi bakka lenjisaan hin jirretti leenjii ykn burumsa keennuuf fayyaduu ni danda'ani.

Karoora gaariif furtuun qabeenya jirutti fayyadamuuun vizyuwaala (wanta ilaalamu) sadarkaa ol-aanaa qabu akka jiddugaleessa ergaa dabarsuutti fayyadamuu dha.

2. Dhiyeessi Odiyoovizyuwaalii Akkamitti Akka Qophaa'u

A. Karoorsuu

Dhiyeessa odiyoovizyuwaalii gosa kamiin fayyadamuun akka barbaachisu beekuuf yoom fayyadamuu karoorsuun sadarkaan jalqabaa dhiyeessa milkaala'aa qopheessuudha. Hubannoон dursu amanamaa, salphaatti fayyadamuu, bu'a qabeessummaa fi baasiidha. Akkaataa barumsa hirmaattota keenya, bakka dhiyeeffamni itti dhiyaatu, meeshaa ittiin dhiyeeffamuu fi omishuuf qabeenya barbaadhisu karoorsuunbarbaachisaadha.

Barumsii ykn odeeffannoон ittiin dhiyaatu erga filatame booda ergaa murtaa'e akka siritti muldhatush filachuudha. yaadota furtuu, adeemsa xaxamaa, odeeffannoo barbaachisaa fi ergaawwan kakaasan barbaaduudha. Dabarfamuu gadifageenyaan kanmuldhisu akka ta'utti qopheessuun, akka ergaa hindhamaafne godhuun barbaachisaadha . Muldhata salphaa, ifaafi wal-fakkaatu qaba. Qulqllinni, taatee (effect) gaariiargachuu

mirkaneessuun baay'ina irra Barbaachisaadha. Argaan gaariin tokko jufunfula heddu caalaadha.

Islaayidii argaa mataa olii ykn chaartii garagalu qopheessutti gaaffiwwan kaneen gaafachuun karoora kee irra deebi'ii ilaali:

□ Argaan kun barbaachisaadha? Yoo hinta'in dhiisi.

□ Yaanni ykh adeemisi dubbidhaan ibsamu irra argaan caalatti ibsamu jiraa? Yoo argaa tokko hin qabaanne tokko qabbaadhu.

□ Qabxiin tokkichi hirmaattonni fudhatanii deebi'an maal ta'uu qaba? Kanaaf argaa tokko yoo hin qabne tokko qabaadhu.

□ Jechoota ykn himoota xiinxaluu baraaddu karoorfaattee? maal faadha? Yoo dandeesse, jechoota akkanaatiif lubbuu argaa itti keenyuuf diyaagraamii fayyadami.

B. Dizaaynii baasuu

Argaawwan keenya tekistii, giraafiksii ykn makama lamaanii ta'uu danda'a. Giraafiksiin argaa irratti caalatti kan nama hawachiisu. Yeroo danda'ametti jechoota irra fakkiwwaniifi dizaaynii fayyadami. Halluun argaawwan ibsa. Keessattuu booru ykn birtukaanni cuqliisa irratti heddu bu'a qabeessa.

Barreeffamni gargaarsa argaa irratti fageenya faana 32 irratti muldhachuu qaba. Sararawwan jaha ykn torbatti daangessi. jechoota sarara jahatti. Fuula goса salphatti fayyadami, argaa tokoon tokkoon bakka tokkoo jalqabi islaayidii, argaa mata olii ykn chaartii gara galfamu faayyadamtuс baay'ee hin dhiphisin (barreeffama hin heddumeessin).

Giraafiksiin argaawwan irraa haala sararaatiin, baariitiin ykn chaartii marfamaan agarsiifamani. Sararoonni siritti haaleffamaniif furdaatti fayyadamii odeeffannoo kan dabarsan yoo hintaane sararawwan wal-xaxaniif calii(axis)tti hin fayyadamin. Baariiwan siritti ibsamaniif sirnaan addaan fagaatan muldhisi.

Chaartii marfamaa irratti odeeffannoo heddu barbaachisaa ta'e kophaa muldhisuuf fayyadami. Diyagraamota qaamotaiif walitti dhufiinsa isanii muldhisuuf fayyadami, kaartaawwan akkaataa bakkaa tarreessuufi ykn qoodama akeekuuf fayyadami.

Jechota heddu, xixiqqoo, jechota kofa irratti argaman ykn fayyadamin. Haallu sirnaa hinta'in rakkisaa godha. Yeroo chaartiiwwan qopheessitu islaayidiwwan kee qabatama guutuun fakkiwwan tolchuun, wal-qabiisuun ykn gabatee lakkoofsaa kan wanta barbaadamu ofkeessatti qabatu dizaaynii baasi. Odeeffannoo sirriitti barbaachisu ibsuun kan akka salphaatti hubatamu taasisi.

C. DHIYEESSA

Yeroo waan mul'astu dhiyeessitu yeroo hirmaattota irratti duugda galtu ykn cinaan ilaaltu xiqqeessi. Agarsiisa muldhiftee achi irratti yeroo dheeraaf hindhiisin. Yaada hirmaattotaa baraaxessuu danda'a. Argaawwan kee hirmaatoottatti hindubbisin.

Gargaarsa irratti duwwaa amantaa hin kaa'in. Wanti dhiyeessa keetiif si gargaaran dhiyeessa kee qarqaaruuf

kan si fayyadan duwwaadha. Hawatamni qophii keetii caalaan yeroo hundaa sihi.

Teknolojiin itti fayyadamti akka hojjattu sakatta'i, irra deebi'ii sakattaa'i. Akka hojjattu kaan yaali. Mala duubatti kaa'attu qabaadhu. Teknolojiin itti fayyadamtu yoo milka'uuh dhabee maal akka gootu beeki.

3. **Faaydaafi miidhaa**

Hiikkaa/ibsa:

- **Isalaayidii:** fiilmii suuraa muldhatsa iskiriinii guddaa irratti fagoodhaatti argisiifamu.
- **Mataa ol:** filmii iskriinii guddaa irratti barreefamuu ykn agarisiifamuu danda'u.
- **Chaartiwwan garagalani:** waraqaa babal'aa gara galfamuun haala salphaan fayyadan.

Faaydaan islaaydii, mata olii fi chaartii gara galanii wal-biratii qabuun

Islaaydii	<ul style="list-style-type: none"> • Islaayidiwwan adda addaa garee adda addaatiif qopheessuu dandeesa. • Islaayidiin siritti kan udumaman, xalayaan erguuf kyn baachuuf salphaadha. • Islaayidiin baasii salphaan qophaa'a. • Agarsii fami duraa ykn duubaatti siistamii projekshiiniitiin fayyaduu danda'u.
Mataa ol(of keessuun agarisiiftuuwwan)	<ul style="list-style-type: none"> • Kutaan guututti ibsamuu danda'a. • Hirmaattotatti gara galuuf qunnamtii ijaa qabaachuu hin dandeessa. • Mataa oli mataa keetii baasii

	<p>xiqqaan qopheeffachuu ni dandeessa</p> <ul style="list-style-type: none"> • Projektaroonni mataa oli fayyadamaaf salphadha. • Irra deebi'uuf, foyyessuuf salphaadha, argisiiftuu irratti barreessuu ni dandeessa. • Tartiiba argaawwanii to'achuu argaawan guutuu ta'uu to'achuu ni dancheessa. • Maaстariiwwan argisiiftuu (transparency) fayyadamuun barruulee qopheessuu ni dandeessa. • Yaadannaawan argisiiftuu irra jiran siduratti turu ni danda'an.
Filiip chaartii	<ul style="list-style-type: none"> • Akka salphaatti geejibaaf

	<p>maramuu ni danda'ama.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Yeroo barbaadamanitti kan argamaniif dhiyeessa kallattiitiif fayyadamuuf kan mijawani. • Kan hin qaala'inii fi salphatti argachuun danda'amu. • Ibsaan barame kutaa keessa akka jirraachisuu ni dandeessa. • Qunnamtii ijaa cinaa qabaachuu ni dandeessa. • Galmee garee hojii guutuu qabachuu ni andeessa.
--	--

Wal-biratti qaba miidhaa islaayidii, mataa olii fi chaartii gara galfamanii

Islaaydii	<ul style="list-style-type: none"> • Yeroo odeeffannoon jijiiramu islaayidii haaraa qopheessuu qabda. • Ifaan kutaa keessa jiru dimimmisuu qaba, kun qunnamitii ijaa hirdhisa. • Islaayidiwwan qopheessuu fi tolchuuf yeroo jalqaba dhiyeessaa dabalataa si barbaachisa. • Hanga muldhifamni xumuramutti islaayidiwwan mari'achuuf hin aanjessan.
Mataa ol (of keessuun agarisiiftuuwwan)	<ul style="list-style-type: none"> • Iskiriiniwwan jallachuu danda'an sibarbaachisa. • Muldhifamni baldhaan akka

	<p>slaayidoota hin mijaa'u.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Suurawwan argisiiftuuwwan irratti siritti hin baay'ifaman <p>Chaartii gara gal famu</p>
Filiip chaartii	<ul style="list-style-type: none"> • Maateeriyaalota (wanta agariifaman) baay'ee qabachuu ni danda'an. • Dura maxxanfamni wal-xaxaa ykn yeroo heddu gaafata . • Chaartiiwwan gara galfamaan qophaa'an maateeriyaala tartiibaan qophaa'an kophaa dhiyeessu. • Yeroo barreessitu hirmaattota irraa gara galuu qabda. • Muldhinni rakkisuu danda'a.

Work Shiittii Odiyoo Visuwaalii

MATRIKSII FAYYADAMAAFI BAASII

Taatee leenjii hundaaf fayyadamaafi baasii miidiiyaa fayyadamuu feetuu irra deebi'ii ilaali.

Hubanno	Teep ii	Teep pii	Slaay idii	Pirii ntii	Argi sii
	Vidi 'oo	Audi yoo			
Kanaaf Kan Faaydaa Qabu: ☐ Of Barsiisuuf	Ee	Ee	Ee	Ee	Lak ki
☐ Barsiisa Compiyuufara Irratti Hundaale ☐ Laboraatoriww an	Lakk i	Ee	Lakki	Ee	Ee
	Ee	Ee	Lakki	Ee	Lak ki
	Ee	Ee	Ee	Ee	Ee

☐ Korsiwwan War kshooppii ☐ Koorsiwwan barnootaan Kennaman					Ee
Kan ilaalu: ☐ Argaa ☐ Odiyo ☐ dhiyeessa dimshaashaa	Ee	Lakki	Ee	Ee	Ee
	Ee Lakk i	Ee Lakki	Ee	Lakk i Lakk i	Lakk i Lakk i
Baasiwwan: ☐ ittiin dhiyeffamu/qoph aa'u	Ee Ee	Ee Lakki	Ee Ee	Ee Lakk	Ee Lak

				i	ki
□	dhaabbaa	Lakk i Lakk i	Lakki Lakki	Lakk i	Lak ki
□	dhiyee ssa			Ee	Lak ki
□	kunuunsa				
	Baasii, ida'ama:				
a	olaana	Ee Lakk i Lakk i	Lakki Lakki Ee Lakk i	Lakk i Ee Lakk i	Lak ki Lak ki
a	jiddug a leessa	Lakk i			Ee
aanaa	gadi				

4. fayyadama odiyoo vizyuwaalii

(islaayidiwwan,argisiiftuu mataa oliitiif chaartiiwwan gara galfaman)

TARREEFFAMA

EE LAKKI

1. MEESHAWWAN JIJJIRRA:

Kanneen qabdaa -----

- Adaaptarootafiixee-sadi'i? -----
- Haadawwan dheeressituun?-----
- Qurxaan chookii -----
- Qubeessaa jiidhaa ykn qalama mallateessituun?

- Projektarootaaf ampuulota dabalataa?
-----

2. Dhiyeessa/kenna

Kanneen qabdaa ----- -----

- SuppilaayaraA-V? ----- -----
  - Qajeelfama fayyadama meeshawwanii? ---- ---
  - Meeshawan akkamitti akka bakka bulan? -- --
  - Meeshawan mara yeroon yaaltee? ---- -----
3. Sakata'a kutaa:Kanneen beeytaa?
- Ibsaafi dhaamsaan elektrikaa essa akka jiru?
-

GOLGAAWWAN IFA UUMAA HAALA GA'AAN
KAN DHOORKAN TA'UU?

- Karaan elektrikni keessa taru? ---- -----
- Haadawwan humna elektrikaa dheerinna
ga'aa qabaachuu? ----- -----

- Bilbilli kaluu eessa akka jiru? -----
- Gargaarsaaf Eenyutti akka bilbiluu qabdu?
----- -----

5. Qophaa'ina qaamaa:

- Gurmaa'ina qaamaa irrattiyeroodhaan hojjattee? -----
- Iskriiniin namin hundi akka argu ol fagaataa dha? -----
- Duubaafi duraan muldhachuu danda'anii?

- Mataan ilaatotan daandii caarallaa ifaa keessa akka hinta'in?

- Guddinni sagalee fi gulantaan madaalli Teephii sirreffamee? -----

6. Shaakala dhiyeessa:

□ Argaawwan tartiiba sirrii qabatanii?

□ Kallattii mirgaatii kan ol deemanii?

□ Yeroo tokk shaakaltee?-----

BOQONNAA23

MIIDIYAAN (SAB-QUNNAMITIIN) HAASA'U

1. Seensa
2. Gaazexaaf barreessuu
3. Bu'urawwan gaafii fi deebii

KAAYOWWAN GOOREE

Xumura boqonnaa kanaa irratti:

- Gadi- dhiifama pireesii siritti barreessuu
- Gaafii fi deebii caalatti bu'a qabeessa ta'e barreessuu kennuu ni dandeessa.

1.Seensa

Addunyaa hardhaa odeeffannoon qajeelfamtu keessatti miidiyaa malee ergaa keenya ummataangahuu hindandeenyu. Dhimmootakeenyaa balaan dhaqqaba xiyyeeffannoon akka odeeffannoo keenya eeguu irraa fedha miidiyaa kakaasuuf jalqabnee tarkaanifii fudhachuuf

qaruutee ta'uu qabana. Ergaa ifa ta'e, odeeffannoo sirii, amanamaa, haqaafi wal-qunnamuuf nu qarqaara.

Yeroo hunda miidiyaan qunnamuuf midiyyaa keessatti EenyuEenyuun akkfa ta'e beekuu qabna.Kunkutaawwan oduu midiyaalee fedha itti qabnuu naannawa keessa jiraniin wal-baruun hojjatamu danda'a. itti aansuun odeeffannoo addaaripoortaroota filatamaniif erguuniif fuuld-ura madda odeeffannoo oduu ta'uu danda'anii akka taane bilbilaan of beeksisuun itti fufuu dandeenya.

Jalqabni kun gadi dhiifama oduuwwanii, odeeffannoo faaylii, xalayyaawwan gulaalaaf ergamaniif yeroo barbaachisu yaa'ii oduutiindeggeramuu danda'a.Gaafii fi deebii odeeffannoo hunda hordofuun barbaachisaadha.

“MiidiyaatTi haasa'uuf” akkaataawwan hedduu jira.Gulaalawwaniif xalayaa erguun fakki tokko ta'us, akkaataan lameen irratti xiyyeefanna:

-Gaazexaaf barreessuufi gaafii fi deebii (gaaffiiFi deebii kennuu)

2. Bu'urawwan gaafii fi deebii

Gaafii fi deebiin qunnamitii miidiyaa keessatti maracaalaa kan barame. Riipoortaroota gaafamoo godhan leenji'an (ogummaa qaban) wajjiin waan wal-qunnamnuuf gara keenyaan leenjii muraasa qabaachuun barbaachisaadha. Gaafii fi deebii keesseetti wanti heddu barbaadamu ergaa keenya ibsuu, tumsuufii qarqaaruudha. Gaaffii jalqabaatiif deebiin gabaabaa ta'uu qaba. Kun akka riportarri gaafii ittiaanu gaafatu jajjabeessa. Hojii fi sagantaa keenya ibsuuf ragaawwan tumsaatiin deebii kennina.

Gaaffiwwan itti aanan jajjabeessuuf jechoonni fayyadaman yeroo kana, ibsa keenya baba'lhisuun ibsaa fi wal-fakeenya kenniin gaafamoono oduudhaaf wan gulaalamuuf, hima gaggabaaboofi baana ykn waraabbiin ergaa kee dabarsuuf himoota dhedheeraa irra sifayyadu.

Ibasawwan oduutiifi yaa'iin oduu sirritti qophaa'e filatamaadha. Korojoon miidiyaa seeraa duubaa riipoortaroota kennuun kan qarqaaru dura ta'a nama seensa

(sagantaa jalqabu) kenuu, gaaffiwwan qajeelchuufi yaa'ii goolabu bakka buufadhu.

Jechoota jajjaba yaadatamuu danda'aniin ibsa kenuun jalqabuu dandeeny. Himooni. Yeroo danda'ame, ergaa siritti ibsuuf gargaarsa odiyoo vizyowaalii fayyadamuu qabna. Gaaffiwwan haffaan guyyaa hunda haasa'amuufi sagalee tasgabaa'aan kalattiin deebii kenni.

Qophiin gaariin qunnamtii bu'a qabeessaaf furtuudha. Wantoota asii olitti ka'an waraqaa irratti tarreessuufi akkamitti akka dhiyeessinu shaakaluun gaafamoo keenyakaroorsuu nidandeenya. Yeroo barbaachisaa ta'e, irra deebii boodaatiif gaafiiwaraabuu nidandeenya. Kun of xiinxaluuf dogongora sirreessuuf fayyada.

3. Gaazexaad barreessu

Barreeffamni gaazexaa akkaataa ilaalcha ummataa irratti dhiibbaa godhuu ykn qaruu ittiin dandeenyu mara irra kan humna qabu keessaa isa tokko. Barreessuun dhuunfaadhaan akkasumas gareedhaan hojjatamuu kan

danda'u carraa mana ofiitii ykn waltajjii gumaachuu akka danda'amu kenna.

Gulaalaadhaaf xalayaa barreessuu, dhimma yeroo irratti barruu barreessuu, oduu haaraaf wanta gabaabaa ykn gadi dhiifama pireesii, kkf barreessuun ni danda'ama. Dhimmoota mara keessatti seerota bu'uraa barreeffamaa tokko.

Barruun gaazexaa akkaataa/istaaylii gaazexessuu hordofuu qaba. Ariitiin akka dubbifamuttiqophaa'uu qaba. kanaaf, dhiibbaa ol-aanaauumuuf odeeffannoo heddu barbaadamu jalqaba barruuirratti kaa'uu qabna. Hima jalqabaa, ykn gaalee oduu ta'uu danda'u ibsu dubbiftoota eegamaniif walitti dhufiinsaafi yerummaa kan qabaniin jalqabuuqabna. Itti aansuun, gaaffiwwan hafanEenyu akka dalage, ykn Eenyu wanta raawwii barreeffameen akka hubame uumamaafi bu'aa gochaa maal akka ta'an, yoom akka raawwate, eessatti akka raawwatee fi maaliif akka beekame gaafadhu.

Qabxiwwan dubbisaa akka yaadatu barbaannu sadii ykn kan caalan ibsina. Qabxiwwan ciccimoo ibsuuf qabxiwwan dabalataa sadii itti aansina.

Keeyyanni hundi qabxii tokko qabaachuun caala filatama akka ta'e yaadadhu. Keeyyatootabiroo kaayyoo barreessaatiin tarreeffamu. Xumura irratti ibsaxixiqqoo kaa'uu ni dandeenyaa.

Kaayyoon barruu akkanaa, qabxii heddu barbaachisaa irraa qabxii gadi aanatti deemuun, bu'aa dachaa qaba. Yoo gulaalaan daangeeffama bakkaatiif kan gabaabsuun irra jiraatuu barreeffama duuba irra jiru hirdhisuun waan jalqabuufi.

Dubbisa dubbisuuf yoo ariifatte, jalqaba keeyyatawan dura jiranii carraan dubbissuu issa ykn issii kan yaadamuuf qabxiwwan barbaadaman akka argatan taasisa. istaayliin burruu akkanaa xalayyaawwan gulaalaaf barreeffaman, barreeffama ykn seenawwan boodaatiifillee wal-qixa fayyadu. Akka piiraamiidii barreeffamaatti yaadadhu.

CAASAA

GADI DHIFAMA PREESII (miidiyaa)

Mata duree:

Wanta mara irra oduu ta'uu danda'uun walqabsisi

Akkaataa

Jalqaba Odeeffannoo Heddu Barbaadaman

Guyyaaf Fi Bakka

Keeyyata Tokka Keessatti Cita Odeeffannoo Tokkoo

Himawwan Gaggabaabaa

Waraabbii Kolokee,Raggaasisuun

Hennaat:

Henna darbe

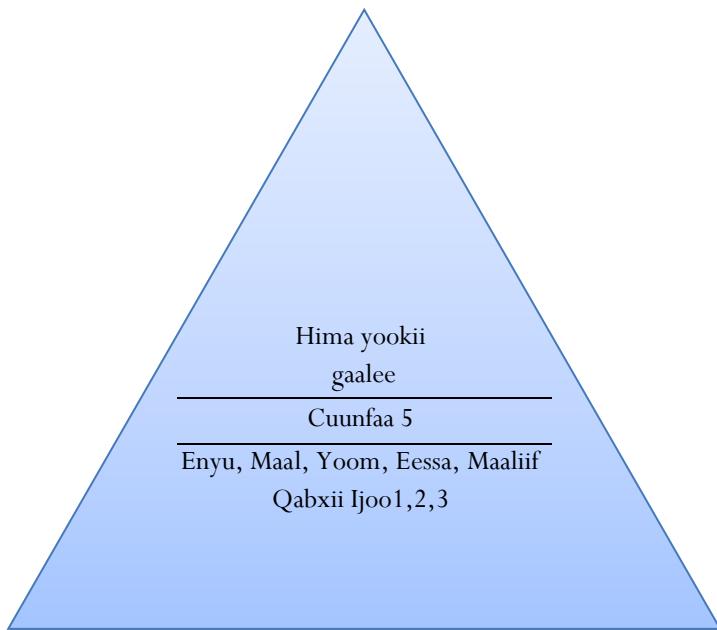
Qaama

- “Eenu, maal, yoom, eessatti deebisi”
- Maliif,akkamitti”
- Mallatoo “-30” goolbabi (jechuun “xumuri”) ykn barbaachisaa yoota’e “caalaan”
- Odeeffannoo dabalataaf maqaafi lakkoofsa nama qunnamtee qabadhu

Hammamtaa:

- Fuula tohho ykn lama

Di'aagiraamii katabbi

GAAFFIWWAN MARII

1. Garaa garummaan gaafiif deebii fi yaa'ii oduumaali?
2. Faaydaan korojoo miidiyaa maali?
3. Bu'aan gadi dhiifama preesii maali?

4. Gaaffwwan qaama gadi dhiifama preessii
uuman maalfaadha?

BOQONNAA 24

DHAABBANI NAANNOO AKKAMITTI AKKA HUNDEEFFAMU

1. Sadarkaa jalqabaa
2. Sadarkaa hundeffamaa
3. Sadarkaa tasgabbii
4. Caasaafi bulchiinsa dhaaba Islaamaa
  - A. Koree Murtii Kennitu
  - B. Fakkisa (sample) Qoodawwan Hojii

KAAYYOWWAN GOOREE

Xumurama boqonnaa kanaa irratti:

- Sadarkaawan murtaa'an dhaabni itti hundeffamu addaan beekuu
- Garee ummataa dhaaba keessatti gurmeessuu

- Casawwan dhaabaa mijawaa uumuu
  - Qooda hojii hojjattoota adda addaatiif barreessuu ni dandeessa.
- Hundeeffamni dameen dhaaba jiddu galeessaa ykn dhaabni naannoo yeroo baay'ee kan jalqabamu muslimni tokko ykn gareen muslimoota sochii Islaamummaa keessatti hirmaachuuf fedhaa fi dammaqinaa yeroo qabaatani. Mee akkaataa dhaabni muslimaa naannoo akkamitti akka dhaabbatu haa qorannu. Waldaa muslimaa magaalaa (WMM) jennee haawaamnu.

1. Sadarkaa jalqabaa

Jalqaba, yaada kana naannoo keetitti muslimoota jajjaba, muraasa wajjiin mari'adhu. Garee gurmaa'e uumuuf waliigaltee irra ga'i. Masjiidattu da'awaa siritti namoota caqasan galmeefadhu. Ergasii namoota kana gareewwan xixiqqotti barumsaaf, mariidhaaf, da'awaa Islaamaatiif walitti qabi dhaaba sirna qabu hundeessuun dura garee kana wajjiin taa'ii akkaataa kaayyowwan dhaaba keetii irratti gadi fageenyaan mari'adhu. Adeemsa raawwii fuulduraa siritti karoorsuun

heddu barbaachisaadha, wanta hojjatamuu qabu kan daangessu wanta'eef yaadakanniin, akkamittiyoomiif akka milaa,an itti yaaduu nidandeessa.

Sadarkaa gandatti irratti karoora kee kan fuul-duraa heddu murtaa'aa godhuun barbaachisaa miti.Jalqaba qajeelfamoota qabatama qaban muraasni hundaa'uu qabu. Fakkeenyaaaf, tarreeffamni wanta duraan durfamee hojjatamuu qabuu tartiiba barbaachisummaa isaaniitiin walitti qabuu sibaraachisa.

4. Sadarkaa gurmeeffamaa

Dhaabaaf tasagabbii uummuf ittigaafatama bakka buusuuf heeraakkanaa ittiin dalagu si barbaachisa:

- a) Heera modeelii jiru qorachuu
- b) Modeelii kana irratti hundaa'uun ogeessi muxannoo qabu akka heera barreessu(qopheessu) godhu, fedha dhaaba naannoo akka muldhisutti sirreessuu.
- c) Raggaasiffama namoota fuuldura misseensota ta'u danda'aniin heerri akka fudhatama argatu taasisuu.

d) Walgeettii ummataaf siritti ibsame irratti qondaaltota dhaaba amma sirna qabaatee kana filachuu.

e) FedereeshiiniIslaamummaa kan haqaa ykn dhaabni jiddu galeessaa biyya keessa kan jiraatu yoota'e dhaaba kana wajjiin walsimsiisuuf qajeelfama dhaabichaa siritti qoradhu.

f) Dhaaba kaampaasii yunivarsitii keessatti sochoo'u yoo taate waldaa barattoota kaampaasii kessatti miseena ta'i. Dhaaba kan mootumma naannoo ykn zoonii kee keessa jirutti sirnaan galmaa'i.

g) Hundeeffama dhaaba keetii gaazexaa naannawa muslimoonni hedduumaatanitti poostaroota muraasa maxxansi.

h) Kaampaasii irra yoo jirraatte, waldaa barattootaa kaampaasii irraa fandii ykn qabeenya biraan akkamitti akka argattu xiinxali yookiin,gargaarsa maallaqaa hojii hawaasaa, qorannoo fi dhaabilee magaalaa, naannoo ykn mootummaa magaalaa, naannoo ykn mootummaa federaala irraa akkamitti akka argattu qoradhu.

Sadarkaa gurmaa'ina dhaabaa keessatti kanneen yaadadhu:

1. Akkaatuma dhaabni babaldhataa deemuun, miseensonni hojiiwwan isaanii keessatti caalmaan hojii murtaa'e irratti bobba'aa akka barbaachisaa ta'u.

2. Akka miseensummaan babaldhatuun, karaawwaan qunnamtii fooyyessuu yaali dhaabni sirnaan akka hojjatu deebiin raawwii heddu barbaachisaadha.

3. Aydihiyoolojiin(ilaalchi)Islaamummaa kan jiruufI kan jiraachuu qabu ta'us, sababni dhaaba suchoosuu kiyyatu fudhatama argachuu qaba kan jedhu ta'uu hinqabu.Kaayyowwan yeroo gabaabaa haaraan irra deebi'amuu kan moofan dhiifamuu fi haaraan muraasini itti eda'amuu qabu.

Sirreeffamni heeraa barbaachisaa yoota'e malaan sirreessi

4. Yaalaafi dogongorri istiraatejiiwwan miseensa filachuuf kam akka caalaa bu'a qabeessaa murteessuuf

dhaabaaf kan qarqaarani. Dogongora keetiin hamilee of hindhabsiisiini irraa baradhu.

5. Doorsisa dhaaba muslimaa biyya alaatiif biyya keessa jiruun hamilee hindhabin. Dhaabni jiruuf akka falmatus, qajeelfama Isaamummaa irratti hingaabbin, akkaataa ittiin hojjataman ejjannoo addaa qabaachuu hindande etta. YAADA yeroo ammaa jijjiruun ykn yeroo fulduraattiif tursiisuun dhaabni rakkooowwan alaa akkasumas keessaa injifachuu ni danda'a, insha'a allaah.

6. Dhibdeewan keessaa yoo simudatte, guddinni saffisaan miidhaa kan uumu ta'uu ni danda'a. misseonsooni haaraan rakkoo dhaabaa hubachuu dhabu. Ilaalcha hamaa irraa of ittisi.yeroo misseensota haaraa filattu baay'inna irra cimina irratti xiyyeefadhu.

3. Sadarkaa tasgabbii

Akka carraatti, rakkooowwan sadarkaa gurmaa'ina dhaabaa yeroo maraaf kan turanii miti, kan turan taanaan kana hubadhu:

□ Karoorri hojii bakka ol-aanaa keessa ture humna isaa kan dhabu, dadhabuudhaan, tasgabbiin xumura irratti barbaachisaa wanti ta'uuf kana.

Sadarkaa kana irratti jeequmsa caala hojiitubarbaadama. Caasaa *birokraataa'aa* (*bureaucratic structure*) filachuu hinqabnu, sadarkaa kanatti waajirri hundi ifaan murtaa'uu, hojiiwan murtaa'an akkamitti Muslimoonni ogummaa qaban filatamuu qabu. Tarkaanfii akkanaa yeeroodhaan fudhachuun yaaliwwan akka irra hin deddeebi'amneefi milkaa'ina kan fidu.

4. Caasaafi bulchiinsa dhaaba Islaamaa

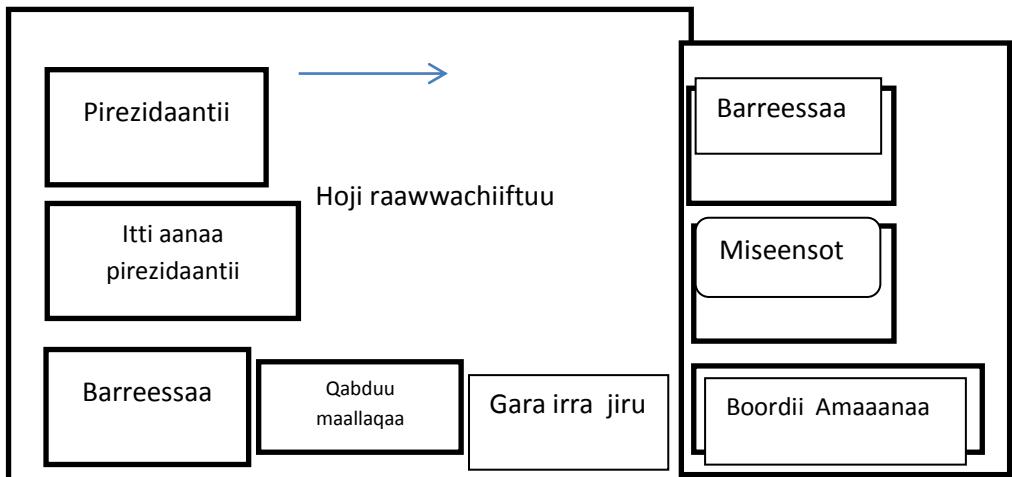
Koreen dhaabaa murtii kennitu pirezidaanti, itti aantuu pirezindaantii, barreessituu, qabduu (to'attuu) maallaqaafi miseensota dura taa'ota koreewan gadi aanaa heddu of keessatti kan qabatudha.

Koreen murtii kennitu sochii hojiiwan dhaabaa waan bulchituuf, qondaaltonni damee dhaabaa hundi dhaabbata gaariif amala Islaamummaa dogongora hinqabneen miseensa ta'uu qabu.

Ittifufiinsi aangoo hubannoo barbaachisaa waan ta'eef, koreen murtii kennitu idileen sagantaa waggaan duraan durfamee kaa'amee fooyyeffaama karoorsuuf irra deebitee illaluuf wal-tajjii adeemsisuu qabdi.Haqaan wagaa itti aanutti bakka bu'aan pirezidaantii ennasuma pirezidaantummatti yoofilatame sochiin dhaabaa caalatti kan itti fufiinsa qabu ta'a.

Bifumawal-fakkaatuun, muxannoon pirezidaantii taaytaa gadi lakkisuutitti fayyadamuun barbaachisadha. Inni akka miseenasa waajjira gadi-lakkiseetti koree murtii kennitu keessatti qabatamu kan danda'u yootu'e qondaaltota haaraa filatama ogummaa isaa irraa fayyadamuu kan danda'an ta'a. Ittigaafatamni muraataa'e qondaalawwan filataman asii gaditti kan ibsamani. Dhaabbilee gurguddaan qofa waan qabataniif hojiwwan damee bulchiinsaa dhaabbataa as keessatti hin ibsine kun chaartii dhaaba keetii kan jijjiiramu danda'uuti

Miseensa yaa'ii walii gala

Islaamummaan wanta jireenyaa hunda qaba jechuun dhaabni tokko hojjiawan gosa maraa hojjata jechuu miti. Yeroodhaabni milkaa'uhojji ittii baay'isuun "kan mara hojjachuu" danda'u taasifna. Kun akka waan buuphawwan

hunda geessoo tokko keessa kaa'uuti.Dirreen hojii adda addaatiif caasaa addaa (kan of danda'an) uumuuf of-

leenjisuu qabna.Fakkeenyaaaf, kallattiin ol-aanaan dhaaba keenyaa da'awaa yoota'e daldalaan addaan foo'uu qabna.Kan booda irraa dhaaba kophaatiin raawwatamuu qaba. Akkaatama kanaan, paartiin siyaasaadhimmoota barnootaa, diinagdee ykn fayyaatiin itti gaafatamni itti hedummaatu hinqabu.

Kallattiin hundinuu qaama addaatiin tajaajilamuu qaba.Yaadaa fi caasawan dhaabaa kaa'uuf qindominaafi wal ta'iinsi jiraachuu qaba. kana hojjachuun yaada jama'aa ol-aanan balaa irraa eega.

A. **Koreehojii raawwachiiftuu**

Rabbiin si haa qarqaaru! Miseensota wajjiin hojjatuun aangoo ol-aanaa dhaabni miseensota issatii keennuuf filatamtee jirta. Ati amma miseena koreehojii raawwachiiftuu dhaaba Islaamaati.Aankiin(title)kee pirezidaantii, itti-aanaa pirezidaantii, fi kkf ta'uu danda'a. Aankiin ofiin faaydaa hin qabu. Ati amma Rabbiif ittigaafamaa, hanga fedhii isaanii Qur'aanaafi sunnaan wal-

hin faalleesine fedha miseenssota jaalleewwan keetii eeguuf jajjabeessuu itti guafatama qabda.

Jalqabuu kee dura gaaffiwwan lameen kana of gaafachuu qabda:

□ Aangoo kiyya haaraatti ittigaafatamni kiyya maali?

□ Akka miseensa koree murtii kennituutti taayitaan ani haqaan qabu maali?

Waa'ee dhaabaa, seenaa duubaa, seenaa, seera ittiin bulmaataafi imaammata dhaabaa sirnaan beekuu qabda. Turtii taayitaa keetiitti akka si qajeelchu "kaartaan karaa" si barbaachisa.

Aangoo hin beekne keessatti imaluuf ibsa hubachiisaa hojii ykn yoo xiqlaate qajeelfamoota walitti aanan akka gargaarsaatti si barbaachisa. Dhaabni kee ibsa hubachiisaa hojii akkanaa kan qabu ta'a ykn ati ofii keetii tokko qopheessuuf yaada ga'aa kan qabduta'uu dandeessa.

Fakkisni ibsa hubachiisa hojii akka qabxii jalqabaatti sitajaajiluu danda'a. Wama hundaafuu waa'ee ga'ee keetiitiif itti gaafatama keetti itti yaadi.

B . IBSA HUBACHIISA HOJII

1. Pirezidaantii

Hojiwwan bu'uuraa:pirezidaantii saba muslimaatiif fedha ol-aanaa dhaabaa kan bakka bu'u yeroo aangoo irra turu:

1. Miseensota koree murtii kennituu kakaasuun jajjabeessuufi hognsa dhuunfaafi mariittiin hoggansa kenna,
2. Uumamsa kaayyoofi galma dhaabaa irratti dhiibbaa uuma,
3. Dhaabaaf akka aafyaa'iitti tajaajila, raawwii fi milkaa'iina hojii to'ata,
4. Koree murtii kennitu wajjiin michummaan hojjata.

Daangaa heeraa keessatti, seera-aangawootaafi imaammata, dirqama, ittigaafatamaa fi aangoon pirezidaantii kan asii gadii kana kan of keessatti qabatudha:

1. Wal-tajjiawan koreewan hojii rawwachiiftuufi yaa'ii olaanaa hunda irratti dura taa'ummaan argama, barreessa wajjiin ta'uun wanta mari'atamu qindeessa,
2. Koreen hijii raawwachiiftuu fi miseensonni waa'ee haalasochiawan waldaa oddeeffannoo akka argatan mirkaneessuu,
3. Dura taa'ota koreewanniifi human hojii muuduu, kaayyoofi dirqaamotakoreewan kanneeniifi foyyeffama isaanii to'achuu,
4. Imaammataa fisagantaakoreewan hojii raawwachiiftuu kanneeniin fudhataman gargaartuuf eeggumsa godhuufii,
5. Miseensota bakka bu'uun fedhaafi hirmaannaa si'aawaan dhaaba keessa akka jiraatu jajjabeessuu.

Akkasumas sochiiwwankomitee hojii raawwii xalayaan, maxxansa fi dubbiidhaan miseensotaaf gabaasa godhuu.

6. Gabaasa waggaa hojiwwanii xumurama turtii aangoo irratti waltajjii waggaa irratti dhiyeessuu,

7. Qabduu maalaaqaa wajjin walta'uun baajata waggaa qopheessuu, raggaasifama dhaabni kan ittiin dalagu ta'u to'achuu; faaynaansii waggaa waggaan akka qoratamu too'achuu;

8. Koreewwan filannoo yeroo aangoo itti aanuuf kaadhimamtoota qopheessan guyyaa filannoo labsame dura muuduu, abbaa taaytaa ji'oota heddu dura akka filataman taasisuu,bulchiinsi tokko irraa kan biraatti akka ittifufu mirkaneessuuf galmeewan ga'aa qabachuu.

Gama ittigaafatamtoota kaawan wajjiin qabootiin, preezidantiin:

A. Koree hojii raawwachiiftuuf itti gaafatamaadha.Koree hojii raawwachiiftuu keessaan, miseensotaaf sagantaiii fi imaamatni dhaabaa fedhaafi hawwii miseensotaa kan calaqqisu ta'uu mirkaneessuu.

B. Koree hojii raawwachiiftuu dhimmoota imaamata, faayinaansii fi sagantaa dhaabaa wajjiin wal-qabatan irratti mari'achiisuufi gorsuu.

2. Itti aanaa pirezidaantii

Waajirrii itti- aanaa prezidantii (IP kan preezidantii ta'uun guutamuun kan gorfamu. Namni aangoo kana qabaatu bulchiinsa dhaabaa "hojii-irratti" kan baratuufi muuxannoo baratu kana booda yeroo pirezidaantii ta'u kan ittiin hojjatu ta'a. Akka ajajaa-lammataatti IP dirqaamootafi itti gaafatamummaa kanneen qaba:

1. Bakka inni hinjirretti akka pirezidaantiitti hojjata;
2. Itti gaafatamakoree akka barbaachisaa ta'etti to'achuun ba'aa hojii pirezidaantii qooddachuufi
3. Dura ta'aa sagantaatiif ykn koreewwan miseensotaa ta'uu.

3.Barreessaa

Hojiiwwan bu'uraa: barreessaan hojii barbaachisaa fi sirreessaa qaba. Gargaarsa dura ta'akoreewwanii fi qondaaltabiroo odeeffannoo sassaabuufi gabaasaawwan akka qopheessan kan

tarreessuu danda'uufi ittigaafatamini xumuraa riipoortiwwan qopheessuu fi yeroodhaan galmeessuudha. Dhaabni guddaan ba'aa hojii barreessaa qunnamtiitiifi barreessaa galmeetti bakka lamatti quodauu danda'a

Dirqaamota, ittigaafatammaafi aangoon barreessaa:

1. Walgeetii dhaabaa hunda gabaasa wagga waggaa tokkoo tokkoon dhiyaatu guutuuf galmee sirnaan qabachuu; sagantaa idileen ala yoo xiqqaate wal-gahiiwwaan ja'a waggatti akka geggeeffaman ni jaallatama;
2. Guyyaawal-tajjiitiin dura xiqqaatu torbaan tokko dura yeroo fi bakka wal-tajjii miseensota koree hojii raawwachiiftuuf ibsi;

3. Meeshaawwan katabbiitiifiwantoota dhaabaaf barbaachisan qopheeffadhu;

4. Milkaa'ina sochii dhaabaatiif qunnamtii barbaachisaa ta'e hunda qabaadhu. Akka itti gaafataman dhaaba maraatti tajaajilli, garagalfama (kooppiwwan)

qunnamitii hunda qabaachuun;

5. Hojiwwan dhaabaa hundi keenyammii heera ammaatiifi seera aangawootaa jalatti akka raawwataa jiran mirkaneessi;

6. Galmeewwaniifi oddeeffannoон hundi sirnaan barreessaa dhufuuf akka dabran mijeessi.

4. Maallaqaa qabaa

Dhaabbatoota Islaamaa xixiqqoo keessatti maallaqa qabaan filatame miseensa sochiwwan faayinaansii dhaabaatiif itti gaafatamaa ta'uu ni danda'a. Haala kanaan dhaabni seerota herregaa hundeffaman akka hordofu yaada dhiyeessina. Yeroo maallaqaa qabaan jijiiramu kan baakka

bu'u, ittigaafatamaan isa dura ture tartiiba herregaaakkamiin akka hojjataa ture ennasuma kan baratu ta'a.

Yoo tartiibni herregaa sirnaan sadarkaa qabu kan hundofamu ta'e odiitiin herregaalle salphaa ta'a. Eenyuuuyyuu yoota'e qabaan maallaqaa muslima ajajama amantaa raawwatuufi kan miseensota amanaman keessaa filatamu ta'uu qaba.

Dhaabni hammam yoota'elnee maallaqaa qabaan qajeefama koreen hojii raawwachiiftuun baaseen daangeffamuu qaba. Qajeelfamoonni kun kanneen asii gadii of keessaa qabaachuu danda'u:

1. Ibsa faaynaansiifi yeroo koree hojii raawwachiiftuuf dhiyaatuu qabu, akkaataa sirna herregaa dhaabni fayyadamu.

2. Qajeelfamoota investiimantiwwan Islaamaa wajjiin walqabataniif aangoofi raawwii.

3. Sassaabbiifi kennama sadaqaa, zakaa fi gargaarsa mallaqqaa adda addaati.

Akka qabaa maalaqaatti dhaabnikee faaynaansiidhaan kan sirna qabuufi sirnawwan faaynaansii kan hordofu ta'uu akkamitti mirkaneessitta?

Tarreeffama asii gadi jiru kana fayyadamuun tarkaanfiiwwan kunniin fudhatamuun isaanii mirkaneeffachuu ni dandeessa:

1. Kafaltiwwan, maallaqa miseensummaa, kafaltiin ogummaa yeroodhaan ilaalamuufi fedha miseensotaatiif jijiirama diinagdee wajjiin kan wal-simu ta'uu;

2. Sirni heerregaa hammaa fi baldhina dhaabaatiif ga'aa ta'uu

3. Wanta ta'uu ykn ta'uu dhabuu danda'uufi qarqarsa mallaqaa eegumasaaf kaa'ame;

4. Odiitii oditara alaatiin hojjatameefi komitee hojii raawwachiiftuuf kallattiin gabaasuu;

5. Qorannaafi raggaafama sagantaaifi karoora baajataa koree hojii rawwachiiftuu;

6. Galii yeroon murtaa'eefi ibsa baasii baajata yeroo ammaa (tibbaa) baasii waggaan darbee wajjiin walbiratti qabuun, yoo barbaachisaa ta'e koree hojii rawwachiiftuun kan xiinxalamani.

Qabxii Raawii

QAJEELAFAMA WAGGAA 5

Addunyaa ariitiin sochootu tana keessatti, namoonni yoomiyuu irra hatattamaan guddataa jiran. Badhaadhaa, bilchaataa yoom irrayyuu sosocha'aa ta'aa jiru. Namni tokko bakka itti gaafatama aangoo isaatti waggoota jalqabaa shanan keesatti caalatti tajaajila akka kenu irra ga'amee jira. Kana caala yoo achi ture hammantaa kenni (rate of return) ykn omishummaan isaa nihir'ata. Yeroo kana caalaaf turraan qabeenya ta'uu irra ba'aa deema. Akka baay'ee turuun wanta gadhee kuusataa wanta gaarii gadii aanaa gumaachaa. Aangoo isaaf heddu kan dhuunfaa itti ta'e.

Wantootahawwatuufi abjuuwwan isaa aangoo isaatiin to'ataman. Akka sirna dinsireetti ittigaafatama biraatitti waggaan shaniin jijiiramuufi muuxannoowwan argaman taayitaawwaniifi pirojetiwwan kaawwan keessatti

fayyadamuun barbaachisaa ta'a. Akkanaan, namoonni biroo sadarkaa jiranitti akka guddina hindhabneef akka bakkeewwan duwwaa kanneen guutaniif

leenjii haaraadhaaf carra akka argatan isaan taasisa. Sochiiwwan akkanaa dhaabaafi namootaaf heddu fayyaa qabeessa. Itti gaafatama tokko irra shan lakkobsa tolchaa (falfaatii) miti, wagaa 4 ykn 6 ta'uu ni danda'a.

Faana isaanii hordofuu...

Dhaabaa naannoo hundeessitee jirta. Akka hogganaatti ykn akka qaama hoggansaatti, modeelota hordoftu heddu qabda.

Imam Al-Gazaaliin "Kimiya' al-Sa'adah" keessatti aalimni tokko kaliifaa ol-aana Haaruun Al-Rashiidiin teessoo irra taa'aniif wanta beekuu qaban akkanti hubachiise!

Teessoon kun kan:

Abu bakr(RA) yeroo tokko kan irra taa'ani - kanaaf amanamaa ta'i, Umar(RA) yeroo tokko kan irra taa'ani-

kanaaf kan sirii ta'eef dogongora addaanbaasi,Usmaan (RA) yeroo tokko kan irra taa'ani-kanaaf jiddu galeessaa fi arjaa ta'i,Aliyyiin (RA) yeroo tokko kan irra taa'ani: kanaafi nama barateefi haqa (sirii) dalagu ta'i

Waa'ee kanaa itti yaadi.....

Modeeliin qaama gara garaa amaloota kulafa irraa tolfamee kun haala addaa kee wajjiin akkamitti hojii irra oola?

GAAFFIIWWAN MARI

1. Dhaaba hundeessuu yoo barbaadde tarkaanfiin jalqabaa fudhachuu qabdu maali?
2. Sadarkaawwan jalqabaa irratti ga'eewan murtaa'an qunnamtiifi deebiin raawwii taphatan maalfaadha?
3. Ga'een koree hojii raawwachiiftuu fi boordiin abboota amaantaa fakkii kennaa keessatti garaa garummaan qaban maali?

4. Bakkeewwan barreessaafi qabaan maallaqaa walitti
kalaa'uun walii wajjiin hojjachuu qaban maalfaadha?

BOQONNAA 25

ILAALCHA   GUDDINA   DHUUNFAATIIF MISOOMAA

1. Of Beeki

- A. Akka Obbo Giddugaleessaa HinTa'in!
- B. Garaagarummaa Wanta Eegamuu
- C. Namoota Kaawan Wajjiin Of Hin'ilaalin!
- D. Kan Dhuunfaa Kan Dhaabaatti Makuu

2. Naamusa Qabaadhu

- A. Da'iyaah Yeroo-Guutuu Ta'uuf of-Eegi
- B. Ol'aantotaa Amanami
- C. Masjiida Room
- D. Keenya Dhiifnee Alaa Liqeffachuu
- E. YerooGaddaa Qofa Si'argina

F. Istiraatejii Saandwiichii

3. Of Ibsi

- A. Dinqisiifanna Kee Qonqa Ola'anaan Ibsi!
- B. Jibba Kee Sagalee Laafaan Ibsi!
- C. Akka Tokkotti Yaaduu
- D. FirummaaFi   Diinummaa   Keessatti
Tasgabbaa'a Ta'uu
- E. Ijoollee Wajjiin Shuuraa Gochuu
- F. Yaadi!

Ogummaa eda'uuf of-misoomsuun hoggansa hojii
irra oolchuuf kallattiiwwan leenjii lakkudha.

Kutaa qajeelfama kanaa kana keessatti ogummaan
dhuunfaatii fi garee murtaa'an mari'annee jirra.
Boqonnaan kun haar'a aadaa hinta'iniin haala of-
misoomsuu ilaala. Maka seenaa qabatamaa, dhimmoota
(qornnoowwan) fi yaadachiisa iddo guddina dhuunfaa of-

misoomsuuf heeddu murteessaa ta'an ibsina.Bakki kun yeroo mara nutti hin muldhatani kun modeelii ofiikeetii-hojjattu sadarkaa sadi qabudha:

- Akka ofbeeytu,
- naamusa horattuu fi
- Of ibsitutti kan si qajeelchu.

Wanta hunda hirmaachisuuf yaalii hingoone wanti xiyyeffatame akka hogganaan dandeettii qabu tokko wanta hin xiyyeffatamin irratti xiyyeffatuufi. Hundeeffama kana irratti guddina dhuunfaatiif of-misoomsuuf karoora tarkaanfii dhuunfatame dagaagsuu ni dandeenya.

1. **Of beeki**

A. **Akka obbo giddugaleessaa hinta'in!**

Bara 1901 dhalate, qabxiin isaa C if D jidduu ture, bara 1924 tti aadde gadi aantuu fuudhe, ilma jiddugaleessa xinnaa fi intala daa'imee aantuu jedhamtu argate. Tajaajila kabaja hinqabne wagga 40 irra ture. Wanta gootummaa

qabu raawwate ykn carratti fayyadamee hin beeku, dandeettii isa fooyyessuuf hin yaalle,nam-tokko wajjin wanta tokko keessatti hin hirmaanne. Kitaabni isaa beekamaan/filatamaan “Hirmaachuu dhiisuu: seena of eegumsaan taphachuu” jedhama. Waggaa 60 yaada, fedha, ofitti amanna ykn seexaa malee jiraate. Siidaa awwaallaa isaa irratti kana dubbifta.

Kan as ciisu

Obbo j. giddugaleessa

1901 dhalate, 1921 du'e, 1964tti awwaalame

Wanta tokko hojjachuuf yoomiyayoo yaalee hinbeeku

jiruu irraa yaraa gaafate

jiruun gatii isaa kafalte

B. Garaagarummaa waan eegamanii

Obboleeyyan lama jiddutti yeroo baay'ee inni tokko kan biraatiif galata guddaoolee ofii isaatii akka homaa hinargatin yeroo yaadu numudatuu danda'a. Kan kana

caala gadhee ta'e yeroo namoonni kuuwwaan heddu nu qarqaaranii nuti ammoo galata galchuufii akka dadhabne yaannu yaanni kun qabatama kan hinqabne.

Wanta namaa kenninu akka guddatee muldhatus gochuu kan fudhannu xiqqeessuun uumama namaati. Amalli keenya jecha kana kan calanqisiisu: “Yeroo ani sirrii namni na yaadatu hin jiru, yeroo ani dogongoru namni dagatu hinjiru.”

Yoo dhugaan firoomina ykn rakkoo namoota biraaj wajjiin qabnu haala madaalamaan beekuu barbaanne galata nuuf oolameef galata nuti namaaf oolle haqaan waraqaa irratti haabarreessinu. Ulaagaan kenna inni kophaan Islaamummaa ta'uu qaba; akka addaan beeynuuf namoota beekumsa qabaniin mari'achuu qabna. Islaamummaan murtii murtaa'e yoo nuuf kenne fudhachuu qabna. Fakkeenyaaf, waa'ee dhaalaa murteessuuf ajaja shari'aa kabajuu qabna, fedhaafi hubannoo keenyaan ala.

Jechoota arabiffa kanneen keessa qaromsa ol aanatu jira: “*Yeroo nama tokkotti gammadde, dogongora isaa hin ilaaltu, yeroo ittigadditu, dogongora isaa san labsita.*”

C. Namoota kaawwaniin walbira of hinqabin

Jecha akkana jedhutu jira: “*Inni kan namaalaalu gaddaan du'a.*”. Kuni kaansarii jiruu keenyaatee fixu. Namoota kaawan irratti xiyyeeffachuuun ani akka isaanii aangoo, mindaa, qabeenya, namummaa, kabaja, fayyaa, maatii, kkf, maaliif hin argatin jechuun dinqisiifamuu dandeessa. Namoonni kun wanta qaban kana akka argatan kan isaan taasise maal akka hojjatan? Gaaffii jedhu of hingaafattu. Hojii akkam jabaatu hojjataniiti? Qabsoo waggaan hangamii keessa dabranii as ga'an? Hireen/Rizqiin, wanti lubbuun nama tursiisu Rabbiin kophaa irraa kan argamu inni ammo akka fedhe kan taasisu ta'uu dagatta, eenyyuu Rabbiin qorachuu hindanda'u!

Guyyaa tokko obbolaan tokko maaliif mindaa akka namoota kaawwanii hin arganne jechuu na gaafate. Ani akkanan jedheen: “Akka namoota kaawwanii maaliif akka hin oomishne of gaafattee beeyta? Bu'a qabeessummaa fi omishummaa isaanii ilaali!” Islaamummaan wantoota kana nu barsiisa:

1. Dhimmoota addunyaa keessattihiyyeessa, dhabaa, ykn qaama hanqataa wajjiin of madaalii *al hamdu liallaahjedhi*, Rabbiin kan naaf maluu ol-nabadhaasee.

2. Beekumsaafi amantaa jabeessuun ulamaa gurguddoo, beektotaafi namoota Rabbiin sirriitti gabbaraniitti of qixxesuuf milkaa'ina kana caaluuf qabsaa'i, falmi. Rabbiin dhiifama gaafadhu.

Wanti waa'ee hanqina keetii ati beeytu mirkanaa'a ta'uu yaadadhu. Waa'ee namoota biraa waan xiqqoo malee hin beektu.

Wal-biratti qabdee ilaaluu keessa hinseenin. Waa'e namoota biraa wanti ati hinbeeyne wanta xiqqaa ati beeytu heddu waan caaluufi! Hubannoo of danda'e booda ati dhaabaa namoonni biroo dhaabaaf qabeenya gatii qabu (namoota barbaachisaa) ta'uu kee yeroo beeytu hin rifatin.

Dhaabni maal siif akka godhaa jiru gaafacuu kee dura, ati maal akka gumaachaa jirtu of qoradhu.

D. Kan dhuunfaatiif kan dhaabbataa walittimakuu

Nuti fedhii dhuunfaatiifi kan dhaabaa walitti makuu kunuunsina. Makamni kun hojiifi walitti dhufeenya nama wajjiin qabnu miidhuu danda'a. Bu'aan wanta baratame. Akka obboleeyyan jalqabne akka diinaa raawwanna.

Carraa dhabiinsaan, yeroo ammaa obboleeyyan muranno qaban walitti dhufeenya irraa of qusachuu danda'u akka wal-jibbiisaan addaan hinbaanee sodaatu. Yeroo kan dhaabaatiifi kan dhuunfaa addatti beekuu dadhabnu lamaanu dhabna. Haalliakkanaa yeroo obboleessi keenya tokko gargaarsa maallaqaa barbaadu, hojiin kan isaaf hintaane ta'ullee dhaaba keessatti hojii kenninaaf. Dhaabni ga'umsa dhabaaf mooraa namoota luboomanii ta'a. Xumura irratti hojjattotaafi dhaaba dhabna. Sababni isaas gargaarsaafi ogummaa walitti makne. Obboleessa sadaqaa irraa qarqaaruu qabna garuu dhaaba akka hin hoijanne ajeessuu hinqabnu.

Obbolaan tokka mana bitachuuf maallaqa dhabuu irraa akka liqeessuuf na gaafate. Kuni maallaqa kiyya akka

hin ta'in itti hime. Qabeenya hawaasaa akka ta'eefi ani abbaa amaanaa qofa akka ta'e itti hime. Sababoota dhunfaatiif akkamittin kenna? Dinqisiifachu irra baay'ee natti aare. Murtiin salphaa dha: sadaqaa fudhachuuf ulaagaa fiqii (murtii shari'aa) kan guuttu yoo taatee fandiiwan ummataa waqfii irraa gargaaramuu hindandeessa.

Nuti dhaaba hojiitii miti yaadaa galmaan ga'uu qabnu qabna. Kan qalbiitiifi kansamuu addaan baafne hubachuu qabna. Wanta adda addaa irratti waldhabuu dandeenya, onneen teenya garuu tokkichummaa qabaachuu qaba. Walta'iinsaan waldhabuu dandeenya. Namni tokko bakka hojiitti dogongora yoo dalage adabbii eeguu qabna, haqatti gammaduu qabna. Daldaalaa heddu milkaa'a ijoollee isaa kaawwan irra adabbii dachaatiin adabu beeka.

Rabbiin haadha manaa nabiyii (SAW) adabbii dachaaakkanaatiin akeekkachiisee jira:

يَنْسَاءُ الَّتِي مَنْ يَأْتِ مِنْكَنْ يَقْرِحُهُ كُلُّ مُبِينَةٍ يُضَعَّفُ لَهَا الْعَذَابُ ضَعْفَيْنِ

وَكَاتَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا ﴿٣٠﴾ آل حزاب : 30

“Yaa dubartoota nabiyyichaa! Isin irraa namni badii ifa galtuu taateen dhufe (raawwate) adabbiin dachaa lama isheetti godhama.KunsRabbi irratti laafaa ta'eera”(33:30)

Hojiin nabiyyummaa akkana ture: kan wal-hindabarsine!

2. Naamusa Qabachuu

A. Da' iyaa yeroo gutuu ta'uuf eegi!

Namoonni gariin waa'ee da'awaah heddu hawwuu irraa kan ka'e barumsa ykn hojii isaani gadi lakkisuun yeroo isaanii guutuu da'awaaf kenu; kana irra of eegi! Akka wanta caalu fakkaatutti tarkaanfii hedduu miidhudha.

Wantoota asii gaditti ibsaman kanneen osoo sirnaan hinhubatin barumsa kee ykn hojii kee gadi hinlakkisin:

1. Da'awaah keessatti ibsa hubachiisa hojii keetii sirritti beeki. Jechoota hin mirkanaa'in akka Rabbii jecha hojjachuu jedhan faa hin fudhatin. Maatii kee gargaaruuf hojjachuun yeroo gutuu Rabbiif hojjachuudha.

2. Akkamitti sii kafalama, hangamiif yeeroo hangamiif? galii kee yeroo hin murtaa'iniif ykn yeroo murtaa'e qofaafi?

Murtiin barreeffaman shuuraa mara irra ol-aanaa aangoo dhaabaa irraa dhufuu qaba. Mallattoon pirezidaantii ga'aa ta'uu qaba, garuuinni jijiiramuu ykn booda yaada isaa jijiiru danda'a! namoonni dhaaba keessaa murtii kennan wajjiin mari'achuuf gargaarsa isaanii argachuu kee mirkanecessi.

4. Tajaajila garee aangoo haaraa siif yaadameen gumaachitu wal biratti akeek. Hojii kee kan amma hojjataa jirtu dhiisuun si hin barbaachisu, osoo gadi hindhiisin hojiiwwan lamaanu hojjachuu hindandeessa.

5. Dhiibbaa yeroo dheeratti ogummaa, jirenya maatii keetii kan fuulduraa fi karoora dhuunfaa irratti uumuu danda'u qoradhu. Booda dhimmoota barbaachisaa kanneen akka hin beekne ykn akka hin hubatin akka hin falmanne beekne ykn akka hin hubatin akka hinfalmanne

6. Eenyuuf akka gabbaastuu fi wal-dhabiinsa fuuldura uumamuu danda'u hambisuuf Eenyu akkasiif gabaasu beeki.

7. Imala, teessoo, uumamafi kkf, bakka hojiiwwan haaraa qoradhu. Fedhii, dandeettifi leenjiif siif mijaa'u ta'uu ilaali

8. Booda murtii murteessite irra deebitee jijjiiru akka hindandeenye hubadhu wanti si qunnamuu danda'u kan wal-fakkaatu ta'uu hubadhu.

9. Yeroo wal-dhabiinsaa wanta uumamu danda'u yaadi. Yeroon wal-dhabiinsaa karoorri gara laafinnaaf hubannoos osoo wal-hin dhabin" ittiin wal-hiikan " jiraachu qaba.

Kanneen eega hubattee itti fufuuf murteessite booda yeroo yaalii ji'a muraasaaf ykn yoo danda'ame yeeroo muraasa hojjadhu. Kun ijaafi hojii haqaa akka dhandhamatu taasisa.

Haalli barbaadamu dhuunfaa keetiin akka of qarqaartu akka tolaan tajaajiltuufi kunyeroo mara kan ta'uu

miti. Ta'us, dargaggootaan yeroodhaan jirenya isaanii keessatti karoorfachuu qaban.

Yaadadhu! yeroo barbaadame, projektii tokko sadarkaa xiqaafaa irratti yaali, baajata xiqaafii akkaataa yeroo-cinaa hojjachuun, yoo milkoofte qabeenya kee guutuun, karoora siritti ka'ameen itti hojjadhu.

B. Hoggantootaaf amanami

Guyyaa tokko itti gaafatamaan qooda tokkoo hojjattoota dabalachuu akka barbaadu nattiiyyate. Hojjattoota irraa hafan akka qabu itti himee akka hirdhisu itti hime! Obbo ebalu hoo? jedheen innsi, "innis faayada hinqabu!" naanjedhe. Akka hojji dhaabu maaliif akka itti-aanaa pirezidaantiitti maaliif akka hin himne gaafadhe. Innis," beeytaa! itti aanaa pirezidaantii tti himuu hindanda'u, inni isa jaalata, ati taayitaa ol-aanaa qabduun itti himuu hindandeessa naan jedhe."anis, amantaa dhaan, sababni itti gaafatama irra jiru argadheef walbeekumsa dhuunfaa malee yeroo hunda wanta sirii ta'eef wanta dogongora ta'e waan dubbadhuufi jedheen!

Hojjaattoota kee irraa yaada addaa qabaachuu hinsodaatin; nama haqaatiif qabatamaa ta'i. Akka jiruu keessatti injifannoo tokko irraa gara injifannoo biraatti imaltu Rabbiin si qarqaara.

C. Masjiida Roomaa

C. Keenya dhiifne kan alaa irraa liqeefachuu!

Filannoo keessatti hirmaattee maatiin kee akka kan hinfillle ta'uu barte jennee haayaannu. Yookaan waltajjii waamte firoota kee dhihootiif miseensonni amanaman osoo itti hinfirmatin hafan. Maallaqa gargaarsaa sassaabu keessatti namoota kaawan gaafattee namoota wal-beeytuun dhiisuu dandeessa.

Namoota alaa argachuuf hangam akka ifaajnuufi deeggartoota keenya akkamitti akka dagannu nama ajaa'ibsiisa. Kun sirna dhabiinsa, hanqina karoora, hordoftii dhabuun kan argamudha. Kun kan abdii nama kutachiisu. Yoo hojiin- namoota sitti kalaa'an- irraa gargaarsa argachuu dandeesse- fooyyefamni heddu argamuu danda'a. Kun kan ta'u hojiin kun nama murtaa'e tokkoof ykn koree dhaaf kan kennname yoota'edha.

E. Yeroon gaddaa qofa si argina

Biyya Muslimaa tokko keessatii muummeen biyyattii hoggantoonni Islaamumma yeroo gaddaa qofa maaliif akka si daawwatan gaafate! Kun sochiidhaaf fakki dagatama seeraafi sirnaa balaawwaniif yeroo yaaddoo qofaan kan wal-qabatu kenna. Yeroo iidaa fi ayyaanaa biraas daawadhu. Wal-qunnamtii namoota wajjiin qabnu kan yeroo isaan irraa wanta tokko barbaannuun ala yeroo idileetiin kan ittifufuu qabu. Ilma kee ykn hojjataa kee yeroo inni maallaqa si gaafatu qofa kan argitu ta'uu yaadi? yeroo namoonni akkanaa fuuldura keetitti muldhatan osoo hin yaadin diriirfachuu nidandeessa!

F. Tarsimoo saandiwiichi

Namoonni Islaamummaakallattii hedduun tajaajilan. Baay'innaan gara faallaati seenan. Fakkennaaf, tapha ispoortiitti namoota (ykn hojii Islaamumma keessatti hayyamamu irratti) waamtee salaataaf yaadachiisa gabaaba (da'wa yoogooteef), hirmaattota sanneen keessaa kan kanaan dura hin salaanne salaata jalqabani. Akkaataa wal-fakkatuun, wal-tajjii hawaasaafi paartiiwwan irbaata irratii

ergaa Islaamaa (da'awaa) taatewwan kaawwan wajjiin yoo kennite dhiibbaan Islaamummaa caalatti jabaa ta'a.

Gara biraatin, Islaamummaa lallaba hifachiisa kan dhiyessitu yoo taate, kan nama hin hawwachiifne ta'a, da'waah haala sandiwii chiitin kennuun meeshaa da'awaa humna qabu. Namoota walitti qabamaniifis akkasumas dhuunfaadhan kan fayyadu.

3. Of ibsi

A. Sagalee guddaadhaan dinqisiifanna kee ibsi!

Yeroo tokko osoo ergamaan Rabbi (SAW) sahaabota muraasa wajjiin ta'an namni tokko isaan biraan dabraa ture. Sahaabota keessaa inni tokko: "namni kun baay'ee nama gaariidha. Nan jaaladha." Jedhe. Ergamaan: "kanaan dura itti himtee jedheen?" sahaabaan kun "lakki! " jedheen. Nabiyyiin, "akka jaalattu deemii itti himi" jedhaniin.

Yeroo ammaa, namoota loqoda ol-fuune qeeqna. Yeroo hojiiwwan gaarii faarsuu qabnu akka ittihimnu

nabiyyiin keenyanu barsiisanii jiru. Namoonni biroo nu irraa dhaga'uuf qulqulleeffachu barbaadan. Qajeelfamni Muslimaa barbaachisaan Rabbiin kan hunda irra faarfamaa faarsuudha. Kuni garu ilma namaallee Dhaqqabuu qaba. Jecha nabiyyii caqasi:

“Nnni nama hingalatoomfanne, Rabbiiniillee hin galatoomfatu”

(*sunan Abu daawud, sunan al tirmizii, fi musnad ahmad ibn hanb al*)

Qur'aanni kana akkaataa addaatiin ibsa:ammas yeroo Rabbiin keessan lallabe:

وَإِذْ تَأذَّنَ رَبُّكُمْ لِئَنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ وَلَئِنْ كَفَرْتُمْ إِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٌ

إبراهيم : 7

“Ennaa Rabbiin keessan ‘Yoo na galateeffattan, isiniifin dabala. Yoo natti kafartan (waakkattan), dhugumatti adabbiin kiyya akkaan hamaadha’ jechuun labsu (yaadadhaa)” (14:7)

Rabbiin irraa badhaafama caalu argachuuf furtuun isa galatoomachuudha! Mee namoota keenya wanta gaarii dalaganiif haa galaatomfannuu. Wanta caalaa gaarii isaan irraa dhufuun badhaafamna. Dinqisiifachuuun akka mukni gaarummaa fuulduraa caalatti kenu bishaan obaasuu barbaadamu.

Maatiidhaaf, dhiigni qulqulluun (fayya qabeessi) ijoolle keetiif si barbaachisu jajjabeessuu fi dinqisiifachu akka ta'e yaadadhu. Hin dhaphiisin; akka dhiigni hin hanqanne!

Dinqiiffanaa siritti dhaga'amoон dinqisii fachuufi sagalee gadi aanaan qeequu yoo shaakalle sabni keenya jaalalaa fi jajjabinaan guutama.

B. wanta jibbitu sagalee gadi qabii dhageessisi!

Waajjira kiyya keessatti waggaа lamaaf obboleessa tokko maqaa isaa kan xumuraatiin waamaan ture. Inni waan hinjaallatiniif jibbuudhaan waa'e kana namoota biraatti hime. Ani hanga obboleessi tokko of amantaan guyyaa tokko yoosuu jijiira. Dhimma kana keessatti dogongoroota hedduu ga'e:

1. Waa'ee kana natti hin himne,
2. Namoota kana waa'e kana itti himee jira;
3. Namoonni beekan, natti hin himne.

Dhimmi xiqqoon sakandii 10 keessatti furmaata itti kennuu dandeenyu nu miidhuu maaliif itti fufa! Fedhaa fi ilaalcha keenya ifaan osoo hindabsin kan ibsinu yoo hintaanee Rabbiin itti nu gaafata!

c. Akka tokko yaaduu

Nama Islaamummatti of kenne yoo argite osoo hinhubatin akka ati yaaddu yaada jettee hin fudhatin. Ati ibaadaa akkuma isaa kan gootu ta'a, garuu akka tokko yaaduun adeemsa suutaafi yeroo dheeraa fudhata. Jiruu keessatti wantoota guutuun guututti walfakkaatan lama hinjiran.

Rabbiin hunda keenya adda addatti uume. Yaadaan walitti kalaa'uuf hubannoo caalu irra ga'uuf ilaalcha keenya mari'achuu qabna. Yeroo biyyi guutuun diina gamata loluuf tokko ta'an arginus, yeroo garii ni sobamna.

Ummata nama weeraraatti kakaasuun salphaa ta'uu danda'a. Garuu karoora tarkaanfii tokko irratti tokkumeessuun heddu rakkisaadha. Gareewwan heddutu jira kun sochii tokko keessatillee uumamuu danda'a.

Fooyyessuuf kan waamtu yoo taate garee abbootii aangoo irraa si ittisu uumuun barbaachisaadha. Akka gareen kun to'annaa fi hoggansa jalqabeen wanta heddu irratti akka waliigalteen hinjirre argita. Gareen fooyeffamaa tokkummaa qaba fakkaatu kan bakka bu'e caalatti qoqqoodamuu danda'a. Boombii yeroo kanaa irraa of eegi!

Lola fooyeffamaa jalqabuu dura karoora tarkaanfii irratti waliigaltee qabaachu mirkanessi. Kun dhimmootasiyaasaa biyyooleessaa irratti akkasumas dhaaba keessatti ykn maati keessatti kan hojjatudha. Qajeelfama kana yoo kan hin hordofne taate, hojiin kee hangam yoo gaarii ta'elée bu'a qabeessa ta'uu hindanda'u.

D. Firummaafi diinummaa keessatti tasgabbaa'a ta'uu

Namoonni nama tokko ykn dhimma tokko jaalachu ykn jibbuu keessatti heddu fagaatu.Yeroo nama tokko jaallatan, guutummaan guututti ijifatamuun qunnamtii namootaa wajjiin qaban kan of dhanda'eefi sababa qabu akka ta'u qabu dagatu. Yeroo nama tokko jibbanis wama tokkoof gaarii akka hintaanee yaadu.Nabiyyiin (SAW) haaloota lamaan Keessattu barumsa tasgabbeessaanu barsiisanii jiru:

“Jaalala hiriyya keetiif qabdu daangessi, guyyaa tokko diina kee ta'uu waan danda'uuf. Jibba diina keetiif qabdu illee daangessi guyyaa tokko fira kee ta'uu waan danda'uuf“(sunan al tirmizi)

Qajeelfama fagaataa akkamiiti! Yeroo hunda kan barbaannu.

E. ijoolle wajjiin shuura? (marii godhuu)

Yeroo shuuran ka'u sammuukeenya waa'ee siyaasaaf dhaabaa kophaa yaaduu danda'a.Ijoolleeffi maatiwwan wajjiin fedha shuura ol-aanaatu jira.

Abbaan manaa haadha manaa isaa wajjiin mari'atu hangamtu jira? Haati manaa abbaa manaa isii wajjiin mari'attu hangamtu jirti? Kun ijooleen waa'ee tokko irratti akka hin mari'atamne osoo hin ibsini.

Shuuran sammuu ilma namaa daangeffamaa ta'eef kennaar mara irra eebbfama ta'uu hin oolu. Shuuraadhaan namni haroo sammuu hedduu irraa aara galfata. Namoota kaawwan waan hin mari'achiisiniif of ajiifachu dandeessa, garuu murtii dabarsitetti osoo shuuraa goote hingaabbitu. Dhiirsa ykn niiti tee wajjin shuura godhii, ijoolee tee wajjiinsis. Badhaasaargattutti kan dinqisiifamtu ta'a. Bu'aa bartee maati akkanaa baay'eedha. Gumaacha ijoolee hinxiqqeessin. Odeeffannoofi murtii keennuufkallattii haaraa ida'a. Hayyuun ol-aanaan tokko akkana naan jedhe: "Daa'ima tokkoon mari'adhee osoo irraa hinfayyadamni yeroo hafe taate tokko hin yaadadhu."

F. Yaadi!

Yaaduu dhiisuun hindanda'amu. Ta'us, jirenya keessatti waa'een itti yaannu hedduu jira. Yaaduuun dirqama Qur'aanaati. Akkayaannu nuti kaan barbaannu

maali? Jechota guyyaa hunda deddeebifnee
dubbannu, yoo xiqqaate hubadhu. Yeroo jettu mara, hiikkaa
ol-aanaa qaban yaadi. Nama caaltu taata. Yeroo akkana
jettu akka gadi fageennaan yaaddu sitti ibsina :

- As-salaamu alaykum (nagaan sirrattihaa jiraatu)
- Allaahu akbar (Rabbiin hunda irra guddaadha)
- Subhaana Rabbii Al-Aziiim (Rabbiin kiyya guddaanqulqullaa'e)
- Astaghfiru Allaah (yaa Rabbi, naa araarami)
- Al-hamdu li Allaah (faaruun hundi kan Rabbiiti)
- Ihdina al sirat al mustaqim (gara karaa qajeelaa nu qajeelchi)

Beekta?

- Akkamitti akka Rabbitti haasoytu?

- Akkamitti Rabbiin akka sitti haasa'u?
- Rabbitti kan haasoytu yeroo salaattu.
- Rabbiin kan sitti haasa'u yerooQur'aana qaraatu (dubbiftu)

Nama goса afurtu jira:

1. Nama beeku, garuu akka beeku kan hin beekne; inni sun dagataadhaa yaadachiisi.
2. Nama hinbeeyne,akka hinbeeynelle kan hinbeeyne; inni sun gowaadhaa irraa baqadhu.
3. Nama hin beeyne,akka hin beeyne kan beeku, inni sun wallaalaa dha,barsiisi.
4. Nama beeku, akka beekullee beeku; inni sun beekaadha hordofi.

(Al Kalil Ibn Ahmad Al Farahidii)

Wantoota Yaadatamuu Qaban!

HOJII CAALUUF

1. YEROO TOKKOTTI WANTA TOKKO QOFAA
HOJJADHU

2. RAKKOO BEEKI

3. DHAGGEFFACHUU BARADHU

4. GAAFFI GAAFACHU BARADHU

5.   WANTA   FAYYADUU   KAN
HINFAYYADNEEN ADDA BAASI

6. DOGONGORA FUDHADHU

7. DOGONGORAAMANI QABBANAA'I

8. SALPHATTI DUBBADHU SEEQADHU

BOQONNA 26

**WANTA   BARBAACHISU   TILMAAMUU   FI
XIINXALUU**

1. Ga'ee Xiinxalaa

2. Sadarkaawwan Bu'uraa Xiinxala Fedhiinii

- 5A. Yaadalbsuu
- B. RagaaBarbaachisu Adda Baasanii Beekuu
- C. RagaaSassaabuf Mala Filachu ykn Baasuu
- D. RagaaWalitti Qabuu
- E. RagaaXiinxaluu Fi Mirkaneessuu
- F. Gabaasa Xumuraa Qopheessuu

3. Meeshawwan Xiinxala Fedhiinii

- A. Gaafii Fi Deebii
- B. GaafiifiDeebii

- C. Ilaalcha (Hubannoo)
- D. Fakkisawwan (samples)Hojii
- E. GalmeewwaniifiGabaasawwan

4. Waraqaa Hojii (Worksheet) Fakkisa Xiinxala Fedhiinii

Yaadachiisa gooree

- Dhuma boqonnaa kanaa irratti:
- Sagantaa baasuuf ga'ee xiinxalaa addaan beeku
- Haala tokko keessatti YAADA leenjii qorachuuf ibsuu
  - Ragaa sassaabuuf xiinxaluuf meeshawwan adda addaa fayyadamuu nidandeessaa?

Sagantaan leenjii bu'a qabeessi sababa leenjiin barbaachiseef irraa maddu qabaachuu qaba. Tilmaamni fedhiinii sirna qabu leenjiin walittidhufeentya akka qabu mirkaneessuufi baasiin sagantaa bu'aa argamsiisuun kan raggaasifamu.

Fedhiin garaagarummaa beekumsaa, ogummaafi hojii lenji'aa eegamu dhugaa jidduufi wanta isa ykn isii irraa eegamu jidduu jiru.

Garaagarummaa kana gaafifi deebi, hubannaa, gaafifi fi deebiifi qorannoowwan, fayyadamuun kan madaalamudha. Madaalamni akkanaa daataa walittidhufiinsa qabu sirnaan sassaabu, xiinxaluu raggassisuufi gabaasu barbaadu.

1. Ga'ee xiinxalaa

Akka xiinxaltoonnifiedhiin tilmaamtuufi xiinxaltuutti beekumsaafi ogummaan hojiwwan murtaa'an raawwachuf nu barbaachisan addaan beekuun hojii keenya kan jalqabaa ta'ee, dandeettii namoota dhuunfaa hojii murtaa'e kana sirnaan haqaitti hojjatan madaaluun, akkanuma hojii keenya kan jalqabaatti amaloota isaan bilisaanii hubachuuf addeessu qabna. Maloota bu'a qabeessa daata ittiin funaanuu, fi xiinxuluu qopheeffachuuun barbaachisaadha. Kan hordofa ragaa cokuu, cuunfuu fi goolabuudha.

2. Sadarkaa bu'uraa xiinxala fedhiinii

A. Yaada Ibsu

Sababaa fi kaayyoon xiinxala fedhiinii hojjattoota leenjiin barbaachisu, addaan beekumsa, rakoowwan hojii irratti mudatan addatti hubachuu, hanqinnaafi hidda rakkoo beekuun rakkoowwaniif leenjiin furmaata ol-aanaa ta'uu isaa murteessuu fi akkasmas dhiibbaa sagantaa leenji madaaluuf fayyadu maddisiisuufi.

Sababni biraa, maloota sagantaa leenjii deddebbi, baasi fi teesso yaadota murtaa'an qopheessuufi.

B. Ragaa barbaachisu addatti beekuu

Ragaa sassaabuun wantoota hojii leenjitootaan raawwataman jedhanii eegamaniin kan walittidhufiinsa qabaniifi qabatama kan qaban irratti xiyyeeffachuu qaba. Daataawwan goolabbii qopheessuf murtaa'a ta'an addatti beeku qabna.

C. Ragaa sassaabuufi mala filachu ykn baasu

Maloota daata sassaabu gosootaragaa walitti qabamaniitiif ga'aa ta'uufi barteeawan dhaaba kessatti fudhatama qaban ta'uu qabu osoo hin hifachiisin bilisaafi of eeggannoon kan hojjatamu ta'uu qaban.

D. Ragaa walitti qabi

Ragaa walitti qabuu Lubbuu (ijoo) yaalii xiinxala fedhiiniiti. Lubbuun yaalii xiinxala fedhiiniiti qophiin ga'aaniifi yeroon sassaabbi akka ragaan sirriifi fudhatama qabuu godha.

E. Ragaa xiinxalii mirkaneessi

Akki ragaanitti xiinxalamu uumama daataa fi akka inni itti walitti qabame irratti hunda'a. Amansiisumma daataa madda ykn maloota biraatin argaman wajjiin qorqortiidhan qorachuu qabna.

F. Gabaasa xumuraa qopheessu

Gabaasni keenya xumuraa sagantaan leenjii kum fedhiin xiinxalaan addatti beekaman siritti akka furu ibsuu qaba. Gabaasni dhiyeessa ragaa fi goolabbii irraa qophaa'u ykn goolabbii hubannootaafi wanta barbaadame ta'uu danda'a.

Haalamaraanuu, qopheessitoota sagantaa akka saganta leenjiifedhiin leenjii guutu qopheessan akka gargaaru godhuuf goolabamaa ta'uu qaba.

3. Meeshawwan xiinxala fedhiinii

Meeshawwan fedhiin xiinxaluuf fayyadan kan akka gaafii fi deebiiqormaataa, tareeffama sakanta'a'iinsaa, qorannoowwaniifi madallii malaan waa'ee namoota dhuunfaa, gareewwaniifidhaabbilee guutu ragaa sassabuuf fayyadan yoo bilisaan fayyadan, bakkeewwan dadhabinaafi jajjabinni jiru muldhisuu danda'an.

A. Gaafii fi deebiwwan(iyyaafannoo)

Gaaffii fi deebiin yeroo muraasa keessatti ummata heddu ykn ummata faca'e ga'uufi waliitti qabaan fayyadu kaayyoon ol-aanaan gaaffii fi deebii naannawa qoratamuu qaban qorannoo ittifufu tooftaawwan qorannoo kaawwan fayyaddamuun madda biraa irraa funaanaman mirkaneessuudha.

B. Gaaffifi deebii

Gaaffifi deebiin walitti qabaan jalqaba xiinaxalaa irratti daata duubaa sassaabuuf kan fayyadani ykn ragaa hubannoofi meeshawwan irraa argame guutuu taasisuuf babaldhisuuf oolu. Ykn namoota barreffamaniif gaaffii fi deebiinaannoowwan gaafii fi deebii caalaa qaamaan kaalatti ibsuu danda'an irraa soyiraa argachuuf fayyadani.

Gaaffifi deebiin sababiiwwan rakkooowwaniifi furmaatawwan ta'uu danda'an addatti beekuuf akka fedhawwaniif ilaalcha dhimmoota kanneen irratti qaban ifatti akka muldhisan jajjabeessuun kan qarqaarani. Gaaffifi deebiin akka hirmaattonni adeemsa xiinxalaa

keessatti ragaa qoranno fedhiin leenjii akka kennan wanta afeeramaniif hirmaattotaaf boona abbummaa laatan.

C. Daawwii (hubannoo)

Ilaalchi mata dureewwan humna garee, aadaadhaabaa ykn qilleensa baramaa hojii keessatti odeeffannoo argachuuf gaafii deebi, gaafii fi deebiwwaniif odeeffannoo isaan irraa argaman tumsuuf akka amansiisaa ta'u godhu qayyabachuun rakkowwan qunnamtii qorachuuf, yeroon akka hin baraaxoyne godhuuf, qabeenyaaafi hojjattoonni sirnaan akka hojii irra oolan taasisuuf, sadarkaa hojii gadi buusuuf, tartiibabu'a qabeessa hinta'iniif waldhabiinsa bulchiinsaa hojjattootaa qorachuufis kan fayyadudha. Dabalataan, hubannon amaloota gaarii ykn jajjaba addaan beekuuf kan qarqaaruudha.

D. Sumuda hojii

Sumada hojii bakkeewwan hojii xiinxala dabalataa dabalata barbaadan addatti beekuuf, tooftaawwan tilmaamaa kaawwan guutuuf, ragaawwan biraa amansiisaa

taasisuufi qorannoof odeeffannoo jalqabaa walitti qabuuf fayyadan.

E. Galmeewwanifi gabaasa

Galmeewwanii (sanadiiwan) fi gabaasawwan walitti qabaan odeeffannoo duubaa aadaafi afooladhaabaa irratti hubannoo uumuuf, odeeffannoo tooftaawan biraa irraa maddan dhugoomsuufi akkamitti rakkoo addaa kanaan dura dorgomumma dhuunfaatiif dhaabaa irratti dhiibba akka godhan hubachuuf fayyadan.

KUTAA AFRAFFAA

LEENJII LEENJISTOOTAA

Kaayyoon leenjii ogummaa filataman, ilaalchaa fi sonaleenjii kaadhimamaniif qooduuf itti dhiyeessan naamusa qabeessaafi siritti kan karoorfame gaafata.

Kutaan afraffaan qajeelcha kanaa leenjistoota qaraatii fi leenjistoota eegamaniif odeeffannoo, namoota kaawwan siritti akka leenjisian odeeffannoo, meeshaalee fi akkaataa kennuudhaan kan wal-qabate.

leenjiif misoomni namaa, walitti qabaatti qabeenya murtaa'a kayyoo kanaaf fooyyessuu, baasii qabeenya kanaa irraa fayyadamuufi bu'aa to'achuu qaba kun kanta'u akka yeedamutti leenjiif misoomni qaama tarsiimoo walitti qabame ta'e, karoora dhaabbilee itti hirmaatanii fi yoo sadarkaa ol-aanaa murti kennaatti murannoon leenjiif jiru ifaan ibsame.

Kutaan qajeelcha kanaa barbaachisumma leenjiif jiru akkamitti akka tilmaamnuufi qorachuuqabnu, sagantaa leenji wanta bu'a qabeessa taasisan, gosoota leenjii adda addaa

maal akka ta'anii fi sagantaa leenjii akkamitti karoorsuuf hojii irra akka oolchuu dandeenyuu agarsiisa.

Boqonnaa 26 Tilmaamaa fi Xiinxala Fedhiinii

Boqonnaa 27 Ulaagaawwan Sagantaa Leenjii
Bu'a Qabeessaa

Boqonnaa 28 Gosoota Leenji

Boqonnaa 29 Qaamota Sagantaa Leenji

Boqonnaa 30 Teknikawwan (maloota) Leenji

Boqonnaa 31 Sagantaa Leenji Akkamitti Akka
Karoorsinuu fi

Raawwannu

QABXII RAAWVI

BARNOOTA SAALA FI BARTEEWAN

Qunnamtiin sal-qunnamtiiheeyyamee ta'ee jiruu Muslimaa biratti wanta heddu barbaachisudha. Waa'e kana sirnaafi sirritti barsiisuun dirqama. Muslimoota wal-

fuudhaniif amala fayya qabeessaafi dharraa ba'iinsi guutuun baay'ee barbaachisaadha.

Wal-qunnamtii fuudhaa keessatti fedhiin qunnamtii saalaa yoo haala gaariin hin guuttatin alaa barbaaduufi hawwachuu danda'u. Abbaan manaa fi haati manaa hedduun jiruu saal-qunnamtii keessatti rakkooowan heddu qabaachuun kan nama dinqisiisu. Kanaaf rakkinni kan itti dhaga'amuuf wal-hiikuu danda'u. Seera fiqii keenyaa saalfachuun (qaanfachuun) akka hinjirre nu barsiisa. Dhimmaamantaa gaafachuun keessatti jechuudha.

Haa ta'u malee, irra-caalaan keenya adabootasal-qunnamtii, seeraa fi safuu gaafachuun kanani sodaatu. Barnoota bu'uraa jiruu sal-qunnamtii kennuuni dandeenya. Dhabamsa barnootaa irraa kan ka'e, bartee sal-qunnamtii Islaamummaa keessa hubanno dogongoraa heddu jira. Fakkeenyaaaf namoonni gariin jiruu kessatti xiqqenyi qunnamtii sal-qunnamtii wanta amantaa jabeessu itti fakkaata. Kun faallaa wanta Islaamummaan barsiisuuti. Namoonni biroo qunnamtiin sal-qunnamtii wanta gadheehajechuutti amanan. Muslima tokkoof, dhiira ykn

dubartiif wanti halaala ta'e hundi itti bohaaruuf Rabbii jedhanii kan godhan yoo ta'e badhaasa itti argatani.

Shakki malee, barnoota sal-qunnamtiiakkanaa akkamitti, yoomi, Eenyu kennuufi fudhachuu akka qabu of eeguu qabna. Nuti sirnaan kan hin barsiifne yoo ta'e dargaggoowwan keenya haala Islaamawaa hin ta'iniin hawaasa irraa akka argatan huhachu qabna. Yeroo san gaabbuufi barfataa ta'a. Dargagoota keenya barnoota sal-qunnamtii Islaamummatiin ala walitti fuudhuufi heerumsiisuun gara keenyaan yakka. Sagantaa leenjii keenyaa waa'ee kana akkaataa siritti madaalameefi

to'atameen qabaachu qabu. Heddu barbaachisaa ta'anis kitaabota dubbisuun kophaa ga'aa miti. Yeroo sagantaa gaaffii fi deebii namni hangafni, dhiiraafi dubartoonni beekumsa qaban dhimmootsal-qunnamtii ibsuu qaban..

وَمَنْ يَتَقَرَّبَ إِلَهُ بِحَمْدِهِ ۖ وَرَزْقُهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ ۗ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَىٰ اللَّهِ ۚ

فَهُوَ حَسِيبٌ ۖ إِنَّ اللَّهَ بِلَغَ أَمْرِهِ ۖ قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْرًا ۚ اطالق: 3-2

“Namni Rabbiin soodaatu (Rabbis) Karaa bahiinsaa isaaf godha. Bakka inni hin yaadin irraa isa soora. Nama Rabbi irratti hirkate inni isaaf ga`aadha. Dhgumatti Rabbiin waan hundaafuu hanga sirrawaa taasisee jira”(Al-xalaaq65:2-3)

GAAFFIWWAN MARI

1. Filannoo leenjii keessatti ga’een xiinxala maali?
2. Goolabbi keessatti sirrii ta’uuf sadarkaan bu’uraa jala xiinxala fedhiinii keessa maraa ol kan barbaachisu kami ?
3. Meeshaa xiinxala fedhiinii kan sirritti muldhisu maali ?
4. Meeshaa kamtu raga caalaattii amanamu qaba?:odeeffannoodha moo gaafiifi deebiidha ?

BOQONNAA 27

AMALOOTA SAGANTAA LEENJII BU'A QABEESSAA

1. Itti fufiinsa

- A. Ittifufiinsa karoorfame
- B. Ragaa Beezii

2. Hirmaattotaa murteessuu

- A. Hirmaattotatti xiyyeffachuu
- B. Fedhiin Addaa

3. Meeshaa hordoftii (To'annoo)

4. Barumsa muxannoo

5. Barnoota Ga'eessaa

6. Daangawwan leenjii

Yaadota gooree

Dhuma boqanaa kanaa irratti :

- Wantoota leenjii bu'a qabeessa godhan addatti beekuu.
- Wantoota leenjii murtaa'aa hirmaattotaa taasisan beekuu.
- Barnoota ga'eessotaa keessatti qabxii barumsaa irratti xiyyeeffadhu.

1.Ittifufiinsa

Leenjiin gaariin adeemsa murannoofi aydiyooloojii dhaabaa fooyyessaa fi eda'aa deemuuti mala ogummaa walttii dhufiinsa qabu ittin argataniifi ittifufiinsaan caalatti guddisuu hammayyeessuuf godhamu.Sababa kanaaf leenjiin gaariin meeshaa leenjii ittifufiinsaan hammayyummaan wal-xaxeessuu of keessatti qabata.

Qorannoon haalli leenjii yeroo ammaa yeroo sagantaa leenjii siritti itti yaadamanii hirmaattotaaf kennamanillee, sagantaa tokko ykn qaama sagantaa tokkoo

irraa kan birraatti itti fufiinsaan jiraachuu dhabuu danda'a.Sagantaan tokko akka sagantaa biraa karoormeetti ittifufiinsa qabaachuuf ga'aa ta'uu dhaba.Hirmaattonnis akka walitti qabaatti sadarkaa tokko irraa gara sadarkaa biraa, gara fuulduraatti deemuu dhabuu danda'u.

A. **Ittifufiinsa karoorfame**

Sagantaan karoorfame bu'a qabeessi ittifufiinsa karoorfameen ibsama.Itti fufiinsiakkanaa akka leenjitoonni bakka tokkotti hindhaabbanneefi ogummaa fi dandeetti isaanii guddifatan mirkaneessa. Irra deddeebi'iinsaa fi hojjattoota barbaachisuu ol baasuu hambisa.Kun immoo qabeenya leenji akka quusatamu godha.

Ramadama sirna qabuun yoo wal-ga'e sagantaan leenjii itti fufiinsa wajiiin ijaarame qabu madaala leenjitoonni ittin madaalaman qopheessuu ni danda'an.Akkasumas bakka hojii dirree leenjii itti ramadamanis qopheessuu ni danda'a.

B. Ragaa Beezi (data base)

Itti fufiinsa karoorfame irraa wanta argamu keessaa kan hordofuuragaa beezi leenjiitotaatiifi qabeenya leenjiiti. Ragaan beezi leenjitoottaa yoo xiqqaate maqaa isaanii odeeffanoo qunnamtii baayoo-daataa ragaawwan leenjii qabaachuu qaba. Daataa beezi kana irraa odeeffanno filatame kan ummataa fi hoggantoota dirree hojii Islaamummaatiif dhiyaachuu qabani.

Daataa beeziin qabeenya leenjii waa'ee leenjistoota muxannoo qabaniif fulduratti leenjistoota ta'anii odeeffanno wal-fakkaatu qabaachuu qaba. Dabalataan waa'ee kitaabbota barrulee, oodiyoviziwaaliifi kkf qabiyyeefi akkamitti akka argaman odeeffanno qabaachuu qaba. Odeeffanno ragaa beezi kana irraa argamu leenjistoota dhuunfaa sagantaa leenjii qopheessaniif heddu fayyadani. Fayyadaan isaa meeshaa sadarkaa qabuufi mijawaa guddisuudha.

2. Kan Hirmaattota Murtaa'aa Godhate

Leenjiin gaariin kan hirmaattota murtaa'a godhate, sadarkaa barnootaa fi hubannoo hirmaattotaa yeroo ammaa kan hubannoo keessa galche ta'uu qaba.

Sagantaa leenjii Islaamaafedhiin hirmaattota muxannof itti hirmaannadeebii keennuuf yaalii godhanii baldhatanii kan hundeeffamani. leenjistoonni hirmaattota murta'aniif sagantaa qopheesuuf meeshaa heedduu salphaa ykn hedduu ulfaataa ykn walitti dhufiinsaa hinqabnetti faayyadamuuf hin milkooyne.

A. Hirmaattota xiyyeeffachuu

Hirmaatota murtaa'an irratti xiyyeeffachuun haala sagantaaleenjii gaariiti. Hirmaattota fuulduratti leenji'u danda'an adda addaaf leenjistoonni yaaliwwan isaanii irratti xiyyeeffachuu qaban hedduutu jira. Hirmaattonni adda addaa seenaa duubaa ga'ee wanta eeganii fi maraa ol muuxannoo barnoota filtamaniif fudhatama adda addaa qaban. Garaa garummaan kunniin yoo qorataman sagantaa qopheessuuf faaydaa irra yoo oolan yoo ittin

bu'aan sagantaa caalatti xiyyeeffataa fi bu'aan leenjii caalu ta'a.

B. Fedhiin Addaa

Qorannoowwaniifi gaafannoowwan (seurvey and questionnaires) leenjitoota kaadha imaammaniifi leenjistoota muxannoo qabanii fedhiin addaa murteessuuf kan qarqaaran. Kuniin jechoota addaa irraa jalqabee xiyyeeffanna yeroo muraasaafi mata duree addaa ta'uu qaba. Fakkeenyi hirmaattota murta'anii dargaggoota, dubartii,garee xiqqaa, hojjattoota dirree, barsiisota, hoggantoota,hawaasa, imaama, maatiwwanii fi kkf. Ta'uu danda'a.

3. Meeshaan Hordofuu

Leenjiin gaariin meeshaa hirmaattonni haala itti aanja'een of wajjiin manatti fudhatanii irraa fayyadamanuufi qarqaaramanuu qaba. Gosaa fi uumamni meeshaa kanaa meeshaa beekumsaa leenjiif faayadu kan jajjabeessu, Meeshaaleesagantaa leenjii irratti argamaniif manatti fudhataman akka waliitti qabaatti tattaaffii bu'a qabeessummaa leenjii kan guddisanidha.

Muxannoon akka muldhisutti, yeroo sagantaa leenjii meeshaan leenjii battalatti keennamuu fi barruuleen qoodaman marti isaanii kan hindubbifamne siritti kan hin tolfamneefi yeerootti kan hin fudhatamne ta'uu agarsiisa.Kun meeshawwan irra gareen akka qophaa'an,manatti fudhatanii barnoota hordoftiitiifi haaromsaatiif itti faayadaman barbaachisaa taasisa.

Fakkiwwan meeshaawwanakkanaa oodiyoo – kaaseetiiwwan, viidiyoo teeppii, cuunfaa barruu, qorannoowwan fakkisaa fi kkf.

4. Beekumsa Muuxannoo

Leenjiin gaariin hojii fi hirmaanna qabaachuu qaba. Bu'aanshaakala wajjin leenja'uu fi namuu ofii isaatii itti hirmaachuu akka namni tokko of hin tulle godha.

Hojiiwwan muxannoo addaa barbaadan qopheesuuf dhuunfaan ykn gareen akka itti hirmaatu,yaadni heddu dhiyaachuu danda'a. Hojiiwwan kun kan mana keessatti ykn manaa alatti hojjatamuu dandaa'ni. Hojiiwwan manaa alatti raawwatan yaadagaree hojii,wal-ta'iinsa fi ogummaa

hoggansaa   gaafataniin   dhaqqabaman   marsuun
qaamaan gurmeeffamuu ni danda'an.

5. Barumsa Ga'eessaa

Leenjiin gaariin amala addaa barumsa ga'eessaa kan hubatu ta'uu qaba. Naannawa barumsaa sirri ta'eefi seerota bu'uuraa barumsaa ga'eessa of keessatti kan qabuufi sagantaa leenjii mara keessatti qophii fi dhiyeessatti kan maku ta'uu qaba. Meeshaan leenjii bu'a qabeessi:

1.Hawwachiisuu

- a. Barachuuf   ga'eessonni   odeeffannotti
harkifamuu, ergasii deebii kennuu qabu.
- b. Fuuleffanna barattoota ga'eessotaa argachuuf
barumsa irraa maal akka argatan itti himi.

2.Firoomsi

- a. Wanta xiyyeeffannoo itti godhanii akka
yaadatan barattoonni wanta haaraa baratan odeeffannoo
qara qabanitti firoomsuu qaban.

b. Odeeffannoo haaraa hiika qabeessa yoo xiqqaate takkii qabatama qabu tokko yaada ykn ogummaa beeysifte tokko muldhisuuf fayyadami.

3. Salphisi

a. Odeeffanno haaraa ifatti dhiyeessuuf qajeelfamoota, seerota, akeekachiisawwwaniifi gorsaan jalqabi.

b. Akka barattooni odeeffannoo dheeraa fi wal-xaxaa yaadatan gargaaruuf tareessi.

4. Jabeessi

a. Barattoota karaa sirii irra kaa'uuf, deebii raawwii qopheessi

b. Barnoota haaraa jabeesuuf bay'isii shaakali tarkaanfii (dandeetti) dhuunfatametti.

c. Akka Barattooni odeeffanno haaratti siiqan goolabbii qabxiwwan furtuu fi gaaffiwwan muraasaan jajjabeessi.

7. Daangawwan leenjii

Namni hundi akka hojiin caalan argaman leenji'uu akka qaban yeroo mara dubbanna. Ta'us leenjiin daangaa qaba. Namni dhuunfaa kan leenji'uu qaba. Asii gaditti sheekkoo Bulchiinsa seera Barnootaa manabarumsaa sinsinnaati ohaayoo dhiyeessina.

Rabbiin nama mara kennaan addaatiin dandeettiin badhaasee jira. Dandeettii qabnu guddisuuf amaloota biraatiif, tasgabbiif daangawwan keessatti of leenjiisuu qabna.

Mana Barumsaa Beeyladaa

Yeroo tokko bineensonni waan gootummaa tokko hojjachuuf murteessan. Rakkoo «Addunyaa Haaraa» furuuf mana barnoota qopheessan. Seera barnoota raawii fiigicha, (muka) koru, bishaan daakuu fi balali'uu of-keessatti qabatu fayyadaman. Bulchiinsa salphaa godduuf beelladoonnii hundi barnoota mara fudhatan.

Daakiyyeen daakutti irra -caalaa ture dhugatti barsiisaa isaa kan caala ture balall'uttis qabxiwwan ol-

aanaa galmeesse.Fiigichaatti garuu heddu dadhabee ture. Fiugutti dadhabaa waan tureef barnoota booda turuun fiiguu shaakaluuf daakuu dhiise.Kun hanga miiloti isaa xaxamaan heddu buuqqachaa'u yaale.Daakuuttis jiddugaleessa ta'e.Jiddu galeessummaan mana barumsaatti fudhatamawaan qabuuf daakiyyeen ala namni itti dhiphame hin turre.

Illeettiin fiiguun kutaa keessaa ol aantuu turte.Garuu daakuu sirrittii barachuuf barumsa dabalataa fudhachuuf kan hifatte turte.Osoleen muka yaabutti ol-aanaa ture.Hanga barnoota balali'uutti barsiisaan isaa fiixee mukaatti olii gadi of balali'uu akka jalqabuun gufachiisuutti gulfuttis cimaa ture, muka koruun qabxii C fi fiiguun D argate.

Risaan ilma dhibdee waan tureef,sirritti naamusa qabaachuutu irra ture. Barnoota muka koruutti fiixee mukaa irra ba'uun mara caalaa ture. Garuu achi ga'uuf akkaataa ofii isaa fayadame.

Xumura waggaan irratti qurxummiin qalloon bofa fakkaattu, tan fayyaa hinqabne mara caalte fiiguun,muka

koruun xiqqeessitee balali'uun qabxii jiddu galeessa
ol aanu argachuun geggeessituu taate.

GAAFFIWWAN MARI

1.Bu'a qabeessummaa leenjisutiif ittifufiinsi
maaliif barbaachisaa ta'e ?

2. Leenjiin hirmaattota murta'aan irratti
xiyyeffachuu kan qabu yoomi ? Akkamitti ?

3. Meeshaan manatti fudhatanii (dubbisan ykn itti
fayyadaman) hojii kutaa keessatti baratamu kan jabeessu
akkamitti ?

4.Ga'eessonni akkamitti akka baratan hubachuun
sagantaa leenjii caalatti bu'a qabeessa ta'an qopheessuuf
karaa kamiin gargaaru ?

BOQONNQQ 28

GOSOOTA LEENJII

1. Yeroodhaan

- A. Xumura Torbee
- B. Torbee
- C. tokko-afraffaa (Ruubii) waggaa

2. Kaayyoodhaan

- A. Misooma ogummaa
- B. Guddina Amantaa
- C. Eda`ama Beekumsaa
- D. Leenjii Dirree

3. Naanoo dhaan (Ji'ograafiidhaan)

- A. Kan naannawaa
- B. Kutaa-biyyolessaa (Naannoo)

- C. Kan biyyolessa
- D. Kan addunyaawaa (Naannoo)
- E. Addunyaa Guutuu

4. Umriidhaafi ogummaa ol-aanaan

- A. Dargageeyyii
- B. Dubartii
- C. Ogummaa ol-aannaan

Yaada gooree

Dhuma boqonna kanna irratti kan armaan gadii godhuu qabda:

- Taatewwan leenjii addaa addaa hubachuu
- Haala addaa keessatti akaakuwwan mijawaa filachuu
- Sagantaa leenjii fedhii filatameef maadaqasuu ni dandeessa.

1. Yeroo Turtiitiin

Hojiin leenjii kamiyyuu turtiin sagantaa leenjii ykn hojiin leenjii kamiyyuu ulaagaa karooraa heddu barbaachisaa keessa tokoo taateen leenjii tokko hangam akka turu kaayyoowwan leenjii irratti kan murtaa'u, akkeasumas argama leenjitootaa irraatti kan hirkatu carraawwan heddutu jira:

A. Xumura Torbee

Raawwiin leenjii xumura torbee taatee leenjii mara irra gabaabaa hojjetamuu kan danda'u yeroo baay'ee Jimaata saa'aa booda jalqabee Dilbata saa'aa booda kan raawwatu ta'us argama leenjitoota irratti hirkachuun sagantaa Jimaataa siritti kan itti hirmaataman Ykn itti hin hirmaatamne ta'uu danda'u. Akkasuma, hirmaattonni gariin osoosagantaan danda'an kanaaf sanbanni guyyaa hunda irra bu'aa qabeessaafi itti hirmaannaan addaan hin cinneef itti xiyyeffatame itti galmeeffame.

Karoorsitoonni sagantaatiifi leenjiistoonni sagantaaguyyaa sabtii akka muumee irra ga'anitti sagnteessu qabu. Sagantaa jimaata hojiwwan sabtii irratti

ijaaaramu kan qabaniifi namoota turanii dhufaniif sagantaan gabaabaan sabtii ganama qophaa'u qaba. Taateewwan dilbataa kan jajjabeessaatii fi kan qabaneessaa ta'u qaba. wanti itti aanee dhiyaatu halkan namoota ganamaan deemaniif ofii maal akka fudhachuu danda'an akeekuun barbaachisaa dha.

B. Torbee

Sagantaan torbaaniif turu kan barbaachisu yoo leenjitoonni kaadhimamaan dirqaman dirqama idilee irraa bilisa ta'ani koleejji keessa jiraatanii ykn hojii irra jiraatani akka filannootti torbaan tokkoof koleejji ykn hojii irraa hayyama fudhachuun itti hirmaachuu ni danda'an. Yeroo hedduu sagantaan jimaata jalqabee jimaata itti aanutti kan xumuramu yoo ta'u, filannoон biraa kan jiru keessatuu wixataa hanga dilbataa adeemsisuudha.

Taateen torbee guutuu carra turtii sirritti ibsuu kan kenu sagantaan addaatiif gadi fageenyaan qophaa'e shaakaltii fi barumsa milkaa'e qoratu kan hirmaachisu kennamuu danda'a. Hirmaattotaa jiddutti walitti dhufiinsa ijaaruufi hafuura garee kunuunsuuf torbeen ga'aadha.

c. Kurmaana wagga (1/4 wagga)

Sagantaan kurmaana wagaa barbaachisu leenjitoonni hojii Islamummaa yeroo dheeraa murannoongeggeessan filamoo qopheessuun barbaachisaa ta'a. Leenjitoonni kun yeroo garii yeroo guutuu kan hojjatan ta'u danda'u sagantaa akkanaa Imaamotaa fi dura bu'ootaIslaamaatiif kan qophaa'u danda'anidha.

Ilaacha qopheeffama sagantaatiin sagantaan kurmaana turu koorsiiwwan twooriitif kan qabatamaa leenjii hogansaa irratti mata dureewwan filataman of keesatti qabachuu danda'a.

Koorsiin hundi barnoota kennuu shakala qormaataa fi pirojektiiwwan addaa qabaatu. Qbiyyeen sagantaa hedduu barbaachisan waltitti makama barattota jidduu uumamuuf dandeetti yoomeessawwan karooramaniitiif osoo hin eegamin tasa ta'aniiti.

Dhoorkamoowwan hojii ykn kollejji taatee leenjii kurmaanaatiif hirmaattota kan daangesson ta'us sagantaan akkanaa haala mijaa'uun ganna keesa sagantaa'uu danda'u.

2. Kaayyoodhaan

Taateewan leenjii kaayyoowwan heddu marsuun ogummaa misoomsu hanga amntaa jajjabeessuutti gurmaa'u danda'u.yaada jalajiran qabiyyeewanii fi tooftaalee filataman irratti dhiibbaa godhuu danda'an Haalota gariin kan asii gaditti dhiyaatan ta'a.

A. Misooma Ogummaa Rakkoowwan haaraan ykn salphatti wantoota naannawa hojii keenyaa kessatti uumaman ogummaa haaraa akka barbaannu nu taasisuu danda'u.Ogummaawwan hanqinni itti muldhate fi bakka ogumma daran eda'uun barbaachisedagaagsuun qaamotaogganaaf barbaachisaadha.

Sagantaa leenjii misooma ogummaa murtii leenjitoonni hiinqabne kennuu irratti kan xiyyeffatu.Turtiin sagantaa kanaa xaxama ogummaa akka misooman barbaadamniif dandeetti leenjitoota baratanii irrattii murtaa'u ittidhiyeenyi harka irra kaa'achuu sagantaa heddu kan sirreesudha. Fakkeenyi ogummaa akkanaa: barreesuu, ummatatti dubbachuu, duula polatikaa,

Dirqaamota imaamaa,fayyadama nodiyoovizuwaala, barreeffama gaazexassaa fi kkf.

B. Guddina Amantaa

Qulqullinnaamnataa guddisuufi Rabbiin(SWT) wajjiin walitti dhufiinsa dhunfaa jabeessuun hundeeawan hoggansa Islaamummaati.

Taateewan leenjii ogummaa ol-aanaan qorannoo Qur'aanaafi Hadiisa baldhaafi gadi fagoo ta'e qopheessuun guddina amantaa hirmaattota biratti akka dagaaguu irratti kan xiyyeffate ta'uu danda'a. Milkaa'inni qajeelaan qulqullina sagantaatiifi naannawa itti raawwatu wajiin kan wal-qabatudha. Hojiwwan akka barnoota kennamuu fi usraawwan qorannoona ala sagantaa akkanaa hirmaattota ibaadaa jama'aa kan akka salaata halkanii (salatul laylil) fi soomana hirmaachisuu danda'a.

C. Beekumsa Ida'uu

Beekumsa Islaamummaafi saayinsiwwan yeroo ammaa ofii seenaa ilaalcha aadaa fi kan kana fakkaatan

eda'achuu hoogganaa kaadhimamaa rakkooowwan isa
Mudatu akkaataa sirrii ta'een akka ilaalu isa qopheessu.

Taateewwan leenjii barumsaa fi barnoota hojiwwan hoggansaa wajjiin walitti dhufiinsa qaban argachuu irratti xiyyeffachuu kan danda'ani.

Sagantaa akkanaa barnoota kennaman seminaarota fi haasawwan mata dureewwan murtaa'an irratti ogeessotaan keennaman, akkasumas qorannoo leenjitoonni qajeelfamuun ofii raawatan of keessatti qabachuu danda'u.

D. Leenjii Dirree

Shaakalli hoggansaa dirree keessatti miseensotaafi dhaabbilee biratti sadarkaa naannaawaatti jiddugaleessa ergama dhaaba biyyoolessaati. Murtiifikaroorri dirreetti ba'uufi miseensonni socha'uu qabu kaka'umsa godhamuu fi ajaja kennamuni.

Akka walii galaatti sagantaa dirreetti kennaman kan ol-aantummaan akka workishooppiiwwanii qorannoowwan dandeettii nama tokkoo walitti dhufiinsa walii wajjiinitiifi

sadarkaa humna gareetiin hoggansa bu'a qabeessaaf kan kennamani.

3. Teessuma Lafaatin (Ji'oograafiin)

Taateewan leenjii naannawaa fi murtii hirmaattotaatiin ramadamu kan danda'an. Naannoo/kutaamagaala irraahanga addunyaa guutuu ta'uu danda'a.

A. Kan Naannawaa

Taateewan leenjii naannawaa hirmaattota dhiyeenya bakka leenjiin itti adeemsifamu irra lakkisuu danda'an. Sagantaa akkanaa dhiyeessuuf baay'inaan dandeetti naanawa irratti kan argatani sagantaa badhaasuuf beekumsaan qaban tokko ykn caalaan naannawaan ala afferamu danda'ani.

B. Kan kutaa Biyyooleessaa (Naannoo)

Yeroo biyyi naannotti qoodamtu naannoon marti hojiiwan leenjii ofii isaanii qabaachuu danda'u. Hirmaattonni naannoo guutuu irraa dhufuu danda'u. Bakkin

turan rakkoo ta'uu danda'a Hirmaattonni Konkolaataan gara bakka leenjii imaluun baasii geejjiba hirdhisuu nidanda'an. Leenjitoonni naannoo tarreeffama kaadhimamtoota taatewwan leenjii naannawaa irraa fudhatamuu qabu.

C. Kan Biyyooleessa

Hirmaattoonni hojiwwan leenjii biyyooleessaa keessatti hirmaatan guutuu biyyooleessaa fi walittii qabaan hoggantoota hojjattoota Islaamaa dhaabbilee biyyooleessa ispoonsara godhaniiti. Sagantaan dhiyeessaa fi gurmeeffamaaf qabeenya humna namaa biyyooleessaa irraa argachuu danda'a. Imalli heddu barbaachisuu waan danda'uuf sagantaan guyyoota lama ykn caalaa hirriiba halkanii wajiin karoorfameen kan turu.

D. kan addunyaawaa (Naanaawa)

Biyyoonni addunyaa heddu ardii Ameerikaa kaabaa, Ameerikaa Kibbaa, Awrooppaa, Eshiyaa kibbaa, Biyyoota Arabaa, Afrikaa kaabaa fi kkf, waltitti qabamuu danda'u. Kaayyoo leenjii hoggannoota dhaabbilee biyyoolessaatiif akka sadarkaa biyoolessatti taatewwan

leenjii ardiwwan adduunyaa guutuu irraa imala xiqqaateen biyyoota heddu irraa hirmaannaan baldhaan akka jiraatu taasisa.

E. Addunyaan Guutuu.

Caaseffama ol-aanaa taateewwan leenjii irratti dhiiyeessotaafi hirmaattonni addunyaan guutuu irraa kan dhufani baasi imala ol-aanaa irraa kan ka'e leenjitoonni hojii Islaamaa irratti sadarkaa addunyaan guututti akka dhiibbaa uumaniif sirriitti filatamuun qabu. Taateewwan sadarkaa naannawaa irraa jalqabaniiwaltitti aanfamuun adeemsifamaniin akka bu'uraatti taateewwan addunnyaan guutuu gurmeessuun ol-aantumman filatamaadha. Turtiiwwan hojii akkanaa torbee tokkoo gadi ta'uu hinqaban.

4. Umriif Ogummaa Ol-Aanaan

Bu'aa ol-aanaaf leenjiifedhiiniif qabachiisa umriiwaniif ykn ogumaawan ol-aanaa adda addaa leenjitoota bira jiraniin qopheessuu qabna. Akkaata kanaan dargaggootaaf dubartiin fuuleffannaa addaa argachuu qaban.

A. Dargaggoo

Leenjitoonni dargaggootaan ittigaafatamummaa ga'eessotaatiif qophaa'aa jiraniif, ga'eessonni laceen ilaalcha leenjiitiin garee addaatti. sagantaawwan isaaniif hojiwwan manaa alaa of keessatti qabachuu qaban. Dhiyeessaawwan sadarkaa beekumsa sirrii ta'een qophaa'uu qabaniif turtii fedha si'aawaa isaanii mijeessuun ta'uu qaba,

B. Dubartii

Dubartiin yeroo sagantaa leenjii addaa qopheessinu hunda garee fulleffannaa addaa kennamuufii qabani. Yeroo saala (koorniyyaa) lameen taatetti hirmaatan qaban bakkeewwan dubartiin yeroo hirribaa turan kophatti qophaa'uu qaba. Filannoonaan mata dureewwanii fedhiin isaanii kan addaa kan calaqqisu ta'u qaba. Haalli hawaasa Muslimaa yeroo ammaa dubartii Muslimaa ga'eewwan sirna qaban, hoggansahawaasaisaanii keessaattiakka hirmaataniif waamicha addaa barbaachisa.

C. Ogummaa ol-aanaa

Hojiiwwan leenjii irra caalaan leenji'aa hundaaf kan yaadame ta'us taateewwan leenjii gariin namoota ogummaa addaa qabaniifi dandeettii uumamaan kennameef qindeefamuu qaba. Hojjattoota hojii da'waamanniin sirreessaa ykn namoota daldaala xixiqqoo qabaniif fakkeenyaaaf maxxansaa kan of keessatti qabatu.

Qabxii Xiyyeeffannoo

Tarbiyaa Jidduu Dhuumfaatii Fi Ummataa

Tarbiyaan *halqaata* dhunfaa ykn wal-tajjiwwan ummataa irratti akka ta'uu qabu falmiin akka ittifufetti jira. Falmiin bu'a dhabeessa kaayyoon tarbiyaa kan kophummaa maali ? waltajjitti faaydaa kennuu kan qabuu mitii? Gara biraatin miseensi tokko tarbiyaa -keessaa osoo dhabu waltajjii ummataatti akkamitti siritti hijjachuu danda'a? Haalli lamaanuu kan wal-deggerani. Ga'eewan miseensotaa wal-jala dabarsuun faaydaa gara lamaaniinuu jiruu akka dinqisiifatan itti gaafatama lamaaniitu isaan muldhisuu qabna. Karaa kanaan wal-dhabiinsi lamaan jidduu jiru suutaan dhabamuu danda'a.

BOQONAA 29

QAAMOTA SAGANTAA LEENJII

1. Meeshalee leenjii Deggersaa

A. MeeshaleeMaxxansaa

B. Odiyyoovizuwaali

C. Meeshaa Akkamiitti Fayyadamuu Qabna-Akkamitti

2. Naannoo leenjii –hojiwwaniif Sagantaa

A. Tartiiba Akkataa Gurmaa’inaa

B. Dandeettii leenjii

C. Turtii yeroo Faaydaa Qabu

D. MeeshaleeKoorsii Deeggersaa

Yaadota gooree

Dhuma boqannaa kanaa irratti kan armaan gadii godhuu qabda:

- Akaakuu meeshaa leenjiif faayyadamuu dandeessuu kophatti beekuu.
- Leenjii filataman beekuuf hubannoowwan barbaachisan hubachuu
- Gargaarsa leenjii bu'a qabeessummaan caalaatti fayyadamuu ni dandeessa.

1. Meeshalee leenjii Deggersaa (Gargaarsa leenjii)

Meeshaleendeeggersaa sagantaa leenjii bu'a qabeessaafqaamota furtuudha. Barreeffamni maxxanfaman, vidiyoteephii fi foormaatiiwwan addaa biroo akka gargaarsa meeshaawwan sagantaa leenjitti kan fudhatamanidha. Walitti qabaan Meeshaleegargaarsaa wanta hirmaattonni baratan ibsuuf, qorachuuf, wanta

baratamuu qabaniif akkamitti akka qoratamuu qaban ifaan kan akeekani.

A- Meeshaalee maxxanfamaa

Wantoonni maxxanfaman wabiwwaan ykn yaadota wabii ergaa dabrsuun beekkamoodha. Gosoota meeshaalee biroo caalaa gatii salphaa fi yeroo muraasa keessatti oomishamuu ni danda'u. Akkasumas irra deebii oomishuu fi bakka bakkatti sochoosuu fi raabsuun salphaatti danda'ama. Akka Meeshaleebiraa viidiyoo fi kompiitaroota hin barbaachisu. Gatiimadaalawaa, amanamaa, salphaatti argachuun kan danda'amuu fi jijjiiruun salphatuudha.

Hanqinni meeshaalee kanaa kan of keessatti qabatu rakkoo miira namaa harkisu itti uumuudha. Wanta raawwatamaa jiru ijaan arguun baay'ee guddaa waan ta'eef meeshaa hunda jijjiiruuf rakkisaa fi hanqina leenjii waliin wal-qunnamuuti.

Nootii gabaabaa

Nootiin gabaabaangosoota meeshaalee maxxanfamoo keessaa isa gabaabaadha. Inni wayitii ykn barruu gabaabaa qabatee fi argasiisa qophii ykn warki shooppii of keessatti

hammateedha. yaadannoon leenjitootaa yeroo isaan dhiheessaan isaan gargaara. Yaadonni dabalataa immoo akka isaan hirmaatan taasisa. Barruun gabaabaan kunis yeroo hedduu mata duree tokkoo gabaabsee ibsuuf tajaajila.

Waraqaa yaa'ii (work sheet)

Innis kan hammatutarreewan dubbisee abbaltiiwanii fi rakkowwaan warqaa ibsuu fi kkf. Innis akka leenjitoonni dura yaadan taasisa. Waraqaan yaalii karoorfamee yaadachuu fi tursiisuufis ni gargaara.

2. Qajeelfamoota Qorannoo

Kunis meeshaalee barnotaa, maanuwaalii barsiisotaa, kan bifa barruun karoorfame korsiwwaan toora interneetiin alaa, kitaabolee hojii fi kitaabolee dabalataa kanneen qajeelfamoota odeeffannoowwanii fi raawwii of keessatti qabata. Qajeefamoonnii fi maanuwaaliwwan kunniin maaltuu fi akkamitti akka baratamuu ykn qoratamuu qaban ibsa.

3. Gargaarsa Hojii Garee

Barumsa garee kan akka iskriiptiwwan taphashoora, qajeelfamoota dubbifama seenaa boodaa waraqaa daataa, ibsa gabaabaa of keessatti qabatan.

4. Maanuwaalotaa fi Paakkejii (korojowwan) Seminaara fi warkshooppii

Boqannaawwan *Qajeelcha* kanaa hundi madda ol-aana meeshaa gargaarsa leenjii hoggansaatti. Dabalataan, manni kitaaba *Islamic leader ship training* kan IIIT ketaabota hedduu dame addaa addaa irratti qaba. san keessaa: islaamummaa, saayinsi jabanaa/ammayyaa, dagaagina dhuunfaa fi hojii dirree fa'i.

C. Odiyooviszuwaali

Fakkeenyi meeshaa odiyoovisziwaali waalii chaartiiwwan garagalan argaa mataa olii islaayidii, pirooppiiwwan, odiyoo-teeppii, vidiyoo teeppii, ciittuu fiilmii pirojekshii, iskriiniifiilmii fi kkf.Laaybrariin hogansa Islaamaa hundi kuusaa oodiyooteeppii fi, vidiyooteeppii gaarii qabaachuu qaba.

D. Meeshaa Akkamii Fayyadamuu Qabna-Akkamitti ?

Sagantaan leenjii ofii isaatii akkaata jijjiiramaati kaayyoon ol-aanaan isaa jijjiirama ilaalchaafi amala hirmaattotaa fiixa baasuudha. Kunis mala taatewwan akka sagantaa leenjiitti sirnaan qophaa'an fayyadamuuni.

Kaayyoo kanaaf meeshaa gargaarsaa hundacaala bu'a qabeessa filachuuf sadarkaawwan muxannoo,barnoota aadaa fi maalummaa diinagdee (socio-economics) hirmaattotaa qorachuu qabna. Itti aansuun hirmaattota murtaa'an kanaaf yaadaleenjii milkeessuuf tarsiimoowwan ol-aantumman mijawa ta'an karoorsuu qabna.

Deeggarsa meeshaa leenjii yoomiifi akkamitti fayyadamuun dhiibbaasababoota adda addatiin kan murtaa'udha.Kanneen keessa bay'ina hirmaattota uumama meeshalee umrii fi muxanoowwan hirmaattotaa fi heedдуминаaf argama meeshawwan mata duree barbaadamutiin kan murteeffamu. Barruuleen maxxanfaman gargaasa odiyooviszuwaaliitiin yoo tumsaman, yeroo heddu filatamaadha. Ta'us bu'a qabeessa

ta'uuf gargasrsa odiyooviszuwaala sadarkaa ol-aanaa
kan qabanidha.

FAYYADAMA   BU'A   QABEESSA
GARGAARSAWWAN LEENJII : DABALATAA

- Gargaarsa leenjii-Meeshaleefi miidiyaa-walitti gurmeessi.
- Akka leenjitoonni meeshaan leenjii wajjiin walittitti makaman jajjabeessi.
- Gargaarsa qajeelfama wiirtuu gargaaruufi babaldhisuu qofaaf fayyadami.
- Fayyadama miidiyaa fi meeshaalee yeroo barnootaa dura shaakali.
- Yeroo dhiyeessa gargaarsa deebiftee tartiiba qabsiisuufi qaari'uuf qophaa'i
- Wanta tokko qooda dura ofii keetii sirritti qoradhu.

2.Naannoo leenjii – Hojiwwaniifisagantaa leenjii ijaaruuf hojii fi wantoota sagantaa adda addaatu jira.Kan filatamu hirmaattonni eenyuun akka ta’aniif naannoo leenjiin itti adeemsifamanhubannoo calatti barbaachisan keesssaa:

A. Tartiiba Gurmaa’inaa

Naannoon leenjii –kutaan bakkeen alaa bakki hojii ykn bakkeewwan bira- filannoo hojii keenyaa irratti dhiibbaa godhuu danda’an. Naannoon ga’eenyaan meeshaawan barbaadamanii guutamu- fakkeenyaaf meeshawan odiyooviszuwalii dhiyeessa mana keessaa ykn taateewwan mana alatiifi bakkeewwan banaan qophaa’uu mirkaneessuu qabna. Tartiibni yeroo barbaadaman mijeffamaa fi meeshawan gargaarsaa jiraachuu qaban.

B. Dandeettii Leenjii

Dandeetiin leenjii raawwii tokkoo sadarkaa leenjitootaaf raawwichaatiin wal-qabata. Seenaajireenyaa hirmaattotaa qopheessuun barbaachisaadha. Odeeffannoona barbaadamu umrii saala, barumsa fi sadarkaawan beekumsa Islaamummaa, Ittigaafatama hoggansa

Islaamumaa, fedha dhaabaa fi kkf, of keessatti qabachuu qaba. Dabalataan wantoota ol-aantummaan hirmaattota yaachisuu wanta barachuu fedhan beekuun barbaachisaadha. Hojiwwan murtaa'an gariin kan biraa caalaa kan fayyadan ta'uu danda'u, keessattu fedhiin leenjii gareetiif deebii kennuun.

C. Turtii yeroo Faaydaa Qabu.

Sochii leenjii tokko hanga bu'a qabeessumaa dhabu (tursiisuun) dheeressuu ykn irra deddeebi'anii awwachuun ni danda'ama. kun kan ta'u yoo hojiin deddebi'aa ykn hirmaattonni kna hifatan ta'edha. Sochiin tokko fulleffanna hirmaattotaa yeeroo turtii muraasaaf kan qabachuu danda'u. yeroo kana hirmaattonni caalaatti irra fayyadamuu ni danda'u. Yeeroo turtii faaydaa qabu caalaa kan turu yoo ta'e tattaaffii leenjii guutuu irrattijibba gadi qabame uumuu ni danda'a.

D. Meeshaalee koorsii Gargaarsaa

Sochiin Filatame Meeshawwan Korsii itti fayyadamuuuf argamanniin leenjisaan ykn leenjitootaan sirnaan gargaaramuu qaba. Kun haala kitaabotaatiin,

maanuwaalotaan odiyoo ykn teephiwwan argaatiin, diiskeetiiwwan kompiyuutaraatiin,ykn wanta naannoo leenjii keessatti ittiin dalagamuu danda'amu hunda ta'uu danda'a.

Gargaarsi gariin hirmaattotaaf ittifufiinsaan muuxannoo beekumsa isaan irratti murtaa'e kennamuufii qaba. Dhabamsa meeshawwan gargaarsaa korsii keessatti filannoон сочии tokko dandeettii leenjisaan gargaarsa akkanaatiif meeshawwan barbaachisan qopheessuu irratti hundaa'a.

TARREEFFAMA SAKATTAAN'IINSA NAANNOO LEENJII

(Sochiiwwan aadburaa ykn filannoowwan lama asitti gabaabinaan hubatamuu dandaa'an sababiwwan marti ilaalcha keessa hin galle. Kaayyoon naannoo sirrii ta'e uumuuf karaa xiinxalamuu danda'aan muldhisuufi)

	Sochii ykn filannoo # 1	Sochii ykn filannoo # 2
A.Gurmaa'in a Tartibaa	Kutaa projektara skriini. Gabatee gurracha	Bakka hojii Kompiyuutaroota, maaykroofooni
B.Dandeettii leenjii	Hojjattoota dargaggummaa , muxannoo gadi'aanaa qaban	Hojjattoota irra dulloman, muxannoo caalaa qaban
C.yeroo Turtii itti fayyadamaa	Saa'aa tokkoo fi walakkaa	Saa'aa sadii
D.Meeshaa koorsii Gargaarsaa	Maanuwaali barreeffama kennaman kitaabbilee barumsaa	Barreeffama kennamman,maanuwaalota

GAAFFIWWAN MARII

1. Daangaan meeshaa leenjii maxxanfamaa maali ?
2. Wanta maxxnfamu caalaa meeshaawwan oodiyooviszuwaalaa fi gargaarsaa haalaakkamiittiin caalaatti bu'a qabeessa ta'an ?
3. Seenaan leenjitoota leenjii keessatti maliif barbaachisaa ta'e ?
4. Hubannoonaan yeeroo turtii akkamitti leenjii irra oola ?

BOQONNAA 30

TOOFTAAWWAAN LEENJII

- 1. Ulaagaalee Filannoo**
- 2. Bu'urawwan tooftaalee Bartame**
  - A. Barnoota kennaman
  - B. Workshooppiiwwan
  - C. Seminaarota
  - D. Kaampiwwan Tapha –shooraan
  - E. Konfaransiwwan
  - F. Tokko-tokko irratti
  - G. Mariiwwan Paanaalii
  - H. Walga'iwwan wal-cinnaa
- 3. Maloota Kaawwn Fayyadan**
  - A. Falmii fi Mariiwwan
  - B. Haasaa
  - C. Gumaachaa yaada
  - D. Agarsiisa
  - E. Bashannana

4. Xinxala wal-bira qabiinsaa

5. Qorannoo Dhimmaa

A. Dhimmi akkamitti akka qopheeffamu

B. Yeroo Fayyadama Tooftaa Dhimmaa

C. Dhimmi Akkamitti Akka Qophaa'u

D. Walgaa'iin Bu'a qabeessa Tooftaa dhimmaa
Akkamitti Akka Geggeeffamu

6. Gareewwan Barumsaa Ibsuu

Yaada gooree

Dhuma boqannaan Kana irratti:

- Haala maloota leenjii addatti beekuu
- Ulaagaawwan gurmaa'innaa meeshaawwan koorsii barbaachisan hubachuu

- Hirmaattota adda addatiif faaydaa bu'a qabeessumma fi dandeetti dhimma leenjii keessatti fayyadan qopheessuu nidandeessa.

1. Ulaagawwan Filannoo

Maloota leenjii dhimma tokko keessatti fayyadan filachuuf ulaagawwan akkataa hirmaattonni ittiin baratan irratti hundaa'niin kan wal-qabatani Gariin barruun ykn wanta ilaalamuun ykn haasa afaaniit caalatti baratu. Kan biroo mariidhaan sochii qaama hirmaachisuun caalatti leenjii'u. Dabalataan qabeenyi argamu umani meesha barumsaa fi fedhiin barataa dhuunfaa fi garee filannoo maloota leenjii kan murteessani.

Wantoota mijaa'umsa teeknikii tokko kan biraan irra caalchisu hammaataa fi seenaa jirenyaa gareetiin daangeffama yerooti. Akkasumas dhiyeessaa fi ogummaa miseensuu wantoota garee barumsaa irraa dhoorkan mata dureetti ol-aantummaa qaamaatiif argamani.

Leenjitoonni ga'eessi sochiif tooftawwan barsiisuu adda addaa irra kan baratani. Siritti kanaan dura qabanitti makuu danda'ani wanta baratan shaakluuf hojii irra

oolchuu qabu. Leenjiin akkamitti akka isaan fayyadu yoo beekaniif leenjiin baratan rakkooowwan hojiin walqabatan furuuf isaangargaare barumsa isaanii kan jabeessu. Barnoota muxannoo jiruu isaani irratti kan hundaa'e akkata'e ilaaluu qabu. Irra caala ga'eessonni fedha barnootaa yoo hinqabaatin hinbaratani..

Xiinxala goolabaatti milkaa'inni leenjii kan madaalama sirritti akkamitti akka leenjiseen qofa osoo hinta'in hirmaattonni akkamitti sirritti akka barataniini.

2. Bu'ura tooftaa leenjii Baratame

A. Barumsa kennamu

Barumsa kenamu nama ramadame kan odeeffanoofi beekumsa waa'e mata duree qabuun kennamu fi qabxiwwan heddu tartiiba goolabbii xumuraatti qajeelchuun kan dhiyeessu Daqiiqaan 90 yeroo hirmaattonni barumsa kennamuuf damaqinaan hordofan ol-aanaadha.

c. Workishooppiiwwan

Workshooppiin akka wal-tajjii hojii hirmaattonni si'aa'inaan itti hirmaatanitti Barumsa haaraa hojii hojjataniin wal-qabatu jijiirama amaloota barbaadaman itti hubatan, ogummaa itti barataniif amalootaa fiogummaa naannoowwan fakkeeffaman keessatti itti shaakalani.

Workshooppiin bu'a qabeessi wanta qabatamaa ta'ee fi hubannoo barattootaatiin walittii dhufiinsa qabu marfamee kan ijaaramu Murtaa'aa fi mata duree dhaan xiinxalaadha. Fedhiin namni dhuunfaa agarsiisu: sammuu isaatiin, argaa, dhaggeeffanaa fi kkf barsiisa keessatti hirmaanna dadhabaa dura dhaabbata.

d. Seminaara

Seminaarri taatee mata duree ibsuu irratti hirmaatto ta waa'ee fedha barumsa baldhaa barsiisuu fi odeeffannoo keennuuf qophaa'u. sagantaan seminaaraa yeroo heddu barumsa tartiibaan kennamu ykn mariiwwan paaneeli mata tartiibaan kennamu engaa seminaaraa ol-aanaa irratti qophaa'an of keessatti kan qabatanidha. Yeroo garii

workshooppiiwwan ykn mariiwwan garee xixiqqoo cinaan hirmaachifamuu ni danda'u.

Seminarri jalqaba mata duree fiqaamota mata dureen irraaijaaraman gurguddoo filachuun qophaa'. Itti aansuun dubbatoota fi paaneellistoota dandeetti qaban mata dureewwan irratti dubbatantu filatama. Akkaataan seminarri itti qophaa'u mata duree suuta suutaan guddisuun bu'uraawwan irraa gara kan murtaa'anii siiquun mata dureewwan hunda jiddu wal-qunnamtiin keessa akka jiraatu gochuuni.

D.Kaampiiwwan

Kaampiiwwan sochii kallattiin keessa tursiisutti hirmaattonni bakka kaampii guuyyaa fi halkan jalqaba sagantaatii hanga dhuma sagantaatti kan turani. Iddoon Kaampii kan filatamu hubannoo meeshawwan tajaajilaa ooltiifi bultii dhiyanaa wal-tajjii salaataa fi bashannanaa barbaadaman qabaachuu hubatuuni sagantaan yeroo heddu guututti kan caasamu fi kan qophaa'u yeroo argamu maratti damaqina hirribaati hang hirribbaatti fayyadamuuni.

Kaayyoon, naannoo wantoota sona qaban dhimma tokko walitti dhufeenyaa qabaniif ogummaa qabatama qaban hirmaannaa bulchiinsa kaampii keessaatiin jabeessuuniidha. Gurmaa'inni qaamaafi jireenyi kaampii waltii dhufiinsaa fi walitti makama tooftaa barumsaatiif dhiyeessa kan of keessatti qabu kaayyon kanaa hafuura garee fi hojii walii wajjiini jabeessuufi.

Akka humna leenjiitti kaampiin heddu bu'a qabeessa, hirmmaattonni wanta gatii qabaniifiogummaa addaa addaa hiriyyootaan walitti makamuuniif Shaakaluun kan baratani. Firummaan kan ijaaramuufi kan ittijabaatu. Hafuurri michummaa jaalaafi amanatumaa murannoo yaadaolaanaanii fi amala filatamaa kan kakaasani lamaanuu akka yaadasagantaa kaampiiti.

E.Tapha –Shooraan

Taphni shooraan dhiyeessa gabaabaa rakkoon tokko ykn haalli tokko akka diraamaatti itti dhiyaatu. Argisiiftonni miseensota garee iskriiptiowan ykn Shaakaluun dhimmoota ogummaa addaa gaafatan kan murtaa'an dhiyeessani. Barsiisaan ykn hogganaan garee

haalawwan kan ibsu yoota'u, wanta akka diraamaatti dhiyaatu taatoota maraaf tahii amala fi raawwii irratii qajeelfama kennuun kan ibsu.

Taphni-shooraan odeeffannoo kan kennu, kan bashannansiisuufi haala fuulefannaan ittiin argatamu. Taphni shooraan yeroo heddu gabaabaa fi gaariidha. Daqiiqaan shan turtii yeroo ga'aadha. Taphna –shooraan tokkof turtiin dheeraan yoo taphni bifa bashannansiisuun kan barsiisu ta'e kan fudhatama qabu ta'uu danda'a. Taphni tokko qabxii ol-aanaa tokko qaba. taphni dheeraan dhimmoota baay'ee qabu dhiifamuu qaba.

Akka tasaa tarii taphni qophaa'e haala shoora taphatuuf jiraachuu danda'a. diiggaan isaa faaydaa isaa irra caaluu danda'a. garuu yeroo gadi fageenyyaan ibsuun barbaachisaa hin taanetti leenjisaan yaadannoo haala shoora taphatamee ibsu kennuu qaba.

E. Yaa'iwwan

Yaa'iwwan akka walitti qabaatti rakko tokko ykn rakkooowwan heddu furuuf kan fayyadani. Ispoonsaroonni ajandaa yeroon kan qopheessan yoo ta'u caasaan sagantaa

wa-lga'iin adda addaa barumsa kennuu mariiwwan paanaalii warkishooppifi kkf of keessatti qabachuu danda'an .

Yaa'iif karoorsuun haala mijaa'uun bakka lamatti qoodamuu danda'a. Gareen tokko karoora sagantaa kan qopheessu, gareen biraq qoophiiifi tajaajila bulchiinsaa galmeessuu, galmawwan wal-tajjii mana bashananna, meeshawwaniifi kan kana fakkaatan mijeessuu danda'a.

Rakkoowwan furuun ala yaa'iwwan kaka'umsa fi dammaqsuuf tattaaffiwwan dhaaba isponsara ta'ee guutuu hindanda'u. Yaa'iwwan akka walitti qabaatti guuyyaa lama hangaa guyyaa shanii turani. Fuulleffannafi fedhii hirmaattotaa sagantaa wanta haaraa uumuun yeroo boqonnaa sirnaan qopheessuu wantoota bashannanatiin jajjabaatu ni danda'a.

Sagantaan maxxanfamee yeroodhaan tamsaafamu mata dureewwan irratti Mari'atmu qabu bu'a qabeesumma yaa'iitif barbaachisaadha. Gabaasafi galmeeyeroo sagantaa dhiyeeffatan raabsuunis kan gorfamu.

F. Tokko-tokko irratti

Akkaataan leenjii tokko tokko irratti ittin leenji'u dabarfama ogummaawan qajeeelatti dabruufi dabarfama ilaalchaa nama caalatti muxannoo qabu irraa kan muuxannoo gadiaanaa qabutti kan ittiin taru. Dhimmoota heddu salphaa ta'e kan heddu xaxametti kan taru.

Leenjisaan hojii irratti to'ataa ta'uu danda'a, tola hojjataa ykn hiriyyaa yeroo murtaa'eef argamuu ta'uu danda'a. leenji'aan dhuunfaan itti hirmaachuufifayadamuuf saalfataa ykn shakka ykn mamaa ta'uu hin qabu. Teekniikiwwan dhuunfaa akkanaa tooftaawwan gareengooreeirra carra caalatti shaakaluu kan kennani.

Leenjii tokko-tokko kennamu keessatti wal-gahiiwwan addaa ykn hojii irratti kennamuu kan danda'ani waliigaltee seeraatti amantaan leenjisaafi leenji'aa jiraachuun akka tooftaan leenjii kun bu'a qabeessa ta'u kan goosisudha.

G. Mariiwwan Paaneelii

Marii paaneelii dhiyeessa wal-tajjii irraa dubbattota ykn paanellistootaan qophaa'an jalqaba irratti paanellistiin tokko yeroo gabaabaaf kan bubbatu yoota'u daqiiqa kudhaniif qooda mata duree tokkoo ykn mata duree irratti walitti qabaan marii dhiyeessuu danda'a. Ergasii dhiyeessa dhiyaate irratti marii qajeelcha mari'achiisaan gaafiiwwaniifi ilaalcha afoola irraa ka'aaniifi, akkasumas yeroo garii dhuma irratti tasgabbeessaan gabaabsee kan goolabuufi ibsamawwan marii paaneeliisitootaa osoo hin gaaddiseessiin ibsa kenna. Mari'achiisaan osoo paaneellistoonni bakka tokko akka wal-irra hin maqne ykn akka wal-hin fakkeessine paaneelistoota wal-taasisuu qaba. Kun haala gaariidhaan hojjatamuu qaba.

Mataduree fedhii dhaggeeffattootaa maddisiisu, geggeessaan paaneelii kan yaada jaraa haala gaariin dhiheessu, qindeessaan himanna fuudhu kuyyiisa/soogidda paaneelii milkawaati. Mariin paaneelii dhiheessa yeroo irratti use dhihaatu jechuu miti. Haala gaariidhaan kan paaneelii dhiheessu barnooticha xumuruu fi hirmaannaa jaraati. Himannaan kun ni Fayyada,

dhaaggeeffattootaan   ho'ifama.   Geggeessaa
paaneelii1-3tu dhaabbataadha. Yoo baay'ee xiqqaate mata
duree hin xumuru; yoo baay'ee hedдуммаате irra eddeebiitu
argama.

Mariin paaneelii gaariin kan dhaggeeffattootaa fi
dhihessaa paaneelii ga'umsa qabudha. Odeeffannoон
barnoota caala hayyuу jabaa irraa abuurama. Yaadaa fi
raawwiin ibsa jabaadhaan ibsama. Hirmaattonni
hirmaachuun wanti inni marii paaneelii irratti barate akka
yeroо dheeraa isaaf turu gargaara.

Turiinsi marii paaneelii qophii adda addaa waan
qabuuf,turtii barnoota kennamu caala dheerachuu danda'a.
Ta'us fuuleffannaа hirmaattotaa kan hawate godhuufturtiin
sa'a lamaa yeroо gahaadha. Akka seeraatti teeknikii leenjii
hundaafuu turtiin daqiqaа 90 ykn achii gadii oso ta'e
filatamaadha.

Barsiisaaf yaadannoон waa'ee nama paaneelii adeemsisuu,
mata duree falmii/marii fi qabxii wal-dhabdee fi cuunfaan
barnootaa/dhiheessaa dhaggeeffattootaaf bu'a qabeessa.

H. walga’iiwwan wal-cinaa

Walga’iiwwan wal-cinaa walga’iiwwan walfakkaatan akaakuu tokko ykn kan addaa addaa lama ykn achii olii yeroo tokko adeemsifamani walga’iiwwanakkanaa mata dureewwan of-danda’an, qooda garee addaa addaa hirmaachisan mata duree tokko hirmaattota umrii adda addaa saala, ykn leenjii kan duraa kan qabaatan ta’u danda’u. Yeroo garii gareen gareewwan xixiqaatti qoqqoodamee mata duree tokko irratti wal-tajjiadeemsisuu danda’a. Hundi yeroo tokko wal-geetii taa’uuf bay’achuu waan danda’uuf jechuudha.

Walga’iiwwan wal-cinaa akka wal-ga’iiwwan guutuutti gurmaa’uu kan dandaa’an yoo uumamni sagantaa hirmaattonni wal-ga’iiwwan jidduu akka soocha’an hayyamu ta’e walitti dhihaatanii taa’amuu ni danda’an.

3. Maloota Fayyadan kan biroo

A. Falmiifi Marii

Falmiifi mariin faalla barumsa kennamuu (lecturor) fi kkf tooftaawwan hirmaachisudha. Si’eessaniifi

xiinxlaan ilaalcha irra deebi'amen Madaallii matadureetiin barattoonni mata duree murtaa'e akka keessa deemanii sakattaa'an kan taasisani falmiiwwan seerota cimaa yeerootiin kan to'ataman yeroo ta'an,mariiwwan dhoorkama hoggantootaa ykn seerotatiin osoo hin dangeffamin jijjirrama yaada haala hin caaseffamneen waan hayyamaniif kan idilee hinta'in ta'us mariiwwan bu'a qabeessaaf gareen mata duree tokko irratti kan xiyyeefachuu qabuuf hirmaannaa walitti qabaatiif baa'ye guddaa ta'uu hinqabu. Hogganaan marii mari'achiisu kan qabu yoo ta'e hogganaan ykn miseensonni garee sagalee hedдуммаатан marii irra aanuu hin qaban.

Yoo dhiyeessawwan kan nama hawwachiisaniifi walitti kalaa'insa qabaatan turtiin wal-ga'ii falmii ykn marii (haasaa) kan baratame caalaa turuu danda'a.Ta'us walga'iiwwan sa'a lama caala dheeratan walga'ii xixiqqootti qoqqooduu ni dandeenya.Falmiin yoo mata dureen irratti falmatamu osoo falmiin hinjalqabaminiif dhuma falmii booda filannoон kan dhiyaatu yoo ta'e,

falmiin caalaatti kan dinqisiisu ta'a. Akkana ta'uun fedha dorgommii ida'a.

B.Haasawa

Akkuma falmii haasaan jijjirama ilaalcha dhiyeessitoota lamaan qophaa'udha. Dhiyeessaan lamaanuu dhimaa irratti ejjanno ofii qaba. Ta'us akka falmii osoo hintaane haasaan yaada wal-moraman ibsuuf hubachuu irratti xiyyeeffataan eenyutu caalaa murteessuu irra dhimmoota gurmaa'ina tartiibaatti dandeettii leenjii yeroo turtii fayyadamaa fi meeshawwan koorsii gargaarsaatiin haasaa fi falmiin wal-faallessu.

C.Gumaacha Yaadaa

Gumaachii yaadaa garee namoota wal-tajji irratti argamanii irra teeknikii yaada argachuti. Tekniikin kun baldhinaan Qajeelcha kan keessatti bakka birra keessatti dhiyaatee jira.

D. Argisiisa

Akka barumsa golaatti kennamuu osoo hintaanee argisiisawwan muldhisuufi himuudhaan barsiisu leenjitoonni ilaaluu dhaan yeroo garii ogummaa akkaataa,hojiwwanii ykn walitti dhufiinsa hojiidhaan muldhate baratu.

E. Bashannana

Bashannannillee yoo sirnaan dhandhamamee fi kaayyoodhaan hojjatame meeshaa barumsaa cimaa ta'uu ni danda'a. Sammuun akka haara galfatu gargaaruun, dhiphachuu irra bilisa godhuun walgaa'iin bashannanaa yeroo muxannoo guutuu wanta gaarii gumaachuun barumsa caala argamsiisuu danda'a.

Dabalataan, mata dureewan gaariiniifi dhimmoonni muraasni bashannana kaayyoo qabuuf wanta haaraa itti hirmaachiseen barsiifamuu hin danda'u.Ta'us wal-ga'iin bashannanaa wantootaIslaamummaa hinta'iniin akka hinjeeqamne mirkaneessuu qabna.

4. Ilaalcha Irra Deebii Wal-biratti qabeensaa

Maloota leenjii siritti beekamooasii oli'tti ibsaman keessaa: barumsi keennamu, workshooppiiwwan, seminaarota, kaampiwwan,taphni shooraayaa'iwwan tokko –tokko irratti mariiwwan paaneelii fi walga'iwwan wal-cinaatti.

Chaartiin asii gaditti dhiyaate maloonni kunniin haala kanneen akkamitti garaa garummaa akka qaban kan akeeku:

- Dhaaba gurmeessun rakkoo ykn laafina
- Dhiyeessitoota dhiyeessuuf lakkoofsa leenjitoota barbaachisanii
- Ga'ee hirmaattotaa haala hirmaattotaa si'aawaa ykn si'aawaa hinta'in
- Gatii Yaadachuu Hirmaattoni booda hangam siritti yaadatan

Mala	Dhaaba	Dhiyeessitootaa	Ga'ee hirmaattotaa	Yaadac huu
Lekcharerii wwan	Salphaa	Hunduu tokko	Dadhaba	Gadi aanaa
Worki shooppii	Ulfaataa	1-3	Si'ataa/ci maa	Ol-aanaa
Seminaara	Jiddu galeessa	Hedduu	Dadhaba	Gadi aanaa
Kaampii	Ulfaataa	Hedduu	Si'ataa	Ol-aanaa
Shoora taphachu	Ulfaataa	1	Hanga tokko si'ataa	Jiddu galeessa
Yaa'ii	Ulfaataa	Hedduu	Dadhaba	Gadi aanaa

Tokko tokko	Salpha a	1	Si'ataa	Ol-aanaa
Marii paaneelii	Salpha a	1-5	Dadhaba	Jiddu galessa
Yeroo waliin deemu	Salpha a	Hedduu	Dadhabaa	Gadi aanaa

5. Qorannoo Dhimmaa

Dhimii galmeeffama wanta dhugaadhaan raawwatameeti. Mata dureewwan mudatamaniin kan guutame. Ta'us xumura hin kennu. Galmeen wantoota qabatama qaban, ilaalchi fi jibba odeeffannoo sobaa irratti hundaa'ee fi ilaalcha ittiin uumamaniif murtiiwwan ittiin kennaman qabata.

A. Dhimmi Akkamitti Akka Qophaa'u

Dhimma qopheessuuf tareeffama wantoota kanneenii dhimma jiddugaleessaa haala seenaa booda, raga ibsama gabaabaafi sirraawaa wanta mara ibsu

barreessi.Dhimmi jiddugaleessaa rakkoo xiqqoo furamuu qabu wajin walitti dhufiinsa akka qabaachuu qabu hubadhu. Gochoota haasaa dhimmi jiddugaleessa irraa burqu waa'een dhimma tokkoo (back ground) odeeffannoo bu'uraa naannoo hojiifi haala dhimmaa kan ibsu ta'uu qaba. Ragaan wantoota haala dhimmaa kan gargaaran qabaatu qaba.

B. Tooftaa qorannoo dhimmaa yoom Fayyadamtu

Tooftaa qorannoo dhimma yeroo Kaayyoon leenjii yaada xiinxalaa misoomsuuf, rakkoo furuufi ogummaa murtee laachuu kan fayyadu. Hirmaattonni odeeffannoo xiinxaluuf ogummaa sababa irratti hundaa'e fayyadamuuf dandeetti qabaachuu qaban. Dabalataan akka dhimmi bu'a qabeessa ta'u gareen xiqqaa ta'uu qaba. Qorannoowwaan dhimmaa carraa haala jiruu osoo hin jajjabeessine murtii laachuu kenna. Namni tokkoo rakkoo uumame wahii rakkoo

biroo isa fakkaatuun hiikuu ni danda'a. Dhimmichi dhimma sirriitti addaan bahee barraa'ee, muuxannoo maricha gara giddu galeessaatti fiduu fi hirmmaattota yaada isaanii ibsuu danda'an barbaada.

C. Dhimmi Akkamitti Akka Qophaa'u

Dhimma tokko qopheessuuf,yaadawal-ga'ii jalabatti addaan beekuu qabna. Itti aansuun dirree fedhaa keessaa dhimmoota walitti dhufeenyaa qabu tokko ykn heddu filanna. Ergasii haala dhimmaatiif qorannoo keenya karoorsina. Dhuma Irratti qorannoo goona,dhimma barreessina, Dhimma hojii irra osoo hin oolchin dura mijawaa ta'uuf Madaaluu qabna.

D. Walga'ii Tooftaa dhimmaamilkaa'aa Akkamitti Akka Qopheessinu

Jalqaba yaadaWal-ga'ii teeknkii Qorannoo dhimmaabarsiifna.Eeganaa akka gaariiti sagalee ol-fuunee dhimmicha gareetti dubbanna. Itti aansinee rakkoodhaaf furmaata tokko ykn heddu irra ga'uuf dhimma irratti mari'anna.Xumura irratti wal-ga'ii goolabne wanta irratti wal-ta'ame ibsina.

6. Gareewan Barumsa Kennan Murteessuu

Gareewan leenjii waltii dhufiinsa leenjisaafi leenjitoota jidduu jiru irratti hundaa'uun yoo xiqqaate akkaataa sad'iin of danda'aniin uumamuufi teessifamuu ni danda'u.

A. Leenjisaan dirqama:

- Odeeffanno heddu kennuu qabu.
- Garee gudda lenjisuuqaba.
- Mata duree irratti ogeessa ta'uu qaba.
- Miidiyaa sadarkaaol-aanaa qabuun kan gargaaramu ta'uu qaba.

B. Leenjitooni irqama:

- Gareewan xixiqqatti qoqqoodamuu qabu.
- Wal-irraa baratuu qabu.
- Muuxannoo sadarkaaol-aanaa qabaachuu qabu
- Muxannoo sadarkaa ol aana qabaatan

C. Yeroo turtti leenjii:

- kallattiiwwan ni barbaadaman.
- Rakkoon ibsamuu barbaadan.
- Qabiyyeen haaraan ibsa barbaada
- Leenjitoonni akka gareetti qophaa'an.

GAAFFIWWAN MARI

1. Leenjii gaariif ulaagaawwan duraa (gurguddaan) sadeen maali ?
2. Barumsa ga'eessa keessatti ulaagaawwan duraa sadeen maali ?
3. Maloota leenjii caalaattibekamaanmaalfaadha?
4. Wanti workshooppipiin yaa'iin adda godhu maali ?
5. Teeknikiin walitti dhufiinsa leenjisaa leenji'aa sirritti Maddisiisu kami ? Maaliif ?

6. Teekniikiin walitti dhufiinsa leenjisaan leenji'aa akkaata xiqqaa maddisiisu kami ? Maaliif ?

7. Dhimma uummufiwantoota afran hubachuu qabdu maali ?

8. Dhimmi haalawwan akkamii jalatti leenjii keessatti fayyada ?

BOQONNAA 31

SAGANTAAN LEENJII AKKAMITTI AKKA KAROORFAMUU FI RAAWWATU

1. Karoora Sagantaa Bu'a qabeessa

A. Qajeelfmoota Bu'uraa

B. Tartiiba Sadarkaa –Sadarkaan

2. Raawwii

A. Daangaawwan Qabeenyaa

B. Raawwii Faana Bu'uu

Yaada gooree

Dhuma boqannaan kanaa irrattikan asii gadii godhuu qabda:

- Qaamotasagantaa   karoorsitu   adda   adda
kophatti beekuu

- Tarreeffama   tartiiba   hojiiwwan   qabatamaa
qopheessuu

- Tooftaa hordoffii raawwii uumuu.

1.Karoora Sagantaa bu'aa qabeessa

A . Qajeelfammoota Bu'uuraa

Karoorri sagantaa bu'a qabeessaa fedhii fi wantoota hirmaattota kaadhimaman irraa qophaa'a. Yeroo hundasagantaa mata dureewwan fedhiin ibsam an guutuuf malee, namoonni ogummaa qaban waan jiraniif hin karoorfaman.

Namoonni sagantaa raawwataniif itti hirmaatan qoophii karooraatiif gumaachuu qabu. Sagantaa ofii qopheessineef ykn akka qophaa'an gargaarreef fedha olaantummaan hojjachuu qabna.

Adeemsa karooraan guutuun guututti galmeessuun sagantaa madaaluuf sagantaa fuulduraa qajeelchuuf kan fayyadu waan ta'eef galmeeffamuu qaba.

B.Tartiiba sadarkaa –sadarkaan

Karoora kaayyoo yeroo dheeraa irratti xiyyeefateen wal-taasisuuf sagantaa waggaa ykn yeroo turtii kana caalanii sarareessuu qabna.

Karoora sagantaa keessatti kufiitiin heddu kan uumaman wanti xixinnooleen sagantaa itti yaadamanii hin gurmaa'amneefi yeroo heddu gaaffiwwan « Eeenyuuf ? Maal? Yoom? Eessatti? Maaliif? Akkamitti? fi Hangam? » jedhaniif deebii gadi fageenyaan ibsame gaafata.

Karoora sagantaa keessatti dhimmoota jiddu galeessa ittiyaadamuu qaban:

a.**Yeroo:** Yeroo hojiin tokko itti raawwatu fi hojiwwan raawwiisagantaatiif barbaachisaa ta'an yeroo murtaa'e Ramadi.

b.**Baajata:** sagantaa baasii tilmaamii madda gargaarsi irraa argamuu danda'an addatti beeki.Yoo sagantaan hafee baajataa fi Karooraa wanta ta'u ykn ta'u dhabuutiif qopheessi.

c.Bakka fi Meeshaa:wantoota sagantaa hundaafi meeshaalee barbaachisaniif elketrika dursii qopheessi.

d.Hoggansa: Namoota namoota kaawwan gara hojji qajeelchuuf dirqamaafi ittigaafatama kenni. Namoota heddu jidduutti akka qindoomina hindhabnetti dirqama qoodi.

e.Meeshalee: Barruulee fi meeshalee leenjii birra ilaalamaniif sagantaa irratti raabsaman yeeroo dhaan qopheessi.

f.Maddaallii: ulaagaa Milkaa'ina ykn kufitii sagantaa xiinxaluuf faayyadan addatti beeki.

2. Raawwii

A. Gufuuwwaan Qabeenyaa

Sagantaa karoorsuuf qabeenyi argama wanta hojjatamuu danda'u irratti daangeffama.Faayanaasiin ala, kan akka namoota dubbatan, odeeffannoo kennan, yaadaa fi qajeelcha fiilmiiwwan wanta maxxanfamuufi kkf of-

keessatti qabata.Koreen sagantaa qopheessitu kanneen keessaa akka argachuun danda'amu beekuu qabdi:

- a.Faayliwwaniifi galmeewwan yeroo ammaa.
- b.Tarreffama miseensotaa.Kunis odeeffannoo ga'umsaa fedhii fi muxannoo namoota kanaati.
- c.Mana kitaabaa fi akkaataa qopheessuu.
- d.Akkaataa Faaylii itti godhan, jechoota galmaa fi poolisii seera dhabbaticha irratti dhiibbaa geessu, galmee ifaajee fi milkii isaa kan dabaraa argisiisa.
- e. Daayreektarii odeeffannoo namootaa gahee bulchiinsa ykn geessa barbaadame kan dhhabbatichaan alaa argisiisa.
- f. Kaatalooji maddeen gargaarsaa kan akka fiilmiiwwaanii,kitaabotaa, teeppii fi kkf.Kanas dhaabaticha irraa, mana kitaabaa naannoo irraa, dhaabbata mootummaa irraa, koollejji fi dhaabbilee daldalaan irraa argachuu ni danda'ama.

Qabeenni faaynaansi sagantaa leenjii karoorsuu fi raawwachuuf oolu yeroo mara rakkoo cimaa dha. Rakoo kana furuuf jalqaba karooraa irratti baajata galiif baasii qopheessuu qabna.

B. Raawwii Faana Bu'uu

Sagantaan gaarii kan ta'u haala ittiin raawwatamuuni. Raawwiin tarkaanfii gaafata. Tarreffamni sakattaa'a ykn chaartiin itti gafatamtoota, yeroo itti raawwatamu ibsu fooyyeffama too'achuuf kan qarqaaru, yeroo danda'ame fooyya'iinsa hojiawan hundaa fi gabaasa hojii karooramee sakantaa'uuf nama tokk ramadi.

CHAARTII FAKKISA RAAWWII FAANA BU'UU

(Raawwiin akka faana bu'amu yoo barbaachisaa ta'e itti dabali)

	Nama(mo ota Itti gaafatamu)	Qqbeenya Barbaachi su	Baas ii	Madd a baasii	Guyya a dhum aa
Meeshaw wa					
Dubbattoo ta					
Gurmaa'i na					
Labsuu					
Nyaata					
Afferraa					
Galata					

FORMAATII SAGANTAA GUYYAA DHIYEEFFAME

Hirribaa Dammaqaa

Iqaamaa salaat al fajrii

Yaadachiisa gabaabaa (Daq 10) Rabbiin kadhuu

Walga'ii Qur'aanaa (Daq.30) Qur'aana dubbiisii

Dhiqata (Daq. 30 hanga 45) of qoopheessii

2:30-3:00 Ciree

3:15-4:30 wal-ga'ii 1

4:30-5:00 Boqonnaa

5:00-6:30 walga'ii 2

7:00 Iqaamaa salaat al zuhri, Laaqana , Yeroo
Bilisa –ispoortiiwwan

Iqaamaa salaat al Asrii

10:15-12:00 walgaa'ii 3 –workshooppiiwwan
(gareewwan 3hangaa 4)

Iqaamaah salaat al-maghrib

Irbaata

1:30- 2:30 walgaa'ii 4 –Gabaasawwan garee tokko
tokko

3:30-3:45 Madaallii fi calaqqisa

4:00 Iqaamaah salaat al Ishaa

4:15 Boqonnaa barbaadamu

WANTA BARBAADAMU

Yeroo Marti jedhamee hojjatame hargamuu yoo
jabaanne hojjanne ykn hangamiyyuu yoo karoorfanne
faaydaa hinqabu. Wanti barbaadamu wanta arganne yoo hin
raawaanne milkaa'uu hindandeeenuu.

Karoorsi

raawwadhu

Argadhu

YAADADHU !

Dandeettiin « raawwiin »

wanta barbaachisa

Hoggansaati

GAAFFIWWAN MARI

1. Sagantaa qopheessutti irratti eenyutu hirmaachuu qaba?
2. Sagantaa qopheessuuf sarara yeroo Akkamitti Fayyadamu Dandeessu ?
3. Karoorsuu keessatti gufuwwan qabeenyaan kan duraa maal faadha?
4. Karoora hoji irra ool-chuuf akka si gargaaru tareeffama sakatta'aa akkamitti fayyadamta?

KUTAA SHANAFFAA

KAMPII DARGAGGOOTAA TIYOORII FII SHAAKALAAN

Kampiin dargaggootaa hojii Islaamaa keessatti kabajamuu kan qabu leenjiin kan daangeeffame ta'uu baatullee kampiwwan heddu qulqullinaa fi ogummaa hooggansaa kunuunsuuf kan qajeelfamani. Gariif, kaampiin dargaggootaa ga'umsa jiran jajjabeessuuf gurmaa'ina moodeelii keessatti shaakaluuf caraadha.

Kutaan Qajeelcha kanaa kaayyoo kaampii dargaggootaa akkamitti akka qophaa'uu fi sagantaan

akkamitti akka qindaa'u hirmaannaa seera barnootaa fi pirojeektiwwan isaa fi madaallii ibsa boqonnaan adabbiwwan Islaamummaa tokko itti dabalam jira. Mariin kaamphiwwan dargaggootaahubachuuf bu'uraawwan kan kaa'uufi isaan fayyadamuun hoggansaaf kan leenjisudha.

Boqonnaa 32 . kaayyoo kaampii Dargaggootaa

Boqonnaa 33. Qophaaina Kaampii-sirreeffamoota
Qabatamaa

Boqonnaa 34. Qopheessaan Sagantaa
Hubannoowwan Walitti Qabaa

Boqonnaa 35. Artii Hirmaannaa

Boqonnaa 36 Naamusoota Islamummaa

Boqonnaa 37. Madaallii Kaampii

BOQONNAA 32

KAAYYOO KAMPII DARGAGGOOTAA

1. Kaayyoo
2. Mata dureewwan Beekumsa Filataman
  - A. Bekumsa Islaamaa fi waliigalaa
  - B. Barnoota Qaamaa fi Artiwwan Dhaabaa
  - C . Bulchiinsaa fi ogummaadhaabaa
  - D. Pirojektii hawaasaa
3. Gargaarsa addaa

Kaayyoo gooree

Dhuma boqonnaa kanaa irratti kan armaan gadii godhuu qabda:

- Kaayyoo kampii dargaggootaa ibsuu

- Kampii keessatti leenjiin akkamii akka kennamuu qabu murteessuu
- Naannoowwan leenjii murteessuufi sagantaa keessatti galchuu ni dandeessa

1. **Kaayyoo gooree**

Kampiin dargaggootaa ykn qeerroo hoggantoota kaadhimaman haala Islaamummaatiin leenjisuuuf tooftaawwan maraa ol bu'a qabeessaa keessaa tokko.Kaampiin makaa naannoolee adda addaa fi paakejii dargaggootaaf karoorfamedha.Walumaa galattiyaadaasiif gaditti tarreeffaman mataa keessatti yaaduun gurmeessina:

- jirenyaa qajeelfamaatti qarqaaramuuun iimaana,beekkumsa fi murannoo Islaamaa guddiisuu.
- Amala Islaamummaa jabeessuu
- Ogummaa hojii Islaamummaatiif barbaachisan uumuu,
- Jireenna wal-gargaarsaatiif muuxannoon waliigalaa akka argamu carraawwan uumuu fi

□ Guddina uumamaatiif obbolummaa fi obboleettummaa Islaamummaatiif hubannoofi carra uumu.

Kaayyoon ol-aanaan kampii dargaggootaamaloota kanneen keessaa tokoon ykn hedduu yaadakanneen milkeessuudha :

- a. Barumsa Islamummaatiin ogummaa leenjiitiif aartiiwwan qaamaatiin leenjisuu,
- b. Bulchiinsaa fi ogummaa dhaabaatiin leenjisuu,
- c. Dhimmootabarabaachisaa keessatti hirmaachuun muuxannoo argachuu fi
- d. Dargaggoota gargaaruuf sagantaa addaa qindeessuudha.

Mata dureewwan sirnaan qophaa'an yeroo sagantaa kampii dhiyeessuuf haala barbaachisaniin naannoo garee umrii fi sadarkaawwan hubannoo hirmaattotaa filachuu qabna. Akka dabalataatti hirmaattota kampii hojiiwwan marsanii jiraatan keessatti dhuunfaan ykn gareen akka

hirmaatan ramaduun yaada leenjii faaydaa qabu. Hawaaasni kamiyyuu pirojektiwwan akkana heddu kennu ni danda'a.

Yeroo turtii kaampii hojiwwan hawaasaatiif yeeroodhaan dhaabbilee naannoo wajjiin qunnamtii jalqabaauumuun kan gorfamudha. Dhaabbileen caalaan gargaarsa kan simatani. Asi gaditti tarreeffama mata dureewwaniifi pirojektiwwan danda'amanii dhiyeessinee jirra.

Fedhiin Kaampiin dargaggoataa ati qopheessuu dandeessuufiwantoota addaa si barbaachisu tarreeffama ofii keetii qopheessi.

2.Mata dureewwan filataman

A.Islaamaa fi Beekumsa waliigalaa

Ilaalcha BarrruuleeIslaamaa

Da'oo/girduu aadaa irraa ol-ta'uu

Dhimmoota Adunyaa fi Dhimmoota Biraa

Tokkummaawan Muslimoota

Haala hawaasa Muslimaa kan Ammaa

Yaada Tawhidaa

Obbolummaa Islaamummaa : Akkamitti Akka
Milkaa'amu

Amantaawan Bu'uraa

Maddawwan Shari'aa Islaamaa

Jaalala Rabbii Subhaanahuu wa Ta'aalah

Seera Salaata

Yaadaa fi kaayyoo Jirenya Islaamaa

Jaalala Nabiyyi (SAw)

BarnootaSoomaa

Qur'aana fi Hadiisa

Islamumman Akkamitti Akka Babaldhate

Barumsa siiraah (seena)

Sooma

Da'waalIslaamaa – Ittigafatama Keenya

Deebi'a (Harawoomsa) Islamaa

Obsa

Fiqhii Niyyaan (Yaadaa) fi Xahaaraa (Qulqullina)

Amalli Islaamummaa Akamitti Akka Ijaaramu

Maatiin Muslimaa Maali

Murannoo hiriyoota nabiyyii (SAW)

Fiqhii Zakaa fi Hajjii

Dhoorkamawwan (wantoota
dhorkamaa)Islaamummaa Keessa

Gorsa

Islaamaa fi Amantaawwan Bira

Sochiiwan Islaamaa

Ga'ee Muslimaa- Keessattuu Dargaggootaa

Zikrii

Hijraah:Qabxii Maqaa

Sadarkaa Dubartii Islaamummaa Keessatti

Beekumsa Barbaacha

Jireenna Muhammad (SAW)

Naamusaa Islaamaa

Sirna diinagdee Islaamaa fi

Da'iyaah Islaamaa

Sirna Hawaasaa fi siyaasaa Islaamaa

Shuuraa fi Hoggansa Islaamaa

Biyya Muslimaa

Gurmaa'insa Islaamaa

Garaagarummaa Ilaalchaa fi obsa

B .Barumsa Qaamaa fi Artiiwwan

Artiiwwan

Kaaligraafii

Of-eeggannoo/oduu qabaachuu

Of- Ittisuu

Gargaarsa Jalqabaa

Bashannana Islaamummaa

Ilaalcha Islaamni Maarshaal Artiif Qabu

Ispoortiwwan Islaama Keesatti

C.Bulchiinsaa Fi Ogummaa Dhaabaa

Naannoo Kanatti Mata dureewwan heddu Qajeelcha
Kana Keessa filatamu danda'u. Asii gaditti yaada
dabalataa kophatu dhiyaate:

- Bajata qopheessuu
- Gareewan Gurmeessuu
- Kaalendarii Hojiiwanii Qopheessuu
- Proopoozaalota Barreessuu
- Dhaabbilee Islaamummaa keessa dalaguu
- Humnoota Garee

D. Piroojektiawan hawaasaa

- Buufata Islaamaatti hojii Baratame
- « Hojiiwan Iiddaa » gargaaruu
- Gargaarsa Geejjibaa
- Ergaa Geessuu
- Oduu Gabaasuu
- Odeeaffannoo Tamsaasuu
- Waliigaltee Islaamummaa Jabeessuu
- Daa’ima eeguu
- Gargaarsa Jalqabaa
- Mana Barnootaa Ijoollee
- Amala walii galaa (workshoopii)
- Maatii Ta’uu -Ittigaafatamummaa kee
- Haadhummaa fi Hojii walittii makuu
- Hojiiwan – Akkaataa Ittifilataman

- Tattaaffiwwan Dhiibbaa uumuu keessatti Hirmaachuu
- Koorsiwwan of-misoomsuu Barsiisuu
- Warra odeeffannoo sassaabu wajjiin Tola hojjachuu
- Dhimmoota Naannawaatiif galii Walitti Qabuu
- Beela'aa Nyaachisuu
- Lammiiwwan Hangafoota daawwanna fi Gargaaruu
- Baqattoota Gargaaruu
- Barnoota Dubbisuu Fi Barreessuu Barsiisuu
- Yakka Maqaa balleessuu IslaamaatiidDeebii Kennuu

E.Gargaarsa Addaa

- Caaraawwan of Misoomsuu
- Rakkooawan mana Barumsaa Ummataa
- Xiinxala Walitti makamu (Maatiwwan)
- Barsiisota Hiriyyaawwan, KKf
- Fudhaa fi heeruma
- Gorsa Maatii
- Gorsa Hojii (ogummaa)

- Ramadii Hojii
- Carraawwan Barumsaa fi iskoolaarshiipiwwan (kenna barnootaa)
- Univarsitiiwwanitti Akkamitti Akka Iyyatan
- Liqqiwwan Daldaala Xixiqqoo
- Sochiiwwan Dargaggoottaa Addunyaa / Biyyoolessaa

Kaayyoon Kaampii Dargaggoottaa Sagantaa Sirriitti Marfame Naannoowwan asii olitti tarreffaman qopheessuudha. Xiyyefannoon sagantaa fi sochiiwwan isaa hundi hojiin keenya marti Rabbiin (SWT) gammachiisuuf ta'u qaba. Haqa Hundeessuuf addunyaa tana keessatti ga'ee keenya taphachuuf of qopheesuuf ittigaafatamummaa qabna. Taattaaffii kana wajin gargaarsi Rabbi kan dhufu akka Qur'aanni waadaa seenetti:

إِنَّهُمْ لَهُمُ الْمَنْصُورُونَ ﴿١٧٣﴾ وَإِنَّ جُنَاحَنَا لَهُمُ الْغَنِيمُونَ الصرفات : 172-173

“Isaan, isaanumatu tumsamtoota. Waraanni keenya isaanumatu injifattoota (jedhuun jechi keenya dabarte).”(37:172-173)

3.Tarreffama Wabiwwanii

Qur'aanaa fi hiikkawwaan sirriitti beekamaniin ala, kitaabota Hadiisa sirritti –beekamaniin ala,kitaabota wabii heddu hawaasa naannawaa ykn mana Kitaabotaa keessatti argamu danda'u.Kaataaloogiin raabsaa kitaabota maxxanfaman amma- kan akka Tajaajila Kitaaba Islaamaa (Islaamic Book service) Indiyaanaa poliis, USA Keessatti argamu. Ilaalcha Islamaa irraa mata duree adda addaa irratti tarreffama wabiwwan qopheessuuf akka maddaatti tajaajiluu danda'u.

GAAFFIWWAN MARI

1.Leenjitoonni kaampii dargaggootaa hojiihawwaasatiif akkamitti leenji'uu danda'an ?

2.Kaampiin gorsaaf akka waltajjiitti kan fayyadu karaakamiini ?

3.Yaadaol-aanaan heddu barbaachisaan kaampii dargaggootaa maali ?

4. Leenjiin ogummaa addaa kaampii akkanaa
keessatti ga'ee taphachuu danda'aa ? Akkamitti ?

BOQONNAA 33

KAAMPII QOPHEESSUU- QOPHII QAAMAA

1. Bakka Filachuu
2. Wantoota Tajaajila Kennan
  - A. Bakka Dawwaa qopheessuu
  - B. Kaa'umsa Iskriini
  - C. Ergaa Dabarsuu
  - D. Mana Fincaanii
3. Baajata Qopheessuu
4. Hirmaattota Filachuu
  - A. Maagaalaan ala
  - B. Magaalaa keessa
  - C. Simannaa

Yaadota gooree

Dhuma boqonnaa kanaa irratti kan armaan gadii hojjachuu qabda:

- Bakka filachuuf wantoota barbaachisan
- Kaampiifiqaamota baajataa ol-aanaa addatti beekuu
- Hirmaattota filachuuf tooftaawwan ol-aanaa addatti beekuu.

1. Bakka Filachuu

Akka kaampiin bu'a qabeessa ta'u bakka nnanoo Islaamaa jeequmsa hin qabne filachuuf yaalii godhuu qabna. Bakka qilleensa bilisaa fi bakka walitti dhufiinsi obbolummaatii fi obboleettummaa itti jabaachuu danda'u.

Dabalataan bakki filatame kutaawwan wal-tajji sagantaa kaampiitiifi hojiwwan itti baratamu, nyaataa, galma jimnaaziyami shaa'iifi buunni, itti dhugamu, kutaa

gargaarsa jalqabaa, mana kitaabaa, alwaadaa, mana kuusa fi waajirri wantoota barbaachisanii,bakki banaan, kuusaan bishaani fi lafti nama gammachiisu sochiiwwaniifiispoortiwwan alaatiif wanta barbaadamani.

Bakka baadiyyaa ykn Magaala keessa jiran tokko filachuu nidandeenya. Bakki baadiyyaa kan bosona qabuufi iddo duwwaa bishaan waraabamu ykn bishaan dhihootti jiru, manneen itti ijaaraman ykn dunkaanni hirribaafi sochiiwwan karoorfameef miaawaa ta'e itti qophaa'u danda'u ta'u qaba.

Gaarreenii fi laggeen, haroowwanii fi qarqarri galaanaa caaraabashannanaa kan akka daakka fi miilaan daandi dheeraa deemuuf,teessoowwan seena qabeessaa fi arkiyoolojii muxannoowwan barumsa muxannoowwanii ol-aanaa kan kennani.

Gara biraatiin iddoowwan magaalaa keessa wantoota tajaajila keenya fageenya dhihoo keessatti ykn gamoo tokko keessatti kan argamsiisani muuziyamoonni, soodduuwwan, paarkiwwan, warshaalee fi kolleejjiwwan kaampiidhaaf sagantaa ammayyaa'e kan kannai.

Dirreewan atleetksiifi haroowwan daakcaa wanta magaalaa keessatti argamutti kan eda'amani.

Yeroo hedduu, sagantaan kampii naannoo baadiyyaa keessatti adeemsifamu kan bakka magaalaa keessatti adeemsifan irraa caalatti bu'a qabeessa.

Bakka Kampiin itti adeemsifamu jalqaba kaampii dura karoora fi adeemsa ji'oota ja'aa hanga wagga tokko dura jalqabuu qabna. Kaayyoo kanaafis koreen dhaabbachuu qabdi.

2. Wantoota Tajaajila kennan

Wantoota tajaajila kennan qopheessuuf yaanni dabalataa gariin:

A. Bakka Dawwa Filachuu

Sochiin hundinuu hamaa fi bakka duwwaa barbaadan wal-tajjiwwaniif akka fakkeenyatti bal'ina kutaa bakka taa'umsaa, meeshaan kaa'amu adeemamu faana dha'uun murteessuu qabna.

B. Kaa'umsa Iskriinii

Islaayidoota dhiyeessa tiraansparansii ykn filmiwwanii yoo ta'e akkaataa hirmaattonni itti mijaa'ee ilaalanitti kaa'u qabna. Akka seeraatti fageenyi iskriinii fi tarree teessowwanii duraa jidduu jiru fageenya yoo xiqqaate bal'ina iskriinii lama ta'uu qaba. Dura irraa hanga duubaatti tarreewan marti fageenya iskriinii afur caaluu hin qaban. Tarreen tokko bal'ina iskriinii sad'i'i caala bal'achuu hinqabu. Iskriiniin namoonni tarree duubaa taa'an akka battala iskriinii mataa namoota isaan dura taa'anii irraan battala iskriinii argani ga'atti ol-fageeffame kaa'amuu qaba.

C. Ergaa Dabarsuu

Yeroo sagantaa addaan citiinsi jiraachuu hinqabu. Kun akka seera waliigalaatti fudhatamuu qaba.

D. Manneen Fincaani

Barbaachaa fi yeroon wudu'u'a goddhan wantoota gurguddoo bal'ina mana fincaanii murteessaniidha. Gola baqonnaa (mana fincaanii) dhiiraa fi durbaa bal'aa fi kan

isaan ga'u ta'uu qaba. Yoo ijolleen jiraatteellee jechuudha. Dhiheenya mijawaa karaa gama wal-tajjii fi salaataa qabaachuu qaba.

3. Baajata Qopheessuu

Baajata qopheessuufi ittiin dalaguun dirqama sagantaa kaampii bu'a qabeessa taasisuuf wanta barbaachisaadha. Maddoota galii fi baasii danda'aman hunda tarreessuun jalqabuu qabna.

Baajata qopheessuu akka meesha murtii kenyatti fayyadamu qabna. Kun wanta adda adda bituu keessatti ykn tajaajila keenyatti filannoowwan xiinxaluu fi qulqullinna fi gatiin yaadasagantaa deeggaruun qarqaaruun murteessuu qabna.

3. Filanno Hirmaattotaa

Kaampii leenjii hoggansaatiif kaadhimamoonni kan shaakala irra jiran ta'uutu eegama. Sagantaan kaampii hoggantoota kaadhimaman akka ta'an barbaada. Kanaaf dargaggootaa murannoo Islaamummaa qaban kophaan kan

filataman osoo hintaane fedha dhimma Islaamumaaf hojjachuu qabaniin ta'uu qaba.

A. Magaalaan ala

Bakka butonni ykn dura ta'an beeksisaa dhaabbilee magaala hunda keessa jiran ykn aanaa keessa xalayaan, faaksiin, telelegiraamaa fi biilbilaan qunnamuu qaba. Pirezidaantiwwan dhaabbilee kanneenii Muslimoota dargaggeeyyi garee umrii filatamanii ulaagaa hundaa'een ta'uu qaba.

B- Maggalaa keessa

Koreen naanno gargaarsa filannootiif dhaabbilee Islaamaa adda addaa magaala keessa jiran akka qunnamu gaafatamuu qaba.

C- Simannaa

Koreen Simannaa naannoo dhaabbilee naannoo adda addaa irra walitti baba'anii namoota qabatte akka hirmaattota simattuuf gara kaampii fiddu muudamuu

qabdi. Qondaalota naanno akka kaampii hirmaatan affeeriuniif yaadaakka baran affeeriun kan fayyaduudha.

GAAFFIIWWAN MARI

1. Garaagarummaan bakkaa baadiyya fi magaalaa jidduu jiru guddaan maali ?

2. Manni wal-tajji heddu goddaa ykn heddu xiqqatti badaa wanti ta'eef malee ?

3. Baajanni kaampii bay'ee keessatti wanti baasii ol-aanaa baasisuu maali ?

4. Kaampiidhaaf hirmaattota ga'umsa qaban filachuuf karaan tokko maali ?

BOQONNAA 34

BIFA SAGANTAA HUBANNOOWWAN WALIIGALAA

1. Wantootabifa sagantaatiif Barbaachisan

- A. Bu'uraawwan Tareeffama hojii
- B. Filannoo Dabalataa
- C. Fayyadama Odiyooviszuaalii
- D. Ispoortiiwwaniifi Bashannana
- E. Sagantaa Banaa fi Cufaa

2. Sagantaan Guyyaa Akkamitti Akka Qophaa'u

- A. Wantoota Sagantaa Tareeffama Hojii
- B. Sagantaan Guyyaa Akkamitti Akka Qindaa'u
- C. Uunkaa Sagantaa Guyyaa Filatamu

Yaada gooree

Dhuma boqonnaa kanaa irratti:

- Sagantaa tareeffama hojii qopheessuuf hubannoowwan caalaatti si barbaachisan addatti beekuu
- Dubbattoota sirrii ta'an filachuu fi gargaarsa argaatti fayyadamuu
- Kaampii dargaggootaatiif sagantaa guyyaa mijaa'aa qopheessuu danda'uu qabda.

1. Wantootacaasaa sagantaa

Akka kanaan dura ibsametti kampiin dargaggootaa leenjii hooggansa caalaatti bu'a qabeessaa keessaa tokko. Jechi «Kaampii dargaggootaa» jedhu waliigalatti sagantaa Sochiiwwanii yeroo turtii torbee tokkoo hanga torbee muraasaa bakka hanga wahii addatti tamsa'ee qophaa'u ibsa.

Kaayyoon hooggantoota kaadhimamtoota umriin isaanii wagga 20 hanga 30 jidduu jiru leenjisuuudha. Rogaawwan leenjii adda addaa boqonnawwan Qajeelcha Kan biraaj keessatti dhiyaatee jira. Boqonnaan Kuniifi wanti kutaa kana

keessatti qophaa'e Kaampiwwan dargaggoataa akkanaa gurmeessuu fi too'achuuf wantoota qabatama qaban irratti xiyyeffata.

Sagantaan gaariin walakkaa kaampii dargaggoataa bu'a qabeessaatti. Qooda kana Keessatti sagantaa qopheessuuf, hubannoowwan waliigalaa muraasaa fi murtaa', Akkasumas tarreeffama hojiif qajeelcha kennulaalla.

Ta'us sagantaa tokko tokkoon hirmaattotaan akka wal-ta'utti siritti qopheessuuf yeroo barbaachisaa ta'e hirmaattota san irraa suuraa barbaaduu qabna. Seenaan jirenyaa hirmaattota hin argaman jedhamee yaadamuu Sadarkaa fi hammantaa isaan caalatti faayadu qopheessuuf murteessunni gargaara. Komitteen Sagantaa namni 3 hanga 5 bakka bu'aan, dargaggoataa keessatti argaman Kaampiidhaaf Sagantaa qopheessuu qabdi. Sagantaan ilaalcha Islaamummaa maddisiisuuf hafuura garee ida'uuf, amala Islaamummaa guddisufi dangaggoota jiddotti murannoo Islaamummaa jajjabeessuf toofaadhaan qophaa'uu qaba.

Maloota boqonnaawwan Qajeelcha kanaa keessatti akka dhiyaatanitti seera beekumsaa siiritti itti yaadamee qophaa'e marsuun caafamuu qaba. Barumsa kennamuun workishoopiwwaniin shaakalawwan qabatame qabuun, agarsiisa ispoortiwwanii fi gochawwan bashannanaatiif yeroon ramadamuu keessatti tarreeffamani jiru.

A. **Bu'uraawan Tarreeffama Hojii**

Sagantaan Tartiiba yeroo wajjiin akkamitti akka qophaa'u baldhinaan Qajeelcha Kana keessatti bakka biraatti dhiyaatee jira. Asitti seerota bu'uraa Kaampii dargaggootaatiifi tarreeffama hojii sagantaa qofa ibsina.

Kaayyoon lamaan karoora sagantaa hojii bulchiinsa fi sochiwwan adda addaa qindeessuuf akka salphaa ta'u, akkasumas mijaa'ina barumsa naannoo kaampii keessa jiru fooyyessuuf kan xiyyeffatani. Guyyaa jalqabaa malee sagantawwan guyyaa salaata subihii ka'uun eegaluu danda'a.

Jalqabni ganamaa haara galfata halkanii guutuu kan fayyadamu akkaata wal-fakaatuun sagantaan guuyaa

salaata ishaa'itiin kan xumuramu, booda hirmaattonni gara hirribaa kan itti deemanidha. Qorannoon dhuunfaa ykn dubbisuun kan hayyamamu namoota hirriiba hanqateen guyyaa ittiaanu siritti hirmaachuu danda'aniif qofa ta'uu qaba. Fajriif ishaa jiddutti yeroon turtii haara galfataa sirnaan qophaa'uu sochiiwwan human hirmaattotaa fixan booda mijaa'uu qabu. Hirmaattooni dadhaboon siritti barachuu waan hindandeenyeesagantaan fedhamee fiyaada kaampii galmaan ga'uu hindanda'anu.

Dheerinaaf akkaataan kaampii Sochiiwwan addaa addaa yeroo turtii guutuu dhiyaatan akkamitti akka qoqqoodaman kan murteessani. Akka waliigalaatti dubbachuuf Sochiiwwan beekumsa gaafatan ganama yeroodhaan kan sagantaa'an yoo ta'an, guyyoota kampii jalqaa irratti kan sagantaa walga'iiwwan beekumsa irratti qajeelfaman tokkon tokkoon isaanii sa'a tokkoof walakkaa turuu danda'aniif yeroo sammuun sirriitti fudhatu, yeroowwan ganamaa fi galgalaa kennamani.

Ispoortiiwwan Sochiiwwan mana alaa fi taateewwan bashannanaa, qoophiiwwan oodiyoovizuwaalii of keessatti

qabachuu kan danda'u yeroo saa'aa boodaa fi galgala yeroodhaan sagantaa'u danda'u. Kun ifa guyyaatti fayyadamuu fi qaama hara galfannaa kaka'umsa qabu uumuuf kan fayyadu.

Yeroo danda'ame caasaan sagantaa dhiyanan fi yeroon salaataa of keessatti qabatu, guyyaan guyyatti mijaa'aa fi kabajama yeroo caalatti mijeessuuf wal-fakkatanii turuu qabu.

Kaampiiwwan torbee caala turaniif guyyaan guutuun tokko ykn caalu doo'ii barumsaa Kampii ala godhamuuf ramadamuu qaba. dadhabpii irraa haara galfachuuf nannoo qorachuuf carraa argachuun fi hirmaattonni wanta baratan akka shaakalan falmuuf fayyaduu danda'a.

Guyyaan biraa marii leenjistootaa fi leenjitootaaf akka waltajji banaatti kaa'amuu danda'a. Mata dureewwan wantoota hanga ammaa gooree fimata dureewwan haaraa sochii Islaamaatiif dargaggootaa barbaachisa qabata qaban ta'uu danda'a .

Guyyaan Kampii xumraa hunduu akka hirmattonni muxannoo isaanii fi murtiwwan namoota kaawan wajjiin

itti mari'atan ta'uu qaba.Kun wanta baratan ashaaraawwan ol-aanaa raawwiitti akka hiikan kan fayyadu.

B. Filannoo Dubbataa

Sirna barumsaa erga keenne sagantaa baafne booda hojiin mara irra barbaachisaa dubbattota mari'attootaa fi dhiyeessitoota dirqama leenjiisuu keessatti hirmaatan kaanneen filachuudha. Qajeelcha kan keessatti ulaagaawwan leenjistootaatiifi namoota odeeffannoo kannaan qopheessinee jirra.

Namoota odeeffanno dandeettiifi qabeenya addaa addaa qaban kophatti beekuuf gargaarsa dhaabbile biyyoleesaatiifi dhaabbilee Intarnaashinaalaa irraa fayyadamuu nidandeenya.

Ta'us dubbttoota hirmaattota wajjiin beekumsa sirna qabuu fi Sadarkaawwan kakaasuu danda'aniin qunnamuu danda'an filachuun barbaachisaadha. Hirmaattotatti sadarkaa hedduu ol-aanaadhaan haasa'uu akka bu'a qabeessa hintaane hirmaattotatti sadarkaa heddu gadi aanaa ta'een haasa'uunis bu'a qabeessa hinta'u.

Caalaatti dubbattota hayyammaa mata dureewwan murtaa'an irratti qabaniif Kophaa filachuu osoo hinqabne dandeettii fedhiwwan kaampii fi hirmaattotaa hawaasummaa aadaa fi siyaasa walitti dhufiinsa qabaniin filachuu qabna.

C. Fayyadama Odiyooviszuwaalaa

Gosootamaloota midiya Odiyooviszuwaalii kanaan dura irratti mari'anee jira. Sababa Bakkii Kaampii, bakkaa yaa'ii gadi meeshaan kan gurmaa'u ta'eef huumni annissaatiifi meeshaawwan barbaachisan qopheeffamuu mirkaneessu qabna. Teknoloogiin ammayyaa kan akka pirojekshiiniin Kompitaraa kan hojii irra oolu yoo ta'e gargaarsi teeknikaa ga'aan jiraachuu mirkaneessuu qabna. Odiyooviszuwaalonni marti Kaampitti yeeroodhaan Shaakalamuu qaban.

D. Spoortii fi Bashannana

Ispoortiifi Sochiiwwan bashannanaa qaama Kampii murteessadha. Yeeroo ga'aa ta'e saganteessuun meeshawwan isportiifi bashannanaaf barbaachisan akka qophaa'an mirkaneessi.

Ispoortii akka: sookerii, kubbaa miila, kubbaa harkaa, kubbaa baakeettii, daakuu fi kkf garee qopheessuu ni dandeenya. Inumaa yoo kaampiin maatii wajjin ta'e ulaa ulaa fi saalaan walitti makachuu fi gocha biraatiif to'anaadhaa fi of-eggannoon kennamuu qaba. Garee kaampii keessaa fi alaa jidduutti dorgommii gochuun fedhii taphattootaa fi warra hin taphannee guutuuf gaarii ta'a. warra haala gaariin hojjateef faaruu fi badhaasa kennuufii qabna.

E. Sagantaa Banaa fi Xumuraa

Wal-ga'iwwan banaa fi xumuraa qaamota kaampii heddu ol-aanaatti yeroo bay'ee akka bu'a qabeessa ta'an xiyyeffannoo hin kenniuufi. Moodeeliwwan bana fi xumuraa sagantaa asii gaditti dhiyaatanii jiran. Wal-ga'ii lamaanittuu dura taa'aan kaampii dura taa'uu qaba. Bulchinsi wal-tajji aayaa Qur'aana erga qara'ee booda afaan naannootti hiikuun ta'a. Aayaa wanta dhihaatuun wal-simtu nama haala gaarii qabutuu qara'aa. Bakka bu'onnii fi dhaabbilee kaampichaa ispoonsara godhan eenyummaa isaanii akka ibsan ni godhu. San booda dura taa'aan sagantaa qabatee dhufe hirmmatotaaf ni ibsa.

Baniinsa Sagantaa : Jimaata 8:30- 10:00 saa'aa
Booda (Fakkeenyaaaf)

8:30 Qir'aatii Qur'aanaa yaada qondaala dhaaba biyyoleessattin

hiikkaa itti aansuun kennamu.

8:45 Yaada qondaala dhaaba naannawwan keessummeessaa kaampii.

8:50 Yaada qondaalota dhaabilee ispoonsaraa

9:00 Haasaa qajeelfamaa dura ta'aa koree sagantaa ramaddii

Gareewwaniitiifi itti gaafatamummaa dhuunfaa.

9:15 Haasaa qajeelchaa dura ta' a koree kaampii

9:40 Simannaa Keessummoota filatamanii durata'aa Kaampii

9:45 Gaafiiwwan hirmaattota irraa

10:00 Xumura walga'ii

Sagantaa baniinsaa sagataa hordofu qabaachuu qaba.
hojii gareetiif hirmaattota qoheessuu qaba.

Yeroon cufiinsaas bifuma wal-qixaan
barbaachisaadha. Sagantaadhaaf gammachuu fi
bashannana kennuu qaba. nama hundayyuu hirmaannaa
isaa irratti galatoomsachuu qabna. Yoo danda'ame
dhiheessa gabaabaa fi hirmaattonni waan baratan irraa
akkamitti akka fayyadaman kan jedhu yaada kennuun ni
danda'ama. Saampiliin /fakkeenyi sagantaa xumuraa asii
gaditti kennamee jira.

**Xumura Sagantaa : 8:30- 10:00 Sa'aa Booda
(fakkeena**

8:30	Yaada Keessummoota filatamani
8:50	Goolaba Qoophii Sagantaa
9:10	Qoophii goolabbi fi/ykn dirqaamotaa
9:15	Yaada hirmaattotaa
9:30	Yaada qondaala dhaaba keessumiisiisaa naannawaa

9:35	Yaada qondaala dhaaba biyyoolessaa
9:40	Du'aa'ii Qur'aanaa fi Hadiisa irraa hiikaa wajjiin
	itti aansuun nashiidaa jama'aa
10:00	Xumura Sagantaa

Yaadachiisaa: Yoo Kaampiin kan guyyaa 3 ykn achii gadii ta'e madaalii sagantaa xumuraa irratti gaggeessuun filatamaadha. Sagantaan guyyaa sadi'ii ol-yoo ta'e wal-ga'iin madaallii addaa barbaachiisaadha.

QABXII RAAWWII MAAL QABADHEEN MANA DEEMA ?

Gaaffiin kun gurmeessitootaan sochii hundaaf barumsa kennamu kaampii taatee hawaasaa wal-ga'ii siyaasaa ykn *qiyaam al-layl* yoo ta'es gaafatamuu kan qabu. Hirmaattonni wanta wahii qabatanii akka galan karoorsi .

Yoo akkana hintaane qophiin dalagamee dhiibba turtii qabu hin uumneen dagatamuu danda'a. Yeroo dhaa fi

maalaqa baraaxessuu kophaa ta'uu danda'a. Gaaffiin kun jalqaba irraa yoo itti yaadame qindeessitoonni akka hirmaattonni haala meeshaatiin wanta wahii qabatanii gara mana isaanii deebi'an mirkaneessuu ni danda'a.

2. Sagantaan Guyyaa Akkamitti Akka Qophaa'u

A. Wantoota tareeffama Sagantaa

1. Guyyaa qooda uumamaatiin salaataa fi yeroo dhiyanni itti nyaatamutti qoqqoodi.

2. Sochiiwwan murtaa'an addaatiif wantoota turtii fuuleffanna fi sochii hirmaattotaa irratti dhiibba godhan kan akka bay'innaa fi umrii hirmaattotaa, akaakuu hojii, dandeetti meeshawwanii, wantoota tajaajila kennaan irraa fageenya jiru fi kkf yeroo barbaachisu tilmaami.

3. Wantoota akka wudu'u'a salaata duraa dhiqata yeroo nyaataa fi yeeroo qophii ga'aa qabaadhu.

4. Hirmaattota fi gorsitoota barsiiftota irraa hirmaannaa barbaadi.

5. Qooda hundaaf sochiiwwan hojii saganteessi, sagantaa guyyaa raawwachuu wal-taasisi. Turtii guyyaa tokkoobeekuuf sagantaa guyyaa fooyeen barbaachisan wajjiin irra deebi'i. Kan akka galmeessaa guyyaa baniinsaa fi madaallii guyyaa xumuraatiin.

B.Sagantaan Guyyaa Hundaa Akka Qophaa'u

Ilaalcha Karooraatiin guyyoota akaakuu lama ganna dheeraa fi bona gabaabaadha. jijiirama suutaatiin Guyyaa dheeraa aduun yeroon baatii turtee dhiiti. Kanaaf yeroon *salat al-fajrii* dafee ga'a; kan salat *al ishani* tura. Walakkaa bonaatti yeroon hirribaa isha fi fajrii jidduu jiruu ga'aa miti. Yeroo hirribaa hanqate bakka buusuuf qorannoo Qur'aanaa fajriitiif laaqana booda yeroon haara galfataa qophaa'uu qaba. Hirmaattonni hirriba rafuu yeroo gabaabaaf haara galfachuu ykn hirriba halkan hanqateeef yeroowwan kanatti bashannanuu ni danda'an.

Akkasumas yeroon *asriifimaghriba* jidduu jiru ganna dheeraa, bona gabaabaadha. Kanaaf ganna irbaanni *maghriib* dura, bona maghriiba booda dhiyaachuu danda'a.

Yeroon *maghriibaa fi Ishaan* jidduu jiru hanga wahii ganna irra dheera bona irra gabbaabaadha.Kanaaf yeroon hawaasaa gannaa keessa ishaa dura sagantaa'au hirmaattoonni ishaatti aansanii gara hirribaa dafanii akka deeman; bona isha booda yeroo hirribaa ga'aatuu jira.

These words definition is not transilated

1.Gosoota Dalagaa

- a. Hirribaa dammaquu fi dhiqachuu
- b. Wudu'u'a
- c. yeroo Shaayii
- d. Salaatawwan
- e. Boqonnaa
- f. Dhiyana
- g. Walga'iwwan
- h. Haara galfannaa

- i. Bashannana
- j. Ispoortiiawan
- k. Hawaasummaa
- l. Hirriba

C.Unkaa sagamtaa Guyyaa

Hirribaa Dammaqa

Salataa *Al -Fajr*

Haasa gabaaba (Daq.10)

Qo'anno Qur'aanaa

(Sa'aa walakaa)

Dhiqata (sa'aa walakkaa hanga daq. 45)

Iqaamaa salaata Asri

2:30 -3:00 (Ganama) Ciree

3:15- 4:30 Walga'ii 1

4:30- 500	Haara galfannaa
5:00-6:30	Iqaamaah salaat al' zuhrii
Laaqana	
Ispoortiiwwan yeroo Bilisaa	
Iqaamaah Salaata Ishaa	
10:00- 12:00	Wal-ga'ii 3 : workishooppiiwwan (garee 3 hanga 4)
Iqaamaah salaat Madhriib Irbaata	
1:30-3:00	walga'ii 4 : Gabaasawwa garee
3:30-3:45	Madaallii
4:00	Iqaamaah salaata Ishaa
4:15	Boqonnaa / Hirriba

SHAAKALA	
Istaatiksii sagantaa guyyalessaa (guyya hundaa)	<p>Sagantaa guyyaa hundaa kan kaampii qopheessi yeroo salaata midhaan. Boqonnaawwaniifi bashannanaa, Spoortiiwwanii walga'ii, hirribaa kkf herregi Ergasii dimshaasha herregi saa'aa 24 dhufuu qaba. Sochii hundaaf hammantaa yeroo herregi Ragaa kana xiinxaluun sagantaa karoorfameen kan mirkanaa'u ta'uu irratti mari'achuu . fakkeenyaaaf yeeroon ga'aan jiraa barumsaaf yeroon ga'aan osoo hinjiraatin ? sagantaa guyyalessaa haala kanaan fooyyessi.</p>

GAAFFIWWAN MARII

1. Sagantaa kaampii dargaggoottaa qopheessuuf seenaan jirenyaa hirmaattootaa akkamitti gargaara?
2. Sagantaa akaakuu beekumsaatiif yeroo turtii guyyaa keessa hunda caalaan kami? maliif ?
3. Filannoo dubbatootaa keessatti ulaagaawwan barbaachisan maalfaadha ?
4. Sagantaan baniinsaatiifi cufiinsaamaaliifbarbaachisan?
5. Sagantaa guyyalessaa keessatti hojiin guddaan maali ?
6. Tareeffama sagantaa irratti dhiibbaan ol-aanaan bonaa fi gannaa maali ?

BOQONNAA 35

FAAYA HIRMAANNAA

1.Bakka bu'iinsaan leenjisuu

2.Hirmaannaan Garee Akkamitti akka fiixaan baasnu

- A. Aanjeessituuwwan
- B. Naamusa fi seera
- C. Salaata
- D. Hojii waajjiraa
- E. Walmakaa

3.Hirmaanna Hayyuu

- A. Dhiyeessa Daqiqaa Sadi'i
- B. Workshooppii of Beeksisa Daqiqaa Sadi'i
- C. Barreeffama Nama Biraadhiyeessuu

D. Hifzii Gabaabaa

E. Qoosawwan Kaayyoo Qaban

YAADAGOOREE

Xumura boqonnaa kanaa irratt kan armaan gadii godhuu qabda:

- Garaa garumaa hojiiwwan dhuunfaatiif garee addaatti beekuu
- Hirmaannaa gareetiif qooda hojii filachuu
- Hirmaannaa beekumsaatiif hojiiwwan karoorsuu qopheessuu danda'uu qabda.

1. Bakka bu'iinsaan leenjisuu

Iyyanna «Barnootaheddu, dhabamuu hirmaannaa dhaggeeffattootaa!» yeroo hangam dhageessee jirta? Dhaadannoowwan «Ibsa heddu Ummata ga'aa hin hirmaachisin» jedhan kan baratame.Kunis waan haala/qabatama keenya irraa namoonni xiqqoon agarsiisa guutuu kan geggeessan ta'eefi. Namoonni kun hojjin itti

kan baaya'atuun dadhabbanii humni sirnaan hojjacuu
isaanii haala hamaan gadi bu'uu dandaa'u.

Hirmaattonni akka dagataman itti dhaga'ama, dandeetti gadi akka hojjatan, akka hin mari'atamin yaadan.Kun kan nama yaachisuufi ol-ta'a ta'uu deema. Hamilee dhabuufi gammachuun dhabuun babaldhataa deema. Qindeessitoonni gariin sagantaan Kaampii tooftaa odeeffannoona afaan dubattootaatti, sammuu hirmaattotaatti, akka dhangala'u itti dhaga'ama.

Halaalatti hoggantoonni carra gudda hirmaannaan leenji'uu fi fakkeenyaa leenji'uu dhabuu danda'u.Yeroo wal-qunnamtii sa'atiiwan murta'a kampiitti leenjitoonni gochawwan isaanii akka ilaala jiraniif hidhiin leenjistootaa fi hoggantoota irra ilaalcha isaanii akka ilaala jiraan dagatu. Gorsaa irraa fayyadamuu fi ittiin dalaguu dhisuu. Naamusa seera wareegama yeroo kabajuu arjummaa baasii qusachuu ga'umsa Rabbiin sodaachuufi obsa kan deggeran ta'us amala isaanii keessatti akka fakkiitti hin muldhisan. Dadhabinni heddu sochii keessatti kan uumame wanta hin hojjanne wanta dubbannuufi wanta hindubbanne waan hojjannuufi.

Sa'atiin xiqqoon qunnamtii fakkeenyaan leenjisuuuf carraa ol-aanaa kennani. Gabaabinaan, kaampiin akka Modeelii hawaasalIslaamummaatti mijeffamuu qaba.

Tarii namni gariin waa ofii hojjachuutu nama biraa barsiisuu irra salphaa, ariifataa fi ga'umsa qaba jechuudhaan falamuun ni mala. Kun yeroo gabaabaadhaaf dhugaadha, garuu yeroo dheeraaf nama biraa akka hojjatu barsiisuutu gaariidha. Yoo akkas hin ta'in waan ati caalaatti hojjattuuf waan mara ofumaaf hojjatta. Hangi warri biraa baratanitti filannoo caala obsa haa qabaannu. Dogoggora nama biraa danda'uu haa barannu.

2. Hirmaanna Garee Akkamitti Akka Xumuramu

Walga'ii jalqabaa irratti yaada baniinsaa erga dhiyeffame booda hogganaan Kaampii qooda hojiiwwanii Namoota dhuunfaatiif ibsuu qaba.

Hojiiwwan Kun Koreewan qara dursanii dhaabbatan wajjiin kan dabalataati. Hirmaataan martii wanta tokkof itti gaafatamaa ta'uu qaba.

A. Meeshawwan Tajajilaa

1. Beeksisa
2. Oo'istuu fi qillensa qabbaneessituu
3. Kutaalee hirribaa
4. Mana dhqannaa qaamaa
5. Ifaa
6. Bakka konkolaataa dhaabbatu
7. Nyaata fi dhugaatii

B. Naamusaa fi seera (ajaja)

1. Qulqullinaa fi tolfamina
2. Bakka Kopheewwan Kaa'aman
3. Fooliifi Suufa
4. Yeeroowwaniifi kabajama yeroo
5. Fuulefannaa dhuunfaa

6. Balfa qulqulleessuu

C. Walga'iwwan

1. Akkaata ta'umsaa

2. Waltajii Xiinnoo

3. Oodiyooviszuwaali

4. Keessumeessitootanamoonni akka wal-ga'iitti
hirmaataniif koordaarii irra hindhaabbanne dhoorkan

5. Sirreefama Afaani (Arabiffaa fi Ingliffa)

6. Quosaafi Bashannana

7. Madaallii Dubbatootaa

8. Madaalii durataa'otaa

9. Madaallii hirmaattotaa

D. Salaata

1. Azaana

2. Imaamota ramaduu
3. Dubbattoota «Salaat boodaa » bakka buusuu
4. Hirribaa Dammaquu
5. Namoota Qur'aana qara'an ramaduu
6. Du'aa'ii

E. Hojii waajjiraa

1. Baay'isuu / fakkii kaasuu
2. Barreessuu
3. Meeshaawwan isteeshinarii (mana gurgura meeshaalee barruu)
4. Wanta bade fi argame
5. Bilbila
6. Barruulee waa'ee kaampii

F. Wal-makaa

1. Suuraa

2. Iyyannoo

3. Kennaa (gargaarsa)

4. Eggannoo

5. Fayyaa (gargaarsaa jalqabaa)

6. Gorsa waliigalaa

7. Qunnamtii alaa (maatiwwan miidiya fi kkf)

8. Kitaabota (mana kitaabaa)

9. Dhaabbata baazaarii / Minjaalawwan

10. Fiqhii (yaada baldhaa qabaachuun dirqama,ilaalcha gara garaa fi yaada qabaachuun qaba).

Qoonni hojii tokko nama tokkoo ykn nama hedduuf ramadamuu ykn haala hojii fi bay'ina hirmaattotaa irratti hundaa'uun hojiin heddu nam-tokkoon hojjatamuu

nidanda'a. Yeroo turtii kaampii jijjiramuu ni danda'an. Namoota dhuunfaatii fi qooda hojii ramaduun kun osoo yaadachiifni hin kennamni hojii daladuu akka hin dhiifneef sababa ta'uu hinqabu. Aakka leenjitoonni kara sirriitiin yoo hinta'in aangoo namoota kaawwanii hin jeeqnelle ni barsiisa (karaa sirrii hin taane deemuun akka aangoo namoota biro hin jeeqne barsiisa).

3. Hirmmaanna Hayyuu

Hirmaanaan Sadarkaa hayyummaa (beekumsaa) akaadamii haala kana gadiittii milkaa'u ni danda'a :

A. Dhiyeessa Daqiqaasadi'i

Hojiin kun kaampii gareewwan workshooppii tokko tokkoon isaanii nama 15 ykn naannawa kana qabatutti qoqqoduun gurmeessuun ni danda'ama. Namni hundi ergaa gareedhaaf dabarsuu barbaadubaay'ee barbaachisaa ta'e akka dubbatu daqiqaawwan 3 kennamaaf. Dura ta'aan walga'ii too'ataa yeroo kan ramadu ta'a.

B. Workshooppii of Beeksisuu Daqiiqaa sadii'i

Leenji'aan marti seena jiruu isaa garee dhaaf warkshooppii of beeksisuutiin dhiyeessa.Kun akkamitti akka faaydaa qabaataa ta'u kan nama dinqisiisu, kun raawwii human qabeessa ayaata kanaa gadiiti :

يَأَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُم مِّنْ ذَرَّةٍ وَأَنْشَأْنَاكُمْ شَعُورًا وَبَأَيْلَ لِتَعْرَفُوا إِنَّ أَكْثَرَكُمْ
عَنْدَ اللَّهِ أَفْئَدُكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلَيْهِ الْحِلْمُ خَيْرٌ ﴿١٣﴾ الْحِجَّةِ رَاتٌ :

“Yaa namoota! Nuti dhiiraafi dubartii irraa isin uumnee, akka walbeektaniif jecha sabootaa fi gosoota isin tasifne; Rabbiin biratti irra kabajamaan keessan irra Rabbiin sodaataa keessani, Rabbiin beeka kessa hubataadha”(49:13)

C. Barreeffama Nama Biraan Dhiyeessuu

Hojiin Kun beeksisa gabaabaa namni tokko barreeffama hirmaattotaa akka dubbisu leenjisuuudha. Dhiyeessaan ilaalcha barreessa barreeffama haqaan dabarsuuf amaanamaa ta'uu qaba.Wanta ofii isaatii yaaduun ala. Jechuun yoo yaada ofii itti dabaluu barbaadde

ifatti kaa'uu qabda. Yoo abbichi achitti argamee isaafillee leenjii gaariidha.

C. Yaadachiisa Gabaabaa

Jama'aadhaan ayaa gabaabaa ykn hadiisa haffazuun bifa du'aa'iitiin filatamaadha. Fedha muxannoo gaarii argachuun nidanda'ama. Wanti haffazame leenjitoota wajjiin jiruu isaanii guutuu tura. Muxannoonakkanaa akka wanta tokko of wajjiin gara mana isaani fudhatan miira gaarii uuma. Jiruu isaanii keessatti wanta kaampii irraa wanta hundaa caala yaadatan ta'uu danda'a.

D. Qoosaawwan Kaayyoo Qaban

Kaampiin sagantaa hunda qoosaa kaayyoo qabuun jalqabuu akka karooraatti fudhatuu ni danda'a. Yeroo hunda leenji'aan addaa qoosaa himuu ni danda'a. Qoosaawwan lama tokko jalqaba irratti tokko xumura irratti dhiyeeffamu ni danda'u. Shaakalliakkanaa hamilee Kaampii baay'ee guddisee ol-kaasa. Nabiyyiin (SAW) Kana nubarsiisani:

“Qalbiin yoo dadhabe waan jaamuufyeroo tokko tokk
qalbii gammachiisaa,” (Sunan al Daylamu)

Shaakaa
Hirmaannaa

Dorgommii Qopheessi: maqaa
hirmaattotaa baay’inaan kan irra caalatti
yaadatu eenyuu?

Furtuun maqaa yaadachuu nama
sirritti   beeytuunwal-qabsiiftee   itti
yaaduudhaan yaadannoo sammuu keetii
keessatti galmeessuudha !

Gaaffiiwan marii

1. Itti gaafatatummaa too'annoo bulchiinsa kaampii hirmaatotaaf ramaduun faayda maalii qaba? Miidhawwan maali?
2. Yeroo itti gaafatatummaa nam-tokkoo olii ramaddu hubannoowwan sammuu kessatti yaaddu maali?

BOQANNAA 36

AMALOOTA ISLAAMUMMAA

1.Naamusa jirenya guyyaa keessaa

- A. Naamusa Qunnamtii
  - B. Naamusa muldhannaa
  - C. Naamusa Barumsa hordofuu
  - D. Naamusa Nyaataa
  - E. Naamusa hirribaa
  - F. Naamusa Salaataa
  - G. Seerota waliigala Naamusaa
2. Tokkichummaa akkataa Islaamummaa
3. Qajeelfamoota amala naamusaa

YAADAGOOREE

Xumurama boqonnaa kanaa irratti kan armaan gadii gochuu qabda:

- Yaada naamusaa (haalawwan) Islaamaa hubachuu.
- Akkaataa jiruu guyyalessaa keesatti amaloota Islaamummaa kophatti beekuu.
- Tokkichummaa akkaataa naamusaa Islaamummaa dinqisiifachuu danda'uu qabada.

1. Naamusa Jireennaa guyyaa hundaa

Islaamummaan naamusaa wajjiin bal'inaan kan wal-qabatedha. Naamusawwaniif gatii ol-aanaa kennuu irraa kan ka'e akka ajaja Islaamaatti kitaabota qajeelfama Rabbii keesatti qabatee jira.

Akka hadiisonni mata duree kana irratti jiran hedduu akeekanitti nabiyyiin (saw) tattaaffiwwan isaanii heddu hiriyyoota isanii naamusaa haaraa barsiisuun akka dabarsan ibsa. Naamusni addaa yeroo hunda kan kophatti

hubatamanii. Muslimaaf garuu akkaataa jiruu isaati, aadaa isaa, qaroomaafi namummaa isaati.

Naamusni Islaamaa marti eenymmaa muslimaatiin kan wal hin-faalleesinee fieeniyummaa isaa kan calaqqisiisudha. Nabiyyiin (saw) fakkeenyagaariidha. akkana jedhanii turan:

“Rabbiin kiyya naamusa gaarii na barsiisee jira, naamusa koo tolche”. (al-sam’aanii naamusa al islaam keesatti).

(﴿ تَلَمِيذٍ أَحَدٍ فِي بَيْنِ أَهْلِنِي ﴾)

Kaampiin IslaamaanaamusIslaamaa mieensotaaf barsiisuun kan daangeffame waan ta’ef yeroo hundaafi bakka maratti akka kabajan jabeessa. NaamusIslaamaa akkaataa mata dureetiinykn haala ilaalaniin ramadamuu ni danda’an:

A. Naamus qunnamtii

1. Yeroo hunda seeqadhu, fuula hinguurin .
2. Yeroo mara suuta dubbadhu, Sagalee kee ol hin kaasin.

3. Suuta kolfi hin mandisin.

4. Namni wajjiin haasawaa jirtu kan dhaabbate yoojiraate dhaabbadhu. Ykn akkataa'u affeeri. Erga inni taa'ee booda teessa.

5. Al-salamu alaykum jechuun nagaa gaafadhu. Yoo inni:

(a) Ati dhabbattee inni milaan ykn konkolaataan garaa kee dhufaa hin jiraatin.

(b) Ati nama wajjiin kan jiratu inni kophaa isaa kan jiru yoo hin ta'in.

6. <<Al-salaamu'alaykum>> deebii guutuu <<wa'alaykum al-salaAm wa rahmatu Allaah wa brakaatuh>> jechun deebii kenni.Sagaleegammachiisaa, hawwataafi nama harkisuun deebii kenni.

7. Ummata duratti hin amoomat. Amoommachuun yoo si barbaachise tursiisi ykn harkaan afaan kee dhoksi. Amuummachuun yoo dirqii sitti ta'e, ittiaansii << La hawla wala quwwata illa billaah>> jedhi.

Yeroo hunda ol-jechii taa'I, dhaabbadhu ykn deemi.
Yoo kophaa kee taate malee hin mugin ykn hin irkatin.

9. Wanta siin jedhamaa jiruuf xiyyeffannoo guutuu
keenni.

10. Yeroo dubbattu, ykn sitti haasa'amu, nama wal-
qunnamaanii jirtu fuula keessa ilaali.

11. Yoo waa'illan kee keessaa nam-tokko axxiffate
“Al-hamdulillah” jedhe, “Yarhamuka Allah/Rabbi si haa
mararfatu” jedhi.

12. Hanga dandeesse waa'ee mataa keetii xiqqeessii
dubbadhu. Maqaa namaa wanta badaan hin kaasin, dhugaa
yoo ta'ellee.

13. Nama wal-qunnamtuun yeroo hunda
galatoomfachuu baradha yeroo haasaa maqaa Rabbiitiin
eebbisi.

B.Naamusa Muldhinaa

1. Yeroo hundaa fi bakka maratti qulqulluu ta'i.
Qulqullinni qaama iimaanaati. Guyyaa mara qaama dhiqadhu.

2. Rifeensa mataa siritti miidhagfadhu,
gabaabfadhu.

3.Qeensa kee akka guddatu hin dhiisin, jimaata
hunda yeroo hunda gabaasadhu.

4.Uffata caccabaa ykn surree dacha'aa hin uffatin.

5.Yoo teessu miila kee lamaan wal-biira kaa'i.
Harka kee asii achi raasuu dhaabi.

6. Fuula kee hin guurin akkamu Rabbi si uumetti
mul'adhu.

B. Naamusa Muldhinnaa

1. Yeroo hundaa fi bakka maratti qulqulluu ta'i.
Qulqullinni qaama iimaanaati Guyyaa mara qaama dhiqa
dhu.

2. Rifeensa mataa siritti midhagfadhu gabaabgadha.
3. Qeensa hinguuddisiin; guyyaa Juma'aa hunda salaata dura qeensa maradhu. Harkaa fifuula dhiqadhu, afaan qulqulleeffadhu rifeensa mataa keetti guyya keessatti yeroo hedu filadhu.
4. Uffata sittidhiphatu hin uffatin keessattu surree.
5. Yeroo teessu miila kee walitti dhiheessi harka kee of moggatti dhiheessi harka kee asii achii hin sochoosin.
6. Fuulaan hin akeekin, fuuleffanna uumamaa qabaadhu, seeqachuun filatamaa dha.
7. Dayfi yoo sitti baaya'ate dedoraantii ykn shittoo (urgoftuu)fayyadami.

C. Naamusa Barumsa Hordofuu

1. Saa'atii beellamame dura dura daqiqaa tokko ykn lama dursii teessoo kee irratti argami yeroo hunda warqaa yaadannoo fi qalama qabaadhu.

2. Sirnaan taa'i ija kee dubbataa irratti xiyyeessi,
Osoo inni dubbatuu gara biraan hin ilaalin.

3. Yeroo barsiisan haasa'u sirritti caqasi. Yaadannoo
qabadhu ollaa keetiitti hin haasa'in

4. Barsiisaa kee addaan hin kutin, Dubbachuu akka
barbaadde harka baasuun muldhiiisi, akka
hinbarbaadaminitti hubachu. Harka kee gadi deebisii
barnoota booda barsiisaa keetitti dubbadhu.

5. Yeroon barumsa yoo xumurame, hinkakaasin,
Barsiisa dursitee kutaa gadi dhiftee hindeemin, ykn osoo
inni Xumurama sagantaa hin labsin hin ba'in.

6. Wal-tajjii kamiyyuu irratti hin nyaatin, hindhugin
ykn tamboo hin aarsin.

7. Barsiisaan yoo waldhabde ilaalcha kee sagalee
gadi qabadhuu amala fudhatama qabuun ibsi.

D. Naamusa Nyaataa

1. Minjaala irra taa'uu kee dura harkaafi fuula kee
dhiqadhu, afaan kee qulqulleeffadhu.

2.Nyaata jalqabuuf kan jalqabaa hinta'in. Hanga namoonni biroo nyaachuu jalqaban eegi. Nyaataa biraatiif bakki ga'aa yoo hinta'in, nama ollaa kee jirutti siiqii nyaataa biraatiif iddoo qopheessi.

3.Akka dhaga'amutti bismillah al-Rahmani al-Rahiim jechuun jalqabi.

4.Hanga nyaattu caala hin fudhatin.

5.«Hin liqimsin» Alanshuuf yeroo qabaadhu.

6.Harka mirgaatiin nyaadhu.

7.Midhaan afaan guuttattee hin dubbatin.

8.Namoota wajjiin nyaattu qarqaari, tajaajili.

9.Wanti tokko Eenyuun akka qophaa'e yoo hin beekin hin tuqin.Wanta sii qophaa'e namni biraan yoo fudhate akka bakka sii buufamu gaafadhu malee akka fudhataan sii deebisu hin gaafatin.

10.Nama dura nyaachuu yoo geessite hanga namooni biroo geessan eegi.

11. Minjaala saanii irra Kaa'atte ququllinaan qabadhu, akka fedhi nyaataa kakaasuutti qulqulleessi, Midhaan yoo harcaafte nyaachuu dhaabii battalatti qulqulleessi.

12. Nyaatte yoo geessite akka dhaga'amutti alhmda li Allaah jedhi.

13. Nyaata booda harka dhiqadhu afaan qulqolleefadhu.

E. Naamusa Hirribaa

1. Salaat *Ishaa'iibooda* dafii rafi. Dubbisuun ykn hojjachuu qabaate gara kutaa dubbisaa deemi.

2. Wamichaa jalqabaatti hirribaa dammaqi siree keessa gara hin galin lallaba jalqabaatii fi hojii jalqabaa wanta hojjachuu barbaaddu hijachuuf yeroo ga'aatu jira. Hanga lallaba xumuraa osoo hin eegin du'aa'ii kee kan ganamaa qara'i.

3. Ilkaan kee rigadhu, qaama dhiqadhu, uffata kee dafii uffadhu.

4.Yeroo hunda iqamaa salaat al-fajr dura dhaqabi.

5.Sababa wahitiin salaat al-fajr dhaqqabachuuf turte salaat kee masjiidatti akka qadaatti salaati.

F. Naamusa salaata

1.Yeroo hunda iqaamaah dura masjiida ga'i. Torbee keessatti guyyaa tokko turtee masjiida ga'uun hedduudha.

2.Kopheewwan kee qabatee masjiida hin seenin, bakka qophaa'e kaa'i.

3.Yeroo geettu hanga dandeettetti mihraabatti kalaa'ii ta'ii gadi taa'ii sagalee qadi qabadhuu Qur'aanaa qara'i.

4.Yeroo salaataa nam-tokkotti hin dubbatin, nama haasa'u akka caldhisu itti himuufillee nama akkanaatti gochi akkana sirrii akka hin ta'in salaat booda masjiida alatti itti himi.

5.Qur'anni ennaa ol-fuudhamamee bakka qara'amutti dhaabbadhuu ykn suuta taa'ii caqasi. Hin dubbatin ykn hin sochoo'in.

6.Salaata irratti miila addaan baafadhuu dhaabbaadhu, ceekuu nama sibra dhaabbateen walitti kaleessi sarara qajeele irratti.

7.Sochiiwwan imaamaa hindursin, mallattoo Allaahu Akbar jechuun sochiiwwan isaa hordofi, Salaata boodaa erga imaamni kan isaa salaatee geessee booda salaati.

8.Miila kee gara qiblaatti hin diriirfatin.

9.Yeroo Salaataa qoonqi kee namni si bira dhaabbate kan hin dhageenyehaata'u.

10.Yeroo da'waa ykn Kuxbaa jum'aa hin haasa'in, hin ammoommatin, oliigad hin sochoo'in ykn qooqa ol-fudhatte hin kolfin, yoo imaamni qoosa dubbates seeqadhu.

G. SeerotaNaamusaa Waliigalaa

1. Yeroo Kabajuun jireenyaa fi hojji Islaamummaa Keessatti akka raawwi wantoota amantaa fi dirqamama naamusaa barbaachisaadha.

Hojii hunda keessati Muslimoonni yeroo sirrii ta'een daangeeffamuu qabu. Jiruun Kaayyoo kan qabduu fi namni turtii yeroon maraatiif itti gaafatamaadha. Kanaaf yeroon yeroo nyaataa, ta'e yeroo gabbartii osoo hintaane yeroo dura bakkatti argamuu qabda. Dirqama yeroodhaan jalqabuu dhabuun kufiitii Islaamummaa, iimaanaa keetiiti.

2. Gargaarsa kennuf Qophaa'uun naamusaa Islaamummaa qabaachuudha. Muslimni yeroo hunda muslimoota kaawan gargaaruuf qophaa'aadha. Gargaarsa akka kenuu hanga gaafatamu eeguu hinqabu. Gargaarsa isaa haala itti baachuu qabu wanta gaarii (al ma'ruf) hojjachuu ykn wanta baddaa (al munkar) dhoorkuuf Muslimni yeroo garii loluu qaba. Ilmaan namaa tajaajiluuf qophaa'inni akkanaa mallattoo iimaanaa mara irra ol-aanaa fi kabajamaadha.

Kaampii Islaamummaa keessati iimaanni miseensaa toltaa isaa si'aawaan yeroo hunda wanta gaari hojjachuun madaalam. Muslimni jecha Nabiyyii (SAW): «jalqabni ihsanaa daandii irraa kosi qulqulleessuudha.» Jecha jedhuun bu'a qabeessaa of taasisuu qaba. (Bayhaqii)

3. Gammachiisummaan ulaagaan milkaa'ina muslimaati. Muslimni hanga danda'e gammachiisaa, jaallatamaa, firoomamaa fi amanamaa ta'uu qaba. Seeqan yeroo hunda fuula isaa irraa jiru gara laafina inni kaawwaniif qabuuti. Yeroo isaan haasa'an inni ni dhaggeeffata, yoo isaan boo'an wajin boo'a, miira gaarii keessa yeroo ta'an gammachuu isaanii keessatti hirmaata, arjaadha, gaariidha sirrumatti nageenya isaaniitiif dhimmamaadha.

4. Abdansa - naamusa Islaamummaol-aanaa dha. Islaamummaan Rabbiin (SWT) arjaa mararfataa, haqa hojjataafi nagaa keenyaa kan barbaadu akka ta'e muldhisa. Nurratti araaramaa(6:12,54) mui'minuun (amantoota) diinota isaanii irratii akka injifannoo goonfachiisu (22:40) fi nama kamiyyuu akka hinmiine (4:39.10:44) waadaa seenee jira. Addunyaan tun tiyaatrii isaati wanta baadaa ykn wanti irraa argamus badaa miti. Haqaan waltajjii tarkaanfiiti, soda Rabbiif qabnuu fi naamusummaa keenya qorachuuf Ta'us addunyaa yeroo hunda wanti gaariin hedduu itti qabaattu. Rabbiin (SWT) dhugumaan Rabbiin waan ta'eef isa malee Rabbiin biraan hinjiru.

Muslimaaf hubannoonaan ilaalcha kana deebisee of mirkaneessuu, ofitti amanuu fi tattaaffiwwan isaa kan faayadaadhaaf itti ifaajame. Addunyaa kanattis kan itti aanuttis Rabbiin dacha hedduun akka deebisee akka kafaluuf kan muldhisu.

Kanaaf Muslimni of mirkaneessummaa isaa namoota isaan marsan maraa kan kakaasuufi kan jajjabeessu. Gorsu Isaa abdii kutachuuf hifachuun kan hinta'ini, Ilaalchi isaa itti fufiinsaan wanti marti gaariidhaa fi caalatti fooyya'aa kan deemu yeroo caraan itti seeqatu onne guutuun qalbiifi qaama isaatiin dhaadata:

Faaruuf galanni kan Rabbiiti Rabbiin hunda caalaa dha لَّهُ وَالْكَبَرُ.

Yeroo wanti hamtuun isa mudattu akkana jedha amantaa dhaan إِنَّ اللَّهَ وَالنَّبِيُّ هُوَ رَاجِعٌ مَّا عَنْهُ.

Nuti kan Rabbiiti hundi keenya gara Iasa deebina.
لَا حُوْلَّ لِلَّهِ إِلَّا بِهِ الْقُوَّةُ

Rabbitiin irraa yoo hin ta'in jabbeenyii fi humnis hinjiru.

Itti aansuun hojii isaa kan itti aanutti sucho'a Gorsi Nabiyyi (SAW) sammuu isaa irra jira:

"إنَّ أُمَّةَ لِهِنَّ عَوْقَبَ يَدُ أَحَدٍ كَفْنَى يَلْقَى طَاعَ أَنِي غَرِسٌ هُنَّى غَرِسٌ هَا"

«yoo saa'atiin booddee (Qiyaamaan) isinii muka lafaa baatuu kunuunsitanuu isin dhaqabde, dhaabuu itti fufi.» (Musnad Ahmad ibn Hanbal)

2. Tokkichummaa Akkaataa (style)Islaamummaa

Seerota amalaan beekaman hojjataman, salaanni shaman, sooma Ramadaanaa, kafaltii zakaa fi sadaqaa seerota shari'aa tiin guutamanii amntaa Tawhidaa fi wanta keessati beekamuun yoo qajeelfame akka Islaamaa wanta jireenyaa hunda irratti dhiibbaa godhu danda'a. Namni Islaamummaaf Murannoo qabu akaataa Islaamaa hordofu akkaataa muldhisa murannoo isaa kan alaati.

Muslmni murannoo qabu qajeelfamoota kanaan dura ibsamara kan kabju ta'a. Yeroo hunda wanta Rabbiin (SWT) yaadatuu fi dirqama seeqaa isaa wanta Rabbi (SWT) kenneefitti gammaduu, abdi kaayyoo qulqulluu fi murannoo Islaamummaa galmaan ga'uuf waadaa seene

hubata. Namni yeroo isaa dhaga'u ykn dubbatuu, nyaatu, dhugu ykn soomu, hojjatu ykn boqatu, dhufu ykn deemu hunda isaanii haala Islaamummatin akka hojjatu agarta. Akkasuma kanatu haala jirenyaa gaariidha jedhee amana.

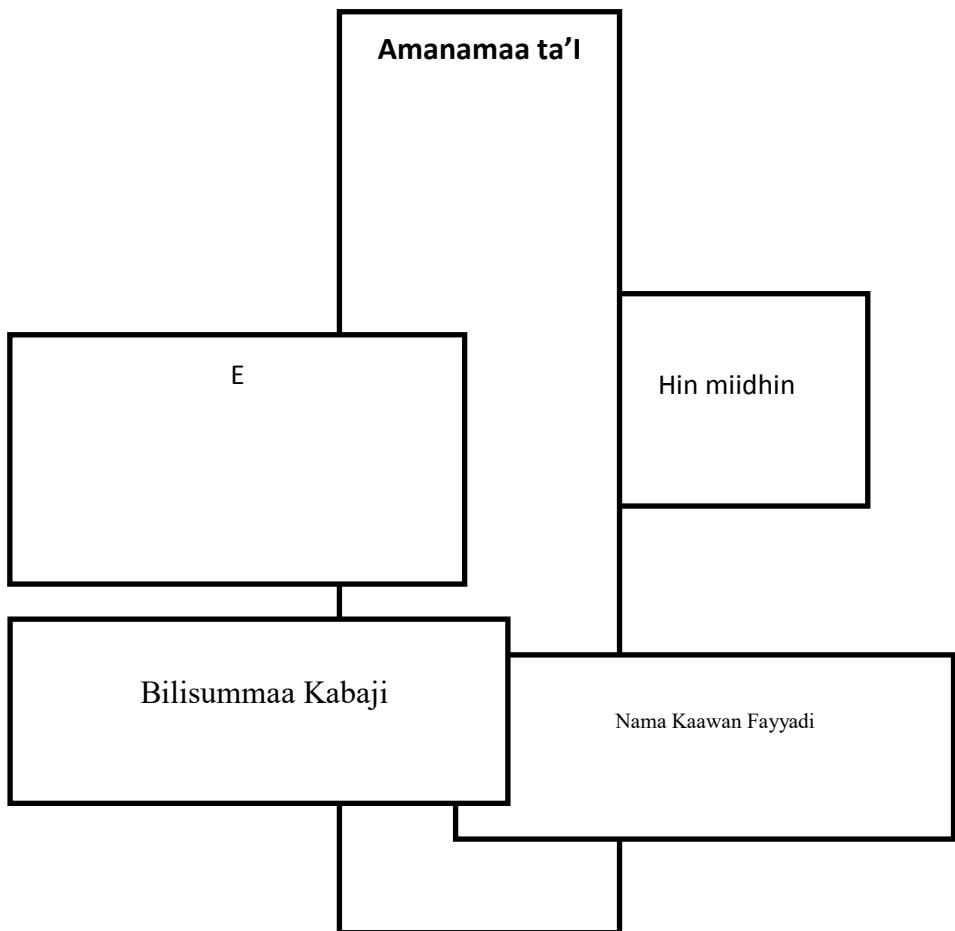
Jireenna isaa keessa qajeelfamaa fi ergaatu jira, bareedumaa fi naamusatu jira. Namni akka inni sadarkaa namummaa ol-aanaa irraa ta'eiitti muldhata. Inni muslimaa amala Islaamummaa qabudha.

3. Seerota Amala Naamusaa

Amalli gaariineenyummaa Islaamummaa da'iyaati. Ulaaga hogganaan ummataan itti madaalamu fi yeroo dheeraa keessatti daandii ummanni dandeettii hoggansa isa ykn isii irratti amantaa mirkaneeffataniini.

Akkaataan amla naamusaa hedduun haajiraatu malee qajeelfammoonniol-aanaan shanan kan asii gaditti muldhifamaniidha.

A=Amala Naamusaa

Qajeelfama	Ibsa isaa	Hiddaa isaa Hadiisaa keessatti
BILISUMMAA KABAJI	<p>Namoonni jirenya isaanii akkamitti akka jirachuu qabaan mirkanoeffachuuf mirga qaban hanga gocha isanii nagaa namoota biraat irratti rakkoo hin uumnetti. kanaaf namni tokko akka bakka bu'aa tokkootti bilisaan hojachuu fi jiraachuuf mirga qaba. Walabummaa yaadaa fi</p>	<p>من حسن إلن لمراء تركه العنديه</p> <p>“Wanta isa hin yaachiisiifne dhiisuun namaan Islaamummaan isaa toluu irraayyi.” (Sunan al Tirmizii)</p>

	filannoodhaafis jechuudha.	
MIIHDHAA HIN RAAWWATIN	Dirqanini namoota kaawwan irratti miidhaa qaama ykn samuu (saaykolojii) dhaqqabsiisuu fi irraa of qusachuu, gochawwan namoota kaawwan miidhuu danda'an hojachuu dhiisuun qajeelfama naamusaa jalqabaa ta'uu danda'a.	لا ضرر لا ضرار “Miidhuu fi miidhamuun hin jiru”. (sunan Ibn Majaah)
KAAWWAN FAYYADI	Dhimma namoota kaawwanii fooyyeessuu fi eda'uuf dirqama	من فرج عن سئل مثربة من ثرب الباقي فرج الله عز وجل من ثربي يوم القيمة

	qabna. Osoodhuma faaydaa nama gargaarsa kennuu sana tuqeellee.	“Namni mu’imina irraa rakkoo addunyaa tokko fureRabbiin rakkoowwan Guyyaa Qiyaamaa keessa tokko irraa fura” (Sahih Muslim)
HAQA QABEESAA TA’I	Haala namoota kaawwan wajjiin jiraannu irratti haqa qabeessa ta’uun nama hunda wal-qixxummaan kunuunsuun akka waliigalaatti heera gati qabeessa.	لا يؤمن أحلكم حتى يحب لأخيه مفيح بلغنسه “Tokkoo n keessan hanga waan ofii jaallatu obboleessa isaatii jaallatutti hin amanu

		(amanehin jedhamu)” (Sahih al Bukhaarii fi Sahih Muslim)
AMANAMAA TA'I	Wntaa waadaa seenan eeguun, dhugaa dubbachuun, amanamaa ta'uunii fi haasaa nama wajjiin goonu keessatti kabajaa qabaachuun barbaachisaadha.	للمسلم أخ للمسلم الي ظمہ ولا خنہ “Muslimni obboleessaa Muslimaati; isa hin miidhu, isa hin xinneessu.” (Sahih Muslim)

GAAFFIIWWAN MARI

1.Yeroon dursitee al-salamu alaykum hinjenne yoomi ?

2.Abdansi qaama naamusIslaamummaa Kanata'uuf maali ?

BOOQONNAA 37

MADAALLII KAAMPII

- 1.Madaalli Yeroo Kaampii
- 2.Hordoftii Kaampii Boodaa
- 3.Uunkaawwan Fakkisaa Madallii

A.Maddaalli Hirmaattootaa

B.Maddaalli Kaampii- Dimshaashaan

YAADAGOOREE

Xumurama boqonnaa kanaa irratti kan armaan gadii hojjachuu qabda:

•Kaampii to'achuuf madaalliiwwan akkamitti akka gargaaru addatti beekuu

•Madaallii kaampiitiif tooftawwan sirna qaban filachuu

•Odeeffannoo argachuuf uunkaawwan madaallii fayyadamuu danda'uu qabda.

I. Madaallii: yeroo kaampii

Sagantaan kampii akka xumurameen madaluu qaama bulchiinsaa (to'aannoo) keessaa tokko godhuu qabna. Akkataan gaariin qindeessitoonni halkan hunda saa'aa tokkoof wal arganii hanqinnoonni akkamitti akka sirreffamaniif deddeebi'a ittisuu irratti maria'achiisuudha. Foyyeffamni irratti waliigalame hundi namoota dhimmi ilaaluuf sirnaan beksifamuu qaban. Guyyaa itti aanuttisa hojii irra oolchuu qaban.

Sagantaa madaaluuf gareewwan adda addaa hundeessuu ni dandeenyaa.Sirreefamni qaama hojiwwan hirmaattotaa fi dhimmoota biraahoggantoota gareewwanii,yaada miseensota irraa keennaman akka fudhatan jajjabeessuu, rakkooowwan mariidhaa fi furmaataaf fuuleeffannatti akka dhiyeessan jajjabeessuu qabna. Akka dabalattaatti taateewwan fuulduraa karoorsuuf madaallii dhimshaasha kaampii ademsisuun barbaachiisaadha.

II. Hordoffii kaampii Boodaa

Kaampiwwan dargaggootaa muslimaa dargaggota muslimatiifi ga'eessota itti hirmaatan irratti fedha ol-aanaa maddisisaa. Naannoon kaampii kan isaan kakaasu muuxannoon Islaammumman jiraachuu fi wajjiin shaakaluu hojiiwwan Islaamummaa naannoo isaanii keessatti akka qopheessan kaka'umsa hedduu fi yaada kan keennuufi.

Madaalliin kaampii boodaa bu'a qabeessuummaa xiinxaluuf sirnaan barbaachisaadha. Madaalliin bu'a qabeessumma sagantaa dhugaa hirmaattonni wanta yeroo turtii kaampii baratan hangam akka qabataniifi erga kaampii deebi'anii hojii irra hammam oolchaniin kan jedhudha.

Akkanatti jijjirama ilaalchaa amala fi raawwii hirmaattotaa turtii Kaampii ji'a sadii booda madaaluu qabna. Kunis gaafii fi deebiin qorannoowwaniin maloota hirmaattotaa fi to'attoota isaaniitiif dhiyaataniin hojjatamuu danda'a.

Dabalataa, akka isan Islamummaadhaan si'aa'aa/collee ta'anuuf yeroo dhaabbataa irratti jara hordofnee qabeenya saganteessuf ooluu fi meeshaalee barnootaa jaraaf kennuu qabna.Yeroo qorattuun isaan hordofuuf to'achuu qabeenya saganteessuuf barbaachiisaa ta'e hundaan deggeruu Islaamummaa irratti si'aawaa ta'ani turan gargaaruu qabna.

Daataa beeziin hirmaattotaa, barreffamoota, dubbatootaa fi kkf waa'ee kaampii biraa karoorsuuf murtiwwan sirna qaban keenyuuf hedduu gatii qabani.Fakkeenyaaf, daataa beeziin fuuleffannaa durfamaatiifi mata dureewwan kaampii dabre keessati hintuqamin ykn namoota bakkeewwan murtaa'etti barumsa dabalataa barbaadan addatti beakuu qaba.

III. Uunkaawan Fakkisa Madaallii

Madaalliin baay'inaa fi qulqullina qabaachuu qaba. Madaalli qulqullina qabuuf walga'iin waliigalaa carraa marii waltajjii baay'ee faaydaa qabu banaa ta'e uumuuf kan fayyadudha.

Madaalliiwwan baay'inaa gaafamoowwaniif ykn qorannoowwan gaffiwwan xiyyeefatanif deebii murta'an kenaniin adeemsifamuu ni danda'an. Fakeenyoon garii haala armaan gadiitti hordofi.

A. Madaalli Hirmaattotaa

Gaaffiwwan hunda amala muldhifameen qabxii 1 hanga 5 kenuun deebii keenni. 5 amala akeekameef qabxii ol-aanaa barbaadamu. Qabxii irra marsi.

Deebiinama madaalamaa jiruun walitti dhufeenya kan qabani ykn haala jiddugaleessaa gareetiinwalitii hidhata qaba(yoo hirmaattonni heddu akka gareetitti kan madaalaman ta'e.)

Hirmaataan ykn gareen Hirmaattotaa:

Xiyyeeffataadha ? 1 2 3 4 5

Caldhisaadha ? 1 2 3 4 5

Yeroo kabajaa ? 1 2 3 4 5

Argaan qulquluudha ? 1 2 3 4 5

Dura taa'aaf ajajamaadha ? 1 2 3 4 5

Hirmaataan Ykn Gareen Hirmaatotta :

Sirna taa'insaatti fayyadamaa ? 1 2 3 4 5

Haasaa qaxxa- muraa irraa of-qustaa ? 1 2 3 4 5

Sirriitti mana sirreesaa ? 1 2 3 4 5

Hirmaataan ykn gareen hirmaatootaa deebii dhiyeessee fi amalootaarmaan gadiini muldhisuu:

Hubannoo ? 1 2 3 4 5

Qulqullinagaaffiwwanii ficomii? 1 2 3 4 5

Gurmaa'ina gaaffiwwanii/ilaalchaa? 1 2 3 4 5

Gaaffiwwan / ilaalcha 1 2 3 4 5

Waltti dhufiinsa qabanii ? 1 2 3 4 5

Mariiwwan namoota dhunfaatiin irra aanaman ? 1 2 3 4 5

B.Madaalli Kaampii – Dimishaashaa

- 1.Waa'ee Islaama beekumsa kee eda'uuf sagantaan bu'a qabeessaa? [ ] Ee [ ] lakki
- 2.Gaaffi lakkoofsa1 fi deebiin kee lakki yoo ta'e, Sababawwan kee ilaali:
  - Kaampiin kan namni itti baaya'ate. [ ] Ee [ ] Lakki
  - Dubbattooni bu'a qabeessa hinturre.[ ] Ee [ ] Lakki
  - Naannoon mijaa'aa hin turre. [ ] Ee [ ] Lakki
  - Sagantaan heddu dheeraa ture . [ ] Ee [ ] Lakki

3.Bu'a qabeessumma sagantaa akaaku akkanaa eda'uuf dabalata kanneenii barbaadaa :

- Barumsa kennamu [ ] Ee [ ] Lakki
- Workshooppiiwwan [ ] Ee [ ] Lakki

-Battalleewwan [ ] Ee [ ] Lakki

-Sagantaa gaaffifi deebii [ ] Ee [ ] Lakki

-Bashannanana [ ] Ee [ ] Lakki

-Yeroo turtii haara galfanna [ ] Ee [ ] Lakki

4.Sagantaa kun nama fooyya'aa na taasisa jettee yaadaa ?

[ ] Ee [ ] Lakki

5.Salaata hunda jama'aan salaatee ? [ ] Ee [ ] Lakki

6.Yoo hinta'in maaltu si dhoorgee ?

-Dadhabina [ ] Ee [ ] Lakki

-Barbaachisaa waan hinta'iniif [ ] Ee [ ] Lakki

-Hojii biraa irra waanan tureef [ ] Ee [ ] Lakki

-Wudu'aaf yeroo ga'aa waanan dhabe [ ] Ee [ ] Lakki

7.Akka namoonni biroo salaata yeroon salaatan
gargaartee?[ ] Ee [ ] Lakki

8.Bakkeewwan hirribaa [ ] Ga'aa. [ ] Qulqulluu, [ ] ga'aa
miti

9.Qulqulini dhiyanaa [ ] baay'ee gaarii, [ ] ga'aa [ ] gadhee

10.Baay'inni dhiyaanaa [ ] baa'yee [ ] ga'aa , [ ] xiqqaa

11.Akaataan fedha kiyy [ ] maatii [ ] kaafteeriya

12.Qindeessittonni sagantaa kan nama gargaaran turanii [ ]
Ee [ ] Lakki

13.Ati qindeessaa osoo turtee wanta adda maal goota ?

14.Walga''iwwan /barumsa kennname
workshooppiiwwan irra caalatti filaattu kan itti hirmaatte
shantarreessi _____

15.Keessummooni caalan sad'iin Kami jette yaada ?
(odeeffannoo caala kennuudhaafi nama hawwachuun)
? _____

16.Yaada/ ilalcha biraa _____

C.Sagantaa leenjii hoggansaatiif Madaallii
waliigalaa (SLH)

1.MaqaaTeessoofiLakkBil. _____

2.Maaliif gara LTP/SLH dhufte ?
_____

3.SLH n Kaayyoo ati dhufteef kan sii guutuu? yoo
hint'a'in hanqinni maali _____

4.Sagantaa irra wantii baay'ee gaariin maali ?
_____

5.Haala Kamiin ati sirritti fayyadamte
_____

6.SLH tti wanti baay'ee si mufachisee maali ?
_____

7.Akka dimishaashaatti tajaajilli hangam kan hin
afooleeffamin ture ? fakkeenyaaf nyaanni teessumni,
hirribni, gareen waltti qabamuun kkf [ ] kan eegamee ol ,[ ]
akka eegamee [ ] kan eegamee gadi

Roga baay'e gaariii : _____

Roga gaarii hin ta'in : _____

8.Sadarkaa dhiyeessaa akkamitti tilmaamta ?[ ] heddu ol-aanaa,[ ] heddu gadi aanaa,[ ] sirrii

9.SLH irraa wanti baratte jiraa ? [ ] Ee [ ] Lakki

Ee yoo ta'e wantoota baratte keessaa sadii heddu barbaachisaa tarreessi :

a. _____

b. _____

c. _____

10.YAADA SLH ifaan hubattee? [ ] Ee [ ] Lakki

11.SLH jabeessuuf yaada kennitu qabdaa ?
_____

GAAFFIWWAN MARI

- 1.Madaallin itti fufiinsa qabu kaampii caalatti gaarii qopheessu akkamiti gargaara ?
- 2.Madaalli kaampii boodaa irraa odeeffannoon baay'e murteessa ta'e maali ?

Xumura

Amantaan akkanatti ol-aanaa ta'e kun hordoftoota duubatti hafaaakkanaa akkamitti akka qabaachuu danda'e dinqisiifattee beeytaa? Garaagarummaa hardha Islaamaa fi Muslimoota jidduu jiru akkamitti ibsina? wanta dongongora ta'etu jira.

Rakkoon ergamtootaa –nukeessa-male fi ergaa keessa miti. Rakkinnidubbisa dhaabbate fi hubannoo jijiirama hinqabne (kan irra keessaa) nuti amantaa keenyaaf qabnu:

وَلِلَّهِ الْعِزَّةُ وَرَسُولُهُ وَالْمُؤْمِنُونَ وَلَكِنَّ الْمُنَفِّقِينَ لَا يَعْلَمُونَ
لِمَنْ قَاتَلُوكُمْ ٨

“Injifannoonaan kan Rabbii, kan ergamaa Isaatiifi kan mu’uminootaaatii. Garuu munaafiqoonni hin beekanu”(63:8)

Kun aangoo kuufamaa qafa. Huumna sochii uumuu danda’uu fi sochiidhaan kan uumame, kan haalaa fi naanoo jijiiruu danda’utti dabarsuu qabna.

Qajeelchi kun humnakeessaa fi haaromsuu barbaadame akka argamsiisuufi. Sukkaarri fallaana shanii kubbayyaa keessa jirateef shaayiin hin mi’ooftu. Mi’aa kan argattu yoo sochoofte qofa. In sha’a Allaah-Qajeelchi kun sochooftuudha.

Qajeelcha kana hubachuun yoo ati ofii kee, naannoo kee Islaamessuu fi ummata naannawa kee jiru fooyyessuuf akka abbummaa addunyaatti yaadaan arguu dandeessutti yaaddee karoorsite Qajeelchi kaayyoo isaa milkeeffate. Muxannoo akkanaa waggoota kurnaxiqqoobarbaachisu irraa gara ji’oota xiqqoo, baay’atu waggaatti gabaabsa.

Qajeelchi hubannoo faayyaa fi Saayinsii da’waa jaarraa kanaa guudisuuf uunkaa salphaa wanta Hojjatamuu

fi wanta Dhoorkamuun si hogganuu kan yaalii godhudha. Namoonni gariin hoggansi qulqullina dhalootaa wajiiniin wal-qabate akka ta'e haa falman malee, nuti baayii kan baratamuu danda'u akka ta'e ni amanna.

Qajeelchi garaa garummaa kanaa Sadarkaa dhuunfaatiifiwagareetti hogganaa ta'uuf wanta barbaachisu akka miitti akka guutuu qabnu akeekuun kan yaalii godhudha.

Hayyama Rabbiitiin (SWT) Qajeelchikun yoo hubatamee fi Shaakalme, yoo xiqqaate dhibbeentaan 50 % milkaa'uu fi bu'a qabeessummaan hojiiwwan Islaamummaa argamsiisuu nidanda'a.

Milkaa'inni akkanaa naannoowwan yaadaa, oggansaa, bulchiinsaa, qunnamtii Kaampiwwanii, yaa'iwwanii fi wal-tajjiwwaniitti kan muldhatani. Qajeelchii kun boqonnaawwan heddu akka mijaa'an gochuuf «kitaabota hojii» tiin kan gargaaramanidha. Kitaabonni hojii jildii kana keessatti hin seensifamne.

Qajeelchi kun kan xumuraa akka ta'eetti hinhubannu ta'us, adeemsa fooyeffama (ihsan) jalqaba irraa hanga awwaalaatti kan turuuf karra banaadha.

Rabbiin (SWT) karaa Qajeelaa (as-siraxa al-mustaqim) akka isin qajeelchu Rabbin Kadhanna.

Qajeelcha Leenjii Hojjatootaaf

DF-E-TrBs-16/09

دار الفکر للترجمة والنشر وال מחـ究 في اثيوبيا

Dar Al-fikr for Translation Publication
and Scientific Research - Ethiopia

Addis Ababa - Ethiopia